DİNLER TARİHİ KONU ANLATIMI

Din: Akıl sahibi insanları kendi tercihleriyle bizzat hayırlı olan şeylere götüren ilâhî bir kanundur.

DİNLERİN TASNİFİ

1. Tek tanrılı (ilâhî) dinler.
2. Düalist (iki tanrılı) dinler (Mecûsîlik).
3. Çok tanrılı dinler (Eski Yunan, Roma ve Mısır dinleri gibi).
4. Tanrı konusunda açık ve net olmayanlar (Budizm, Şintoizm gibi).

Sosyolojik-tarihî açıdan yapılan din tasniflerinden birisi şu şekildedir:

a) Kurucusu olan dinler (Yahûdîlik, Hıristiyanlık, İslâm, Budizm gibi).

b) Geleneksel dinler (kimin tebliğ ettiği belli olmayan dinler, ilkel dinler, Eski Yunan, Eski Mısır dini gibi).

İslâmî kaynaklarda vahye dayanan dinler için genellikle "**milel**", bâtıl dinler için "**nihal**" kelimeleri de kullanılır. Nihle (çoğulu nihal) kelimesi, din içinde oluşan fırka anlamında da kullanılır.

Bir diğer tasnif ise şöyledir:

1. İlkel dinler. Bundan maksat, bazılarının dinî gelişmenin ilk basamağı olarak düşündükleri animizm, natürizm, totemizm, fetişizm gibi aslında sadece bir kült olarak dikkate alınabilecek nazariyeler değil, ilkel kabîle dinleridir (Nuer, Dinka, Ga dinleri gibi).

2. Millî dinler. Genellikle bir kurucusundan söz edilmeyen, sadece bir millete ait olan geleneksel yapıdaki dinlerdir (Eski Yunan, Mısır, Roma dinleri gibi).

3. Dünya dinleri. Hıristiyanlık ve İslâm gibi.

Coğrafî-tarihî açıdan ise dinler; Ortadoğu veya Sâmi grubu (Yahûdîlik, Hıristiyanlık ve İslâm), Hint grubu (Hinduizm, Budizm, Jainizm), Çin-Japon grubu (Konfüçyüsçülük, Taoizm, Şintoizm), Afrika grubu şeklinde bir ayırıma tâbi tutulabilir.

Mecûsîlik: En eski dinlerden biriydi ve Zerdüşt'ün getirdiği dinin bozulmuş şekline verilen addır.

Brahmanizm: Çok tanrılı bir dindir. Hintliler Tanrı'nın kendisini tarihin her devresinde çeşitli şahsiyetlere bürünerek insanlara gösterdiğine inanırlar.

Zımmî: İslâm devletindeki gayr-i müslim vatandaş. Zımmîler, cizye verdiklerinde iki hak ortaya çıkar: Onlara dokunulmaz. Himâye edilirler. Dokunulmazlıkları ile emniyet ve güven içinde yaşarlar, himâye edilmeleri ile tehlike ve zarardan korunmuş olurlar.

Müsteşrik: Doğu memleketlerini, din, dil ve tarihleri başta olmak üzere her yönden araştırıp tesbîte çalışan batılı ilim adamı. Garplı bilgin, oryantalist, şarkiyatçı.

Yehova Şâhitleri: Amerika Birleşik Devletleri'nde Ch. Şarl Russel tarafından 1872'de kurulan, 1931 senesinden sonra kendilerini bu adla tanıtmaya çalışan mezhep ve misyoner teşkilâtına verilen ad.

Reenkarnasyon: "Eskiyen elbiselerimizi değiştirmemiz gibi eskiyen bedeni değiştiren" bir ruhun yani "ruh göçü" inancı.

Tenâsüh: Ölen insanların ruhunun bir hayvan ya da bir insan bedenine girmesi inancı, ruh göçü de denilir. Tenâsüh inancı, Hindistan'da Hinduizm'den doğmuş ve buradan Hint Adaları, Tibet, Çin, Kore, Japonya ve eski Yunan'a yayılmıştır. Bu inanç, Hinduizm (Brahmanizm) ile beraber, Budizm, Taoizm, Caynizm, Maniheizm gibi Asya'nın eski dinlerinde de görülür. Tenâsüh inancı Hinduizm'in esasıdır. Müslümanlar arasından çıkıp da İslâm dini ile alakası kesilmiş gulât-ı şî'a (müfrit şiîler) gibi bazı mezhebler de tenâsüh inancını almışlardır. Mu'tezile'den Ahmed b. Hâbıt, Ahmed b. Eyyûb, Ahmet b. Muhammed el-Kahtî, tenâsüh inancını eski Yunan'dan alıp kabul etmişlerdir.

Hulûl: (*Vahdet-i Vücud*) Bir şeyin mevcûdiyetinin diğerinin mevcûdiyeti ile aynı olması manasındadır. İlâhî Zât'ın veya sıfatların, yaratıklardan birine, bir kısmına yahut tamamına intikal edip, onlarla birleşmesi, Allah'ın insan veya başka bir maddi varlık görünümünde ortaya çıkması diye tanımlanmıştır.

YAHUDİLİK (MUSEVİLİK)

Musevi; Mûsâ'ya inanan, Mûsâ'nın izinden giden anlamındadır. Yahûdî kelimesinin kökü tarih öncesi Yehuda Krallığı'na uzanır. Musevilik dinine geçebilmek için özel bir tören uygulanması gerekir. Bugün tüm dünyada kendilerini Yahûdî kabul edenlerin sayısı yaklaşık 14 milyon'dur. 1948'de Filistin adı verilen bölgede İsrâil Devleti'nin kurulmasıyla dünyanın her yerinden Yahûdîler buraya göç edip yerleşmişlerdir.

Günümüzde en büyük Yahûdî nüfusunun yaşadığı ülke İsrâil'dir (yüzde 80). Sonra ABD (yüzde 3,4), bu iki ülkenin dışında Fransa, İngiltere, Arjantin, Ukrayna, Rusya ve Kanada başta olmak üzere içlerinde Türkiye'nin de bulunduğu dünyanın birçok ülkesine dağılmış olarak yaşamaktadırlar.

Yahûdîlik, kutsal kitaplarında Ahd'e geniş yer ayırmasından dolayı bir Ahit dini olarak da anılır. Musevi geleneğine göre tanrı Yahûdî halkıyla bir ahit (antlaşma) yapmış, emirlerini ve yasalarını Tevrat şeklinde Yahûdîlere vermiştir.

Ortodoks Musevilere ve dindar Musevilerin çoğuna göre İbrâhîm Peygamber ilk İbrani'dir. Nuh'tan sonra putperestliği reddeden ve tektanrıcılığı savunan ilk kişi olduğuna inanırlar. Tanrı, İbrâhîm'e oğulları olacağını müjdeler. İsmâîl ve İshâk isimli iki oğlu olur. İshâk, tanrının bildirdiği şekilde babasının misyonuna devam eder. Kenan Ülkesi İshâk Peygamber'e tanrı tarafından vaadedilmiştir. İshâk'ın oğlu Yâkûp Mısır'a göç eder ve zaman içerisinde halkı Mısırlıların kölesi olur. Yâkûp'un oniki oğlundan biri olan Levi'nin soyundan gelen Mûsâ, İsrâiloğulları'nı Mısır'dan kaçırarak Sina Dağı'na getirir. Burada tanrı tarafından kendisine verilmiş olan Tevrat'ı halkına verir ve onları Kenan Ülkesi'ne götürür. Mûsâ'nın kardeşi Harun ve onun soyundan gelen erkekler, tanrı tarafından "yüksek din adamları sınıfı" olarak atanırlar.

İsrâiloğulları Kenan Ülkesi'ne yerleşirler ve Şiloh tapınağını inşâ ederler. Bu tapınağın dikili kaldığı 300 yıl boyunca İsrâiloğulları tanrı tarafından çeşitli musîbetlerle ve işgallerle test edilirler. Sapkınlıkları doruğa ulaştığında tanrı, Kenan Ülkesi'nin güneydoğu sahillerinde yaşayan Filistinliler'in Şiloh Tapınağını ele geçirmelerine izin verir. İsrâiloğulları diğer milletler gibi süreklilik arzeden, sabit bir krallık kurmak isterler.

Bölgede zaman içinde güçlenen İbraniler Hâkimler döneminden sonra bir Yahûdî krallığı kurarlar ve başına Yahûdîlerin kralı olarak Şaul geçer. Şaul'un ölümünden sonra, Yahûdî Krallığı'nın başına Davud geçer. Davud'un ölmesiyle Yahûdî Krallığı'nın başına Davud'un oğlu Süleyman geçer. Süleyman döneminde Yahûdî Krallığı altın çağlarını yaşar. Kudüs şehri Yahûdîlerin en önemli şehri hâline gelir. Süleyman Kudüs'e Beth Hamikdaş denilen büyük bir mabed inşa ettirir. Beth Hamikdaş'ın bugün sadece Batı Duvarı sağlam kalmıştır. Bu duvara Ağlama Duvarı denmektedir.

Yahûdîler, Yehova'nın (Tanrı) Sina'da bu kavmi kendine seçtiğini, Tevrat'ı Mûsâ'nın şahsında onlara gönderdiğine inanırlar. Hristiyanlık'taki Mûsâ bahsi Yahûdîlikteki ile aynı, İslâmiyet'teki Mûsâ bahsi de Yahûdîlik ile oldukça paraleldir.

Yahûdîlik'teki Önemli Semboller: Kudüs'teki Mabed, Yahûdîliğin odak noktasını teşkil etmektedir. Yahûdîliğin sembolleri arasında en önemli yeri Yedi Kollu Şamdan (Menora) ile Altı Köşeli Yıldız (Davud'un Yıldızı) tutar.

Kutsal Günleri: En önemli bayram Yılbaşı Bayramı'dır (***Roşaşana***), ardından on gün sonra 26 saat sürecek olan oruç günü gelir ki buna Keffâret Günü anlamına gelen (***Yom Kipur***) adı verilir. Kipur'dan sonra Yahûdîlerin Mısır'dan çıktıktan sonra kırk yıl çölde dolaşmaları anısına 7 gün süren Çardak Bayramı (***Sukot***) ve bir yıl içinde Tevrat'ın tüm bölümlerin okunmasının tamamlandığı ve yeniden başlandığı (***Simhat Torah***) Aralık ayında ***Hanuka***, Mart-Nisan arası Babil'de zamanın Musevi düşmanı (Antisemit) Haman tarafından Yahûdîlerin kıyıma uğratılması olayının son anda Ester tarafından engellenmesinin anısına 2 gün, Mısır'dan Mûsâ'nın önderliğinde ayrılıp kölelikten kurtulmasının kutlandığı ***Pesah***. Bundan 49 gün sonra gelen 10 Emirin alınmasının kutlandığı ***Şavuot*** ve Yaz aylarına denk gelen Tapınağın yıkılması ve çeşitli talihsiz olayların anıldığı ve bir matem günü olan ***Tişa Beav*** önemli günlerdendir.

Haram Davranış Ve Yiyecekler: Domuz eti ve pulsuz balıkların eti, çift tırnaklı ve geviş getirmeyen hayvanlar ve Tevrat'ta adı geçen 20 kuş'u ve bunlardan çıkan ürünleri yemek yasaktır. Yılın bir döneminde Mısır'dan çıkışın anısına 8 gün boyunca mayasız ekmek (***Matsa***) yenir.

Yahûdî Mezhepleri: Hristiyanlık öncesindeki mezhepler: Ferisiler, Sadukiler, Esseniler. İslâm'dan sonraki mezhepler: İshâkiyye, Yudganiyye, Karaim. Günümüz mezhepleri: Muhafazakâr Yahûdîler, Ortadoks Yahûdîler, Reformist Yahûdîler. Yeniden Yapılanmacılar.

Hac: Tevrat'ta yılda üç defa ***(Fısıh, Sukkot ve Fiavuot***) hac ibâdeti emredilmektedir. Başlangıçta hacca gerekli önemi göstermemişler, Süleyman Mabedi'nin Babilliler tarafından yıkılmasından sonra milli birliğin sağlanması amacıyla daha çok önem verilmiş, Mabedin Romalılar tarafından yıkılmasından sonra sembolik bir hâl almıştır. Günümüzde Kudüs'teki Ağlama Duvarı hac ibâdet yeri olarak kabul edilmektedir. Ancak bu hac zorunlu değil isteğe bağlıdır.

Kutsal kitapları: Talmud (Mişna ve Gemara adlı eserlerin toplamı) ve Tanah (Tora). Hristiyanlar'ın Eski Antlaşma adını verdikleri Tanah; Tora (Tevrat), Nevim ve Ketuvim olmak üzere üç bölümden oluşur.

Kutsal Kitap dışında Musevi tasavvufuna ve gizemciliğine Kabala adı verilir. Yahûdîlerin, Müslümanlık ve Hristiyanlık'ta olduğu gibi belli başlı iman (13 madde) esaslarına kavuşmaları filozof Maymonides'le mümkün olabilmiştir.

Yahûdîler sinagoglarda Tevrat'tan bazı parçaları sesli bir şeklide okurken bazı bölümler ise sessiz okunur. Tevrat rulolarının kılıfından çıkarılarak hazan tarafından okunması, ibâdetin en önemli anıdır. Yahûdîlikte sinagog dışında evlerde de ibâdet edilebilir ancak cemaat ile ibâdet daha makbul sayılır.

Musevi evlerinin giriş kapılarının ve tuvalet-banyo hariç her kapısının sağ pervazında "Mezuza" denilen, rulo hâline getirilmiş Tevrat'tan cümlelerin yazılı olduğu kutucuklar çakılıdır. Eve giriş-çıkışta Yahûdîler bu kutucuğa dokunarak parmaklarını öperler. İbadet, doğu yönüne yönelerek yapılır. Başa Kipa, adı verilen takke takılır, erkekler her sabah sırtlarına beyaz renkte ve mavi çizgileri olan duâ şalı Talet giyerler. Kadınların ibâdete katılma mecburiyeti yoktur, ancak başları örtülü olarak ibâdete katılabilirler.

Yahûdî dininde ibâdet esasını ilâhiler oluşturur. İbadet sırasında okunan bazı kalıplaşmış duâ ve ilâhiler vardır. Duâ, dindar Yahûdînin yaşamında önemli bir yer işgal eder. Yahûdîlikte ibâdet günlük ve haftalık olmak üzere ikiye ayrılır. Günlük ibâdet sabah, öğle ve akşam yapılır. Haftalık ibâdet ise Cumartesi (***Şabat, Yom HaŞabat***) günü havra (sinagog)'da yapılır.

Yahûdîler sabah ayininde bir duâ şalı (Talet) kuşanırlar. Bayram ve Cumartesi günleri dışında sabah ayininde, sol pazu (solaklar sağ pazuya) ile alınlarına içinde Tora'dan bölümlerin bulunduğu küçük kutucukların takılı olduğu birer duâ kayışı Tefilin bağlanır. Duâlar ayakta, oturarak vücudu sallayarak ve bazen öne hafifçe eğilerek okunur. Toplu duâlar 13 yaşına girmiş en az 10 erkeğin Minyan iştirakiyle yapılır.

Cumartesi ibâdeti, cuma akşamı güneşin batmasıyla başlar, cumartesi akşamı güneşin batışından sonra sona erer. Bu ibâdet sinagogta yapılır. Bu maksatla cumartesi günü ateş yakmak, çalışmak, taşıt kullanmak vb. yasaktır.

Musevîlik'te Tanrının adını telaffuz etmek günah sayıldığından YHWH ismi yerine Elohim, Şaday, Adonay gibi isimler kullanılır hatta bunların da yerine Haşem yani "İsim" kullanılır. Yehova Musevîlerin millî ve hâkim bir tanrısıdır. İnsan da O'nun kulu durumundadır. İnançlarına göre Yehova sadece İsrâiloğulları'na şefaat eden, kıskanç bir Tanrı'dır. İsrâiloğulları yabancı bir ülkede de O'nun tarafından korunacaktır. O, İbrâhîm, İshâk ve Yâkûb'un Tanrısı'dır.

Yahûdîler göçebe iken "Habiri" diye anılırlardı. İsrâiloğulları en parlak devirlerini Kralları Süleyman zamanında yaşamışlardır. Süleyman İslâm'a göre peygamberdir.

HRİSTİYANLIK (İSEVİLİK)

Hristiyan kelimesi Yunanca "khristianos" kökünden gelir, Îsâ'ya bağlanan, onun yolundan giden anlamına gelir. Hz. Îsâ'nın çarmıha gerilmiş olduğunun simgesel resmi olan Haç sembol olarak kabul edilir. Dünyada en yaygın dindir. Hıristiyanların çoğu Avrupa, Amerika, Asya'da yaşamaktadırlar.

Kur'ân-ı Kerîm'in bize anlattığı Hz. Îsâ ve Hz. Meryem'le İncil'de anlatılanlar arasında çok önemli ince ayrım vardır. Hz. Îsâ'nın âkıbeti hakkında farklılıklar vardır. Kur'ân-ı Kerîm'e göre Hz. Îsâ kesinlikle öldürülmedi. Çarmıha gerilen havârîlerden biriydi, ihanet eden birisi Hz. Îsâ'nın sûretine büründürülmüş ve o çarmıha gerilmiştir. İncillere göre Hz. Îsâ öldürüldükten 3 gün sonra gökyüzüne yani Allah'ın (onlara göre Baba'nın) katına yükseltildi.

Hıristiyanlık, Filistin bölgesinde doğmuştur. Nasıralı Îsâ'yı merkez alan bir Yahûdî-Mesihi hareketidir. Îsâ, İsrâil'i gelecek Tanrı Krallığına hazırlamak istemiştir. Ancak bugünki Hristiyanlık, Îsâ'nın havârîlerinin arasına sonradan giren Pavlus'un yorumlarıyla değişik bir hüviyet kazanmıştır.

Pavlus'un, Hıristiyanlık için değişmez prensipler olarak ilân ettiği hususlar şunlardır:
a) Hristiyanlık bütün insanlığa hitâb eden bir dindir.
b) Allah'ın oğlu olan Mesih Îsâ, insanların günahlarına keffâret olmak üzere Haç'ta can vermiştir.
c) Îsâ ve Ruhu'l-Kuds, aynı derecede Tanrıdır.
d) Ölüler arasından dirilerek kalkmış olan Îsâ, semaya çıkarak Baba'sının sağ yanına oturmuştur.

Pavlus, Îsâ'nın ve Ruhu'l-Kuds'ün Tanrı oldukları inancını yerleştirmeğe çalışmıştır. Ayrıca yine o, Îsâ'nın vaz'ettiği sünnet olmayı ve domuz eti yememeği de kaldırmıştır.

İman esasları:
a) Tecessüd inancı (Tanrının Îsâ şeklinde zuhûr etmesi).
b) Hz. Îsâ'nın tanrılaştırılması.
c) Teslis inancı (baba-oğul-rûhu'l-kuds).
d) Tekfir inancı (Tanrının, bütün insanların günahlarına keffâret olmak üzere onların affı için insan kılığına girip ızdırap çekerek ölmesi).
e)Ahiret hayatı (İslâmi ahiret inancı ile paralelliği vardır).

Peygamber inancı vardır. Ancak Hıristiyanlar Hz. Îsâ'yı bir peygamber olarak değil, Tanrının oğlu ve dolayısıyla Tanrı olarak kabul ederler. İbadet yerleri, kilisedir. Din adamları, papaz, piskopos, râhip, râhibe vb. Kutsal günleri, pazardır. Günlük ibâdetler, pazar ayinleri ve diğer önemli günlerdeki ibâdetler önemlidir. Yılbaşı olarak da bilinen Kristmas (Hz. Îsâ'nın doğumu) ve Paskalya önemli iki bayramlarıdır. Hristiyanlık herkese açık bir dindir. Hristiyanlığın en önemli ayinleri vaftiz ve evharistiya ayinleridir. Vaftiz, Hıristiyanlığa girebilmek için kilisede din adamı tarafından çocuğu suya daldırarak ya da üzerine su serpilerek yapılan törendir. Dine giriş, çoğunlukla kişinin kilisede vaftiz edilmesiyle gerçekleşir. Bu işlem Hristiyanlarca kabul edilen aslî günahtan temizlenmek için yapılır. Evharistiya, Hz. Îsâ ile simgesel bütünleşmesine yarayan ekmek-şarap ayinidir. Öldükten sonra dirilmeye, cennet ve cehenneme inanılır. Ölüler toprağa gömülür.

Dînî Şeâir: a) Kilise, b) vaftiz, c) Tasdik vaftizi pekiştirme, (confermation) d) Comminion (Kutsal softa), e) terbe, f) Son yağlama, g) Ruhbanlık h) Nikâh.

İbadetler: Duâ: Kilisede cemaatle veya ferdî olarak îfâ edilir. Onlara göre duâ Mesih vasıtası ile Allah'a yaklaşma vesîlesidir. İbadet dînî duygu ve şuuru besler. Duâya Hz. Mesih'in ismiyle başlanır. İkinci şartı tam inanç ve îtimat ile yapılmasıdır. Oruç: Oruçta gaye tefekkür, tevbe ve mânen toparlanmadır. Kırk gün olarak tutulur. Oruç esnasında normal yiyeceğin üçte biri yenir. Balık dışında et yenilmez.

Kutsal Metinler: Kutsal metinler deyince aklımıza kitâb-ı mukaddes gelir. Kitâb-ı Mukaddes de iki kısma ayrılıyor: Eski ahit ve Yeni ahit olmak üzere. Eski ahit; Tevrat ve Zebur'dan müteşekkil muharref metinlerce tarihi vâkıâların anlatımıdır. Yeni Ahit de İncillerin toplamı ki Matta, Yuhanna, Markos, Luka. Bu dört incilden üçü kendi arasında paralellik arz etmekte olup Yuhanna incili bunlardan farklılık göstermektedir. ***Barnaba*** incili Hristiyanlar tarafından kabul edilmez. Çünkü onda Peygamberimiz Hz. Muhammed'e dair işaret vardır. İncillerin yazılıp toplanması ile Peygamberimizin Hadîs-i Şeriflerinin toplanıp yazılması arasında paralellikler vardır. Daha doğrusu İnciller havârîlerin Hz. Îsâ'dan duyduklarından akıllarında kalanları yazmışlardır. Onlardan incil oluşmuştur.

Hac İbadeti: Ancak, M.S. 70 yılında toplanan ilk konsülde dört mesele dışında Tevrat'ın bağlayıcılığının kalmadığına karar verilmiş, kurbân ve hac ibâdetlerine son verilmiştir. Pavlus, yaptığı yorumlarla hac ibâdetine bâtınî anlamlar yüklemiş, Kudüs bir hac merkezi olmaktan çıkarılmıştır. Sonraki dönemlerde Hz. Îsâ'nın yaşadığı yerleri görme arzusu hac ziyaretini canlandırsa da bu, hac ibâdeti görüntüsünden uzaktır. Günümüzde Hristiyan kiliselerinde hac ve hac yerleri ile ilgili farklı yaklaşımlar vardır. Kutsal mekâna (tapınak) gelen Hıristiyan, niyetlenmiş olduğu hac ibâdetini *(bedenî duâ, sessiz tevbede bulunma, su kullanma, ayak egzersizlerini çoğaltarak)* yerine getirebilir.

Roma Katolik Kilisesi, Hristiyan dünyasında daha çok siyasi nüfûz elde edebilmek amacıyla, Roma kentini hac merkezi ilan etmiş, Kudüs'e giden Hristiyan hacıları buraya çekmek için çeşitli teşviklerde bulunmuştur. Hristiyanlar arasında hac konusunda birlik sağlanamasa da *Meryem Ana Kilisesi*, kutsal hac merkezlerinden birisi olmuştur.

Mezhepleri: Hristiyanlık inancı 3 büyük mezhebe (Katolik, Ortodoks ve Protestanlık) ve her mezhep de bir çok kola ayrılmıştır. Bunlar arasında keskin farklılıklar vardır.

Katoliklik: (Roma Katolik Kilisesi) Hristiyan dünyasının en büyük ve en köklü mezhebidir. İnançlarına göre bu mezhebi, havârîlerin ilki olan Petrus kurmuştur. Katolik Mezhebi'nden ayrılarak ortaya çıkan bazı küçük mezhepler vardır: Keldânî Mezhebi, Ermeni Mezhebi, Süryânî Mezhebi, Marunî Mezhebi, Kıptî Mezhebi.

Ortodoks: Ortodoks dünyasının dört büyük patrikliği (İstanbul, İskenderiye, Antakya ve Kudüs) vardır. Diğer, bölgelerdeki millî kiliseler idârî yapı itibariyle bu dört patrikliğe bağlıdır. Kuruluş dönemlerinde bütün Doğu Ortodoks Kiliseleri, İstanbul Ortodoks Kilisesi'nin idare ve kontrolü altında iken, daha sonraları parçalanmalar olmuş, şu kiliseler doğmuştur: Süryânî Ortodoks Kilisesi, Rum Ortodoks Kilisesi, Ermeni Ortodoks Kilisesi, Rus Ortodoks Kilisesi.

Protestan Mezhebi: XVI. yüzyılda Martin Luther (1489-1546)'in Roma Katolik Kilisesi'ne karşı; günahları bağışlamak, günahların bağışlanmasını mâlî bir kaynak hâline getirmek, İncil yorumunu kendi tekeline almak, ayin dilinin mutlaka Latince olması vb. hususlara itirazları ile başlamıştır. Martin Luther itirazlarına kısa zamanda taraftar bulunca hareket hızla büyüyerek yayılmıştır. Protestan mezhebi son dört yüzyıl içinde başlıca iki dînî tür olarak kendini göstermiştir: Klasik Protestanlık ve Radikal Protestanlık.

Protestan mezhebi öncelikle kendi bünyesinde üç ana kola ayrılmıştır: Lutheryanizm, Kalvinizm, Anglikanizm. Bunların dışında çok daha radikal mezhepler ve gizli tarîkatler de vardır.

Konsiller: Akîde ibâdet ve kilise nizamını düzenlemek için emeklerin (Piskoposların) teşkil ettiği şûrâya "***konsil***" denir. Hristiyanlık tarihinde ilk konsül 105 yılında Kudüs'te toplanıp, Yahûdî olmayanların sünnet olma meselesini görüştü ve onların sünnet olması gerekmediği hükmünü kararlaştırdı. Konsiller dünya çapında ve mahallî olmak üzere iki çeşittir.

İlk konsiller papa tarafından değil imparator tarafından teşkil edilmiştir. Onların tek tek incelenmesi imparatorların konsillerde oynadıkları rolün önemini göstermektedir.

1- İznik konsili (325): Aziz Arius'un karşısında olanların zaferini temin etti.
2- İstanbul l. konsili (381).
3- Efes konsili (431).
4- Kadıköy konsili (451).
5- İstanbul 2. konsili (553).
6- İstanbul 3. konsili (680-681).
7- İznik 2.konsili (787).
8- İstanbul 4. konsili (869-870).
9- Trente konsili (1545-1563): Bu konsil, Katolik din esaslarının hemen hemen hepsini gözden geçirmiş olmazsı itibarı ile oldukça önemlidir.
10- Vatikan l. konsili (1869-1870).
11- Vatikan 2. konsili (1962-1965): Hristiyanlığın zâhirî ihtişâmı yönüyle bu en büyük konsilin akdedilmesi, Papa Jean-13 tarafından 25 Ocak 1959'da ilan edildi, ilk hazırlıkları takrîben bir buçuk yıl sürdü.

Konsilin Gayesi: Katolik inancını geliştirip kuvvetlendirmek, dînî yaşayışlarında yeni bir moral vermek, dînî müesseselerini modern çağın ihtiyaç ve metotlarına uyarlamak, ayrılan Hristiyanları birliğe çağırmak. Konsiller başlangıçta dini müdâfaa vesîlesi idiler. Sonra makam ve nüfûz heveslisi bazı din adamlarını doyuran imparatorların maksatlarına âlet hâline geldiler. Böylece de muhtelif ülkelerdeki Hristiyanlar arasında ayrılık sebebi oldular.

Hristiyanlık'ta Reform Hareketleri: Reformun sebepleri; Papalığın mutlak hâkimiyeti, vergiler, bid'at, endülijans, Rönesans. Papalık, bin seneden fazla bir zaman boyunca batı Avrupalılar üzerinde tam bir hâkimiyet sürdürmüştür. 1202'de ölen Joachim de Floredan itibaren müthiş bir müsâmahasızlıkla mukâbele görmesine rağmen kiliseye karşı bazı itirazlar birbirini takip etmiş, memnun olmayanların sayısı artmış, halk sınıfları ekseriyâ zengin ve çalışmayan din adamları sınıfını zaten kullanmaya başlamıştı. Ayrıca 14. ve 15. asırda papalar, 1305-1379 tarihleri arasında Fransa'da çirkin "Avignon esâretine" maruz kalmıştır. 1378-1417 arasında da "büyük tefrika" skandalı ortaya çıkmıştı. Bu sırada Hz. Îsâ'nın vekili olduğunu söyleyen iki veya bazen üç papa bulunmuştu. Fitnenin dinmesi için bir asır geçti. Bu arada Rönesans, dînî yenilenmeyi gerçekleştirecek unsurları da getirdi.

Roma Katolik Kilisesi (Papalık): Ölen papanın yerine, oradaki kardinaller tarafından seçilir. Papalık, evrensel bir idâredir. Hiç bir siyasi güce bağlı değildir. Papa valilikleri, Yüksek Kurul, mahkemeler, taşra teşkilatı ve rahipler şeklinde teşkilatlanmıştır. Katolik kilisesi, teşkilat bakımından muâsır dünyanın en sağlam, en işlevli ve bölmeleri yerli yerinde bir piramit görünümü arz eden organizasyondur.

Modernizm, papalığa göre her türlü bid'atin sentezi olarak algılanır. Papalık batıdaki kaybını Asya ve Afrika'da yayılma gayreti ile telafi etmeye çalışır. Papalık, 18. asrın sonlarından itibaren görülen ve Hıristiyanlık prensiplerinden gittikçe uzaklaşan cemiyet anlayışına karşı başından beri tepki göstermiştir. Asrın Avrupası'ndaki ekonomik ve sosyal gelişmeler kiliseye bir takım problemler çıkarmıştır.

ÎTİKÂDÎ FIRKALAR KONU ANLATIMI

Akâid mezhepleri, Şîa, Mu'tezile, Havâric gibi belli topluluklara nisbet edildiği gibi kurucusuna izâfetle de anılmıştır: Mâtürîdî, Eş'arî gibi… Ana akâid mezheplerinin ayrıldığı kollar da fıkıh mezhepleri gibi daha çok bir şahsa nisbet edilmiştir. Akâid mezhepleri için daha çok "grup" anlamına gelen "fırka" (çoğulu fırak), "görüş" anlamına gelen "makâle" (çoğulu makalât) ve "anlayış tarzı" manasına gelen "nihle" (çoğulu nihal) kelimeleri kullanılır. Akâid mezhepleri, ehl-i sünnet (fırka-i nâciye) ve ehl-i bid'at olmak üzere ikiye ayrılarak incelenmiştir.

Ehl-i Sünnet: Hadîste geçen "kurtuluşa erenler" ifâdesinden hareketle "***fırka-i nâciye***" (kurtuluşa eren grup) adı da verilmiştir. Ehl-i sünnet, Allah'ın zâtı, sıfatları, âlemin yaratılışı, kader, peygamberlik, mûcize ve kerâmet, şefaat, haşir ve âhiret gibi İslâm akâidinin temel konularında fikir birliği içinde olmakla beraber, bu konuların detaylarında, îzâh ve yorumlanmasında farklı görüşlere de sahip olmuş, bu sebeple kendi arasında, Selefiyye, Mâtürîdiyye ve Eş'ariyye olmak üzere üçe ayrılmıştır. Selefiyye'ye "***Ehl-i sünnet-i hâssa***", Mâtürîdiyye ve Eş'ariyye'ye "***Ehl-i sünnet-i âmme***" de denilir.

Ehl-i Bid'at: Ehl-i sünnet'e muhalefet eden mezhep ve gruplar anlamında kullanılır. Buna göre ehl-i bid'at terimi, ehl-i sünnet teriminin karşıtıdır. Galiyye, Bâtıniyye, Yezîdiyye gibi ehl-i bid'at sayılan mezheplerin bir kısmı, görüşleri itibariyle İslâm ve iman çerçevesinin dışında kalırlar. Bir kısmı da sünnete aykırı davranmış olurlar; fakat görüşleri kendilerini din dışında bırakmaz. Bunlar ehl-i kıbledirler ve İslâm ümmetine mensupturlar: Hâriciyye, Mu'tezile, Şîa gibi... Bid'atçi mezhepleri, Mu'tezile, Hâriciyye, Şîa, Mürcie, Müşebbihe ve Cebriyye olmak üzere genelde altı gruba ayırmak mümkündür.

Selefiyye: İman esaslarıyla ilgili konularda ilk dönem bilginlerini izleyerek âyet ve hadîslerdeki ifâdelerin zâhiri ile yetinip bunları aynen kabul eden, teşbîh ve tecsîme düşmeyen (Allah'ı yaratıklara benzetmeye ve cisim gibi düşünmeye yeltenmeyen), bunları başka bir anlama çekme (te'vîl) yoluna gitmeyen Ehl-i sünnet topluluğunu belirtmek için kullanılır. Allah'ın zâtî, fiilî ve haberî sıfatlarının hepsini te'vilsiz, nasılsa öyle kabul ettiği için Selefiyye'ye "***Sıfâtiyye***" de denilmiştir.

İmam Şâfiî, İmam Mâlik, Ahmed b. Hanbel bir kısım görüşleri itibariyle Ebû Hanîfe- Evzaî, Sevrî gibi müctehid imâmlar, Buhârî, Müslim, Ebû Dâvûd, Dârimî, İbn Mende, İbn Kuteybe ve Beyhakî gibi hadîsçiler, Taberî, Hatîb el-Bağdâdî, Tahâvî, İbnü'l-Cevzî ve İbn Kudâme gibi bilginler Selef düşüncesinin önde gelen isimleri arasında sayılabilir.

İlk dönem (mütekaddimûn) Selefiyye anlayışının en belirgin özelliği akâid sahasında akla rol vermemek, âyet ve hadîsle yetinmek, mânası apaçık olmayan, bu sebeple de başka mânalara gelme ihtimali bulunan âyet ve hadîsleri yorumlamadan, bunları bilmeyi Allah'a havale etmektir. Sonraki dönemin en meşhur Selef âlimleri (müteahhirîn-i Selefiyye) arasında İbn Teymiyye, İbn Kayyim el-Cevziyye (ö. 1350), İbnü'l-Vezîr (ö. 40/1436), Şevkânî (ö. 1834) ve Mahmûd Şükrî el-Âlûsî (ö. 1924) sayılabilir. En yoğun oldukları ülkeler Suudi Arabistan, Kuveyt ve Körfez ülkeleridir.

Eş'ariyye: Akâid konusunda Ebü'l-Hasan Ali b. İsmâil el-Eş'arî'nin görüşlerini benimseyen Ehl-i sünnet mezhebine verilen isimdir. Mezhebin kurucusu olan İmam Eş'arî, (873) yılında Basra'da doğmuş, kırk yaşına kadar Mu'tezile mezhebine bağlı kalmış, sonra "üç kardeş meselesi" diye bilinen meselenin tartışmasında hocası Ebû Ali el-Cübbâî'ye (ö. 916) üstün gelmiş, hocasının görüşlerini doyurucu bulmadığı için Mu'tezile'den ayrılmış ve Eş'arîliği kurmuştur. İmam Eş'arî, Allah Teâlâ'nın ezelî sıfatları bulunduğunu kabul etmiş, inanç konularında akla da değer vererek, âyet ve hadîslerin yanında aklî deliller de kullanmıştır.

En meşhur Eş'arî kelâm bilginleri arasında, Bâkıllânî (ö. 1013), İbn Fûrek (ö. 1015), Cüveynî (ö. 1085), Gazzâlî (ö. 1111), Şehristânî (ö. 1153), Âmidî (ö. 1233), Fahreddin er-Râzî (ö. 1210), Kâdi Beyzâvî (ö. 1286), Teftazânî (ö. 1390) ve Cürcânî (ö. 1413) sayılabilir.

Eş'arîlik, daha çok Mu'tezile'ye bir karşı tez olarak doğmuştur. Bu sebeple Eş'arîlik, Selef inancına Mâtürîdîlik'ten daha uzak olarak gösterilebilir. Eş'arî bilginler zamanla te'vîle çok fazla yer vermişlerdir. Eş'arîlik daha çok Endülüs, Hicaz, Kuzey Afrika, Mısır, Irak, Suriye ve Endonezya'da yayılmıştır.

Mâtürîdiyye: Akâid konusunda Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed b. Mahmûd el-Mâtürîdî'nin görüşlerini benimseyenlerin oluşturduğu Ehl-i sünnet mezhebinin adıdır. Mâtürîdîlik, akaid sahasında âyet ve hadîsle birlikte, aklı da dinin anlaşılması için gerekli bir temel kabul etmiştir. Eş'ariyye ile Mu'tezile arasında yer almıştır. Hakîm es-Semerkandî (ö. 953), Ebû Seleme es-Semerkandî (ö. IV/X. asır), Ebü'l-Yüsr Muhammed el-Pezdevî (ö. 1100), Ebü'l-Maîn (Muîn) en-Nesefî (ö. 1115), Ömer en-Nesefî (ö. 1142), Ebü'l-Berekât Hâfızüddin en-Nesefî (ö. 1310), Burhâneddin en-Nesefî (ö. 1289), İbnü'l-Hümâm (ö. 1457), Kadı Celâleddinzâde Hızır Bey (ö. 1458) ve Beyâzîzâde Ahmed Efendi (ö. 1687) en meşhur Mâtürîdî kelâmcılarıdır.

Mâtürîdiyye; Ehl-i sünnet'in temel prensiplerinde Eş'arîler ile aynı görüşte olmakla beraber, şu görüşleriyle onlardan ayrılırlar:

1. Dinî tebliğ olmasa da kişi akılla Allah'ı bulabilir.
2. İyi ve kötü, güzel ve çirkin akılla bilinebilir. Allah Teâlâ bir şeyi güzel ve iyi olduğu için emretmiş, kötü ve çirkin olduğu için yasaklamıştır.
3. Kulda başlı başına bir cüz'î irâde vardır. Kul irâdesiyle seçimini yapar, Allah da kulun seçimine göre fiili yaratır.
4. Yüce Allah'ın diğer sıfatları gibi tekvîn sıfatı da ezelîdir.
5. Allah kulun gücünün yetmeyeceği şeyleri kula yüklemez.
6. Allah'ın fiillerinin muhakkak bir sebep ve hikmeti vardır. Fakat kul her zaman bu sebep ve hikmetleri bilemeyebilir.
7. Peygamberlerde aranan niteliklerden biri de erkek olmaktır. Bu sebeple kadın peygamber gönderilmemiştir.
8. Allah'ın nefsî kelâmı işitilemez. İşitilen nefsî kelâmın varlığını gösteren lafzî kelâm yani Kur'ân'ın harf ve sesleridir.

Mâtürîdiyye, Türkiye, Balkanlar, Orta Asya, Çin, Hindistan, Pakistan ve Eritre'de yayılmıştır. Genellikle Türkler fıkıhta Hanefî, inançta Mâtürîdî'dirler.

Mu'tezile: Ehl-i sünnet bilginlerinden Hasan-ı Basrî'nin (ö. 728) dersini terkeden Vâsıl b. Atâ (ö. 148) ile ona uyanların oluşturduğu mezhep bu isimle anılır. Mu'tezile ise kendini "ehlü'l-adl ve't-tevhîd" diye adlandırır. Akılcı bir mezhep olan Mu'tezile, mantık kurallarıyla çelişir gördüğü âyet ve hadîsleri Ehl-i sünnet'ten farklı biçimde yorumlamış ve bu yorumlarında akla öncelik vermiştir. Bu mezhep, aynı zamanda iyi bir edebiyatçı ve tefsirci olan Ebü'l-Hüzeyl el-Allâf (ö. 850), Nazzâm (ö. 845), Câhiz (ö. 869), Bişr b. Mutemir (ö. 825), Cübbâî (ö. 916), Kâdi Abdülcebbâr (ö. 1025) ve Zemahşerî (ö. 1143) gibi büyük kelâmcılar yetiştirmiştir. Abbâsîler döneminde en parlak günlerini yaşamış olan Mu'tezile daha sonra etkinliğini hatta bir mezhep olma hüviyetini yitirmiştir.

Günümüzde Mu'tezile başlı başına bir mezhep olarak mevcut olmamakla birlikte görüşleri Şia'nın Ca'feriyye ve Zeydiyye kolları ile Haricîliğin İbâziyye kolunda yaşamaktadır.

Mu'tezile'nin görüşleri beş prensip hâlinde sistemleştirilmiştir. Bunlar da;

1. Allah'ın zât ve sıfatları yönüyle bir kabul edilmesi (tevhid),

2. Kulların ihtiyârî fiillerini hür irâdeleriyle yaptığı ve kul için en uygun olanı yaratmanın Allah'a gerekli olduğu (adl),

3. İyilik yapanın mükâfât, kötülük yapanın da cezâ görmesinin zorunluluğu (va'd ve vaîd),

4. Büyük günah işleyenin iman ile küfür arasında fısk mertebesinde olduğu (*el-menzile beyne'l-menzileteyn*),

5. İyiliği yaptırmaya ve kötülüğü önlemeye çalışmanın bütün müslümanlara farz olduğu (*emr-i bi'l-ma'rûf nehy-i ani'l-münker*) prensipleridir.

Cebriyye: İrâde hürriyeti konusunda Mu'tezile'ye taban tabana zıt görüşlere sahip olan Cebriyye mezhebi, her şeyin Allah'ın ilmi ve irâdesi dâhilinde cereyan ettiğini, insanın çizilmiş bir kaderinin olduğu, insanın irâde hürriyeti, seçme imkânı ve fiil gücü bulunmadığını, insan fiillerinin gerçek fâilinin Allah olduğunu, kulun Allah tarafından önceden takdir edilmiş bulunan işleri yapmaya mecbur olduğunu savunur. "*Biz kapı gibiyiz, hareket ettiren olursa hareket ederiz*".

Hâricîlik: Hâricîlik ekolü (Havâric), Hz. Ali ile Muâviye arasında geçen Sıffîn Savaşı'ndan (657) sonra halife tayin işi hakeme bırakılınca ortaya çıkmıştır. Bu durumda bir grup, Hz. Ali'ye isyan edip büyük günah işleyenlerin dinden çıkacağı ve günah işleyen devlet başkanına itaat edilmeyeceğini savunur. Bu mezhebin İbâziyye kolu günümüze kadar yaşama imkânı bulmuştur. Günümüzde İbâzîler'e daha çok Kuzey Afrika, Madagaskar, Zengibar ve Umman sultanlığında rastlanır. Kur'ân'ın sadece zâhirine dayanmaları sebebiyle Ehl-i sünnet'e göre bazı farklı fıkhî görüşleri de vardır. *Mutezile ve Hâricîlere göre iman, amelden bir cüzdür.*

Şia: Ehl-i sünnet grubunun dışında yer alan, günümüze kadar varlığını koruyan ve hâl-i hazır İslâm dünyasında da önemli sayıda taraftarı bulunan en önemli itikadî, fıkhî ve siyasî mezheptir. Hz. Peygamber'in vefâtından sonra Hz. Ali'yi halifeliğe en lâyık kişi olarak gören ve onu ilk meşrû halife kabul eden, vefâtından sonra da hilâfete Ali evlâdının getirilmesi gerektiğine inanan toplulukların ortak adı olmuştur. Şia'nın günümüze ulaşan üç büyük fırkası *Zeydiyye, İsmâiliyye ve İmâmiyye-İsnâ-aşeriyye*'dir.

İmâmiyye: Çağımızda dünya müslümanlarının yaklaşık yüzde onunu teşkil eden Şia'nın büyük çoğunluğunu bünyesinde toplayan ana koldur. Sadece Ehl-i beyt'e mensup râvîlerin hadîs rivâyetini kabul eder, ilk üç halîfenin hilâfetini meşrû görmez ve devlet başkanlığına Hz. Ali ve soyunun nass ile tayin edildiğini yani imâmlığın (halîfeliğin) bunlara ait olduğunu, Hz. Peygamber'in bunu açıkça belirttiğini ve bunların vahiy alma hariç peygamberlere benzer vasıflara sahip olup günah işlemekten ve hata yapmaktan korunmuş (***mâsûm***) olduklarını iddia ederler. Küçük yaşta gâip olan on ikinci imâmın kurtarıcı (***mehdî***) olarak tekrar geri geleceğine inanma, açık ve gizli bir tehlikenin bulunduğu durumlarda inancı gizleme ve farklı görünme (***takiyye***), Hz. Ali'ye biât etmeyen sahâbîlere karşı tavır alma ve onları ta'n etme de yine mezhebin temel ön kabullerindendir. İmâmiyye hâlen İran'ın resmî mezhebi olup Irak'ta ve Azerbaycan'da yaşayan müslümanların yüzde altmışı da bu mezhebe mensuptur.

Zâhiriyye: Dâvûd ez-Zâhirî (ö. 883) ve İbn Hazm (ö. 1064) ekolün iki büyük imâmıdır. Re'y ictihâdına şiddetle karşı çıkıp âyet ve hadîslerin zâhirine tutunmanın tek yol olduğunu savunan bu ekol hicrî IV. asırdan itibaren bir süre etkili olmuştur.

Ca'feriyye: Mut'a nikâhını câiz görme, abdestte çıplak ayakların üstüne meshi yeterli sayma, boşamada iki şâhit zorunluluğu, beş vakit namazı cem' yoluyla üç vakitte kılma, zekâtı (***humus***) din adamları eliyle toplama gibi bazı farklı görüş ve uygulamaları vardır.

Zeydiyye: Mest üzerine meshi, gayr-i müslimin kestiğini yemeyi ve Ehl-i kitap'tan bir kadınla evlenmeyi câiz görmezler.

İMAN KONU ANLATIMI

İman sözlükte, "bir kişiyi söylediği sözde tasdik etmek, doğrulamak, söylediğini kabullenmek, gönül huzuru ile benimsemek, karşısındakine güven vermek, güvenlikte olmak, şüpheye yer vermeyecek biçimde içten ve yürekten inanmak" anlamlarına gelir.

Terim olarak ise, Hz. Peygamber'i, Allah Teâlâ'dan getirdiği kesin olarak bilinen hükümlerde (*zarûrât-ı dîniyye*) tasdik etmek, onun haber verdiği şeyleri tereddütsüz kabul edip bunların gerçek ve doğru olduğuna gönülden inanmak demektir.

İcmâlî İman: İnanılacak şeylere kısaca ve toptan inanmak demektir

Tafsîlî İman: İnanılacak şeylerin her birine, açık ve geniş şekilde, ayrıntılı olarak inanmaya tafsîlî iman denilir.

Taklîdî ve Tahkîkî İman: Delillere dayalı olmaksızın sadece çevrenin telkini ile meydana gelen ve âdeta kişinin İslâm toplumunda doğup büyümüş olmasının tabii sonucu olarak gözüken imana taklîdî iman denilir. Delillere, bilgiye, araştırma ve kavramaya dayalı imana ise tahkîkî iman denir.

İmanın Geçerli Olmasının Şartları: Dünya hayatından ümit kesme (*ye's*) durumunda gerçekleşmemiş bulunması gerekir.

İslâm: İtaat etmek, boyun eğmek, bağlanmak, bir şeye teslim olmak, esenlikte kılmak" anlamlarına gelir. Her müşrik kâfirdir, fakat her kâfir müşrik değildir.

Tekfîr: Müslüman olduğu bilinen bir kişiyi, inkâr özelliği taşıyan inanç, söz veya davranışından ötürü kâfir saymak demektir. İrtidât ise müslümanın dinden çıkması anlamına gelir. Dinden çıkana mürted denilir.

Allah'ın Varlığının Delilleri: Allah'ın varlığını ispatlamak için insanın fıtraten Allah inancına sahip oluşu (***fıtrat delili***), âlemin ve âlemdeki varlıkların sonradan yaratılmış olup bir yaratıcıya muhtaç olduğu (***hudûs delili***), mümkin bir varlık olan âlemin var olması için bir sebebe ihtiyaç olduğu (***imkân delili***), tabiatın büyük bir âhenge ve şaşmaz bir düzene sahip olup bunun bir yaratıcının eseri olmasının gerektiği (***nizam delili***) gibi bazı deliller ortaya koymuşlardır.

Zâtî Sıfatlar: Bu sıfatlara tenzîhî sıfatlar ve selbî sıfatlar da denilmiştir. Zâtî sıfatlar şunlardır:

1. Vücûd.
2. Kıdem (zıddı: hudûs, sonradan olma).
3. Beka (zıddı: fenâ)
4. Muhâlefetün li'l-havâdis (Sonradan olan şeylere benzememek).
5. Vahdâniyyet.
6. Kıyâm bi-nefsihî.

Sübûtî Sıfatlar:

1. Hayat.
2. İlim. (zıddı: cehl= bilgisizlik)
3. Semi'.
4. Basar.
5. İrâde: iradesizlik ve zorunda olmak (îcâb bi'z-zât) Allah hakkında düşünülemez. Meşîet de irâde anlamına gelen bir kelimedir.
6. Kudret (zıddı: acz).
7. Kelâm.
8. Tekvîn. Yaratmak, rızık vermek, diriltmek, öldürmek, nimet vermek, azap etmek ve şekil vermek tekvîn sıfatının sonuçlarıdır.

Tekvînî İrâde: Tekvînî (yapma, yaratma ile ilgili) irâde; bütün yaratıkları kapsamaktadır.

Teşrîî İrâde: Tekvînî irâde hayra da şerre de, iyiliğe de kötülüğe de yönelik olarak gerçekleştiği halde teşrîî irâde, sadece hayra ve iyiliğe yönelik olarak gerçekleşir.

MELEKLERE İMAN

Meleklere inanmamak, dolaylı olarak vahyi, peygamberi, peygamberin getirdiği kitabı ve tebliğ ettiği dini de inkâr etmek anlamına gelir.

Cebrâîl: er-Rûhu'l-emîn. Rûhu'l-kuds. Meleklerin efendisi" anlamında seyyidü'l-melâike denilmiştir.

Azrâîl: Melekül-mevt.

Kirâmen Kâtibîn: Hafaza melekleri.

Münker ve Nekir: Kabirde sorgu ile görevli iki melektir.

Hamele-i Arş: Arşı taşıyan melekler.

Mukarrebûn ve İlliyyûn: Allah'a çok yakın ve O'nun katında şerefli mevkii bulunan meleklerdir.

Rıdvân: Cennet bekçisi.

Mâlik: Cehennem bekçisidir.

KİTAPLARA İMAN

İlâhî kitaplara Allah katından indirilmiş olması sebebiyle "kütüb-i münzele" veya "semâvî kitaplar" da denilir.

Suhuf: Hz. Âdem'e 10 sayfa, Hz. Şît'e 50 sayfa, Hz. İdrîs'e 30 sayfa, Hz. İbrâhim'e 10 sayfa gönderilmiştir.

Tevrat: Kanun, şeriat ve öğreti. Tevrat'a Ahd-i Atîk ve Ahd-i Kadîm de (Eski Ahit) denilir.

Zebur: Yazılı şey ve kitap. Zebur, ilâhî kitapların en küçüğü olup, yeni dinî hükümler getirmemiştir. Bugün elde mevcut olan Zebur nüshaları, lirik söyleyiş ve ilâhîlerden, Allah'a övgü ve hikmetli sözlerden ve birtakım nasihatlerden meydana gelmiştir. Mezmûrlar adıyla Eski Ahid'de yer almaktadır.

İncil: Müjde, tâlim ve öğretici. İncil'e Ahd-i Cedîd de (*Yeni Ahit*) denilir. Bir müslümana önceki kutsal kitaplarda bulunan bir hususun haber verilmesi durumunda; eğer bu husus, Kur'ân ve sahîh hadîslerdeki bilgilere uygunsa kabul edilir. Âyet ve hadîslere aykırı ise reddedilir. Âyet ve hadîslerde hiç bahsedilmiyor ve İslâm'ın temel prensiplerine de zıt düşmüyorsa Hz. Peygamber'in şu tavsiyesi doğrultusunda hareket edilir: "Ehl-i kitabı tasdik de etmeyin, tekzîp de (yalanlamayın). Biz Allah'a, bize indirilene, İbrâhîm'e indirilene inandık deyin".

Kur'ân: Toplamak, okumak, bir araya getirmek.

PEYGAMBERLERE İMAN

Yeni bir kitap ve yeni bir şeriatla insanlara gönderilen peygambere denilir. Çoğulu "***rusül***" ve "mürselûn"dür. ***Nebî*** de Allah'ın emir ve yasaklarını insanlara haber veren, fakat yeni bir kitap ve yeni bir şeriatla gönderilmeyip, önceki bir peygamberin kitap ve şeriatını ümmetine bildirmeye görevli olan peygamberdir. Çoğulu "enbiyâ"dır.

Peygamberlerin Sıfatları: Peygamberlerin sıfatları deyince onlarda bulunması câiz olan sıfatlarla, gerekli (vâcip) ve zorunlu olan sıfatlar anlaşılır. Kur'ân-ı Kerîm'in pek çok yerinde vurgulandığı gibi peygamberler de insandır. Onlar da diğer insanlar gibi oturup kalkar, yiyip içerler, gezerler, evlenip çoluk çocuk sahibi olurlar, hastalanır ve ölürler; bu gibi özelliklere, peygamberler hakkında düşünülmesi câiz özellikler denir. İlâhî emir ve yasaklarla yükümlülük konusunda peygamberler de diğer insanlar gibidirler. Fakat onlar her hareketleriyle Allah'ın insanlar için seçtiği kulları ve elçileri, insanların kendilerine bakarak davranışlarına çekidüzen verdikleri birer örnek olduklarının bilinci içindedirler. Bu sebeple fakirken, sıkıntıdayken bile Allah'a şükrederler. Haset etmek, içi dışına uymamak gibi kötü huylardan hiçbiri onlarda bulunmaz.

Her peygamberde insan olmanın da ötesinde birtakım sıfatların bulunması gerekli ve zorunludur. Bunlara vâcip sıfatlar denir. Bu sıfatlar şunlardır:

1-Sıdk: "Doğru olmak" demektir. Her peygamber doğru sözlü ve dürüst bir insandır. Onlar asla yalan söylemezler. Eğer söyleyecek olsalardı kendilerine inanan halkın güven duygusunu kaybederlerdi. O zaman da peygamber göndermekteki gaye ve hikmet gerçekleşmemiş olurdu. Sıdkın zıddı olan yalan söylemek (kizb), peygamberler hakkında düşünülemez. Bütün peygamberler peygamberlikten önce de sonra da yalan söylememişlerdir.

2-Emânet: Güvenilir olmak. Emânet sıfatının zıddı hıyânettir.

3-İsmet: Günah işlememek, günahtan korunmuş olmak. Peygamberlerin küçük hatalarına "***zelle***" denilir. İsmetin karşıtı ma'siyettir.

4-Fetânet: Peygamberlerin akıllı, zeki ve uyanık olmaları.

5-Tebliğ: Peygamberlerin Allah'tan aldıkları buyrukları ve yasakları ümmetlerine eksiksiz iletmeleri. Tebliğin karşıtı olan gizlemek (kitmân) tir.

Kur'ân'da Adı Geçen Peygamberler: Âdem, İdrîs, Nûh, Hûd, Sâlih, Lût, İbrâhim, İsmâil, İshâk, Ya'kub, Yûsuf, Şuayb, Hârûn, Mûsâ, Dâvûd, Süleymân, Eyyûb, Zülkifl, Yûnus, İlyâs, Elyesa', Zekeriyyâ, Yahyâ, Îsâ, Muhammed. (***Üzeyir, Lokmân ve Zülkarneyn*** Kur'ân'da geçer ancak peygamber olup olmadıkları konusunda ihtilâf vardır.)

Ulü'l-Azm: Hz. Âdem, Hz. Nûh, Hz. İbrâhim, Hz. Mûsâ, Hz. Îsâ ve Hz. Muhammed (a.s) ***ulü'l-azm*** peygamberlerdir, bütün zorluklara göğüs germede azim ve sebat gösteren peygamberler demektir.

Peygamberlik ve Vahiy: Gizli konuşma, gönderme, emir, işaret, ilhâm gibi anlamlara gelen vahiy, gizli ve süratli haberleşmedir.

Vahyin Geliş Şekilleri:

1-Doğru rüyalar.

2-Peygamberimiz uyanıkken, Cebrâîl tarafından vahyin onun kalbine bırakılmasıdır.

3-Cebrâîl'in insan şekline girerek getirdiği vahiy, vahyin en kolay şeklidir. Cibrîl hadîsi diye meşhur olmuş hadîs bu yolla gelmiştir.

4-Cebrâîl, görünmeden çıngırak sesine benzer bir ses hâlinde vahyin gelmesidir. Kendisinde tehdit ve korkutma olan âyetler bu çeşit vahiyle gelmiştir.

5-Cebrâîl'in Hz. Peygamber'e uyku hâlinde getirdiği vahiydir. Bu tür vahiyle alınan söz, Kur'ân değildir.

6-Cebrâîl'in kendi aslî şekliyle getirdiği vahiydir. Bu şekliyle vahiy iki defa gerçekleşmiştir. Birincisi peygamberliğinin ilk günü Hira'da iken, ikincisi de mîraçta meydana gelmiştir.

7-Vahyi, Hz. Peygamber'in doğrudan Allah'tan alması veya perde arkasından Allah'la konuşması şeklinde gerçekleşen vahiydir. Mîraçta gerçekleşmiştir.

Mûcize: İnsanların benzerini getirmekten âciz kaldığı olağanüstü olay. Kur'ân'da mûcize terimi yerine âyet, beyyine ve bürhân kavramları kullanılır.

İrhâs: Peygamber olacak şahsın, henüz peygamber olmadan önce gösterdiği olağanüstü durumlardır. Hz. Îsâ'nın beşikte iken konuşması gibi.

Kerâmet: Peygamberine gönülden bağlı olan ve ona titizlikle uyan velî kulların gösterdikleri olağanüstü hallerdir.

Meûnet: Yüce Allah'ın velî olmayan bir müslüman kulunu, darda kaldığı veya sıkıntıya düştüğü zaman, olağanüstü bir şekilde bu darlık ve sıkıntıdan kurtarmasıdır.

İstidrâc: Kâfir ve günahkâr kişilerden arzu ve isteklerine uygun olarak meydana gelen olağanüstü olaydır.

İhânet: Kâfir ve günahkâr kişilerden, arzu ve isteklerine aykırı olarak meydana gelen olaydır. Meselâ, peygamberlik taslayan inkârcılardan Müseylime, tek gözü kör olan bir adama, iyi olsun diye duâ etmiş, bunun üzerine adamın öbür gözü de kör olmuştur.

ÂHİRETE İMAN

Yevmü'l-âhir: Son gün, âhiret günü.

Yevmü'l-ba's: Diriliş günü.

Yevmü'l-kıyâme: Kıyâmet günü.

Yevmü'd-dîn: Cezâ ve mükâfat günü.

Yevmü'l-hisâb: Hesap günü.

Yevmü't-telâk: Kavuşma günü.

Yevmü'l-hasre: Hasret ve pişmanlık günü.

Din günü: Cezâ ve mükâfat günü.

Âhiret Hayatının Devreleri: Kabir (***berzah***) hayatı, kıyâmet; ***ba's*** (yeniden dirilme). Kur'ân'da kıyâmet günü; saat, vâkıa (kesin olarak meydana gelecek olan), et-tâmmetü'l-kübrâ (en büyük felâket ve belâ), hâkka (gerçek olan), ğâşiye (şiddetiyle birden bire halkı saran), qâria (kapıyı çalacak gerçek) gibi isimlerle de anılmıştır.

Kıyâmet Alâmetleri: Eşrâtü's-sâat.

a) Küçük Alâmetler: Dînî emirlerin ihmal edilmesi ve ahlâkın bozulması gibi insan irâdesine bağlı olarak büyük alâmetlerden çok önce meydana gelecek olan olaylardır.

b)Büyük Alâmetler: Kıyâmetin kopmasının hemen öncesinde meydana gelecek ve birbirini izleyecek olan olaylardır. Büyük alâmetler, tabiat kanunlarını aşan ve insan irâdesinin dışında gerçekleşen olaylardır. Duman, Deccâl, Dâbbetü'l-arz, Güneşin batıdan doğması, Ye'cûc ve Me'cûc'ün çıkması, Hz. Îsâ'nın gökten inmesi, yer çöküntüsü, ateş çıkması.

Sûr ve Sûr'a Üfürüş: Nefha-i feza'=korku üfürüşü; nefha-i sâik=ölüm üfürüşü; nefha-i kıyâm=kalkış üfürüşü.

Ba's: Yeniden dirilme, öldükten sonra tekrar dirilmek

Haşir ve Mahşer: Haşir, terim olarak yüce Allah'ın insanları hesaba çekmek üzere tekrar dirilişten sonra bir araya toplamasıdır. İnsanların toplandıkları yere *mahşer* veya *arasât* denilir.

Şefâat: Allah'a duâ ederek hesap ve sorgunun bir an önce yapılmasını ister. Buna "*şefâat-i uzmâ*" (en büyük şefâat) denilir.

A'râf: Cennetle cehennemin arasında bulunan surun ve yüksek kısmın adıdır.

Cehennem: Kur'ân'da cehennem için yedi isim kullanılmıştır: Cehennem (derin kuyu), nâr (ateş), cahîm (son derece büyük, alevleri kat kat yükselen ateş), hâviye (düşenlerin çoğunun geri dönmediği uçurum) , saîr (çılgın ateş ve alev), lezâ (dumansız ve katıksız alev), sakar (ateş), hutame (obur ve kızgın ateş). Bazı âlimler bu yedi ismin, cehennemin yedi tabakası olduğunu ileri sürmüşlerdir.

Cennet: Kur'ân'da cennet için çeşitli isimler kullanılmıştır. Cennetin tabakaları olması ihtimâli de bulunan bu isimleri şöyle sıralayabiliriz: Cennetü'l-me'vâ (şehîd ve müminlerin barınağı ve konağı olan cennet), cennet-i adn (ikâmet ve ebedîlik cenneti), dârü'l-huld (ebedîlik yurdu), firdevs (her şeyi kapsayan cennet bahçesi), dârü's-selâm (esenlik yurdu), dârü'l-mukâme (ebedî kalınacak yer), cennâtü'n-naîm (nimetlerle dolu cennetler), el-makâmü'l-emîn (güvenli makam).

Allah'ın Âhirette Görülmesi: Rü'yetullah.

Kader: Allah'ın ilim ve irâde sıfatlarıyla ilgili bir kavram olan kader, evreni, evrendeki tüm varlık ve olayları belli bir nizâm ve ölçüye göre düzenleyen ilâhî kânunu ifâde eder.

Kazâ: Cenâb-ı Hakk'ın ezelde irâde ettiği ve takdir buyurduğu şeylerin zamanı gelince, her birisini ezelî ilim, irâde ve takdirine uygun biçimde meydana getirmesi ve yaratmasıdır. Kazâ, Allah'ın tekvîn sıfatı ile ilgili bir kavramdır.

irâde: Eş’arîler, Allah'ın irâdesinin her şeyi kuşattığını dikkate alarak, bu irâdeye küllî (genel) irâde adını vermişler ve böyle bir nitelendirme ile ionu, kulun iradesinden ayırt etmek istemişlerdir. Mâtürîdîler ise, Allah'ın irâdesine ilâhî ve ezelî irâde demişler, küllî ve cüz'î irâde terimlerini kulun irâdesinin iki yönünü belirtmekte kullanmışlardır.

Küllî irâde, Allah tarafından kula verilmiş olan, yapma veya yapmamayı tercihte aracı kabul edilen seçme yeteneğidir. Cüz'î irâde ise küllî irâdenin, iki taraftan birine aktif biçimde yönelmesinden ibârettir. Mâtürîdîler bu sebeple cüz'î irâdeye, *azm-i musammem* (kesinleşmiş karar), i*htiyâr* (seçim) ve kasıt (yönelme) adını da verirler.

İnsanın Fiillerinin Yaratılması: İnsanın fiilleri, zorunlu (*ıztırârî*) fiiller ve ihtiyârî (irâdeli) fiiller olmak üzere ikiye ayrılır. Nefes alışımız, kalp atışımız, midemizin sindirimi gibi zorunlu ve refleks hareketlerimizin oluşturduğu fiillere ıztırârî fiiller adı verilir. Bunların oluşumunda insan irâdesinin herhangi bir rolü yoktur. Dolayısıyla da insan bu fiillerden sorumlu değildir.

Yazı yazmak, oturup kalkmak, namaz kılmak veya kılmamak, hayır veya şer, iyi veya kötü bir şey işlemek gibi hür irâdemizle seçerek yaptığımız fiiller ise irâdeli fiillerimizdir. İrâdeli fiillerimizin oluşumunda herhangi bir baskı ve zorlama altında değilizdir. Her ne şekilde olursa olsun bizi ve yaptıklarımızı yaratan Allah Teâlâ olduğu için, bizim her iki çeşit fiilimizi yaratan da Allah Teâlâ'dır.

Ecel: Ehl-i sünnet bilginlerine göre, öldürülen şahıs da (maktûl) bütün insanlar gibi eceliyle ölmüştür.

FIKIH KONU ANLATIMI

Fıkhın, şer'î delillerden elde edilen fıkhî hükümleri sistematik tarzda ele alan dalına fürû-i fıkıh, delillerden hüküm elde etme metodunu inceleyen dalına da usûl-i fıkıh denir.

Ahvâl-i Şahsiyye: Şahsın hukûku.

Hidâyet-i Mürşîde: Yol gösterici hidâyet.

FIKIH MEZHEPLERİ

Genellikle fıkıh mezhepleri, kurucularının isimleri ile anılır. Hanefî mezhebi, Mâlikî mezhebi gibi.

Hanefî Mezhebi: Sünnî fıkıh ekollerinin kronolojik sıra itibariyle ilki olup, İmâm-ı A’zam Ebû Hanîfe'ye nisbet edildiği için bu isimle anılmıştır. İmâm-ı A’zam Ebû Hanîfe'nin asıl adı Nu'mân b. Sâbit'tir. M.699 yılında Kûfe'de doğmuş, 767 yılında Bağdat'ta vefât etmiştir. İstihsân metodunu sıklıkla kullanmıştır. Abbâsîler devrinde Ebû Yûsuf'un "***kâdi’l-kudât***" (baş kadı) olması ile devletin başlıca fıkıh mezhebi hâline gelmiştir.

Mâlikî Mezhebi: İmam Mâlik b. Enes, m.712 yılında Medîne'de dünyaya geldi, 795 yılında vefât etti. İmam Mâlik'in fıkhının en belirgin özelliği, Medîne halkının uygulamasına çok önem vermesidir. Medîneliler'in ameli, mütevâtir sünnet mesâbesindedir. İmam Mâlik'in ve yakın öğrencilerinin görüşlerini toplayan el-Müdevvene isimli hacimli eser, Muvatta’ ile birlikte Mâlikî mezhebinin temel iki kitabı sayılır. Günümüzde Mısır'da, Kuzey Afrika'da (Tunus, Cezâyir, Fas, Sudan) Mâlikî mezhebi çok yaygındır.

Şâfiî Mezhebi: Kurucusu Muhammed b. İdrîs eş-Şâfiî, m.767 yılında Gazze şehrinde (Filistin) doğdu, 820’de vefât etti. İmam Mâlik'ten Medîne fıkhını, İmam Muhammed'den Irak fıkhını öğrendi. Bugün Şâfiî mezhebi ülkemizin güneydoğu ve doğu illeri ile yukarıda sayılan bölgelerde yaygın durumdadır.

Hanbelî Mezhebi: Kurucusu sayılan Ahmed b. Hanbel, m.780’de Bağdat'ta dünyaya geldi, 855’te vefât etti. "Eşyâda aslolan mübâhlıktır". Re'y ve kıyâstan çok âyet, hadîs ve sahâbe kavli gibi naklî delillere dayanması dikkat çeker. Mezhepte bir bakıma hadîse dayalı fıkıh anlayışı hâkimdir.

Deliller: Araştırılan hususta şer'î-amelî nitelikteki hükme ulaştıran vâsıtaya delil denir. Fıkhî bir hükmün dînî-hukûkî dayanağı (edille-i şer'îyye, edilletü'l-ahkâm) anlamında kullanılır.

Fıkıh literatüründe yaygın genel kabûle göre şer'î delillerden kitâp, sünnet, icmâ ve kıyâs **aslî deliller**; istihsân, istıslâh (mesâlih-i mürsele), istishâb, sedd-i zerâyi' gibi deliller de **fer'î** veya **tâli** deliller grubunda yer alır. Bu aslî delillerin bir diğer adı da "dört delil"dir (edille-i erbaa).

Kitâp: Âyetler, iman, ahlâk, âdâb-ı muâşeret, geçmiş toplumlardan kıssa ve öğütler, genel insânî ve aklî değerler, beşerî ilişkiler gibi konularda okuyucuya doğrudan ana fikir vermektedir.

İcmâ: İcmâ; müctehidlerin şer'î bir meselenin hükmüne dair görüşlerini aynı yönde olmak üzere tek tek açıklamaları yoluyla meydana gelebileceği gibi (*sarîh icmâ*), şer'î bir mesele hakkında bir veya birkaç müctehid görüş belirttikten sonra, bu görüşten haberdâr olan o devirdeki diğer müctehidlerin açıkça aynı yönde kanaât belirtmemekle birlikte îtirâz beyânında da bulunmayıp sükût etmeleri sûretiyle de (*sükûtî icmâ*) oluşabilir.

Kıyâs: Naslarda (Kitâp ve Sünnet'te) hükmü bulunmayan fıkhî meseleye, aralarındaki illet (gerekçe) birliği sebebiyle, naslarda düzenlenmiş meselenin hükmünü vermek" şeklinde tanımlanır.

"Mûsîyi (vasiyet edeni) öldüren mûsâ-leh (vasiyet alacaklısının) vasiyetten mahrum olur." Böylece, naslarda mûsîyi öldüren mûsâ-leh hakkında özel bir hüküm bulunmadığı halde, kıyâs yoluyla böyle bir kimsenin vasiyetten mahrum olacağına hükmedilmiş olur.

İstihsân: Müctehidin bir meselede, özel bir delil sebebiyle, o meselenin benzerlerinde verdiği hükümden vazgeçip başka bir çözümü benimsemesi, ya da iki farklı kıyâs imkânı bulunduğunda, ilk bakışta dikkat çekmeyen kıyâsı (kapalı kıyâsı) gerekçe birliği açısından daha güçlü bulduğu için açık kıyâsa tercih etmesidir. Buna göre, istihsân çeşitlerini iki gruba ayırmak mümkündür:

1. Genel hükümden istisnâ yoluyla yapılan istihsân.
2. Kapalı kıyas istihsanı.

Istıslâh (Mesâlih-i Mürsele): İslâm hukuk terminolojisinde maslaha terimi geniş anlamda kullanıldığında, hem "yarar sağlama"yı hem "zararı savma"yı ifâde eder. Maslahanın bu iki yönü ayrı ayrı anlatılmak istendiğinde birincisi için "celbü'l-menfaa" (celbü'l-maslaha), ikincisi için "def'u'l-mefsede" (def'u'l-mefsede) tabiri kullanılır. Yorum yoluyla da olsa nasların kapsamına girmeyen ya da "illet" bağı kurularak (kıyâs yoluyla) nasta düzenlenmiş bir olaya bağlanamayan fıkhî bir meselenin hükmünü İslâm fıkhının genel ilkelerine göre belirleme yöntemine "*ıstıslâh*", bu metodu uygulayarak hükme ulaşırken esas alınan maslahatlara da "mesâlih-i mürsele" denir.

Örf ve Âdet: Fakîhlere göre bir toplumdaki örf ve âdetin geçerliliği için onun yaygın ve sürekli olması, nasların lafzına ve rûhuna yani İslâm hukûkunun temel ilkelerine aykırı düşmemesi gerekir. Bu şartları taşıyan örfe sahîh örf, taşımayana da fâsid örf adı verilir.

Istıshâb: Daha önce varlığı bilinen bir durumun -aksine delil bulunmadıkça- varlığını koruduğuna hükmetme yöntemidir. "Şekk ile yakîn zâil olmaz."

İbâha-i Asliyye Istıshâbı: Buna göre bir şeyden yararlanma veya bir davranışta bulunma hakkında naslarda özel bir hüküm yoksa veya kıyâs yahut ıstıslâh yoluyla naslardan bu hususta özel bir sonuç çıkmıyorsa, "Eşyada aslolan mübâhlıktır".

Berâet-i Zimme Istıshâbı: Bir kimsenin borçlu veya suçlu olduğuna dair delil bulunmadıkça borçsuz ve suçsuz kabul edilmesi esastır. Buna göre, alacaklı olduğunu iddia eden kimse bunu isbât edemediği takdirde davalının borçlu olmadığına; yine, suç işlediği iddiâ edilen kişinin bu fiili isbât edilmedikçe aynı prensibe göre suçlu olmadığına hükmedilir.

Vasıf Istıshâbı: Şer'an varlığı kabul edilen bir hükmün, sebebinin ortadan kalktığı isbât edilmediği sürece sâbit sayılması esastır. Meselâ, satım ve mîrasçılık gibi bir mülkiyet sebebine binâen sâbit olan mülkiyetin, geçerli bir nikâh akdinden sonra kurulan evlilik bağının, aradan ne kadar zaman geçerse geçsin, ortadan kalktığını gösteren bir delil olmadığı sürece devam ettiğine hükmedilir.

İslâm Öncesi Şerîatler: Hz. Muhammed'den önceki ilâhî dinlerin hükümlerinden (***şer'ü men kablenâ***) Kur'ân-ı Kerîm'de veya Hz. Peygamber'in sünnetinde yer almayanların müslümanlar için bağlayıcı olmadığında âlimler fikir birliği içindedir. Hanefîler dâhil bir grup İslâm âlimi bu tür hükümlerin de müslümanlar hakkında da bağlayıcı delil olacağı görüşündedir.

Sedd-i Zerâî': Harama, kötü ve zararlı bir sonuca vâsıta olan davranışların yasaklanması, kötülüğe giden yolların kapatılması demektir. "Kötülüklerin önlenmesi, menfaatların elde edilmesinden daha önceliklidir."

Re'y ve İctihâd: Re'y kelimesi fıkıh literatüründe "hakkında açık bir nas yani âyet veya hadîs metni bulunmayan fıkhî bir konuda müctehidin belli metotlar uygulayarak ulaştığı şahsî görüş" anlamında kullanılan bir terimdir. İctihâd sözlükte "zor ve meşakkatli bir işi gerçekleştirme uğrunda kişinin olanca gayreti göstermesi", fıkıh ilminde ise "fakîhin şer'î-amelî bir meselenin hükmünü, ilgili delillerden çıkarabilmek için olanca gayreti sarfetmesi" anlamına gelir. Bu melekeye sahip olan kimseye müctehîd denir.

Ehliyet: Kişinin dînî ve hukûkî hükme konu (muhâtap) olmaya elverişli oluşu demektir.

Vücûb Ehliyeti: Kişinin haklara sahip olabilme ve borç altına girebilme ehliyetidir. Vücûb ehliyetinin temelini zimmet ve hukûkî kişilik teşkil eder; bu ehliyetin yaş, akıl, temyiz ve rüşd ile alâkası yoktur.

Edâ Ehliyeti: Kişinin dînen ve hukûken mûteber olacak tarzda davranmaya ve hukûkî işlem yapmaya elverişli oluşu demektir.

Hükmen Bulûğ Yaşı: Ebû Hanîfe'ye göre erkeklerde 18, kızlarda 17 yaş, çoğunluğa göre her ikisi için de 15 yaştır.

Hüküm: İslâm dininin, insanların dünyâ ve âhiret mutluluğunu sağlamak üzere getirdiği kuralların bütününe şer'î hükümler (ahkâm-ı şer'iyye) veya ilâhî hükümler (ahkâm-ı ilâhiyye) olarak tabir edilir.

Amelî Hükümler: Îtikadî hükümlere nisbetle ikinci derecede oldukları için bunlara ahkâm-ı fer'iyye de denilir. Taabbüdî hükümler: ibâdetlerle ilgili dinî hükümlere denilir.

Vaz'î Hüküm: İki durum arasında şâri'in kurduğu bağı ifâde eden vaz'î hüküm, kendi içinde *sebep, şart ve mâni'* şeklinde üçe ayrılır.

Sebep: Şâri'in varlığını hükmün varlığı, yokluğunu da hükmün yokluğu için alâmet kıldığı durumdur. Meselâ vakit namazın, ramazan ayının girmesi orucun, malın nisâb miktarına ulaşması zekâtın sebebidir.

Rükün: Bir şeyin varlığı kendi varlığına bağlı olan ve onun yapısından bir parça teşkil eden bir unsuru ifâde eder. İbâdetlerde rükünler ve bunların yanında sıhhat şartları o ibâdetin farzlarını oluşturur. Bunlardan birinin eksik olması o ibâdeti geçersiz (bâtıl, fâsid) kılar. Namazda Kur'ân okumanın (kırâat), rükû veya secdenin terkedilmesi böyledir.

Şart: Bir hukûkî sonucun varlığı kendi varlığına bağlı olan, ancak kendisinin varlığı onun varlığını zarûrî kılmayan ve onun yapısından bir parça teşkil etmeyen fiil veya vasıftır. Meselâ namaz için abdest, nikâh akdinde şâhit şarttır.

Sıhhat; bir fiilin gerekli rükün ve şartları taşıması, **butlân**; rüknünün veya kurucu unsurlarından birinin eksik olması, **fâsid**; rüknü ve unsurları tamam olduğu halde şartlarının eksik olmasıdır.

Bâtıl: Bir hukûkî işlemin bâtıl olması, onun kurulmamış ve yok hükmünde olması ve bu işleme hiç bir hukûkî sonucun bağlanmamasıdır.

Müfsîd: Bir ibâdeti bozan veya bir hukûkî işlemi sakatlayan fiil ve eksikliğe denir.

Teklîfî Hükümler: Mükellefin fiilleri.

Vâcip: Dînî literatürde vâcip, Hanefîler hâriç fakîhlerin çoğunluğuna göre, kesin bir delille ve kesin bir sûrette yapılması istenen dînî yükümlülüğü ifâde ederse de Hanefîler bunu farz ve vâcip şeklinde iki kademede ele almayı uygun görürler.

Farz: Fıkıh ilminde, Allah ve Rasûlü'nün mükelleften yapılmasını kesin ve bağlayıcı tarzda istediği fiil demektir. Hanefîler delilin kat'î veya zannî oluşuna göre bir ayırım yaparak, bir fiilin yapılmasını kesin ve bağlayıcı tarzda istendiğini gösteren delil kat'î ise bunu farz, zannî ise bunu vâcip terimiyle ifâde ederler. Farzı terkeden kimse fâsık durumuna düşer. Vâcibin inkârı küfrü gerektirmez.

Farz-ı ayn: Şâri'in her bir mükellefin ayrı ayrı îfâ etmesini istediği mükellefiyettir.

Farz-ı kifâye: Müslümanların ferden değil de toplum olarak sorumlu oldukları mükellefiyetlerdir.

Vâcip: Hanefîler vâcibi çoğu yerde "amelî farz" olarak da adlandırırlar.

Sünnet: Müekked ve ğayr-i müekked çeşidine "hüdâ sünneti" de denir. Hz. Peygamber'in, insan olması itibariyle yaptığı normal ve beşerî davranışlara ise zevâid sünnet veya âdet sünneti denilir. Farz namazlardan önce ve sonra kılınması sünnet olan namazlar için, Şâfiî mezhebinde ayrıca vitir namazı ve şevvalde tutulan altı gün oruç için revâtib sünnet tabiri kullanılır.

Haram li-aynihî: Şâri'in, bizzat kendisindeki kötülük sebebiyle, baştan itibaren ve temelden haramlığına hükmettiği fiildir.

Haram li-ğayrihî: Aslında meşrû ve serbest olduğu halde, haram kılınmasını gerekli kılan geçici durumla ilgili olan fiildir.

Azîmet: Farz, vâcip, sünnet, müstehâp niteliğindeki bir davranışın yapılmasını; haram, mekrûh gibi davranışların da yapılmamasını ifâde eden bütün teklîfî hükümleri içine alır. Hanefîler'e göre, yolculuk esnasında dört rek'atlı farz namazların kısaltılarak ikişer rek'at kılınması esasen bir azîmet hükmüdür.

Ruhsat: Fıkıh ilminde "meşakkat, zarûret, ihtiyaç gibi ârızî bir sebebe bağlı olarak azîmet hükmünü terketme imkânı veren ve yalnız söz konusu ârızî durumla sınırlı bulunan hafifletilmiş ve geçici hükmü" ifâde eden bir terimdir.

İmâmeyn: İmam Ebu Yusuf ile İmam Muhammed için kullanılır.

Tarafeyn. İmâm-ı A'zam ile İmam Muhammed için kullanılır.

Şeyhayn: İki şeyh, iki reis, iki büyük imâm demektir. İmâm-ı A'zam ile İmam Ebû Yusuf için kullanılır. En büyük iki halîfe anlamında Hazret-i Ebû Bekr ile Hazret-i Ömer için de kullanılır.

Sekaleyn: İnsanlar ve cinler için kullanılır. Bu iki topluluğa da peygamber olarak gönderildiği için Peygamberimiz Hz. Muhammed'e Rasûlü's-Sekaleyn denir. Cin ve insanlara fetvâ verene de, Müftiyü's-sekaleyn denir. (Şeyhü'l-İslâm İbni Kemalpaşa).

TEMİZLİK KONU ANLATIMI

Temizlik: Görünür kir ve pisliklerin giderilmesi "necâsetten tahâret", abdestsizlik durumunun kaldırılması ise "hadesten tahâret" olarak adlandırılır.

Mâsivâ: Allah'ın gayrısından temizlenme.

Hades: Hükmî kirlilik.

Necîs: Dînen kir ve pis.

Mutlak su–Mukayyet su: Yaratıldığı tabî hâlini koruyan, mâhiyetini değiştirecek başka maddeler karışmamış suya mutlak su denilir.

1-Rengi, kokusu ve tadı bozulmamış, içine pis bir madde karışmamış, kullanılması mekrûh ve şüpheli hâle gelmemiş sular hem temiz hem de temizleyici sayılırlar. İnsanın, at, deve, sığır, koyun ve keçi gibi eti yenen hayvanların ve kuşların artığı sular da, bu sulara maddî bir pislik bulaşmadığı sürece kural olarak hem temiz hem temizleyicidir.

2-Temiz ve temizleyici olmakla birlikte kullanılması mekrûh olan sular: Tavuk gibi eti yenen, kedi gibi eti yenmeyen evcil hayvanların, çaylak, doğan gibi yırtıcı kuşların artığı sular böyledir Bu tür sularla abdest almak veya gusletmek mekrûhtur. Ancak normal su bulunmadığında bu sular hem abdest ve gusül gibi hükmî temizlikte hem de maddî temizlikte kullanılabilir.

3-Abdest, gusül gibi hükmî temizlikte kullanılmış olan sular (mâ-i müsta'mel), maddî bakımdan temiz olsalar bile ikinci defa hükmî temizlikte kullanılamaz.

Temiz ve temizleyici olmayan sular: İçine pislik düştüğü kesin olarak veya gâlip zan ile bilinen, tanımı aşağıda gelecek olan az miktardaki sular ile içine düşen pislikten dolayı rengi, tadı veya kokusu bozulan büyük su birikintileri ve akarsular böyledir. Köpeğin, eti yenmeyen vahşî hayvanların artığı sular da temiz değildir.

1-Eşek ve eşekten doğan katırın artığı suların hükmî temizlikte kullanılıp kullanılmayacağı ise şüphelidir. Temiz su bulunmadığında bunlarla abdest ve gusül alınır ve ayrıca teyemmüm yapılır.

2-İçine temiz bir maddenin katılmasıyla incelik ve akıcılığını kaybeden mutlak sulara veya tabiî bir oluşumla meydana gelip özel bir isimle anılan sulara "mukayyet su" denilir. Gül suyu, meyve suyu, maden suyu, diğer helâl meşrubat gibi.

Durgun su-Akar su: Hanefîler'e göre su, avuçlandığında elin dibe değmeyecek derinlikte olması kaydıyla, yüzeyinin yaklaşık olarak 50 m2 olması, Şâfiî ve Hanbelîler'e göre ise hacminin iki kulle (yaklaşık 206 litre) ve daha fazla miktarda olması hâlinde büyük havuz hükmünü alır. Mâlikîler'e göre ise normal abdest ve gusül suyu kabının alacağı su, az su hükmündedir.

Necâset: Ana hatlarıyla ifâde etmek gerekirse, etinin yenmesi ister helâl ister haram olsun, akıcı kanı olan kara hayvanlarından dînî usûle uygun biçimde boğazlanmadan ölen veya öldürülen ve bu hükümde olan hayvanların etleri necistir.

Kan, domuz eti, sarhoş edici içkiler, insan idrarı, dışkısı ve ağız dolusu kusmuğu, etinin yenmesi helâl olmayan hayvanların eti, idrarı ve dışkısı dînen necîs (pis) olduğunda ittifak edilen maddelerdir. Fakîhlerin çoğunluğu şarabı da maddeten necîs saymışlardır.

Eti yenen hayvanların idrar ve dışkısını Mâlikî ve Hanbelîler necîs saymazken Şâfiîler necîs sayar. Hanefîler'e göre tavuk, kaz gibi kümes hayvanlarının dışkıları "***necâset-i galîza***" (ağır pislik), sığır, koyun, geyik gibi dört ayaklı hayvanlarınla ise "necâset-i hâffe" (***hafif pislik***) olarak nitelendirilir.

Hanefîler'e göre at, eşek ve katırın idrar ve dışkısı ile havada pislemeleri sebebiyle sakınılması zor olduğu için, atmaca, kartal, güvercin gibi kuşların dışkıları, hafif pislik grubundadır. Domuz ve köpekte ihtilâf olmakla birlikte canlı hayvanların bedenleri necis olmayıp salya, idrar ve dışkıları etinin hükmüne tâbi olarak ağır veya hafif necis sayılır.

Hayvanların derisi tabaklanınca temiz olur. Hanefîler domuz derisini, Şâfiîler domuz ve köpek derisini hâriç tutarak meytenin (murdar hayvan) derisinin tabaklanınca temiz olacağı görüşündedir. Meytenin, içine kan nüfûz etmeyen boynuz, kemik, tüy, diş gibi katı cüzleri de Hanefîler'e göre temizdir. Hanefî ve Mâlikîler'e göre menî, necîs olsa da kurumuş ise ovalamakla temizlenmiş sayılır.

Ağır sayılan necîs madde eğer katı ise yaklaşık 3.5 gramı (1 dirhem), sıvı ise el ayasını (avuç içi) kapsayacak miktarı ve fazlası vücut, elbise veya namaz kılınacak yerde bulununca namazın sıhhatine engel olur. Hafif necâsetin ise bir uzvun veya onu örten elbisenin dörtte birinden az miktarına bulaşmış olması namazın sıhhatine engel olmaz.

İstibrâ, İstincâ ve İstinkâ: Küçük abdest bozduktan sonra idrar yolunda kalabilecek idrar damla ve sızıntılarının tamamen kesilmesi için bir süre bekleme, bundan sonra vücuttaki idrar sızıntılarını temizleme işlemine ***istibrâ*** denilir. ***İstincâ***; temizlik yani büyük abdest bozulduktan sonra dışkı ve idrar yollarında yapılacak dışkı, idrar vb. temizliğidir. ***İstinkâ;*** taharetlenirken hiç pislik kalmadığına kanaat getirinceye kadar temizlenmek, ayrıca erkeklerin istibrâ yapmasıdır.

İstiskâ: Yağmur yağması için istiğfarda bulunup, duâ etmek demektir.

ABDEST: Namaz kılmak, Kâbe'yi tavâf etmek, tilâvet secdesi yapmak, Kur'ân'a dokunmak için abdest dînen gereklidir. Sünnî mezheplerin çoğu bunların farz olduğunda görüş birliğinde olup yalnız Hanefîler Kâbe'yi tavâfta abdesti vâcip görürler. Kur'ân'a dokunmak için abdestin farz olduğu hükmü, Kur'ân'a ve Sünnet'e dayandırılmakla birlikte esasen müslümanların Kur'ân'a atfettikleri önemi ve ondan istifâdeyi âzamî ölçüye çıkarma gayretlerini yansıtan ve bünyesinde birçok sosyal ve psikolojik gerekçeyi barındıran kolektif şuur konumundadır.

Abdestin Farzları: Abdestin bu dört farzında Sünnî fıkıh mezhepleri ittifak etmiştir. Ancak Hanefî mezhebinin dışında kalan diğer üç Sünnî mezhebin buna bazı şartları da ilâve ettiği görülür. Meselâ niyet bu üç mezhebe göre, abdeste başlarken besmele çekmek Hanbelîler'e göre, dört farzın âyette sayılan sıraya uygun yapılması ***(tertîb***) Şâfiî ve Hanbelîler'e göre, bu işlemlerin ara verilmeden yapılması (***muvâlât***) Mâlikî ve Hanbelîler'e göre farzdır. Ca'ferîler, abdestle ilgili âyetin ifâde tarzından hareketle ayakların yıkanmasının değil meshedilmesinin farz olduğunu ileri sürmüşlerdir. Bu görüşe yakın olan bazı Sünnî âlimler de vardır.

Abdestin Sünnetleri: Ağız ve burun temizliği (***mazmaza ve istinşâk***). Su ile iyice ovmak (***delk***).

Abdesti Bozan Durumlar: Şâfiî ve Mâlikîler'e göre idrar ve dışkı yolları hariç vücuttan çıkan kan ve benzeri sıvı maddeler abdesti bozmaz. Hanefîler'e göre rükûlu ve secdeli namazda sesli gülme abdesti de bozar. Diğer mezhepler ise sadece namazın bozulacağı görüşündedir. Özürlü kimse için de namaz vakti çıkınca abdesti bozulmuş olur.

Hanefîlerin dışındaki üç mezhebe göre bir kimsenin kendi cinsel organına temâsı da abdesti bozar. Bir kimse abdest aldığını kesin olarak bilse de abdestinin bozulup bozulmadığında tereddüt etse, Mâlikîler'e göre abdesti bozulmuş olur, diğer üç mezhebe göre ise bu durumda abdest bozulmuş sayılmaz.

Özürlünün Abdesti: Özürlü kimseye ***mâzûr-mâzûre*** denilir. Namaz vaktinin çıkmasıyla özürlü kimsenin abdesti bozulmuş olur, yeni namaz vaktinde tekrar abdest alması gerekir. İmam Şâfiî'ye göre özürlü kimsenin her namaz için ayrı abdest alması gerekir. Kadınlar için aybaşı ve lohusalık hâli farklı fıkhî hükümlere tâbi olup bunun dışında kalan kanamalar ve devamlı akıntılar (*istihâze*) özür hâli sayılır.

Mesh: Abdest alırken baş, boyun ve kulakların meshedilmesi abdestin ilkten (aslî) hükmü, mest ve sargı üzerine mesh ise yıkama yerine geçen (bedel, halef) bir işlemdir.

Mest Üzerine Mesh: Mestin abdestli olarak giyilmiş, mestin ayağın abdestte yıkanması gereken yerlerini tamamen kaplamış, ayrıca dayanıklı ve sağlam bir maddeden yapılmış olması aranır. Mest ile yaklaşık 6 kilometre yürünebilmesi veya bırakıldığında dik durabilmesi bu dayanıklılık ve sağlamlığın ölçüsü olarak zikredilir. Mestin topuktan aşağı kısmında, altında veya üstünde ayak parmaklardan üçü girecek şekilde bir deliğin, yarık veya yırtığın bulunmaması, mestin içine su almaması da gerekir. Üzerine deri kaplanmış veya altlarına pençe vurulmuş çorap üzerine mesh edilebilir. Hanefî fakîhlerinden Ebû Yusuf ve İmam Muhammed, altına pençe vurulmuş olması şartını aramaksızın kalın ve içini göstermeyen dayanıklı keçe ve yün çoraplar üzerine, bir grup fakîh ise bu şartları da aramayarak çorap üzerine meshedilebileceği görüşündedir.

Abdesti bozan durumlar mest üzerine meshi de bozar. Üzerine meshedilen mestin ayaktan çıkması veya çıkarılması, mestin içine giren suyun bir ayağın yarıdan fazlasını ıslatması, mesh süresinin sona ermesi meshi bozar.

Mest Üzerine Meshin Süresi: Yolcu olmayanlar için bir gün bir gece (24 saat), yolcular için üç gün üç gecedir (72 saat). Bu süre, mestin abdestli olarak giyilmesinden sonra ilk hadesten yani abdesti bozan ilk durumdan başlar. Bu süre dolduktan sonra, ayaklar su ile yıkanarak abdest alınıp gerekiyorsa mest tekrar giyilmelidir. Öte yandan, ayaklarını yıkamak sûretiyle abdestli olan kimsenin bu abdesti devam ettiği sürece mestleri çıkarıp giymesiyle abdesti bozulmaz. Mestlerin üzerine meshetmek sûretiyle abdestli olup mestlerini çıkaran kimse, sadece ayaklarını yıkayarak abdestini tamamlayabilir.

Sargı Üzerine Mesh: Sargının abdestsiz veya cünüp iken sarılmış olması meshe engel olmadığı gibi, bu meshin süresi de yoktur. Doldurulmuş veya kaplanmış dişler de sargılı veya merhemli yara -veya suyun deriye ulaşmasını engelleyen fakat çıkarılması zor olan boya vb.nin bulaştığı organ- gibidir. Suyun kaplama ve dolguya ulaşması yeterlidir.

GUSÜL

Şâfiîler hâriç fakîhlerin çoğunluğu, cünüplük için menînin şehvetle gelmesini şart gördüklerinden, ağır kaldırma, düşme, hastalık gibi sebeplerle menînin gelmesini cünüplük sebebi saymazlar.

Guslün Farzları: Hanefî ve Hanbelî mezhebinde ağız ve burnun içi gusülde bedenin dış kısmından sayılmıştır. Böyle olunca guslün; ağza su almak (mazmaza), burna su çekmek (istinşâk) ve bütün vücudu yıkamak şeklinde üç farzından söz edilir. Mâlikî ve Şâfiîler ile Şîa'dan Ca'ferîler'e göre ağız ve burnun içini yıkamak sünnettir. Gusülde niyet Hanefîler'e göre sünnet, diğer mezheplere göre farzdır. Mâlikîler'e göre vücudu ovalamak ve gusül işlemlerinin arasını açmamak da guslün farzlarındandır.

TEYEMMÜM

Namaz vakti girmeden teyemmüm edilmesi câizdir. Hanefî mezhebine göre su bulunmadığı, mâzeret hâli kalkmadığı sürece bir kimse yaptığı teyemmümle dilediği kadar farz ve nâfile namaz kılabilir. Hanefî mezhebi dışındaki üç mezhebe göre, teyemmümün geçerli olabilmesi için namaz vaktinin girmiş olması gerekir ve bir teyemmümle birden fazla farz namaz kılınamaz. Ancak Hanbelîler birden fazla kazâ namazı kılınabileceği görüşündedir.

Teyemmümü Bozan Durumlar: Yaptığı teyemmümle namaz kılan kimse namaz esnasında suyu görürse veya su bulunursa, teyemmümü bozulmuş olur. Namazı teyemmümle kıldıktan sonra su bulunursa vakit çıkmamış bile olsa kılınan bu namazın iadesi gerekmez. Şâfiîler bu durumda iâdeyi gerekli görür. Namaz vakti çıktıktan sonra ise iâdenin gerekmediğinde görüş birliği vardır.

KADINLARA MAHSUS HALLER

Hayız: Hayız kanının kesilmesiyle kadının temizlik dönemi başlar. Fıkıh bilginlerinin çoğunluğuna göre kadınlar 9 yaşlarından itibaren âdet görmeye başlar ve yaklaşık 50-55 yaşlarına geldiklerinde âdetten kesilirler. Bugünkü tıbbî bilgiler âdet kanamasının 11-13 yaşlarında başlayıp 45-50 yaşlarında sona erdiğini, âdet süresinin de 3-6 gün civârında olduğunu ifâde etmektedir.

Hanefî mezhebine göre âdetin en az süresi 3, en uzun süresi 10 gündür. İki âdet arasında kalan en az temizlik süresi de 15 gündür.

Hayızlı bir kadın hac ibâdetini edâ ederken Kâbe'yi tavâf hâriç, hacla ilgili bütün işlemleri ve ibâdetleri (menâsik) yapabilir. Haccın rüknü olan ziyâret (***ifâza***) tavâfını yapmak üzere temizleninceye kadar Mekke'de bekler. Hanefîler'e göre hayızlı olarak tavâf yapılması geçerli olmakla birlikte cezâ kurbanı kesilmesi gerekir.

Mâlikî fakîhleri ise, bazı sahâbe ve tâbiîn âlimlerinden rivâyet edilen görüşlerin desteğiyle, kadının hayız süresi içinde Kur'ân okuyabileceğini, fakat hayız kanı kesildiği andan itibaren gusledip temizleninceye kadar cünüp hükmünde olup Kur'ân okuyamayacağını belirtmişlerdir. İbn Hazm bu şartı da aramaz. Mâlikîler ve İbn Hazm dâhil bir grup İslâm bilgini, cünüplük hâlinin irâdî, hayzın ise gayr-i irâdî oluşundan hareketle hayızlı kadın lehine bir ayırım yapmayı gerekli görmüş, özellikle Mâlikîler kadınların Kur'ân öğretimi ve öğrenimi için böyle bir ruhsata ihtiyacı bulunduğu noktasından hareket etmişlerdir.

Hayızlı kadınla cinsel ilişkide bulunmak, (ilk günlerdeki ilişki için 4,25 gr., son günlerdeki için bunun yarısı miktarda altın) sadaka vermesi de gerekli görülür. Hanefîler hayız kanının alışılmış, belirli âdet süresinin sonunda kesilmesinden itibaren bir namaz vakti geçtikten sonra gusül yapılmasa da cinsel ilişkinin câiz olduğu görüşündedir.

Nifâs: Hanefî ve Hanbelîler nifâsın en uzun süresinin 40, Mâlikî ve Hanbelîler ise 60 gün olduğu görüşündedir. Normal doğumla veya el, ayak gibi uzuvları belirmiş olan bir çocuğun düşmesiyle nifâs hâli meydana gelir.

İstihâze: Şâfiî ve Mâlikîler'e göre her bir farz namaz için ayrıca abdest almak gerekir.

NAMAZ KONU ANLATIMI

Namaz Çeşitleri: Hanefîler dışındaki çoğunluk, vâcip hüküm kategorisini kabul etmedikleri için namazı genel olarak farz ve nâfile şeklinde iki gruba ayırmışlardır. Hanefîler'e göre ise namazlar:

a) farz,
b) vâcip,
c) nâfile olmak üzere üç çeşittir.

Bununla birlikte Hanefîler arasında farklı gruplamalar da bulunmaktadır. Bunlardan birine göre namazlar;

a) Allah'ın farz kıldığı (***mektûbe***) namazlar,
b) Hz. Peygamber'in sünnetiyle sâbit olan (***mesnûn***) namazlar,
c) Nâfile namazlar olmak üzere üç çeşittir.

Vâcip Namazlar: Vâcip namazlar, vâcip oluşu kulun fiiline bağlı olmayan (liaynihî vâcip) ve vâcip oluşu kulun fiiline bağlı olan vâcip (liğayrihî vâcip) olmak üzere iki kısımdır. Yatsı namazından sonra kılınan üç rek'atlık vitir namazı ile ramazan ve kurbân bayramı namazları birinci grupta yer alır. İkinci grupta ise nezir namazı, sehiv secdesi ve ifsât edilen nâfile namazın kazâsı yer alır.

Sünnet Namazlar; Vakit namazları yanında düzenli olarak kılınan sünnetleri (***revâtib***) ifâde etmekte,

Nâfile Namazlar ise düzenli olmayarak çeşitli vesilelerle Allah'a yakınlaşmak ve sevap kazanmak maksadıyla ayrıca kılınan namazları (***reğaib***) ifâde etmektedir.

Namazın Farzları ve Vâcipleri:

1-Bulûğ.
2-Akıl.
3-Müslüman olmak.

Bu şartlara **namazın vücûb şartları,** yani kişinin namaz kılmakla yükümlü olmasının şartları denir.

Namazın Farzları (Şurûtü's-salât):

1) Hadesten tahâret,
2) Necâsetten tahâret,
3) Setr-i avret,
4) İstikbâl-i kıble,
5) Vakit,
6) Niyet.

Erkânü's-Salât: (Rükunları)

1) İftitah tekbîri,
2) Kıyâm,
3) Kıraat,
4) Rükû,

5) Secde,
6) Ka'de-i ahîre.

Ta'dîl-i erkân: Ebû Yûsuf'a ve Hanefîler'in dışındaki üç mezhebe göre rükün kabul edilmiştir. Kişinin kendi isteği ve fiili ile namazdan çıkması da **(hurûc bi sun'ih)** Ebû Hanîfe'ye göre bir rükündür. Farzlar arasında sıraya riâyet etmek **(tertîp),** Şâfiî ve Hanbelî mezheplerine göre namazın rükünlerindendir.

Necâsetten tahâret: Namazın sıhhatine engel olacak ölçüde necâset taşıyan bir elbise ile bilmeyerek namaz kılan kimsenin, bu durumu öğrendikten sonra namazını iâde etmesi gerekir.

Setr-i avret: Hanefîler diz kapaklarını da avret olarak kabul ederken, diğer üç mezhep, diz kapaklarını avret saymazlar. Namaz esnasında avret mahallinin, kişinin irâdesi dışında açılması durumunda, açılan yer eğer örtülmesi gereken yerin dörtte biri oranına ulaşmış ve bir rükün edâ edilecek bir süre (sübhânellâhi'l-azîm diyecek kadar bir süre) açık kalmış ise kişinin namazı bozulur. Kendi iradesi ile açacak olursa namazı hemen bozulur.

İstikbâl-i kıble: Kıblenin ne tarafta olduğunu bilmeyen kimsenin, yanında kıble yönünü bilen birisi varsa ona sorması gerekir. Böyle biri varken ona sormayıp kendisi ictihâd ederek, yani kıble yönünü bulmaya çalışarak bir yöne yönelmiş ve yöneldiği tarafın kıble yönü olmadığı ortaya çıkmış ise, namazı iâde etmesi gerekir.

Kâbe'nin bulunduğu noktadan 45 derece sağa ve sola sapmalar kıbleden (Kâbe yönünden) sapma sayılmaz. Sapma derecesi daha fazla olursa "kıbleye yönelme" şartı aksamış olur.

Kıblenin ne tarafta olduğunu bilmeyen kimse, soracak birini bulamadığı takdirde yıldız, güneş, rüzgâr gibi birtakım doğal alâmetlere dayanarak kıble yönünü bulmaya çabalar ve kanaat getirdiği tarafa yönelerek namazını kılar. Namazı kıldıktan sonra kıblenin kendi yöneldiği tarafta olmadığı ortaya çıksa bile, kendisi bu yöne ictihâd ederek, yani birtakım alâmetlere dayanarak bu sonuca ulaştığı için, namazı yeniden kılması gerekmez. Fakat namaz esnasında kıble yönünü anlaması hâlinde, namazını bozmadan o tarafa yönelir ve namazını tamamlar.

Kıble yönünü bilmeyen kimse, birine sormadan veya kıblenin ne tarafta olduğunu araştırma zahmetine katlanmadan (ictihâd etmeden) rastgele bir tarafa yönelse, namaz esnasında yöneldiği tarafın kesin olarak kıble tarafı olduğunu anlasa namazı yeniden kılar. Çünkü namazın ilk kısmı şüpheli olduğu için, sağlam kanaate dayalı ikinci kısım, şüpheli birinci kısım üzerine binâ edilemez. Ancak bu durumu namazı bitirdikten sonra anlayacak olursa, iâde etmesi gerekmez. Ebû Yusuf'a göre her iki durumda da iâde etmesi gerekmez.

İki kişi kıble cihetini araştırsa ve her biri ayrı bir yönün kıble olduğuna kanaat getirse, bu durumda bunlar birbirlerine uyarak cemaatle namaz kılamazlar. Her biri kendi tesbit ettiği kıbleye dönerek ayrı ayrı namazlarını kılarlar.

Bir kimse namazda iken bir özür olmaksızın göğsünü kıble tarafından çevirecek olursa namazı bozulur. Yüzünü çevirecek olursa, derhal kıbleye dönmesi gerekir. Bir kimse abdestsiz olduğunu zannederek namazdan ayrıldıktan sonra abdestli olduğunu hatırlasa, isterse henüz mescidden çıkmamış olsun, namazı bozulmuş olur. Fakat bir kimse mescitte namaz kılarken abdestinin bozulduğu zannıyla kıbleden ayrılıp da daha mescidden çıkmadan abdestinin bozulmadığını anlasa, İmam-ı Âzam'a göre namazı bozulmuş olmaz. Ama bunu mescitten çıktıktan sonra anlayacak olsa namazı ittifakla bozulur. Çünkü mekânın değişmesi bir özre mebnî değilse, namazı iptal eder.

Hastalık veya düşman yahut yırtıcı hayvan korkusu gibi nedenlerle kıbleye dönme imkânı bulamayan kimse, kendisi için en rahat olan tarafa döner.

Binek üzerinde kıbleye yönelme: Gemide namaz kılan kimse mümkünse kıbleye doğru döner; gemi yön değiştirdikçe kendisinin de kıble tarafına dönmesi gerekir.

Vakit: Kazaya kalmış bir namaz, edâ niyetiyle kazâ edilebileceği gibi, henüz vakti çıkmamış bir namaz da kazâ niyetiyle edâ edilebilir.

Fecr-i sâdık: Sabaha karşı doğu ufkunda tan yeri boyunca genişleyerek yayılan bir aydınlıktır. “Enlemesine beyazlık" anlamında "*beyâz-ı müsta'razî*" denilir.

Fecr-i kâzib de denilen birinci fecir ise, sabaha karşı doğuda tan yerinde ufuktan göğe doğru dikey olarak yükselen, piramit şeklinde, akçıl ve donuk bir beyazlıktır. Buna uzayıp giden beyazlık anlamında "*beyâz-ı müstetîl*" de denilir.

İsfâr: Sabah namazının ortalık aydınlandıktan sonra kılınmasıdır.

Taglîs: İkinci fecir doğar doğmaz, ortalık henüz karanlıkça iken sabah namazını kılmak.

Fey-i zevâl: Güneşin tam tepe noktada iken cismin yere düşen gölge uzunluğu.

Şürûk zamanı: Güneşin doğmasından yükselmesine kadar olan zaman (40-45 dakika).

Vakt-i istivâ: Güneşin tam tepe noktasında olduğu zaman.

Gurûb: Güneşin batma zamanı.

NAMAZIN RÜKÜNLERİ

Tahrîme: İftitâh tekbîri. Namaza başlarken alınan tekbîr olup "Allâh-ü ekber" cümlesini söylemektir. İftitâh tekbîri, bütün mezhep imâmlarına göre farz olmakla birlikte Hanefî imâmlar bunu rükün değil şart olarak, diğer üç mezhep imâmı ise rükün olarak değerlendirmiştir.

Bilen ve söylemekte güçlük çekmeyen kişi iftitâh tekbîrinde Allâh-ü ekber demelidir. Allah'ı yüceltme, O'nun büyüklüğünü ikrâr anlamı taşıyan "Allâh-ü kebîr", "Allâh-ü azîm" gibi başka sözlerle tekbîr alındığında, farz yerine gelmiş olur. Fakat "estağfirullah" (Allah'tan bağışlanmak dilerim) veya "bismillah" gibi duâ anlamı taşıyan ifâdelerle tekbîr alınacak olursa farz yerine gelmiş olmaz. Yine bir kimse Arapça dışında bir dilde tekbîr getirecek olsa, Ebû Hanîfe'ye göre bu da yeterlidir.

Kıraat: Kıraat nâfile namazların, vitir namazının ve iki rek'atlı namazların bütün rek'atlarında, dört veya üç rek'atlı farz namazların ise herhangi iki rek'atında olması farzdır. Kıraatin ilk iki rek'atta olması ise vâciptir. İkinci rek'attan sonraki rek'at veya rek'atlarda Fâtihâ sûresini okumak Hanefî imâmlardan yapılan bir rivâyete göre vâcip, diğer bir rivâyete göre ise sünnettir.

Hanefîler'in farz namazların ilk iki rek'atı dışında Fâtihâ sûresinin okunmasını sünnet kabul etmeleri, farz namazları iki rek'at esâsı üzerine değerlendirmelerinin bir sonucudur. Seferde dört rekâtlı namazların kısaltılıp iki rek'at olarak kılınması gerektiğindeki ısrarlarının da bu noktayla ilgisi vardır.

Diğer üç mezhepte ise kıraatin asgarî miktarı her rek'atta Fâtihâ sûresinin okunmasıdır. İlk iki rek'atta Fâtihâ'dan sonra Kur'ân'dan bir sûre veya birkaç âyet daha okumak (zamm-ı sûre) sünnettir. Bu mezheplerde kıraat, imâm ve yalnız başına kılan için olduğu gibi imâma uyan için de geçerlidir. Şu var ki imâma uyan kişi, sessiz namazda Fâtihâ'yı ve ardından eklenecek bir sûreyi, sesli namazda ise Şâfiîler'e göre sadece Fâtihâ'yı okur; Mâlikî ve Hanbelîler'e göre bir şey okumayıp sadece dinler. Ahmed b. Hanbel'e göre, tercihen hem dinlemeli, hem de imâm ara verdiğinde okumalıdır.

Besmele Şâfiî mezhebine göre Fâtihâ sûresinden bir âyet olduğu için, besmelenin okunması da kıraat vecîbesinin bir parçasıdır, yani namazın farzlarındandır.

Kur'ân Meâliyle Kıraat: Ebû Hanîfe'den başka bütün müctehitlere göre Arapça ezberleyip okuyabilen kimselerin namazda Kur'ân'ı asıl dilinden, Kur'ân'dan okumaları farzdır. Hanefî mezhebine göre Arapça'ya dili dönmeyen veya ezberleyemeyen kimseler öğreninceye kadar namazda Kur'ân'ı (anlamını, meâlini) kendi dillerinde okuyabilirler.

Gizli ve Açık Okumanın Ölçüsü: Fakîhler ezberlenmiş olan Fâtihâ sûresinin ve diğer sûrelerin namazda dili kıpırdatmaksızın ve ses çıkarmaksızın zihinden tekrarlanmasını okuma (kıraat) saymamışlardır.

ZELLETÜ'L-KÂRÎ

1. Namazın rükünlerinden biri olan kıraati îfâ ederken Kur'ân'ın bir kelimesinin dahî anlam bozulacak şekilde kasten değiştirilmesi hâlinde namaz bozulur. Kasıtsız olarak yanlışlık yapmak durumunda esas alınacak ölçü, değiştirilen lafzın Kur'ân lafızlarından olup olmadığına bakılmasıdır. Eğer Kur'ân lafızlarından olmayan bir lafız okunmuş olursa namaz bozulur. Okunan şey Kur'ân lafızlarından olduğu sürece zabt ve i'râbında ve mânâda bir bozukluk (halel) olsa bile namaz fâsid olmaz. Yine kelime sonlarındaki hareke yanlışları, anlamı değiştirse bile namaz bozulmaz.

2. Bir harf yerine başka bir harf okumak: Bu harfler sin ve sad harfi gibi mahreç yakınlığı bulunan harflerden ise namaz bozulmaz. Meselâ, "Allahü's-samed" diyecek yerde "Allâhü's-semed" demek "felâ takher" diyecek yerde "felâ tekher" demek, "fethun karîb" diyecek yerde "fethun garîb" demek namazı bozmaz. Fakat âlimlerin çoğunluğu "Allahü ehad" yerine "Allahü ehat" okumanın namazı bozacağı görüşünde oldukları için, İhlâs sûresini okurken "dâl" harfini, "te" gibi okumamaya dikkat etmek gerekir.

3. Mahreç yakınlığı olmamakla birlikte bazı harfler yaygın olarak karıştırıldığı için ayırt etme zorluğu bulunan bu çeşit harflerin birbiri yerine geçirilmesi durumunda birçok fakîhe göre namaz bozulmaz. Meselâ "dât" yerine "dâl", "zâl" veya "zı" harfinin okunması böyledir.

4. Şeddeli harfi şeddesiz veya şeddesiz harfi şeddeli, uzun okunacak yerde kısa veya kısa okunacak yerde uzun, idgâm yapılacak yerde idgâmsız veya idgâm yapılmayacak yerde idgâm yaparak okumakla namaz bozulmaz. Meselâ "iyyâke na'büdü" diyecek yerde "iyâke na'büdü" demekle namaz bozulmaz.

5. Kelimenin bir parçası kesilse, meselâ "el-hamdü..." diyecekken, unutmak veya nefesi yetmemek veya nefesi bir sebeple tıkanmaktan dolayı, "el." deyip, durduktan sonra "el-hamdü." denilse veya okunacak kelime hatıra gelmeyip başka bir kelimeye geçilse çoğunluğa göre namaz bozulmaz. Çünkü bu durumlarda zarûret ve kaçınılması mümkün olmayan bir durum (***umûm-ı belvâ***) vardır.

6. Eğer âyete bir harf ilâve edilse, mâna değişmiyorsa namaz bozulmaz. Buna mukabil, "Allâh-ü ekber" ifâdesinin başına bir "e" harfi eklenecek olsa, anlam bütünüyle değişeceği ve inanç noktasından riskli bir anlam çıkacağı için namaz bozulur. Çünkü "Allâh-ü ekber" sözünün anlamı, "Allah en büyüktür" şeklinde olup başına "e" harfi eklendiği zaman "Allah en büyük müdür?" şekline dönüşmektedir.

7. Anlam bozulmadığı takdirde kelimelerin yerinin değişmesiyle namaz bozulmaz. Meselâ "fîhâ zefîrun ve şehîkun" yerine "fîhâ şehîkun ve zefîrun" okunmasıyla namaz bozulmaz. Fakat anlam değişirse namaz bozulur.

8. Bir kimse namazda ***fâhiş hata*** ile okuduktan sonra, dönüp yeniden düzgün şekilde okursa namazı câiz olur.

9. Kıraat esnasında az veya çok miktarda âyet atlamakla namaz bozulmaz.

Şâfiî ve Hanbelîler'e göre Fâtihâ dışındaki okuyuşlarda kasıtlı olmamak şartıyla meydana gelen hata sebebiyle namaz bozulmaz. Bu bakımdan, özellikle Fâtihâ'yı hatasız öğrenmeye, doğru ezberleyip doğru okumaya çalışmak iyi olur.

Tuma'nîne: Rükû duruşunda bir müddet beklemek.

Kavme: Rükûdan doğrulup, secdeye varmadan önce uzuvları sâkin oluncaya değin bir süre kıyâm vaziyetinde beklemek.

Ta'dîl-i erkânın birer parçası olduğundan, Ebû Yûsuf'a ve Hanefî mezhebi dışındaki üç mezhebe göre tuma'nîne ve kavme farzdır. Ebû Hanîfe ve Muhammed'e göre ise vâciptir. Tuma'nîne ve kavme süresinin asgarî ölçüsü "sübhânellâhi'l-azîm" diyecek kadar durmaktır.

Secde: Hanefî mezhebinde farz olan, alnın ve ayakların hiç değilse bir ayağın yere dayanmasıdır. Burnun konması vâcip, ellerin ve dizlerin konması ise sünnettir.

Hanefîler'den Züfer ile, Şâfiî ve Hanbelî mezheplerinde, yedi uzvun (eller, ayaklar, dizler ve yüz) her birinin bir kısmının yere değdirilmesi farzdır. Şâfiîler'e göre avuç içlerinin ve ayak parmaklarının alt taraflarının yere gelmesi gerekir. Mâlikî mezhebinde farz olan, secdenin alnın bir kısmı üzerinde yapılmasıdır. Özür sebebiyle bunu yapamayan îmâ ile secde eder. Sadece burnun üzerine secde edilmesi yeterli değildir.

Secdede ve iki secde arasında bir miktar beklemek (tuma'nîne), rükûdaki tuma'nînenin hükmüyle aynıdır.

Tıvâl-i mufassal: Uzun sûreler olarak anılır. Hucurât sûresi ile Bürûc sûresi arasındaki sûreler bu grupta yer alır.

Evst-i mufassal: Orta uzunluktaki sûrelere de denir. Bürûc sûresi ile Beyyine sûresi arasındaki sûreler bu grupta yer alır.

Kısâr-ı mufassal: Kısa sûreler diye anılır. Bunlar Beyyine sûresinden Nâs sûresine kadar olan sûrelerdir.

Tahmîd: Semia'llahü limen hamideh" dedikten sonra, "Rabbenâ leke'l-hamd" demek.

Müfsidât-ı salât: Namazı bozan şeyler.

Amel-i kesîr: Çok veya aşırı bir davranışta bulunmak demektir.

Sabah namazını kılarken güneşin doğması; bayram namazını kılarken zevâl vaktinin olması; cuma namazını kılarken ikindi vaktinin girmesi durumunda namaz bozulur. Fakat öğle namazını kılarken ikindi vaktinin girmesiyle öğle namazı bozulmaz.

-Tertîp sahibi olan yani o zamana kadar namazı kazâya kalmamış bir kimsenin, daha önce kılamadığı bir namazı (***fâite***) namaz esnasında hatırlaması,

-Teyemmüm ile namaz kılmakta iken kullanılması mümkün suyu görmesi,

-Özür sahibi olan, mazereti bulunan kişinin özrünün ortadan kalkması,

-Mest üzerine meshetmiş olarak namaz kılarken, mesih süresinin dolması durumunda namaz bozulur.

EZÂN ve KÂMET

Ezân okumak için vaktin girmiş olması şarttır. Vakit girmeden okunan ezânın vakit girince yeniden okunması (iâde) gerekir. Diğer mezheplerde sabah ezânının vakit girmeden okunabileceği kabul edilmiştir. Çünkü onlara göre sabah namazını ilk vaktinde kılmak efdaldir.

Ezân okuyacak kimselerin erkek, akıllı, takvâ sahibi olmaları gerekir. Cahillerin, fâsıkların, çocukların ve kadınların ezân okumaları veya kâmet getirmeleri mekrûhtur. Ezân okuyan kimselerin abdestli olmaları gerekir; abdestsiz okunan ezân geçerli olmakla birlikte böyle yapmak mekrûhtur.

Ezân ve kâmet vakit namazlarında sünnettir. Ezân ve kâmet vaktin değil, namazın sünnetidir.

Ezân okunurken her cümle arasında biraz bekleme yapılır ve ikinci cümlelerde ses biraz daha yükseltilir. Buna ***teressül*** veya ***irtisâl*** denilir. Kâmet ise duraklama yapmaksızın serî okunur. Buna da "***hadır***" denilir.

İMÂMET KONU ANLATIMI

İmamlığa Ehil Olma Sıralaması: Câhil kişinin, gösterişçinin (***mürâî***) ve ilim sahibi bile olsa fâsık yani büyük günah işleyen veya küçük günahta ısrar eden kişinin imâm olması mekrûh görülmüştür.

Daha üstün bir kimse bulunduğu takdirde gözü görmeyenin imâmeti de mekrûhtur.

İmama Uymanın Geçerlilik Şartları: Cemaatle namaz kılınırken imâma uymaya iktidâ, imâma uyan kimseye de muktedî denilir. Bir kimsenin imâma uymasının fıkhen geçerli (sahîh) olabilmesi için bazı şartlar aranır.

1. Muktedî namaza dururken hem namaz kılmaya hem de imâma uymaya niyet etmelidir.
2. Muktedî imâmdan geride durup, hizasına veya önüne geçmemelidir.
3. Kılınan namazın nevi itibariyle imâm muktedîden aşağı olmamalıdır. Nâfile kılan muktedî, farz kılmakta olan imâma uyabildiği halde, farz namaz kılan (müfteriz) muktedî, nâfile namaz kılan (müteneffil) imâma uyamaz. Hanefîler'e ve Mâlikîler'e göre böyledir. Fakat Şâfiîler'e ve Hanbelîler'e göre farz kılan kişi, nâfile kılana uyabilir. Bunların gerekçelerinden birisi Muâz'ın Hz. Peygamber'in arkasında yatsı namazını kıldıktan sonra, gidip kendi kavmine yatsı namazını kıldırdığına ilişkin rivâyettir. Şâfiîler'e göre bir vaktin farz namazını kılmış olan kimse, yeniden başkalarına aynı vakit için imâmlık yapabilir. Kendi kıldığı nâfile olur.

Dört rek'atlı bir farzın kazâsı için teşkil edilen cemaatte imâm yolcu, muktedî mukîm olursa, imâm muktedîden durumca daha aşağı olmuş olur. Şöyle ki; iktidâ, ya ilk iki ya son iki rek'atta olacaktır. Birinci şıkka göre ka'de hususunda, ikinci şıkka göre kıraat hususunda, farz kılan nâfile kılana iktidâ etmiş olur.

4. İmam ve muktedî, aynı farzı kılıyor olmalıdır. Meselâ biri öğle namazının farzını kazâ ediyor, öteki ikindi namazının farzını edâ ediyor ise veya birisi bugünün öğle namazını, diğeri dünün öğle namazını kazâ ediyor ise birbirlerine uyamazlar.
5. İmam, lâhik veya mesbûk olmamalıdır. Yani bir kimse, imâma öğle namazının son rek'atında uymuş olsa ve imâm selâm verdikten sonra geri kalan üç rek'atı tamamlarken, bu durumdan habersiz birisi gelip kendi başına farz kıldığını zannederek ona uysa sahîh olmaz. İktidânın sahîh olması için imâmın imâmlık yapmaya niyet etmesi şart olmadığı için tek başına farz namaz kıldığı bilinen bir kişiye gidip iktidâ edilebilir. O kişi kendisine uyulduğunu ister farketsin ister farketmesin durum değişmez. Kendine iktidâ edildiğini farkederse sesini biraz yükseltmesi uygun olur. Farz kılmakta olduğunu belli etmek için intikal tekbîrlerini yüksek sesle almasında yarar vardır.
6. İmam ile muktedî arasında kadın saffı bulunursa iktidâ sahîh olmaz.
7. İmam ile muktedî arasındaki mesâfenin mâkul uzaklıkta olması gerekir. Aksi takdirde meselâ aralarında bir ırmak veya yol bulunması gibi, aşırı uzaklıkta iktidâ sahîh olmaz.

Farz dışındaki namazlar binek üzerinde kılınabildiği gibi cemaatle de kılınabilir. Farz olmayan bir namaz cemaatle kılınacaksa, birinin binek üzerinde ötekinin yaya olması veya farklı bineklerde olması durumunda iktidâ sahîh olmaz.

8. İmamın intikal tekbîrlerini duymaya engel olacak bir perde, duvar bulunmamalıdır. Aradaki duvar, hoparlör ve aradaki aktarıcılar sayesinde imâmın intikallerinden haberdar olmayı engellemiyorsa bu takdirde iktidâ konusunda herhangi bir problem olmaz.

9. Bir kimse başka mezhepten birine uyabilir. Onun kendi mezhebindeki şartlara aykırı bir davranış içinde bulunup bulunmadığını araştırması gerekmez. Olağan durum budur. Fakat uyduğu kişide, kendi mezhebine göre abdesti bozan bir durumun ortaya çıktığını bilen kişinin o imâma uyması sahîh olmaz. Meselâ Şâfiî bir imâmın elinin kanadığını gören, daha sonra onun gidip abdest tazelemediğini de yakînen bilen kişinin o imâma uyması sahîh olmaz. Çünkü kan akması Şâfiî mezhebine göre abdesti bozmaz, fakat Hanefî mezhebine göre bozar. Bu durumu kesin olarak görüp bildikten sonra, ona uyması sahîh olmaz. Uyacak kişi bu durumu yakînen bilmiyorsa, tahmine göre davranmayıp uyabilir. İsterse uyulan kişi, Hanefî mezhebine göre abdesti bozan bir şey yapmış olsun.

Mâlikî ve Hanbelî mezheplerine göre imâmın namazı -kendi mezhebine göre- sahîh olursa başka mezhepten olan ve ona uyarak namaz kılan cemaatin de namazı -kendi mezheplerine uymasa bile- sahîh olur.

Abdestli kişinin teyemmümlüye; abdest uzuvlarını yıkamış olan kişinin, meselâ mest üzerine veya sargı üzerine meshetmiş olan kişiye; ayakta duranın oturan kişiye iktidâsı da, bunun tersine bir iktidâ da sahÎhtir. Nâfile kılan farz kılana uyabilir, fakat aksi sahîh değildir. Îmâ ile namaz kılan kişiye, kendi durumunda olanlar uyabilirler.

Mukîm ile seferînin (yolcu) cemaatle namaz kılmaları câiz olup mukîmin imâm olması daha uygundur. Yolcunun imâm olması hâlinde, kendisinin seferî olduğunu söylemesi şart olmamakla birlikte, onların yanılmamaları için önceden duyurması iyi olur.

Tilâvet Secdesi: Tilâvet secdesi yapmak, Hanefîler'e göre vâcip, diğer üç mezhebe göre ise sünnettir. Bu secde yapılırken kadınlarla aynı hizâda durulmuş olması problem teşkil etmez. Fakat herkes istediği gibi, bulunduğu yerde tek tek de secde yapabilir.

Muhâzât: Bir kadın, erkek safları arasında namaz kılacak olsa kadının iki yanındaki birer erkeğin ve kadının tam arkasındaki bir erkeğin namazı bozulur. Şâfiî ise kadının erkek hizâsında namaza durmasının erkeğin namazına zarar vermeyeceği görüşündedir.

Cemaatle Namaz Kılmanın Âdâbı: Öğle veya cuma namazının sünnetine başladıktan sonra cemaatin farza durması veya hatîbin minbere çıkması hâlinde iki rek'at tamamlanınca selâm verilir. Mâlikî, Şâfiî ve Hanbelîler cemaatle kılınan farzın kaçırılmasından endişe edildiği takdirde nâfile namazın hemen kesilebileceğini söylemişlerdir. Hanefîler'e göre yalnızca bir rek'at kaçıracağını tahmin eden kimse namazı kesmeyip iki rek'at kılarak selâm verir; üçüncü rek'ata başlamış olan kimse de aynı şartla dört rek'atı tamamlar.

Dört rek'atlı bir farz namazı tek başına kılmakta olan kimse, cemaatle namaz için kâmet getirildiğinde henüz bir rek'atı tamamlamamışsa hemen namazını keserek cemaate katılmalıdır; birinci rek'atın secdesini yapmışsa, bu takdirde ikinci rek'atı tamamladıktan sonra selâm vermek sûretiyle namazını keserek cemaate katılır.

Cemaatle Namaza İlişkin Bazı Meseleler: İmam; bayram tekbîrlerini, birinci oturuşu, tilâvet ve sehiv secdesini ve kunut duâsını okumayı terkederse ona uyanlar da terkeder.

Namazın aslında bulunmayan bir hususta muktedî imâma uymaz. Meselâ imâm, namazda fazladan bir secde daha yapsa veya son oturuşu yaptıktan sonra selâm verecek yerde sehven kalksa bu durumlarda muktedî ona mütâbaat etmez.

Eğer imâm son oturuşu unutarak fazla bir rek'ata kalkarsa, muktedî bir müddet bekler ve "sübhânallah" diyerek imâmı uyarmaya çalışır. İmam durumu farkedip hemen oturursa ne âlâ; beraberce selâm verip sehiv secdesi yaparlar. Böyle bir durumda, muktedî imâmı beklemeyerek kendi kendine selâm veremez. Çünkü iktidâ durumunda iken kendi başına hareket etmiş olacağından kıldığı namazın farzlığını iptal

etmiş olur. Eğer imâm son oturuştan sonra sehven yaptığı kıyâmı secde ile tamamlayacak olursa, bu durumda imâmın ve muktedînin namazı (son oturuş terk edildiği için) fâsid olur.

Muktedî son oturuşta, Tahiyyât'ı okuduktan sonra, imâmın selâmını beklemeden selâm verebilir. Fakat bu davranış, vâcip olan mütâbaatı terketmek anlamına geldiği için böyle yapması mekrûh olur.

İMAMA UYANIN HALLERİ

Namazı yalnız kılana **münferid,** imâma uyarak kılana **muktedî** denilir. İmama uyan kişi (muktedî) için üç ayrı durum söz konusu olabilir. İmama uyan kişi ya "*müdrîk*" ya "*lâhik*" ya da "*mesbûk*"tur.

Müdrîk: Namazı tamamen imâmla birlikte kılan kimseye denir.

Bir kimse tek başına bir farz namazı kılmaya başladıktan sonra, bulunduğu yerde o farz cemaatle kılınmaya başlansa, tek başına kılan eğer henüz secdeye varmamış ise namazı hemen keserek imâma uyar. Cemaate muhalefet görüntüsü vermemek için böyle davranması müstehâp sayılmıştır. Bu durumda selâm vermesine gerek yoktur. Edeben sağ tarafa selâm vermesi uygun olur diyen de vardır. Tek başına kıldığı namazda secdeye varmış ise bakılır: Eğer kıldığı namaz sabah ve akşam namazı ise yine bırakır ve imâma uyar. Fakat bunların ikinci rek'atı için secdeye varmış ise, artık bırakmayıp namazı kendisi tamamlar ve selâm verdikten sonra cemaat devam ediyor bile olsa imâma uymaz. Çünkü imâma uyması hâlinde, imâmla birlikte kılacağı namaz nâfile hükmünde olacaktır. Hâlbuki sabah namazının farzından sonra nâfile kılınamadığı gibi, üç rek'atlı bir namaz da nâfile olarak kılınamaz. Eğer başladığı ve ilk rek'atın secdesine vardığı namaz öğle, ikindi ve yatsı namazı gibi dört rek'atlı bir farz ise, bu takdirde kıldığı bir rek'ata bir rek'at daha ilâve eder, teşehhütte bulunur, selâm verip imâma uyar. Kendisinin kıldığı iki rek'at namaz nâfile olmuş olur.

Böyle bir namazın üçüncü rek'atında bulunup da henüz secdesine varmamış ise, hemen ayakta veya oturarak selâm verip namazdan çıkar, imâma uyar, tek başına kıldığı iki rek'at, nâfile olmuş olur. Fakat bu namazın üçüncü rek'atının secdesini de yapmış bulunursa, artık bunu tamamlar, farzı yerine getirmiş olur. Ancak bu namazı öğle veya yatsı namazı olursa tek başına kıldığı bu farzdan sonra imâma yine uyabilir. İmamla kılacağı namaz nâfile olur. Fakat bu durumda ikindi namazı olursa imâma uyamaz. Çünkü ikindi namazından sonra nâfile namaz kılmak mekrûhtur.

Nâfile bir namaza başlamış olan kimse, yanında cemaatle namaza başlansa, bu nâfileyi iki rek'at olmak üzere kılar, bundan sonra selâm verip cemaate katılır. Üçüncü rek'ata kalkmış ise, onu da dördüncü rek'at ile tamamlamadıkça namazını kesmez. Ancak nâfile namaza başlayan kimse, kılınmaya başlanan bir cenâze namazını kaçırmaktan korkarsa, nâfile namazı hemen bırakır, cenâze namazı için imâma uyar, sonra nâfileyi kazâ eder. Çünkü cenâze namazının telâfi imkânı yoktur.

Lâhik: İmamla birlikte namaza başlamasına rağmen, namaz esnasında başına gelen bir durum sebebiyle namaza ara vermek zorunda kalan ve bu sebeple namazın bir kısmını imâmla birlikte kılamayan kimseye denir.

Seferî bir imâma uyan mukîm bir kimse de kendisinin tamamladığı kısımlarda, lâhik gibidir.

Mesbûk: İmama namazın başında değil, birinci rek'atın rükûundan sonra, ikinci, üçüncü veya dördüncü rek'atlarda uyan kimseye **mesbûk** denir.

Ebû Hanife'ye göre, tek başına namaz kılan kimse teşrîk tekbîrleri ile yükümlü olmadığı halde, mesbûk kurbân bayramında teşrîk tekbîrlerini imâm ile birlikte alır, daha sonra ayağa kalkıp kaçırdığı rek'atları tamamlar.

İmam selâm vermeden önce Tahiyyât'ı okuyup bitirmiş olan mesbûk, isterse kelime-i şehâdeti tekrar eder, başka bir görüşe göre ise susar. En doğrusu Tahiyyât'ı yavaş yavaş okumaktır.

İmam dördüncü rek'atta oturup yanlışlıkla beşinci rek'ata kalksa, mesbûkun namazı bu kıyâm ile fâsit olur. Fakat dördüncü rek'atta oturmadan beşinci rek'ata kalkmış ise, secdeye varmadıkça mesbûkun namazı bozulmaz.

SEHİV SECDESİ KONU ANLATIMI

Hanefîler'e göre vâciptir. Mâlikî ve Şâfiîler'e göre sehiv secdesi namazın sünnetlerinden bir veya birkaçının terkedilmesi durumunda yapıldığı için, sehiv secdesi yapmak sünnettir. Hanbelîler'e göre ise sehiv secdesi duruma göre bâzen vâcip, bâzen sünnet, bâzen da mubâh olur.

Sehiv Secdesinin Yapılış Biçimi: Son oturuşta, sehiv secdesi öncesinde her iki tarafa selâm verileceği görüşü, Ebû Hanîfe ve Ebû Yûsuf'a aittir. İmam Muhammed'e göre ise, sadece sağ yanına selâm verdikten sonra sehiv secdesini yapar. Şâfiî ve Ahmed b. Hanbel'e göre sehiv secdesi selâmdan hemen önce yapılır.

Zâhir rivâyette Şâfiî ile Hanefî imâmlar arasındaki görüş ayrılığının fazîlet ve evleviyyet bakımından olduğu söylenirken, nevâdir kitaplarında bu görüş ayrılığının câizlik (cevâz) noktasında olduğu söylenmektedir. Görüş ayrılığının fazîlet noktasında olması durumunda, Hanefî imâmlara göre sehiv secdesini selâmdan sonra Şâfiî'ye göre ise selâmdan önce yapmak daha uygun ve fazîletlidir (evlâ). Fakat görüş ayrılığının cevâz noktasında olması durumunda ise, Hanefî imâmlara göre sehiv secdesini selâmdan sonra yapmak gerekir, selâmdan önce yapılması câiz değildir. Sehiv secdesi selâmdan önce yapılacak olursa, selâmdan sonra secdelerin tekrarlanması gerekir. Şâfiî'ye göre ise sehiv secdesi selâmdan önce yapılmalıdır, selâmdan sonra yapılırsa, sehiv secdesi geçersiz sayılır.

İmam Mâlik'e göre ise, sehiv secdesi namazda ziyâde bir fiil işlemek yüzünden yapılacaksa selâmdan sonra, bir noksanlık yüzünden yapılacaksa selâmdan önce yapılır. Hem bir fazlalık hem de bir eksiklik yüzünden yapılacaksa, bu durumda sehiv secdesi selâmdan önce yapılır. Namazda noksanlık yapmak, namaz içindeki bir müekked sünneti veya en az iki gayr-i müekked sünneti terketmek durumunda olur. Namazda ziyâde yapmak ise, namazın cinsinden olsun veya olmasın namazı bozmayacak kadar az bir fiil ilâve etmek durumunda söz konusu olur. Meselâ namazın rükünlerinden rükû ve secde gibi bir fiilin fazladan yapılması namazda fazlalık yapmak olur.

Sehiv için yapılacak iki secde vâcip olduğu gibi, secdeden sonraki oturuşta Tahiyyât okumak ve selâmla çıkmak da vâciptir. Sehiv secdesi yapması gereken kişinin, salavât duâsını (Salli ve Bârik), namaz oturmasında mı yoksa sehiv secdesi oturmasında mı okuyacağı konusunda iki görüş bulunmaktadır. Hanefî fakîhlerinden Kerhî'ye göre salavât duâsı, sehiv secdesi ka'desinde okunur. Tahâvî'ye göre ise, selâm bulunan her ka'dede, salâvat duâsının okunması gerekir. Kerhî'nin görüşü daha sahîh, Tahâvî'nin görüşü ise daha ihtiyatlı görülmüştür. Bir kısım âlimlere göre, imâm hakkında Kerhî'nin görüşü evlâdır; çünkü imâm tezce selâm verince halk imâmın sehiv secdesi yapacağını sezer ve dikkatli davranır. Münferid hakkında ise Tahâvî'nin görüşü evlâdır.

Sehiv secdesi imâm için ve tek başına namaz kılan kişi için söz konusudur. İmamın sehvi yani yanılması, kendisi hakkında asâleten, kendisine uyan cemaat hakkında tebean sehiv secdesini gerektirir. İmama uymuş bulunan kişi (muktedî), imâm sehiv secdesi yaptığında onunla birlikte yapar, kendisi sehiv secdesini gerektiren bir şey yapmışsa bundan dolayı sehiv secdesi yapmaz. İmam sehiv secdesini gerektiren bir şey yaptığı halde sehiv secdesi yapmazsa muktedî de yapmaz.

Sehiv Secdesini Gerektiren Durumlar: Bilindiği gibi namazın kıraat, rükû ve secde gibi farzları, Fâtihâ okumak ve ardından başka bir sûre eklemek (zamm-ı sûre), tertîbe riâyet etmek gibi vâcipleri ve ka'delerde salavât okumak gibi sünnetleri bulunmaktadır. Namazın tam ve mükemmel olabilmesi için bunların hepsine riâyet etmek, namazın gereklerini tam ve yerli yerinde yapmaya çalışmak ve tam kalp huzuru içinde namaz kılmaya özen göstermek gerekir. Bununla birlikte çeşitli nedenlerle bu şartlara riâyetsizlik söz konusu olabilir. Bu bakımdan riâyetsizlik söz konusu olabilecek fiilleri ve riâyetsizlik durumunda ne yapılmak gerektiğini bilmek önem arzeder.

Namazda terkedilmesi söz konusu olabilecek fiil; ya farz, ya vâcip, ya da sünnettir. Bunlardan her birinin terkedilmesinin hükmü farklıdır. Şimdi bunların terkedilmesinin hükümlerini ayrı ayrı görelim.

Namazın farzlarından birinin terkedilmesi durumunda, bu farzın namaz içinde telâfi (***tedârik***) edilmesi mümkün ise, farz olan bu fiilin -namaz içinde-kazâ edilmesi gerekir. Kazâ yoluyla telâfinin mümkün olduğu durumların her birinde sehiv secdesi yapmak gerekir. Namaz içinde kazâ yoluyla telâfi edilmesi mümkün olmayan durumlarda, namazın farzlarından birinin terkedilmesi sebebiyle oluşan eksiklik sehiv secdesiyle giderilemez. Namaz fâsid olur ve yeniden kılınması gerekir (Terkedilmiş farzın namaz içinde kazâ edilebileceği durumlar aşağıda gösterilmiştir).

Namazın sünnetlerinden birinin veya birkaçının terkedilmesi durumunda bir şey yapılmaz. Sünnetler, namazın rükünlerinden olmadığı için terkedilmesi durumunda namazda bir eksiklik olmaz ve sehiv secdesi yapmak gerekmez.

Namazın vâciplerinden birinin terkedilmesi ise sehiv secdesini gerektirir. Sehiv secdesini gerektiren durumlar sayılırken, farzın tehîr edilmesi, vâcibin terk ve tehîr edilmesi diye sayılan üç ayrı durum esasında bir tek duruma râcidir. Şöyle ki, namazın farzlarından ve vâciplerinden her birini yerli yerinde, zamanında, hakkını vererek ve tertîbini bozmadan yapmak vâciptir. Buna göre, namazın farzlarından veya vâciplerinden biri tehîr edildiği zaman namazın vâciplerinden biri terkedilmiş olacağından, sehiv secdesi yapmanın bir tek sebebi vardır, o da bir vâcibin terkedilmesidir. Bu bakımdan namazın farzlarından birini tehîr etme, yani yapılması gereken yerden geriye bırakma durumu da bir vâcibin terkedilmesi anlamına gelmekte ve bu durumda farzın tehîri ve vâcibin terki yüzünden sehiv secdesi yapmak gerekmektedir. Yine namazın fiillerinden birini yeri değilken fazladan yapmak da vâcibin terki sayılır.

Namazın önemini ve anlamını bilen ve bunu inanarak yerine getiren bir kimsenin namazın vâciplerinden birini kasten terketmesi düşünülemez. Bununla birlikte, fakîhler, her türlü ihtimali göz önüne alarak vâcibin kasten terkedilmesinin hükmünü de belirlemişlerdir. Buna göre, vâcibin kasten yani bilerek terkedilmesi ile sehven (yanılarak) terkedilmesinin hükmü birbirinden farklıdır. Bir vâcip sehven terkolunmuşsa, sehiv secdesi gerekir. Vâcibin kasten terkolunması ise isâet yani yakışıksız ve kötü bir davranış olmakla birlikte, sehiv secdesi yapmayı gerektirmez. Fakat bu şekilde kılınan namaz eksik olur. Âlimlerin birçoğu, yaptığı işten pişman olduğunun ve hatasını anladığının bir göstergesi olarak bu namazı iâde etmenin uygun olacağını söylemişlerdir. Bu şuurda olmayan ve namazı aslî amacıyla bütünleştiremeyen kimse, vâcibi kasten terk veya tehîr etmişse, böyle birine de iâdeyi teklif etmek mânasız bulunmuştur. Sehiv secdesini gerektiren bir şeyi kasten işlemek durumunda, kural olarak sehiv secdesi gerekmemekle birlikte bu kural için iki istisna getirilmiştir: Birisi Fâtihâ sûresinin, diğeri birinci oturuşun kasten terkedilmesi durumudur. Yani Fâtihâ'yı veya birinci oturuşu gerek sehven gerek kasten terketme durumunda sehiv secdesi vâciptir.

Sehiv Secdesi İle İlgili Diğer Durumlar: Farz ve nâfile namazlar ile bayram ve cuma namazında sehiv secdesinin hükmü kural olarak aynı olmakla birlikte Hanefîler bayram ve cuma namazlarında kalabalık

cemaatin kargaşaya düşmesini önlemek için, bu namazlarda sehiv secdesi yapılacak durumları en aza indirmeye çalışmış, çoğu durumda sehiv secdesinin terkedilmesini daha uygun (evlâ) görmüşlerdir.

İmam, bayram namazının tekbîrlerinden bir veya ikisini terketse, sehiv secdesi gerekir. Ebû Hanîfe'den bir rivâyete göre, bayram namazlarının bütün tekbîrlerinin terkedilmesi durumunda da sehiv secdesi yapılır.

İmam olan kimse namazda gizli okunacak yerde açıktan (cehr) veya açıktan okunacak yerde gizlice okusa zâhir rivâyete göre bunun az veya çok olmasına bakılmaksızın sehiv secdesi gerekir. Bazı âlimler bunu bir ölçüye bağlamaya çalışmışlardır. Buna göre, Fâtihâ'nın tamamını veya büyük bir kısmını yahut sûreden üç kısa âyet veya bir uzun âyeti, kısaca namaz sahîh olacak miktardaki âyeti, gizli okunacak yerde açıktan veya açık okunacak yerde gizliden okumak durumunda sehiv secdesi gerekir. Gizli okunacak yerde Fâtihâ'nın çoğu sehven açıktan okunsa, geri kalan kısmı gizli okunmalıdır. Açıktan okunması gereken bir namazda Fâtihâ kısmen gizliden okunup, açıktan okunması gerektiği hatırlanırsa Fâtihâ yeni baştan açıktan okunur.

İmam meselâ sabah namazında Fâtihâ'yı gizliden okuyup sonra bu durumu farketse, Fâtihâ'yı yeniden okumasına gerek yoktur. Ekleyeceği sûreyi açıktan okur.

İmam terâvîh namazında gizli okusa, sehiv secdesi gerekir.

Bir kimse, açıktan okunan namazın ilk iki rek'atında kıraat etmese, son iki rek'atta açıktan okur ve sehiv secdesi yapar.

Bir kimse gece namazını kazâya bıraksa, gündüz imâm olarak kazâ ederken sehven gizliden okusa, sehiv secdesi gerekir. Gündüz namazını kazâya bırakıp geceleyin imâm olarak kazâ etse ve sehven açıktan okusa yine sehiv secdesi gerekir. Bir kimse geceleyin nâfile namaz kıldırmak üzere bir topluluğa imâm olsa ve sehven gizliden okusa yahut gündüz nâfile namaz kıldırmak üzere imâm olup sehven açıktan okusa (***cehr***) sehiv secdesi gerekir. Bunu kasten yaparsa isâet etmiş olur.

Terkedilmiş Bir Farzın Namaz İçinde Kazâ Yoluyla Telâfi Edilebileceği Durumlar:

a) Bir kimse iftitâh tekbîri alarak namaza durup kıyâmı da yerine getirdikten sonra kıraat etmeden rükûa varır da kıraati unuttuğunu rükûda hatırlarsa, unutulan bu kıraatin kazâ yoluyla telâfi edilmesi mümkündür. Bu kişi rükû hâlinde iken Kur'ân'dan bir âyet okursa, bu sûretle terkettiği farzı (ki bu kıraattir) telâfi etmiş olur. Fakat kişi kıraat etmediğini rükûda iken değil de secdede iken hatırlayacak olursa artık unutulan kıraatin namaz içinde kazâ yoluyla tedârik edilmesi mümkün olmaz, namaz fâsid olur ve yeniden kılınması gerekir.

b) Bir kişi iftitâh tekbîri alıp kıyâm ve kıraatten sonra rükû etmeden doğrudan secdeye inecek ve birinci secdede rükû yapmadığını hatırlayacak olsa, bunun da kazâ yoluyla telâfi edilmesi mümkündür. Bu kişi hemen ayağa kalkar ve rükûunu yapar. Bu yaptığı rükû, az önce yaptığı secdeyi iptal ettiği için, bu rükûdan sonra yeniden iki secde yapar ve namaza devam eder. Rükû yapmadığını ikinci secdede hatırlayacak olursa, artık bunun telâfîsi mümkün değildir. Namaz fâsid olur ve yeniden kılması gerekir.

c) Bir kimse dört rek'atlı farz namazda son oturuşu (ka'de-i âhîre) unutarak beşinci rek'ata kalkar da beşinci rek'atı kılmakta iken son oturuşu yapmadığını hatırlarsa, bunu henüz secdeye varmadan hatırlaması hâlinde bunun telâfisi mümkündür. Hemen oturur, Tahiyyât okur ve selâm verir, farz olan oturuşu geciktirdiği için de sehiv secdesi yapar. Fakat beşinci rek'atın secdesini yaptıktan sonra hatırlayacak olursa o vakit ka'de-i âhîrenin telâfîsi mümkün değildir. Namazının farzlığı bâtıl olur ve farz

diye kıldığı beş rek'at namaz nâfileye dönüşür. Bir rek'at daha kılarak bu nâfileyi altıya tamamlar. Farzı tekrar kılar.

Dört rek'atlık farz namazda, eğer ka'de-i âhîre yapıldıktan sonra yanlışlıkla beşinci rek'ata kalkılacak olursa, bu fazla rek'at secde ile tamamlanmış olsa dahî namazın farzlığını iptal etmez. Fazladan kılınan rek'atı tam bir nâfile hâline getirmek için ona bir rek'at daha ilâve edilir. Selâm tehîr edildiği için de namazın sonunda sehiv secdesi yapılır.

Kazâ yoluyla telâfînin mümkün olduğu bu örneklerin her birinde sehiv secdesi yapmak gerekir. Öte yandan, bu örnekler kişinin rükû veya secde veya ka'de-i âhîreyi terketmesi durumlarına ilişkindir. Kişi iftitâh tekbîrini terketmişse bunun kazâ yoluyla telâfi edilmesi mümkün olmaz; namaz bâtıl olur.

Sehiv Secdesi Yapılması Gereken Durumlar:

1) Rüknün tekrarı: Namazın rükünlerinden birini tekrar etmek veya bir rüknü tehîr etmek, meselâ bir rek'atta iki defa rükû veya üç defa secde yapmak durumunda, namaz kılan kişi ister imâm ister münferit olsun, sehiv secdesi gerekir. Birinci ve ikinci rek'atlarda Fâtihâ'nın arka arkaya tekrar okunması, rükûda veya secdede veya teşehhüt yerinde kıraat edilmesi yani Kur'ân okunması da böyledir. Namazın bir rek'atında farz olan kıraat sehven terkedilip rükûa gidilse ve rükûda hatırlansa, kıyâma dönülüp tekrar kıraat yapılır ve tekrar rükûa gidilir. Ancak bu durumda bir rek'atta iki rükû yapıldığı için sehiv secdesi gerekir.

2) Takdîm ve te’hîr: Namazın rükünlerinden birinin takdîm veya te’hîr edilmesi sehiv secdesini gerektirir. Meselâ kıraatten önce rükû etmek veya oturacağı yerde kıyâm etmek veya kıyâm edeceği yerde oturmak veya rükû yerinde secde etmek veya secde edecek yerde rükû etmek, kısaca bir fiili başka bir fiilin yerinde yapmak durumunda, namaz kılan kişi ister imâm ister münferit olsun, sehiv secdesi gerekir. Unutulan secdenin sonradan hatırlanarak yapılması hâlinde de bu te’hîri telâfi için sehiv secdesi yapılır.

3) Ara verme: Bu genelde namaz içinde uzunca bir süre tereddüt ve düşünme şeklinde olur. Uzunca bir müddet düşünme veya düşünmenin uzaması, ortalama olarak bir rükün edâ edilecek kadar sürenin, bir rükün veya bir vâcibi edâ etmeksizin, bir şey yapmaksızın geçirilmesi demektir. Bu uzunca düşünme, namaz kılan kişiyi bir rüknü veya bir vâcibi yerinde edâdan alıkoyduğu için sehiv secdesi gerekir. Bir rüknün edâ edildiği sıradaki düşünme ise sehiv secdesini gerektirmez.

Namaz kılan kişi kıyâmda iftitâh tekbîrini aldığında şüphe etse, "uzunca bir müddet" düşündükten sonra, iftitâh tekbîrini almış olduğunu hatırlasa veya "Tekbîr almadım" diye yeniden tekbîr aldıktan sonra başlangıçta tekbîr almış olduğunu hatırlasa sehiv secdesi gerekir.

Fâtihâ'dan sonra ne okuyacağını düşünürken, namazın bir rüknünü edâ edecek miktarda sükût etmiş olsa, sehiv secdesi yapar.

Üç rek'at mı dört rek'at mı kılındığında tereddüt edilerek düşünülse veya Fâtihâ okunduktan sonra hangi sûrenin okunulacağı düşünülse, yine sehiv secdesi gerekir. Çünkü bu durumlarda düşünmenin uzaması sebebiyle vâcip te’hîr edilmiş olmaktadır.

4) Kıraat eksikliği veya fazlalığı: Bir kimse Fâtihâ sûresini hiç okumasa veya büyük bir kısmını okumasa, ya da Fâtihâ'dan sonra sûre koşmasa sehiv secdesi gerekir.

Fâtihâ'yı okuyup, arkasından başka bir sûre okumadan Fâtihâ'yı ikinci kez okuyacak olsa, sehiv secdesi yapmalıdır. Fakat Fâtihâ'yı sûreden sonra ikinci kez okusa, sahîh görüşe göre sehiv secdesi gerekmez. Fâtihâ'yı son iki rek'atta iki kere okuması durumunda da ittifakla sehiv secdesi gerekmez.

Bir kimse, dört rek'at farzın ilk iki rek'atında bir şey okumasa, sonra bunu hatırlasa, son iki rek'atta hem Fâtihâ okur, hem sûre koşar ve selâmdan sonra sehiv secdesi yapar.

Bir kimse birinci veya ikinci rek'atta Fâtihâ'nın devamında sûre okumasa, rükûda iken veya rükûdan başını kaldırdıktan sonra secdeden önce bunu hatırlarsa, kıyâma avdet eder, yani ayağa kalkar ve sûreyi okur, sonra tekrar rükû eder. Namazın sonunda da sehiv secdesi yapar. Kıyâma dönüp kıraat ettikten sonra rükûu yeniden yapmazsa namazı bozulur. Çünkü sûre okumakla, önce yaptığı rükû iptal edilmiş olur.

Dört veya üç rek'atlı farzların ilk iki rek'atında Fâtihâ'dan sonra birer sûre okunmamışsa, bu sûre üçüncü ve dördüncü rek'atlarda Fâtihâ'dan sonra eklenir. Eğer bu namaz cemaatle kılınan bir akşam veya yatsı namazı ise, üçüncü ve dördüncü rek'atlarda hem Fâtihâ ve hem de eklenecek sûre açıktan okunur. Fâtihâ'nın değil de sadece sûrenin açıktan okunacağını söyleyen de vardır. Ebû Yûsuf'a göre ikisi de gizli okunur. Çünkü son rek'atlarda gizli okumak sünnettir. Ebû Yûsuf'tan diğer rivâyete göre ise, yeri geçtiği için artık bu sûre hiç okunmaz. Hangi görüş alınırsa alınsın hepsine göre de sehiv secdesi yapmak gerekir.

Namazda Fâtihâ'dan önce sehven başka bir sûre okunsa, Fâtihâ okunup ardından sûre yeniden okunur, namazın sonunda sehiv secdesi yapılır. Bu tertîp noksanı rükû hâlinde bile hatırlansa, doğrulup sırasınca yeniden okunmalıdır. Bu şekildeki bir yanılma pek nâdir vukû bulduğu için, az veya çok olmasına bakılmaz, Fâtihâ'dan önce bir tek harf bile okunsa, yeni baştan okuyup sehiv secdesi yapılır.

Bir kimse Fâtihâ okuyup okumadığında tereddüt etse, henüz başka bir sûre okumamışsa Fâtihâ'yı okur. Fakat başka bir sûre okumuşsa artık Fâtihâ'yı okumaz. Çünkü sûrenin Fâtihâ'dan önce okunmuş olma ihtimali daha ağır basar. Bununla birlikte kendisinin bu hususta ağır basan bir kanaati varsa, o kanaatine göre davranmalıdır.

Bir kimse vitirde Kunut duâsını okumadığını rükûdan sonra anlasa, secdeden önce veya sonra olması farketmez, dönüp Kunut duâsı okumaz; namazın sonunda sehiv secdesi yapar. Kunut okumadığını rükû esnasında hatırlasa sahîh olan rivâyete göre dönüp Kunut okuması gerekmez. İster dönüp Kunut okusun, isterse dönmeyip namazına devam etsin, sehiv secdesi gerekir.

Kunut tekbîrinin terkinden dolayı sehiv secdesi gerekip gerekmediği konusunda imâmlardan rivâyet olmadığı için kimi âlimler Kunut tekbîrinin terkedilmesi durumunda sehiv secdesi gerekmediğini, kimileri de bayram namazına kıyasla sehiv secdesi gerekeceğini söylemişlerdir.

Vitir kılan kimse, üçüncü rek'atta Fâtihâ ve sûre okumadan Kunut okuyup rükûa varsa ve Fâtihâ ile sûre okumadığını bu esnada hatırlasa kıyâma dönerek Fâtihâ ve sûre okur.

Kıyâmda iken Fatihâ'dan sonra ve sûreden önce teşehhüt okusa, vâcip olan zamm-ı sûreyi geciktirdiği için sehiv secdesi yapması gerekir.

Dört rek'at farzın son iki rek'atında Fatihâ'dan sonra sûre okusa, tercih edilen görüşe göre, sehiv secdesi gerekmez.

Farz namazların üçüncü ve dördüncü rek'atlarında kasten Fâtihâ veya başka bir sûre okumaksızın sükût edilmesi, kötü bir davranış (***isâet***) olmakla birlikte sehiv secdesini gerektirmez. Fakat farzın üçüncü ve dördüncü rek'atında sehven sükût edilmişse, Ebû Hanîfe'ye göre sehiv secdesi gerekir.

Münferit olarak namaz kılan kişinin açıktan veya gizliden okumasından dolayı, zâhir rivâyete göre sehiv secdesi gerekmez. Şu var ki gizli okunması gereken bir yerde meselâ öğle namazında kasten açıktan okursa isâet etmiş olur. Münferidin gündüz kılınan nâfile namazlarda açıktan okuması da mekrûhtur.

5) Secde ve rükûda hata: Rükû ve secdeyi düzgün, yani ta'dîl-i erkâna uygun olarak yapmayan kişi, sehiv secdesi yapmalıdır. Rükûun ta'dîl edilmesi yani düzgün yapılmasının ölçüsü, rükûda uzuvları sâkin oluncaya değin durup geri doğrulup kalktığı vakitte uzuvları sâkin oluncaya değin durmaktır. Secdenin ta'dîl edilmesinin ölçüsü ise, secdede uzuvları sâkin oluncaya değin durup geri başını kaldırdığı vakit uzuvları sâkin olunca oturup sonra ikinci secdeye varmaktır. Ta'dîl terkolunmakla sehiv secdesinin vâcip olacağı görüşü Kerhî'ye aittir. Cürcânî'ye göre ise sehiv secdesi lâzım olmaz. Ebû Yûsuf ve Şâfiî'ye göre ta'dîl-i erkânın farz olduğu, dolayısıyla terkedilmesi durumunda namazın fâsid olacağı da dikkate alınarak ta'dîl-i erkân konusunda titiz davranmalı, her bir rüknü düzgün yapmaya ihtimâm göstermelidir.

Bir kimse birinci veya ikinci rek'atta bir secdeyi yapmadığını namazı tamamladığı sırada hatırlasa namazı fâsid olmaz, terkettiği secdeyi yapar, tertîbi terkettiği için sehiv secdesi yapar.

6) Ka'dede hata: Bir kimse ka'de-i âhîreyi unutup başka bir rek'atı kılmaya kalkarsa, secde etmediği müddetçe oturup sonra sehiv secdesi yapar, eğer secdeden sonra hatırlarsa, o kişinin farz diye kıldığı namaz nâfileye dönüşür.

Kişi farz namazda birinci oturuşu unutup kıyâma yönelse de sonra hatırlasa, eğer oturmaya yakın ise oturur. Bu durumda kimileri sehiv secdesi gerekir demişlerse de, sahîh görüşe göre bu durumda sehiv secdesi yapılmaz. Eğer kıyâma yakın ise, oturmayıp namazına devam eder ve vâcip olan birinci oturuşu terkettiği için namazın sonunda sehiv secdesi yapar. Eğer kişi tam ayağa kalktıktan sonra birinci oturuşu yapmadığını hatırlayıp geri oturacak olursa namazı fâsid olur. Çünkü bu takdirde farz olan kıyâm bozulmuş, namazın tertîbi tamamen değiştirilmiş olur. Bu söylenenler, farz namaza göredir. Nâfile namazda ise, her hâlükârda oturmak gerekir. Meselâ herhangi bir sünnet namazda, ikinci rek'atın sonunda oturulup Tahiyyât okunmadığı üçüncü rek'atta hatırlanacak olursa, üçüncü rek'atın secdesine varılmadığı sürece hemen oturulur. Namazın sonunda sehiv secdesi yapılır.

Bir kimse dört rek'at nâfileyi birinci oturuşu terkederek kılsa, namazı fâsid olmaz. Sehiv secdesi vâcip olur.

7) Tahiyyât'ı terk: Birinci veya ikinci oturuşta Tahiyyât okumak terkedilse sehiv secdesi lâzım olur. Çünkü vâcibin terki söz konusudur.

Birinci oturuşta teşehhütten sonra "Allahümme salli alâ Muhammed" dense sehiv secdesi lâzım olur. Kimilerine göre de "ve alâ âl-i Muhammed" denmedikçe sehiv secdesi gerekmez. Ebû Hanîfe'ye göre ilk oturuşta teşehhüt üzerine bir harf dahî eklenecek olursa sehiv secdesi lâzım olur. Kimileri de, birinci oturuşta teşehhüt üzerine ziyâde, bir rükün edâ edecek miktar olmadıkça sehiv secdesi gerekmez, sahîh olan da budur demişlerdir.

Namazda Tahiyyât, salavât ve zikirlerin açıktan okunması sehiv secdesini gerektirmez.

Birinci oturuşta imâm teşehhüdü tezce bitirip üçüncü rek'ata kalkarsa, muktedî teşehhüdü tamamlamadan imâma uymak için teşehhüdün bir kısmını terketmemeli; teşehhüdü okuyuncaya değin imâma uymayı geciktirmelidir.

Birinci oturuşta teşehhüd tekrar okunsa, sehiv secdesi gerekir; son oturuşta teşehhüd ikinci kez okunsa sehiv secdesi gerekmez; üç dört defa okunacak olsa o vakit sehven uzunca bir süre beklenmiş olur ve sehiv secdesi vâcip hâle gelir.

8) Öğle namazının ilk oturuşunda namazı tamamladım zannıyla selâm verdikten sonra henüz iki rek'at kılmış olduğunu, geriye iki rek'at kaldığını anlayan kişi, kalkıp namazını tamamlar, sonra sehiv secdesi yapar.

Namazdan çıktım zannıyla bir kimse selâm vermeyi unutarak ka'deyi uzatsa, sonra namazdan henüz çıkmamış olduğunu anlasa hemen selâm verir ve sehiv secdesi yapar.

9) Sehiv secdesi yaparken, sehiv secdesi gerektirecek bir iş yapılsa teselsüle düşme ihtimaline binaen, artık ikinci bir sehiv secdesine gerek olmaz. Bu bakımdan bir kimse kaç kez yanılırsa yanılsın, kendisine vâcip olan sadece bir kez sehiv secdesi yapmaktır.

10) İmama sonradan yetişen kimse unutarak imâmla birlikte selâm verecek olsa sehiv secdesi gerekmez.

11) Sehiv secdesi yapması gereken kişi, bunu unutarak selâm verse, araya dünya kelâmı da girmeden sehiv secdesi yapması gerektiğini hatırlasa, mescidden çıkmadıkça ve söz söylemedikçe (biriyle konuşmadıkça) sehiv secdesi yapabilir.

12) Bir kimse öğle namazını "Üç rek'at mı yoksa dört rek'at mı kıldım?" diye kuşkulanırsa; eğer bu kuşku ilk kuşkusu ise namazı baştan kılar, bu kuşku ilk değilse biraz düşünür, kanaatine göre davranır. Namazı yeniden kılması gerekmez.

Meselâ, sabah namazını kılarken "Bir rek'at mı yoksa iki rek'at mı kıldım?" diye şüphe etse, biraz düşününce iki rek'at kıldığına kanaat getirirse oturur, selâm verir ve sehiv secdesi yapar. Bir rek'at kıldığına kanaat getirirse, bir rek'at daha kılar oturur selâm verir ve sehiv secdesi yapar. Bir mi iki mi kıldığına kanaat getiremeyip kararsız kalsa, az olan ihtimali esas alır, bir rek'at daha ilâve eder ve namazın sonunda sehiv secdesi yapar.

Dört rek'atlı bir namaza başlayan kimse, kıldığı rek'atın birinci rek'at mı, ikinci rek'at mı olduğunda kuşkuya düşüp, bir tarafı tercih edemezse, kendisini bir rek'at kılmış sayar ve birinci sayılan rek'atın ikinci ve üçüncü sayılan rek'atın da dördüncü rek'at olma ihtimali bulunduğu için, her bir rek'atın sonunda ihtiyâten teşehhüt miktarı oturur. Bu sûretle dört oturuş yapmış olur.

Bir kimse kıldığı rek'atın ikinci mi yoksa üçüncü mü olduğu hususunda kuşkuya düşse, sahîh görüşe göre, bu rek'atın sonunda oturmaz. Bir tarafı tercih edemediği takdirde bunu ikinci rek'at sayar, geri kalan rek'atları tamamlar. Akşam namazı ile vitir namazının durumu farklıdır. Bu kuşku bunlardan birinde ortaya çıkarsa, oturmak gerekir. Çünkü kuşku edilen rek'atın üçüncü rek'at olma ihtimali bulunmaktadır. Kuşku edilen rek'atın ikinci rek'at olma ihtimaline binâen de teşehhütten sonra bir rek'at daha ilâve edilir. Bunların sonunda sehiv secdesi yapılır.

Dört rek'atlı namazlarda, kılınmakta olan rek'atın dördüncü mü beşinci mi olduğunda ve sabah namazında, kılınan rek'atın ikinci mi üçüncü mü olduğunda ve üç rek'atlı namazlarda, kılınan rek'atın üçüncü mü dördüncü mü olduğunda kuşku edilse, sonunda oturulur. Teşehhütten sonra kalkılır, bir rek'at daha kılınır. Çünkü bu rek'atların fazla olma (yani beşinci, üçüncü, dördüncü olma) ihtimali vardır. İlâve edilen bir rek'at ile fazla olan kısım nâfile olmuş olur. Sonunda sehiv secdesi yapılır. Bu hüküm, kuşkunun kılınmakta olan rek'atın secdesinden önce olmasına göredir. Eğer bu kuşku, ilk secde yapıldıktan sonra doğmuşsa namaz ittifakla bâtıl olur. Çünkü kuşku duyulan rek'atın ziyâde olup farz olan son oturuşunun terkedilmiş olması muhtemeldir. İlk secde hâlinde ise İmam Muhammed'e göre namaz bâtıl olmaz.

Namazı tamamladıktan sonra vâki olan kuşkuya itibar edilmez. Müminin hâli lehine yorumlanıp tamam kılmış olduğuna hükmedilir. Fakat zann-ı gâlibi, namazı eksik kıldığı yönünde ise bu takdirde iâde eder. İmam Muhammed'e göre, teşehhüt okunduktan sonra vâki olan kuşkuya itibar edilmez.

13) Bir kimse "Öğle namazını kıldım mı kılmadım mı?" diye kuşku duysa, vakit içinde ise bu namazı kılmak lâzımdır, vakit çıktı ise bir şey gerekmez.

Rükû veya secde yapıp yapmadığında kuşku duyarsa, namaz içinde ise, kuşku duyduğu şeyi (rükû veya secde) tekrar eder, namazdan ayrıldıktan sonra ise bu kuşkuya itibar edilmez.

14) Mesbûk, yani cemaatle namaza sonradan katılan kimse imâm ile birlikte sehiv secdelerini yapar, isterse bu sehiv secdesini gerektiren iş, kendisinin uymasından önce gerçekleşmiş bulunsun.

Mesbûk, henüz imâm selâm vermeden ayağa kalkıp kıraatte hatta rükûda bulunduktan sonra imâm selâm verip sehiv secdesi yaparsa, mesbûk bu secdelere iştirak eder. Bu ana kadar yapmış olduğu kıraat ve rükûu aradan kalkar, hiç yapılmamış gibi olur. İmamın selâm vermesinden sonra kalkar, eksik kalan rek'atlarını tamamlar. Bununla birlikte mesbûk, imâmın selâmını beklemeden ayağa kalktığında, imâm sehiv secdesi yaparsa, mesbûk ona uymadığı takdirde namazı fâsid olmaz. Namazını tamamlayınca bu sehiv secdesini kendisi yapar. Ayrıca eğer mesbûk secdeye vardıktan sonra imâm sehiv secdesi yapacak olsa, mesbûk artık ona uyamaz, namazına devam eder ve namazın sonunda sehiv secdesini kendisi yapar.

Mesbûkun, imâmdan sonra kendi başına kılacağı rek'atlardan birinde sehiv etmesi durumunda sehiv secdesi yapması gerekir. Daha önce imâmla birlikte sehiv secdesi yapmış olması bunu değiştirmez.

Mesbûk, imâm ile birlikte sehven selâm verse bundan dolayı sehiv secdesi yapması gerekmez. Fakat imâmın selâmından sonra selâm verecek olsa, sehiv secdesi gerekir. Çünkü birinci durumda muktedî, ikinci durumda ise münferittir. Muktedîye kendi sehvinden dolayı sehiv secdesi gerekmez.

15) Sehiv secdesi yapmakta olan veya sehiv secdesinin teşehhüdünde bulunan imâma uymak câizdir. Bu durumda imâma uyan kişi cemaate yetişmiş sayılır. Aynı şekilde sehiv secdesinde namaz hâli devam ediyor olduğu için meselâ kısalttığı bir namazda üzerine sehiv secdesi gereken yolcu, sehiv secdesini yaptıktan sonra ikâmete niyet eylese, kıldığı namazı dörde tamamlar.

16) İmamla cemaat arasında ihtilâf olursa ve meselâ cemaat üç kıldın dese, imâm da dört kıldığını söylese; eğer imâmın dört kıldığına yakîni varsa, yani dört kıldığından eminse, cemaatin sözüne itibar edilmez. Eğer imâm dört kıldığından emin değilse, söz cemaatindir. İhtilâf cemaat arasında olursa, bazısı dört kıldı, bazısı üç kıldı derse, imâm hangi tarafta ise söz imâmındır, imâmla birlikte bir kişi dahî olsa... Ama imâm eğer namazı iâde etse, cemaat de iktidâ etse, yani imâmla birlikte namaza başlasalar, iktidâları sahîh olur. Zira eğer imâmın sözü gerçek ise, sonra kıldıkları namaz nâfile olur ve cemaat imâma nâfilede uymuş olur. Eğer imâmın sözü yanlış ise kıldığı namaz, vakit namazı olur, farz olur.

REVÂTİB SÜNNETLER KONU ANLATIMI

Vakit namazlarıyla birlikte düzenli olarak kılınan sünnetler.

a) Müekked Sünnetler: Sabah, öğle, akşam ve cuma namazının sünnetleri ile yatsının son sünneti müekked sünnettir. Hz. Peygamber bunları daima kılmış, ender olarak terketmiştir. Mümkün oldukça bunlara riâyet etmelidir.

Şâfiî mezhebine göre müekked sünnetler, sabahın farzından önce iki, öğlenin farzından önce ve sonra ikişer, akşamın farzından sonra iki ve yatsının farzından sonra iki olmak üzere toplam 10 rek'attır. Cuma namazının farzından önce ve sonra kılınan ikişer rek'at sünnet de müekked sünnettir.

b) Gayr-i Müekked Sünnetler: İkindi namazının sünneti ile yatsı namazının ilk sünneti gayr-i müekkeddir. Peygamberimiz bunları bazen kılmış bazen terketmiştir. Bunları da kılmaya çalışmalı, kılmamayı alışkanlık hâline getirmemelidir.

Şâfiî mezhebine göre, öğlenin sünnetlerini dörder rek'at kılmak, ikindinin farzından önce dört rek'at, akşamın farzından önce iki rek'at namaz kılmak gayr-i müekked sünnet sayılmıştır. Cuma namazının sünnetlerini dörder rek'at olarak kılmak da böyledir. Hanefîler'den farklı olarak Şâfiîler'de, yatsının farzından önce dört rek'at sünnet yoktur, buna mukâbil yine Hanefîler'in tersine olarak akşam namazından önce iki rek'at sünnet vardır.

Başlanmış nâfile namazın tamamlanması gerekir. Başlanmış nâfile namaz herhangi bir nedenle bozulacak olursa kazâ edilmesi Hanefîler'e göre vâcip, Mâlikîler'e göre farzdır. Şâfiîler'e göre ise bozulan nâfile namazın kazâ edilmesi gerekmez.

Mekrûh vakitler dışında olmak üzere gece-gündüz istenilen vakitte nâfile namaz kılınabilir. Nâfile namazların evde kılınması daha fazîletlidir.

Nâfile namazların bütün rek'atlarında kıraat farzdır. Şâfiîler'e göre nâfile namazlarda iki rek'atta bir selâm vermek sünnet iken, Hanefîler'e göre iki veya dört rek'atta bir selâm verilebilir. Gündüz kılınan nâfilelerde dört, gece kılınan nâfilelerde sekiz rek'attan fazlasını tek selâm ile kılmak mekrûhtur.

Diğer dört rek'atlı nâfilelerden farklı olarak ikindinin sünneti ile yatsının ilk sünnetinin birinci oturuşunda Tahiyyât'tan sonra Salli-Bârik ve ayağa kalkınca namaza yeni başlıyormuş gibi Sübhâneke okunur.

Hanefî mezhebine göre, öğle ve yatsının son sünnetlerine iki rek'at daha ilâve edilerek dörder rek'at kılmak ve akşam namazının sünnetini altı rek'at olarak (***evvâbîn***) kılmak mendûp sayılmıştır.

Terâvîh Namazı: Terâvîh, sünnet-i müekkededir. Kadın ve erkek için orucun değil ramazan ayının sünnetidir. Teheccüt namazı 12 rek'atı geçmediği halde, terâvîh namazı yirmi rek'attır. Yatsı namazı kılındıktan sonra ve vitirden önce kılınır.

Terâvîh namazı konusunda sahâbe uygulamasına gelince; Hz. Peygamber'in vefâtından sonra Ebû Bekir ve kısmen de Ömer döneminde terâvîh namazı münferiden, yani cemaat olmaksızın kılınmaktaydı. Bir ramazan gecesi Ömer mescide çıktığında, halkın dağınık bir şekilde terâvîh namazı kıldığını görmüş ve dağınık bir şekilde kılmak yerine insanları bir imâmın arkasında toplayıp terâvîh namazının cemaatle daha derli toplu ve düzenli bir şekilde kılınmasının uygun olacağını düşünmüş ve ertesi gün Übey b. Kâ'b'ı terâvîh imâmı tayin etmiştir.

Revâtib sünnetler dışındaki nâfile namazlar ise **sünen-i regâib** adını alır. Teheccüt namazı, kuşluk namazı, evvâbîn namazı, tahiyyetü'l-mescid, ***küsûf*** ve ***hüsûf*** namazları (Güneş ve Ay tutulması esnasında namaz) gibi.

NAMAZLA İLGİLİ BAZI MESELELER

Hasta; bir şekilde farz namazı kılmaya güç yetirememişse, aklı başında olduğu sürece geçirdiği namazları beşten çok değilse, sağlığına kavuştuğu zaman kazâ eder. Sağlığına kavuşamaz ise bu durumda kimi âlimlere göre ıskât etmeleri için vârislerine vasiyet eder. Aklı başında değilse yahut kaçırdığı namazları beşten fazla ise sıhhatine kavuştuğu zaman onları kazâ etmesi gerekmez.

Hanefîler'in çoğunluğunun kabûlüne göre yolculuk, orta bir yürüyüşle üç günlük bir mesafeden ibarettir. Denizde ise mûtedil bir havada yelkenli bir gemi ile on sekiz saat sürecek bir mesafe "*sefer süresi*" sayılmıştır. Hanefîler dışındaki çoğunluğa göre, namazların kısaltılmasını mubâh kılan yolculuk, ortalama iki günlük yolculuk veya ağır yükle ve yaya olarak iki konaklık mesafedir.

Kasr: Namazın kısaltılması,

C**em':** İki namazın bir vakitte kılınması.

Seferîliğin Hükümleri: Kasrü's-salât. Hanefîler, namazların kısaltılması hükmünün ruhsat değil bir azîmet hükmü olduğunu ileri sürerek bu konuda yolcuya tercih hakkı tanimâmış ve kısaltmanın vâcip olduğunu söylemişlerdir. Seferî olan kişi, şâyet birinci teşehhüdü terketmiş veya ilk iki rek'atta kıraatte bulunmamış ise farzı edâ etmiş olmaz. Bu görüşün bir devamı olarak, seferde iken kazâya kalan dört rek'atlık namazların normal duruma dönüldüğünde yine ikişer rek'at olarak kılınması gerektiği söylenmiştir.

Mâlikîler'e göre, seferde namazı kısaltarak kılmak müekked sünnettir. Şâfiî ve Hanbelîler'e göre ise yolculukta namazları kısaltarak kılmak bir ruhsat olup, kullanıp kullanmamak kişinin tercihine bırakılmıştır.

Seferî kimse bir beldede on beş gün ve daha fazla kalmaya niyet edince mukîm olur ve artık namazlarını tam kılar. Eğer on beş günden az kalmaya niyet ederse seferîliği devam eder. Şâfiî ve Mâlikîler'e göre ise, yolcu bir yerde dört gün kalmaya niyet ederse namazlarını tam kılar. Hanbelîler'e göre dört günden fazla veya yirmi vakitten fazla kalmaya niyet ederse namazlarını tam kılar.

Namaz cemaatle kılındığında mukîm yolcuya, yolcu mukîme uyabilir. Mukîm kişi, seferî kişiye uymuşsa, seferî iki rek'atın sonunda selâm verince, mukîm selâm vermeyip kalkar, namazı dörde tamamlar. Namazın baş tarafını imâmla kılmış ve farz kıraat yerine gelmiş olduğu için bu kişi sağlam görüşe göre, namazı başkaca kıraat etmeksizin tamamlar, yanılırsa secde etmez. Çünkü bu mukîm, lâhik mesabesindedir. Yolcu, vakit içinde mukîme uyduğunda dört rek'atlı bir farz namazı mukîm gibi tam olarak kılar.

a) Vatan-ı aslî: Bir insanın doğup büyüdüğü veya evlenip içinde yaşamak istediği veya içinde barınmayı kastettiği yere vatan-ı aslî denir. Vatan-ı aslîden başka yere iş, görev vb. sebeplerle veya yerleşmek üzere göçülünce, yeni yer vatan-ı aslî olur, eski yer bu vasfını kaybeder.

b) Vatan-ı ikâmet: Bir kimsenin doğduğu, evlenip ailesini yerleştirdiği veya kendisi yerleşmeye karar verdiği yer olmamak kaydıyla, kişinin on beş günden fazla kalmak istediği yere vatan-ı ikâmet denir.

c) Vatan-ı süknâ: Bir yolcunun on beş günden az kalmayı planladığı yere vatan-ı süknâ denir.

Bir kimse doğup yerleştiği veya karısının yerleştiği yere varınca seferî olmaz. Sadece gideceği bu yer sefer mesafesi uzaklığında ise yolculuk esnasında seferî olur.

İKİ NAMAZI BİR VAKİTTE KILMAK (CEM') KONU ANLATIMI

Âlimler, hac zamanında Arafat'ta öğle ile ikindinin, öğle namazının vaktinde birlikte kılınması ***(cem'-i takdîm***) ve Müzdelife'de akşam ile yatsının, yatsı namazının vaktinde birlikte kılınması (***cem'-i te'hîr***) konusunda görüş birliği etmişlerdir. Bu iki yer dışında iki namazı cemederek birlikte kılmanın câiz olup olmadığında ve cem'etmeyi câiz kılan mazeretlerin neler olduğunda farklı görüşler öne sürmüşlerdir.

Hanefî mezhebinde, hac zamanında Arafat ve Müzdelife'deki cem'in dışında, iki namazın bir vakitte cemedilmesi câiz görülmez. Bununla birlikte Hanefîler'e göre yolculuk, yağmur gibi cem'i mubâh kılan mazeretlerin bulunması durumunda şöyle bir cem' uygulaması mümkündür: Bir namaz (öğle veya akşam), diğer namazın (ikindi veya yatsı) vaktinin girmesine yakın bir zamana kadar geciktirilip, bu namazın kılınmasından sonra diğerinin vaktinin girmesi ve bu namazın da kendi vaktinde kılınması mümkündür. Bu uygulamada, bir namaz hemen diğerinin ardından kılındığı için buna "***cem'ü'l-fiil***" ve "***cem'ü'l-muvâsala***" denildiği gibi, bir namaz son vaktinde diğeri de ilk vaktinde olmak üzere her namaz kendi vakti içinde kılınmış olacağı için buna "***mânevî cem'*** " ve "***şeklî (sûrî) cem'*** " de denilir. Bu şekil-deki cem', yukarıda tanımı verilen gerçek anlamda bir cem' değildir. Çünkü bu uygulamada vakit değil, fiil birleştirilmektedir.

Ebû Hanîfe, arefe günü Arafat'ta birlikte kılınan öğle ve ikindi namazının cemaatle kılınmasını şart koştuğu halde diğer mezhepler bu şartı aramazlar. Cem' ile namaz kılınırken bir ezân okunur, fakat iki namaz için ayrı ayrı kâmet getirilir. Öğle namazının farzı edâ edildikten sonra sünnet kılınmaksızın ikindi namazına geçilir. İkindi namazı öğle namazına tâbî olduğundan, öğle namazı herhangi bir nedenle sahîh olmamışsa ikindi namazının da öğle ile birlikte iâde edilmesi gerekir. Müzdelife'de ise akşam ile yatsı namazı tek ezân ve tek kâmet ile kılınır. Akşamın farzı ile yatsının farzı arasında sünnet namaz kılınmaz. Arada sünnet kılınmışsa yatsı için tekrar kâmet getirilir.

Diğer mezheplerde cem', belirli sebep ve şartlarla câiz görülmüştür. Şiî-Ca'ferî mezhebinde ise, hiçbir mazerete gerek olmaksızın iki namazın bir vakitte cemedilmesi câizdir. Cem'i kabul edenlere göre, iki namazın cem'edilmesini câiz kılan sebepler, ayrıntıdaki görüş ayrılıkları bir tarafa bırakılacak olursa şunlardır:

1. Yolculuk (sefer),
2. Yağmur, çamur, kar, dolu,
3. Hastalık,
4. İhtiyaç ve meşguliyet.

1. Yolculuk: Hanefîler dışındaki çoğunluk âlimler, yolculuğu bir mâzeret kabul ederek, yolculukta cem' yapılmasını câiz görmüşlerdir. Ancak bazı ayrıntılarda aralarında görüş ayrılığı vardır. Buna göre Mâlikîler, cem' yapmanın câiz olabilmesi için yolculuğun yorucu bir yolculuk olmasını şart koşarken, Şâfiîler ve Hanbelîler, yorucu olup olmamasına bakılmaksızın yolculuğun her hâlükârda cem' için bir mâzeret olduğunu söylerler. Bu noktada Şâfiîler, Mâlikîler'in ve Hanbelîler'in aksine, ayrı bir şart ileri sürerek, cem' yapmayı câiz kılan yolculuğun, herhangi bir yolculuk değil, namazların kısaltılmasını câiz kılan nitelik, süre veya mesafedeki yolculuk olduğunu söylerler. Bu arada yolculuğun türüne ve amacına bağlı olarak da bazı görüş ayrılıkları ortaya çıkmıştır. Kimi Mâlikîler, deniz yolculuğunu da sefer hükmünden istisnâ etmişlerdir.

2. Yağmur, Kar, Dolu: Şâfiîler, yerlerin çamurlu olmasını cem' yapmayı câiz kılan mâzeret kabul etmezken, Hanbelîler bunu bir mâzeret saymış, Mâlikîler ise cem'in câiz olabilmesi için çamurla birlikte zifiri karanlık durumunun bulunmasını şart koşmuşlardır.

3. Hastalık: Mâlikîler'e göre hasta bir kişi, ikinci bir namazın vaktine kadar durumunun namaz kılamayacak derecede kötüleşeceğinden veya bayılacağından endişe ediyorsa, cem' yapabilir. Hanbelîler de hastalık sebebiyle meşakkat söz konusu olduğunda cem'i câiz görmüşler ve emzikli kadını, istihâze kanı gören kadını, özür sahibi kişileri ve her vakit için abdest almaktan âciz olan kişileri de aynı hükümde tutmuşlardır. Şâfiîler'e göre ise hastalık sebebiyle cem' câiz değildir.

Ca'ferî mezhebinin vakit anlayışı: Ehl-i sünnet'ten farklı olup, olağan durumlarda bile cem'e imkân veren bir şekildedir. Şiîler genelde cem' yaparak namaz kıldıkları için, onların namazı üçe indirdiği zannedilir.

NAMAZLARIN KAZÂSI

Vaktinde kılınamayan namaza **fâite** çoğulu **fevâit** denir.

Îfâ Şekli: Hanefîler'e göre kazâya kalmış bir namaz, vakti içinde nasıl edâ edilecek idiyse daha sonra kazâ edilirken o şekilde kılınır. Meselâ seferde iken dört rek'atlı bir namazı kaçıran kimse bunu ister seferde isterse aslî vatanına döndükten sonra kazâ etsin, iki rek'at olarak kılar.

Şâfiî ve Hanbelîler'e göre kazâ namazı kılınırken, kazânın yapılacağı yer ve zaman dikkate alınır. Seferî olan kimse kazâya kalmış dört rek'atlı namazı iki rek'at olarak kazâ eder. Bu namazın seferde veya ikâmet hâlinde iken kazâya kalmış olması, hükmü değiştirmez. Seferde kazâya kalan namaz da, ikâmet hâlinde kazâ edilince dört rek'at olarak kılınır. Çünkü kısaltmanın sebebi olan yolculuk kalkmıştır.

Namazlar kazâ edilirken gizli okunacak namazda kıraat gizli yapılır. Açıktan okunacak namazı imâm kıldırırsa açıktan okur; tek başına kılınırsa açık veya gizli okumak tercihe kalmıştır.

Tertîp sahibi olan bir kimsenin bir farz namazını veya Ebû Hanîfe'ye göre vâcip olan vitir namazını özürsüz yere veya hayız, nifâs gibi namazı düşüren nitelikte olmayan bir özür sebebiyle vaktinde kılmamış olması hâlinde bu namazı ilk vakit namazından önce kazâ etmesi gerekir. Meselâ tertîp sahibi kimse sabah namazı vaktinde uyuyup kalsa bu namazı öğle namazından önce kazâ etmesi gerekir. Eğer öğle namazını önce kılarsa sıra gözetilmediği için bu namaz İmam Muhammed'e göre fâsid olur. Ebû Yûsuf'a göre ise namaz fâsid olmaz, fakat farzlıktan çıkıp nâfileye dönüşmüş olur. Ebû Hanîfe'ye göre ise bu namazın sıhhati askıdadır. Şöyle ki, kişi bundan sonra o sabah namazını kazâ etmeden beş vakit namazını daha edâ edecek olursa bu altı vaktin hepsi de sahîhe dönüşür. Fakat böyle beş vakit namazını kılmadan, kılamadığı o sabah namazını kaza ederse arada kılmış olduğu vakit namazları fâsid olup yeniden kılınmaları gerekir.

Tertîp, üç durumda düşer:

1. Kazâya kalan namazların sayısının vitir dışında altı vakit ve daha fazla olması.
2. Vaktin hem kazâ hem de vakit namazı kılmaya yetmeyecek kadar sıkışık ve dar olması.
3. Vakit namazının kılınışı sırasında kazâya kalmış namazı olduğunun hatırlanmaması.

CUMA NAMAZI KONU ANLATIMI

Dindeki Yeri Ve Hükmü: Hz. Peygamber'in cuma namazını ilk defa hicret esnasında, Medîne yakınlarındaki Rânûnâ vadisinde Sâlim b. Avf kabîlesini ziyaretleri sırasında oradaki namazgâhta kıldırmış olduğu bilginlerce kabul edilmektedir.

a) Cuma Namazının Vücûb Şartları: Dört şartı vardır: Erkek olmak, mazeretsiz olmak, hürriyet ve ikâmet.

b) Cuma Namazının Sıhhat Şartları: 6 tane sıhhat şartı vardır: Vakit, cemaat, şehir, hutbe, izin ve câmi.

Vakit: Hanbelîler'e göre ise cuma namazı, cuma günü, güneşin bir mızrak boyu yükselmesinden itibaren öğle namazının vakti çıkıncaya kadar kılınabilir.

Cemaat: Hanefî mezhebinde, İmam Ebû Hanîfe ve İmam Muhammed'e göre, cuma namazı için imâmın dışında en az üç kişinin daha bulunması şarttır. Bunlar yolcu veya hasta da olsalar bu şart yerine gelmiş sayılır. İmam Ebû Yusuf'a göre ise, imâmın dışında en az iki kişinin bulunması gerekir.

Cuma namazının geçerli olması için, cemaatin sayısı, İmam Ebû Hanîfe'ye göre en azından birinci rek'atın secdesine kadar aranılan asgari sayının altına düşmemeli, hiç değilse bu süre içinde imâmla birlikte hazır olunmalıdır. Ebû Yusuf ve Muhammed'e göre iftitâh tekbîri alınıncaya kadar, Züfer'e göre ise ikinci rek'attan sonra teşehhüt miktarı oturuncaya kadar hazır bulunulmalıdır. Cemaati oluşturan kişiler daha önce dağılırlarsa cuma namazı geçersiz olur, yeni baştan öğle namazını kılmak gerekir.

Şâfiî'ye göre ise, bir yerde cuma namazı kılabilmek için akıllı (âkıl), bulûğa ermiş (ergen, bâliğ), hür, erkek, mukîm ve oraya yerleşmiş olan en az kırk yükümlünün bulunması şarttır. Buna göre, bir yerde kırk kişi bulunsa da, bu kırk kişiden bir kısmı köle, kadın veya yolcu olsa, ya da ticaret veya öğrenim görme gibi bir amaçla orada bulunuyor olsalar, bu kimselerden oluşan kırk kişiyle cuma namazı kılınamaz. Ayrıca, bu kırk kişinin hepsi veya bir kısmı, yazın veya kışın ya da her iki mevsimde göç eden göçebelerden oluşuyorsa, bu durumda da cuma namazı edâ edilemez. Hatta bu kırk kişinin içinde Fâtihâ sûresini okuyamayan bir ümmî bulunsa bu kimse sayıdan düşürülür ve bu durumda sayı kırktan aşağıya indiği için, bu kimselerle de cuma namazı sahîh olmaz. Ancak Fâtihâ sûresini okumayı öğrenmek için gayret gösterdiği halde bunu henüz başaramamış kimseler sayıya dahil edilir. Cuma namazını kıldıran kişinin yolcu olması durumunda, kendi dışında kırk kişinin bulunması gerekir. Ayrıca, bu mezhebe göre, na-

mazın herhangi bir bölümünde veya hutbe esnasında sayı kırktan aşağıya düşerse namaz fâsid olur. Hanbelîler'in görüşü de genel hatlarıyla Şâfiî mezhebinin görüşü gibidir.

Mâlikî mezhebinde meşhûr ve tercih edilen görüşe göre, cuma namazı için cemaatin, imâmdan başka en az on iki kişi olması şarttır. Ancak İmam Mâlik'ten bu konuda kesin bir sayı belirlemeksizin, kırk kişiden az sayıda olan bir cemaatle cuma namazı kılınabilirse de üç dört kişi gibi az bir sayı ile kılınamayacağı yönünde bir görüş de nakledilmektedir. Mâlikîler'e göre cuma namazında imâmın mukîm olması şarttır.

Bu görüşlerin dışında, Taberî'nin cuma namazı için imâmdan başka bir kişinin bulunmasının yeterli olacağına dair bir görüşü olduğu gibi, bu sayıyı en az dört, yedi, dokuz, yirmi, otuz ve seksen olarak belirleyen ictihâtlar da bulunmaktadır.

Şehir: Hanefîler'e göre, cuma namazı kılınacak yerleşim biriminin şehir veya şehir hükmünde bir yer olması ya da böyle bir yerin civârında bulunması gerekir. Bir yerleşim biriminin hangi durumda şehir hükmünde sayılacağı hususunda farklı rivâyetler bulunmaktadır. Hanefî mezhebinde fetvâya esas olan (müftâ bih) görüşe göre bu kriter "en büyük câmisi, orada cuma namazı ile yükümlü bulunanları alamayacak kadar nüfusa sahip olma" şeklinde belirlenmiştir. Bazı yazarlarca bu kriter, bir yöneticisi olan yerleşim birimi olarak ifâde edilmiştir. Şehrin civârı ifâdesiyle de bu şartlardaki yerleşim birimlerinin yakınlarında bulunan mezarlık, atış alanları ve çeşitli gayelerle toplanmak için hazırlanan sahalar ve bu uzaklıktaki yerler kastedilmektedir.

Mâlikîler'e göre cuma namazı kılınacak yerin, insanların devamlı oturdukları şehir, köy vb. bir yerleşim birimi veya buraların civârında bir yer olması gerekir. Bu bakımdan çadır vb. barınaklardan oluşan ve geçici olarak oturulan yerlerde cuma namazı kılınamaz. Mâlikîler ayrıca, cuma namazı kılınacak yerde câmi bulunmasını da şart koşmuşlardır.

Şâfiîler'e göre de, cuma namazının insanların devamlı olarak oturdukları bir şehir veya köyün sınırları içinde kılınması gerekir. Çölde veya çadırlarda yaşayanlar, yani belli bir yerleşim birimi içinde oturmayanlar sayıca ne kadar çok olurlarsa olsunlar orada cuma namazı kılamazlar.

Hanbelîler'e göre ise, cuma namazının kılınabileceği yerin en az kırk kişinin devamlı olarak oturduğu yer olması şarttır.

Câmi: Hanefî mezhebinde fetvâya esas olan ve kuvvetli bulunan görüş, bir şehirde birden fazla câmi bulunması hâlinde bütün câmilerde cuma namazı kılınmasına cevâz veren görüştür ki bu zaten, Ebû Hanife’den nakledilen iki görüşten biri ve aynı zamanda İmam Muhammed'in görüşüdür.

Şâfiîler'e göre, bir şehirde birden fazla câmi bulunsa bile, birden fazla yerde kılmayı zorunlu kılan sebepler olmadıkça sadece bir câmide cuma namazı kılınır; böyle bir sebep yokken, birden fazla câmide cuma namazı kılınsa, sadece namaza ilk başlayanların cuma namazları sahîh olur, diğerlerininki sahîh olmaz. Bu durumda diğerlerinin sonradan öğle namazı kılmaları gerekir. Ancak, şehrin çok büyük olması sebebiyle, cuma namazı için herkesin bir yere toplanması çok zor olursa veya güvenlik, sağlık vb. konularda ciddi endişeler bulunması sebebiyle bir yerde toplanılmasında sakınca varsa, ihtiyaç durumuna göre, bir şehirde birden fazla yerde cuma namazı kılınabilir. Bu tür sebeplerden dolayı, bir şehirde birden fazla yerde cuma namazı kılınırsa, buralarda cuma namazı kılanların ayrıca öğle namazı kılmaları gerekmez.

Mâlikîler'deki tercih edilen görüşe göre de, Şâfiî mezhebinde olduğu gibi, birden fazla yerde kılmayı zorunlu kılan sebepler olmadıkça, bir şehirde sadece bir yerde cuma namazı kılınır. Böyle bir sebep olmadığı halde bir beldede birden fazla câmide cuma namazı kılınsa sadece o beldedeki en eski câmide (öteden beri o beldede cuma namazının kılınageldiği câmide) kılanların cuma namazları sahîh olur.

Hanbelîler'e göre de, zorlayıcı sebepler yoksa bir şehirde sadece bir yerde cuma namazı kılınır. Bir câmi yeterli olduğu halde iki câmide, iki câmi yeterli olduğu halde üçüncü câmide cuma namazı kılınamaz. Hanbelîler'e göre ihtiyaç bulunmadığı halde, birden fazla yerde cuma namazı kılınsa, bu durumda sadece devlet başkanı veya temsilcisinin kıldırdığı cuma namazı sahîh olur; bu durumda, cuma namazını önce veya sonra kılmak önemli değildir.

Hutbenin Rüknü: Ebû Hanîfe'ye göre hutbenin rüknü yani temel unsuru Allah'ı zikretmekten ibâret olduğu için, hutbe niyetiyle "elhamdülillah" veya "sübhânallâh" veya "lâ ilâhe illallah" demek sûretiyle hutbe yerine getirilmiş olur. Fakat bu kadarla yetinilmesi mekrûhtur. Ebû Yûsuf ve Muhammed'e göre ise hutbenin rüknü, hutbe denilecek miktarda bir zikirden ibarettir ki, bu zikrin uzunluğunun da en az teşehhüd miktarı kadar yani Tahiyyât duâsı kadar olması gerekir.

İmam Mâlik'e göre hutbenin rüknü, müminlere hitâben müjdeli veya sakındırıcı ifâde taşımasıdır.

İmam Şâfiî'ye göre ise hutbenin beş rüknü vardır. Bu rükünler şunlardır:

1. Her iki hutbede (hutbenin her iki bölümünde) Allah'a hamdetmek.
2. Her iki hutbede Peygamberimiz'e salevât getirmek.
3. Her iki hutbede takvâyı tavsiye etmek.
4. Hutbelerden birinde bir âyet okumak (âyetin birinci hutbede okunması efdaldir).
5. İkinci hutbede müminlere duâ etmek. Hanbelîler'e göre ise hutbenin rükünleri, sonuncu hariç, Şâfiîler'deki ile aynıdır.

Hutbenin Şartları:

Hanefîler'e göre cuma namazı hutbesinin sahîh olabilmesi için şu şartların bulunması gerekir:

1. Vakit içinde okunması.
2. Namazdan önce olması.
3. Hutbe niyetiyle okunması.
4. Cemaatin huzurunda îrâd edilmesi.

Son şartın yerine gelmiş olması için, kendisiyle cuma sahîh olan en az bir kişinin bulunması gerekir. Her ne kadar Hanefî mezhebinde hutbenin sıhhati için cemaatin şart olmadığına dair bir görüş mevcut ise de, mezhepte daha doğru kabul edilen görüş, bir kişi bile olsa cemaatin huzurunda okunmasının gerektiği şeklindedir ve bunun kendisiyle cuma namazı sahîh olabilecek bir kişi olması da şarttır. Ancak, hutbenin sıhhati için cemaatin işitmesi şart olmayıp sadece hazır bulunması yeterlidir.

5. Hutbe ile namaz arasının, yiyip içmek gibi namaz ve hutbe ile bağdaşmayan bir şeyle kesilip ayrılmaması.

Hatîbin hadesten tahâret ve setr-i avret şartlarını taşıyor olması ve hutbeyi ayakta okuması şart değildir. Fakat bunlara riâyet edilmesi gerekir. Çünkü bunlar, kabul edilen görüşe göre sünnet olmakla birlikte bunların vâcip olduğunu söyleyenler de bulunmaktadır.

Hanefîler'e göre cuma hutbesinin Arapça olması şart değildir.

Mâlikîler'e göre ise cuma namazı hutbesinin geçerli olmasının şartları şunlardır:

1. Hatîbin ayakta olması.
2. Her iki hutbenin de öğle vakti girdikten sonra îrâd edilmesi.
3. Her iki hutbenin de hutbe olarak nitelendirilebilecek içerikte olması.
4. Mescidin içinde îrâd edilmesi.
5. Namazdan önce olması.
6. En az on iki kişilik bir cemaatin huzurunda olması.
7. Açıktan okunması.
8. Arapça olması.
9. Hutbelerin arasına ve hutbe ile namaz arasına başka bir meşgûliyetin sokulmaması.

Mâlikîler'e göre de hatîbin abdestli olması şart olmadığı gibi hutbede niyet de şart değildir.

Şâfiîler'e göre cuma namazı hutbesinin sahîh olabilmesi için gerekli şartlar da şunlardır:
1. Hutbenin beş rüknünden her birinin Arapça olması.
2. Öğle vakti içinde olması.
3. Hatîbin, gücü yetiyorsa hutbeleri ayakta okuması.
4. Bir mazereti yoksa iki hutbe arasında oturması.
5. İki hutbenin rükünlerini en az kırk kişinin dinlemesi.
6. Hutbenin namazdan önce okunması ve gerek hutbelerin arasına gerekse hutbe ile namazın arasına başka bir meşgûliyetin katılmaması.
7. Hatîbin hadesten ve necâsetten temiz olması.
8. Hatîbin setr-i avrete riâyet etmesi.
9. Hatîbin erkek olması.
10. Hatîbin kırk kişinin duyabileceği şekilde sesini yükseltmesi.
11. Hatîbin imâmlığının sahîh olması.
12. Hatîbin namazın farz ve sünnetlerini birbirinden ayıracak kadar bilgi sahibi olması, hiç değilse farzı sünnet olarak bilmemesi.

Şâfiîler'e göre de hutbe için niyet şart değildir.

Hutbenin Mekrûhları: Hutbenin sünnetlerini terketmek mekrûhtur. Ayrıca, hutbe okunurken konuşmak ve konuşan birini konuşmaması için uyarmak tahrîmen mekrûhtur. Hattâ hatîp ile cemaatin dînî meselelerde soru-cevap şeklindeki konuşması dahî -Hz. Peygamber'den bu yönde bazı uygulamalar rivâyet edilmekle birlikte- câmi disiplinini bozacağı gerekçesiyle hoş karşılanmamıştır. Hutbe dinleyenlerin sağa sola bakmaları, selâm verip almaları da mekrûhtur. Hattâ Hz. Peygamber'in adı anıldığı zaman ya sessiz kalmalı ya da içinden salât-ü selâm etmelidir. Hutbe esnasında namaz kılmak dahî mekrûhtur.

Cuma Vakti ve Cuma Namazıyla İlgili Bazı Meseleler: Hanefî mezhebine göre cuma namazına imâm selâm vermeden önce yetişen kimse cuma namazına yetişmiş olur. Bu kişi imâmın selâm vermesinden sonra namazını kendisi tamamlar. Muhammed, Mâlik ve Şâfiî'ye göre ise, cumaya yetişmiş sayılabilmek için en az bir rek'atı imâmla birlikte kılmak gerekir. Buna göre, imâm ikinci rek'atın rükûundan doğrulduktan sonra yetişip uyan kimse, namazını öğle namazı olarak dörde tamamlar.

Cuma namazını kılmakla yükümlü olmayan yolcunun ve mazeret sahibi kimselerin, cuma günü cuma namazı kılınan bir yerde öğle namazını cemaatle kılmaları mekrûhtur. Cuma namazını kaçıran kimseler de öğle namazını ezânsız, kâmetsiz ve cemaatsiz kılarlar. Cuma ile mükellef olanların, cuma kılınan bir beldede cuma kılmayıp, cumadan önce veya cuma namazı esnasında öğle namazını kılmaları haramdır.

Cuma günü öğle (zevâl) vaktinden önce yolculuğa çıkmakta bir sakınca yoktur. Zevâlden/ilk ezândan sonra cuma namazını kılmadan yolculuğa çıkmak tahrîmen mekrûhtur. Otobüs, tren veya uçağın hareket saati tam da bu saate denk geliyorsa, kişinin kendi ihtiyârını aşan bir durum olduğu için bu kerâhet kalkar. Bununla birlikte diğer mezheplerin, cuma namazının kaçırılması endişesine binâen cuma günü fecirden sonra yolculuk yapmaya sıcak bakmadıklarını göz önüne alarak mümkün oldukça, cuma günü yapılacak yolculuğu cuma namazına göre ayarlamak daha uygun olur.

Cuma günü cuma ezânını işiten kimselerin çarşı ve pazardaki alışverişlerini bırakıp cuma namazına koşmaları gerekir. Cuma namazı ile yükümlü kişilerin cuma günü zevâl vaktinden sonra hatîbin minberde olduğu sırada alışveriş yapmaları Hanefîler'e göre tahrîmen mekrûh olmakla birlikte yapılan alışveriş geçerlidir. Diğer mezheplere göre bu vakitte alışveriş yapmak haramdır ve bu esnada yapılan akdin geçerli olmayacağı kanaati hâkimdir.

VİTİR NAMAZI KONU ANLATIMI

Vitir Arapça'da çiftin karşıtı olan "tek" anlamındadır. Hz. Peygamber, günün kılınan son namazının tek (vitr) olmasını tavsiye ve teşvik etmiş ve kılınma vaktine ilişkin olarak da sabah namazının sünnetinden biraz önceki vakti, yani sabah namazı vaktinin girmesine yakın bir vakti önermiş, bununla birlikte gece uyanamayacağından endişe edenlerin yatmadan önce kılabileceklerini belirtmiştir.

Ebû Hanîfe vitir namazının vâcip olduğunu söylerken, Ebû Yûsuf ve Muhammed ile diğer üç mezhep imâmı bunun müekked sünnet olduğunu söylemişlerdir. Vitir namazının vakti, yatsı namazının sonrasından fecrin doğmasına kadardır. Ebû Yûsuf ve Muhammed'e göre, fecirden sonra kılınmaz. Mâlik, Şâfiî ve Ahmed'e göre ise, sabah namazını kılmadığı müddetçe, fecirden sonra da vitir namazı kılınabilir.

Vitir namazı Hanefîler'e göre akşam namazı gibi bir selâmla kılınan üç rek'atten ibâret olup akşam namazından farkı, bunun her rek'atında Fâtihâ ve ardından bir sûre ve son rek'atta rükûdan önce tekbîr alınarak Kunut duâsı okunmasıdır. Bu tekbîri almak ve Kunut duâsını okumak Ebû Hanîfe'ye göre vâciptir ve hangisi terkedilse sehiv secdesi gerekir. Ebû Yûsuf ve Muhammed'e göre Kunut duâsı okumak sünnettir.

Mâlik, üç rek'at vitir namazı kılmayı müstehâp görmüştür. Bu üç rek'atın arası selâmla ayrılmalıdır, yani her birinde selâm verilmelidir. Mâlikîler'e göre vitir bir rek'at olarak da kılınabilir.

Vitir namazı binek üzerinde kılınabilir, binek nereye yönelirse yönelsin, sakınca yoktur. Çünkü Hz. Peygamber bunu binek üzerinde kılmıştır. Bu husus, vitir namazının farz olmadığına da gerekçe yapılmaktadır. Şöyle ki; Hz. Peygamber hiç bir farz namazı binek üzerinde kılmadığı halde, vitri binek üzerinde kılmıştır. Öyleyse vitir namazı farz değildir.

Hanefîler'e göre Kunut duâsı sadece vitir namazında okunur. Şâfiî ve Mâlik'e göre, her zaman sabah namazının farzında rükûdan sonra ayakta Kunut duâsı okunabilir. Bu Kunut duâsı, Mâlikîler'e göre müstehâp, Şâfiîler'e göre sünnettir. Sabah namazında Kunut duâsını okuyan bir Şâfiî veya Mâlikî imâma uyan Hanefî, susup bekleyebileceği gibi içinden Kunut duâsını da okuyabilir.

Vitir namazı, müstakil bir namaz olduğu için yatsı namazıyla birlikte kazâya kaldığı vakit kazâ edilmesi gerekir.

BAYRAM NAMAZI KONU ANLATIMI

Bayram namazı, biri ramazan bayramında diğeri kurbân bayramında olmak üzere yılda iki defa kılınan iki rek'atlık bir namazdır. Bayram namazı Hanefî mezhebinde, cuma namazının vücûb şartlarını taşıyan kimselere vâciptir. Şâfiî ve Mâlikîler'e göre müekked sünnet, Hanbelîler'e göre ise farz-ı kifâyedir.

Bayram namazının sıhhat şartları, Hanefîler'e göre, hutbe hariç, cuma namazının sıhhat şartları ile aynıdır. Sadece hutbenin hükmü bakımından aralarında fark vardır. Yani cuma namazında hutbe sıhhat şartı olduğu halde, bayram namazında sünnettir. Yine hutbe cuma namazında namazdan önce, bayram namazında ise namazdan sonra okunur.

Şâfiîler'e göre kadınlar da bayram namazı ile yükümlüdürler. Şu var ki bu namazın cemaatle kılınması şart olmayıp, münferiden de kılınabilir, fakat câmide cemaatle kılınması daha faziletlidir.
Teşrîk Tekbîrleri: Peygamberimizin, kurbân bayramının arefe günü sabah namazından başlayarak bayramın 4. günü ikindi namazına kadar, ikindi namazı da dâhil olmak üzere farzlardan sonra teşrîk tekbîrleri getirdiğine dair rivâyetler bulunmaktadır. Ebû Yûsuf ve Muhammed'e göre arefe günü sabahından bayramın 4. günü ikindi namazına kadar 23 vakit, her farzın selâmından sonra teşrîk tekbîri getirmek, kadın-erkek ve seferî-mukîm ayırımı olmaksızın her mükellefe vâciptir. Hanefî mezhebinde fetvâya esas olan görüş budur. Teşrîk günlerinde kazâya kalan namaz, yine o günlerde kazâ edilirse teşrîk tekbîrlerini de kazâ etmek gerekir. Bunun dışında teşrîk tekbîrleri kazâ edilmez.

Ebû Hanîfe'ye göre ise bu tekbîrler, kurbân bayramının arefe gününden 1. gün ikindi namazına kadar sekiz vakit, cemaatle kılınan farz namazlardan sonra vâciptir. Dolayısıyla bu vâciplik cemaate katılması gerekmeyen seferî ve mukîm kişiler için söz konusu değildir.

Teşrîk tekbîrleri, Şâfiî ve Hanbelî mezhebine göre sünnet, Mâlikî mezhebine göre ise mendûptur.

CENÂZE NAMAZI KONU ANLATIMI

Cenâze, ölü anlamına geldiği gibi, tabut veya teneşir anlamına da gelir. Son nefesine yaklaşmış ve ölmek üzere olan kişiye **muhtazar,** ölen kişiye **meyyit** (çoğulu mevtâ), ölü için genel olarak yapılması gereken hazırlıklara **teçhîz,** ölünün yıkanmasına **gasil,** kefenlenmesine **tekfîn,** tabuta konulup musallâya yani namazın kılınacağı yere ve namazdan sonra kabristana taşınmasına **teşyî** ve kabre konulmasına **defin** denir. **Telkîn,** muhtazarın yanında kelime-i tevhîd ve kelime-i şehâdet okumaya denildiği gibi definden sonra, sorulması muhtemel soruları ve cevapları ölüye hatırlatma konuşmasına da denilir. Ölünün yakınlarına başsağlığı dileğinde bulunmaya **tâziye** denir ki tesellî etmek anlamındadır.

Ölü yıkanıncaya kadar yanında Kur'ân okunmaz. Yıkanma işlemi tamamlanmadan ölünün yanında Kur'ân okumak mekrûhtur. Fakat başka bir odada yüksek sesle okumak mekrûh olmadığı gibi ölünün bulunduğu odada gizlice, içinden Kur'ân okumakta da kerâhet yoktur.

Cenâzenin Yıkanması: Ayakları kıbleye gelecek şekilde sırt üstü yatırılır. Yıkayıcı eline bir bez alarak örtünün altından ölünün avret yerlerini temizler. Sonra abdest aldırmaya başlayarak, önce yüzünü yıkar. Ağız ve burna su verilmez. Namazın ne olduğunu anlamayacak yaşta ölen çocuğa abdest verilmesine gerek yoktur.

Ölünün saçı-sakalı taranmaz; saçları ve tırnakları kesilmez; sünnet olmamışsa sünnet edilmez. Cenâze yıkanırken pamuk kullanılmaz.

Erkek ölüyü erkek, kadın ölüyü kadın yıkamalıdır. Bir kadın vefât eden kocasını yıkayabilir. Fakat koca, ancak yıkayacak kimse bulunmadığı takdirde, hanımına teyemmüm verir. Diğer üç imâma göre koca hanımını yıkayabilir.

Su bulunmadığı zaman yine teyemmüm ile yetinilir. Bir cenâze için teyemmüm yaptırılıp cenâze namazı kılındıktan sonra su bulunacak olursa, yeniden yıkanır. Cenâze namazını yeniden kılmaya gerek olup olmadığı konusunda Ebû Yûsuf'tan, biri kılınacağı, diğeri kılınmasına gerek olmadığı şeklinde iki görüş rivâyet edilmektedir.

Cinsel organı kesilmiş veya yumurtaları alınmış erkek de, erkek yıkayıcı tarafından yıkanır.

Erkek mi kadın mı olduğu anlaşılmayan ve bu bakımdan kendisine ***hünsâ-i müşkîl*** denilen kimse ölünce yıkanmaz, sadece teyemmüm ettirilir. Kefenleme hususunda kadın sayılır ve ona göre kefenlenir.

Suda boğulmuş olan bir kimse, yıkamak niyetiyle üç defa suda hareket ettirilerek yıkanır. Yalnız su içinde kalmış olması, hayattaki müslümanları cenâzeyi yıkama farzını yerine getirmekten kurtarmaz.

Bir müslümanın akrabası veya karısı olan bir gayri Müslim, öldüğü zaman onun dindaşlarına verilir. Eğer bunlara verilmezse sünnete uygunluk şartına dikkat edilmeksizin yıkanır ve kefenlenerek gömülür.

Ölen müslümanın gayri müslimden başka akrabasından bir velisi bulunmasa bile cenâze gayri müslimlere verilmez. Çünkü bunun teçhîz ve tekfîni müslümanların borcudur.

Düşük neticesinde ölü doğan çocuk, bir bez parçasına sarılarak gömülür, yıkanması gerekmez.

Ölmüş bir müslümanın başı ile beraber vücudunun çoğu bulunuyorsa yıkanır, kefenlenir ve namazı kılınır. Fakat başsız olarak yalnız vücûdun yarısı bulunsa veya gövdesinin çoğu kaybolmuşsa yıkanmaz, kefenlenmez ve üzerine namaz kılınmaz. Bir beze sarılarak gömülür.

Kefene sarıldıktan sonra ölüden çıkacak bir sıvı veya benzeri şeyler artık yıkanmaz, öylece gömülür.

Cenâzenin Kefenlenmesi: Ölen erkek veya kadını, bedenleri örtülecek şekilde kefenlemek farzdır.

Erkeğin kefeni, biri gömlek (***kamîs***) yerini, biri etek (***izâr***) yerini ve biri de sargı-bürgü (***lifâfe***) yerini tutmak üzere yensiz ve yakasız, etrafı dikişsiz üç kat bez; kadının kefeni ise bu üç kata ilâve olarak bir baş örtüsü ve bir de göğüs örtüsü olmak üzere beş kat bezdir. Bu söylenen sünnet üzere kefenleme için gereken parça sayısıdır (***kefen-i sünnet***). Bu sayıda parça bulunamayıp, erkek için izâr ve lifâfe ve kadın için bu ikisine ilâveten bir baş örtüsü ile yetinilmesi durumunda, bu da yeterlidir (***kefen-i kifâyet***). Bu kadarı da bulunmaz ve gerek erkek gerek kadın için sadece bir kat bez bulunabilirse, ölü tek parça beze sarılır (***kefen-i zarûret***).

Ölü erkek ise, izâr önce soluna, sonra da sağına getirilerek sarılır, sonra lifâfe de aynı şekilde sarılır. Açılmasından korkulursa, kefen bir kuşak ile de bağlanabilir.

Ölü kadın ise, saçları ikiye ayrılarak kefen gömleği üzerinden göğsü üzerine konulur ve üstüne, yüzünü de örtecek şekilde başörtüsü konur. Sonra üzerine izâr sarılır ve izârın üzerinden göğüs örtüsü bağlanır. Daha sonra lifâfe sarılır. Göğüs örtüsü lifâfeden sonra da bağlanabilir.

Hanefî mezhebinde fetvâya esas olan görüşe göre, arkada mal bıraksın bırakmasın kadınların kefenleri kocalarına aittir. İmam Muhammed'e göre ise, arkada mal bırakmayan kadınların tekfîn ve teçhîz masrafları, bu kadınların nafakalarını temin etmekle yükümlü olan kimselere aittir. Kendilerine ait malları varsa, masraflar oradan karşılanır. Şâfiî'nin görüşü de böyledir.

Cenâze Namazının Rükünleri: Cenâze namazının rükünleri kıyâm ve tekbîrdir. Sünnetleri ise hamd ve senâ etmek, salât ve selâm getirmek, hem ölüye hem de diğer müslümanlara duâ etmekten ibârettir. Duânın rükün olduğunu söyleyenler de vardır. İmam ölünün göğsü hizasında durur. İmamın dördüncü tekbîrinden sonra cemaate katılan kimse hemen tekbîr alarak imâma uyar, imâmın selâmından sonra da üç tekbîri kazâ eder. Fetvâya esas alınan görüş budur.

Cenâze namazında kadınların her zaman olduğu gibi arka safta yer tutmaları uygun olur; çünkü sünnet olan saf düzeni böyledir. Bununla birlikte erkeklerin hizasında veya önünde saf tutacak olsalar, hepsinin namazı tamam olur; diğer namazlarda olduğu gibi kadının iki yanında duran birer erkeğin ve arkadaki bir erkeğin namazı bozulmaz. Çünkü cenâze namazı mutlak namaz değildir.

Cenâze namazını kıldıracak imâmın âkil-bâliğ olması şarttır. Diğer namazları bozan şeyler cenâze namazını da bozar.

Cenâze Namazının Kılınışı: Hanefîler, cenâze namazının duâ niteliğini baskın gördüklerinden Fâtihâ sûresinin Kur'ân tilâveti niyetiyle okunmasını tahrîmen mekrûh sayar, fakat duâ niyetiyle okunmasında sakınca görmezler. Fâtihâ'nın okunması Şâfiîler'e göre, diğer namazlarda olduğu gibi, cenâze namazında da bir rüköndür. İlk tekbîrden sonra okunması daha fazîletlidir. Hanbelîler'e göre de Fâtihâ bir rükün olup ilk tekbîrden sonra okunması vâciptir. Mâlikîler'e göre ise Fâtihâ'nın okunmaması daha iyi olup okunması tenzîhen mekrûhtur.

Cenâzeye İlişkin Bazı Meseleler: Kıble yönü araştırılıp ona göre namaz kılındıktan sonra hataya düşüldüğü anlaşılsa, namaz yeniden kılınır. Fakat namazdan sonra cemaatin abdestsiz olduğu anlaşılsa namaz iâde edilmez; çünkü imâmın namazı sahîh olunca, bununla cenâze namazının farziyyeti yerine gelmiş olur.

Genel olarak namaz kılmanın mekrûh sayıldığı vakitlerde yani güneşin doğması veya batması veya zevâle yaklaşması hallerinde cenâze namazı kılmak da mekrûhtur. Fakat bu vakitlerde kılınmış olan cenâze namazının iâde edilmesi yani yeniden kılınması gerekmez. Bu vakitlerde cenâzenin defnedilmesi ise mekrûh değildir.

Hanefî ve Mâlikî fakîhleri, kıble yönünde sapma meydana geleceği gerekçesiyle, gâip yani orada bulunmayan bir cenâze üzerine namaz kılmayı câiz görmezler. Fakat Şâfiîler'e göre gâip üzerine cenâze namazı kılınabilir. Çünkü Peygamberimiz Necâşî'nin namazını bu şekilde kılmıştır. Hanbelîler'e göre de aradan bir ay geçmedikçe gâip üzerine cenâze namazı kılınabilir.

Namazı kılınmayarak gömülmüş olan bir cenâzenin henüz dağılmamış olduğu muhtemel ise, ölünün hakkını ödemiş olmak için, kabri üzerine namaz kılınır.

Diri olarak doğduğu bilinen bir çocuk yıkanıp namazı kılınır. Ölü olarak doğarsa, yıkanır fakat üzerine namaz kılınmaz.

Bir ölü yıkanmadan kefenlenmişse veya bir yerinin yıkanması unutulmuşsa, kefen açılır ve yıkanması tamamlanır. Eğer üzerine namaz kılındıktan sonra durum anlaşılırsa, yine açılır, yıkanması tamamlanır ve namaz iâde edilir. Kabre konulup üzerine toprak atılmadığı sürece hüküm böyledir. Fakat kabre konulup üzerine toprak atıldıktan sonra, kabirden çıkarılması artık haramdır. Hiç yıkanmamış bile olsa artık öyle kalır. Ancak namaz kılınmamışsa kabri üzerinde namaz kılınabilir. Benimsenen görüş budur. Kefensiz olarak kabre konulduğu zaman da kabir açılamaz.

Ebû Yûsuf'a göre, yanlışlıkla veya dayanılmaz bir ağrı ve acıdan dolayı olmadıkça, bilerek kendini öldüren yani intihar eden kimsenin cenâze namazı kılınmaz. İşlediği cürmün ağırlığını göstermesi bakımından bu görüş yerinde olmakla birlikte, bu durumun acılı ailenin acısını bir kat daha artıracağı düşüncesiyle, böyle kimselerin de namazının kılınabileceği söylenmiştir.

Anasını veya babasını kasten öldüren kimselerin de cenâze namazı kılınmaz.

Çatışma esnasında öldürülen eşkıyânın, teröristlerin ve soyguncuların da cenâze namazı kılınmaz. Fakat şer'î bir cezânın uygulanması sonucunda ölenlerin cenâzeleri yıkanır ve namazları kılınır.

İrtidâd ederek Müslümanlık'tan çıkmış olan kimsenin cenâze namazı kılınmayacağı gibi, müslüman mezarlığına da defnedilmez.

Bir müslümanla evli bulunan Hristiyan veya Yahûdî kadının hangi mezarlığa gömüleceği husûsu tartışmalıdır. En doğrusu bu konuda kendisinin bir vasiyeti varsa ona uyulması, yoksa ailesinin isteğine bırakılmasıdır.

Müslüman olanlarla müslüman olmayanların cenâzeleri karışacak olsa, ayırt etme imkânı varsa ayırt edilir ve ona göre davranılır. Ayırma imkânı yoksa bu takdirde hepsi yıkanır ve müslümanlara niyet ederek hepsinin üzerine birlikte cenâze namazı kılınır.

Telkîn: Hanefî mezhebinde mükelleflik yaşına girdikten sonra ölen kimsenin mezarı başında telkîn verilmesi meşrû görülmüştür. "Telkîn yapılmaz", "Ne yapın, ne de yapmayın" diyen Hanefî fıkıhçılar da vardır. Şâfiî mezhebine ve bir kısım Hanbelî fıkıhçılara göre de, telkîn yapılması müstehâptır.

Bir kimse "Falan zat beni yıkasın, namazımı kıldırsın veya beni kabre koysun" şeklinde vasiyet ederse, bu vasiyeti yerine getirmek gerekmez. Ancak ölünün velîsi olan kişi, buna rızâ gösterirse bu vasiyet yerine getirilir.

Tâziye: Tâziyenin kabristanda veya ölünün kapısının önünde yapılması mekrûh görülmüştür. Tâziye süresi, aynı yerde yaşayanlar için üç gündür.

Iskât: Hanefî fakîhlerinin oruç yerine fidyenin ödenmesine "misl-i gayr-i ma'kûl ile kazâ" demeleri de bunun istisnâî ve kural dışı olduğunu belirtmeyi amaçlar.

Oruç tutmaya gücü yetenlerin fidye ödemesinin câiz olmadığı hususunda görüş birliğine varılmıştır. Hz. Peygamber ve sahâbenin uygulaması da bu yönde olmuştur.

Namaz borcuyla ölen kimsenin bu yönde vasiyetinin bulunması ve bıraktığı malın üçte birinin buna yeterli olması kaydıyla söz konusu edilir.

Şâfiî mezhebinde ağırlıklı görüş, namaz borcuyla veya îtikâf adak borcuyla ölen kimsenin yakınlarının ölen adına bu ibâdetleri îfâ etmesinin de, fidye vererek bu borçları düşürmesinin de câiz olmadığı

yönündedir. Bununla birlikte orta ve ileri dönem Şâfiî literatüründe, İmam Şâfiî'nin oruç borcuyla ilgili görüşünden yola çıkılarak yakınlarının ölen adına bu iki ibâdeti îfâ edebileceği, yine tahrîc usûlü işletilerek ölenin namaz ve îtikâf borcu için fidye verilebileceği görüşleri dile getirilir. Ancak bunun, VIII. yüzyıl Şâfiî fakîhlerinden Subkî'nin de yaptığı gibi istisnâî ve biraz da Hanefîler'i taklîden gidilebilecek bir çözüm olduğu belirtilerek mezhepte tercih edilen görüşün bu olmadığı vurgulanmak istenir.

Devir: Âyette sadece oruç tutmaya gücü yetmeyen sürekli mazeret sahibi kimselerin fidye vermesinin emredildiği, bunun dışındaki ıskât-ı savmın âyette yer almadığı, ıskât-ı salâtın ve devir işleminin ise Kur'ân veya Sünnet'ten herhangi bir delile veya fıkhî hüküm elde etmede kullanılan bir usûle dayanmadığı açıktır. Zaten bedenî ibâdetler ruhun Allah'a yükselişini sembolize ettiği, kişinin kendini geliştirip eğitmesine yardımcı olduğu ve tabiî olarak mükellef açısından bir çok mânevî ve derûnî yararlar taşıdığı için bunların sıradan bir borç-alacak ilişkisi çerçevesinde mütâlaa edilmesi ve neticede ıskât usûlünün alternatif îfâ olarak görülmesi bu ibâdetlerin ruh ve amacına aykırıdır.

Mazeretsiz olarak tutulmayan ve kazâ edilmeyen oruçlar için ıskât-ı savmın, bütünüyle ıskât-ı salâtın ve devrin cevâzı yönünde Kur'ân'da, Sünnette veya sahâbenin ve müctehîd imâmların fetvâlarında hiçbir açıklama yer almamaktadır.

Iskât ve devrin uygulamada giderek yaygınlaşması, bunun İslâm'ın öngördüğü veya cevâz verdiği bir usûl olarak algılanmasına, insanların sağlıklarında ibâdetleri îfâda tembellik etmesine veya ihmalkâr davranmasına, İslâm'ın bu âdet sebebiyle yanlış anlaşılmasına ve haksız ithamlara mâruz kalmasına yol açmaktadır.

Din adına yapılan bu tür yanlış uygulamaları önlemenin en etkili yolu, geride kalanların ölenler için yapabilecekleri en iyi hizmetin onların namaz ve oruç borçları için para ödemek değil; kendi ibâdetlerini düzenli şekilde yerine getirmek, dünyada iyi bir müslüman olarak yaşamak ve ölen yakınları için, sevabını onlara bağışlamak üzere hayır, eser, iyilik, ibâdet ve duâ yapmak olduğu bilincine ermeleridir.

ORUÇ KONU ANLATIMI

Gazzâlî orucun üç derecesinden bahsederken, bedende iştah ve şehvetin tatmin yeri ve aracı olan iki âzâyı yani mide ve cinsel organı, iştah ve şehvet duyduğu şeylerden mahrum etmekten ibâret olan orucu, "sıradan insanların orucu" (âvâm orucu) olarak; buna ilâveten gözü, kulağı ve diğer âzâları günahtan korumayı "özel kişilerin orucu" (havâs orucu) olarak ve tüm bunlara riâyet ettikten başka, kalbini düşük emellerden, dünya düşüncelerinden kısaca, mâsivâdan arıtarak bütün varlığıyla Allah'a bağlanmayı ise "daha özel kişilerin orucu" (ehassü'l-havâs orucu) diye tanımlar. Orucun hangi derecesi alınırsa alınsın, ibâdetin toplumsal ilişkilere, toplumsal hayata, kısaca iyi geçime yönelik olumlu sonuçları açıkça görülecektir.

Farz Oruç: Farz olan oruç denince, ramazan orucu kastedilir ve zaten tayin edilmiş, önceden belirlenmiş (muayyen) olan oruç da budur. Mâzeretli veya mâzeretsiz olarak tutulamadığı zaman, başka bir zaman kazâ edilmesi de aynı şekilde farzdır.

Bunun dışında bir de keffâret olmak üzere tutulan oruç vardır. Ramazan orucunun bozulması sebebiyle tutulması gereken keffâret orucu yanında ayrıca, zıhâr, yanlışlıkla ve kaza ile adam öldürme, hacda ihrâmlı iken vaktinden önce tıraş olma (***halk***) ve yemin için tutulacak olan keffâret oruçları da farz oruç kapsamında değerlendirilmiştir. Keffâret orucu, yapılan bir hatanın cezâsı veya telâfîsi anlamını taşıdığından kişi için baştan belirlenmiş bir yükümlülük olmayıp, buna sebebiyet vermesi hâlinde gündeme gelebilen ârızî bir yükümlülük niteliğindedir. Bu bakımdan ramazan orucu "muayyen farz", diğerleri ise "gayr-i muayyen farz" olarak nitelendirilir. Ramazan orucu sadece belirli bir vakitte, yani ramazan ayında tutulabilirken, diğerleri oruç tutmanın mübâh olduğu her zaman tutulabilir.

Ramazan orucunun kazası da istenilen mübâh günlerde tutabilir. Fakat İmam Şâfiî'nin kazâya kalan orucun aynı yıl içerisinde kazâ edilmesi gerektiğine ilişkin görüşü de dikkate alınarak, herhangi bir sebeple kazâya kalan orucu mümkün olan en kısa zamanda tutmaya çalışmak uygun olur.

Vâcip Oruç: Nezir (adak), kişinin dînen yükümlü olmadığı bir ibâdeti yapmayı kendisi için bir yükümlülük hâline getirmesidir. Kişi, oruç tutmayı adamışsa, bu adak orucunu tutması vâciptir. Adak adanırken, orucun tutulacağı gün belirlenmişse, meselâ falan ayın falan günü gibi, bu muayyen bir vâcip olur ve orucun belirlenen günde tutulması gerekir. Nezredilen îtikâf orucu da belirli günde tutulacağı için muayyen vâcip sayılır. Orucun tutulacağı gün belirlenmemişse gayr-i muayyen vâcip olur ve dilediği mübâh bir günde tutabilir.

Başlanmış nâfile bir orucun bozulması durumunda bunun kazâ edilmesi Hanefîler'e göre vâciptir. Mâlikîler ise kazânın farz olduğunu söylemişlerdir. Şâfiî'ye ve Mâlik'ten başka bir rivâyete göre ise, nâfile orucun kazâsı gerekmez.

Oruç Tutmanın Mendûp Olduğu Günler:

1) Şevvâl Orucu.
2) Aşûre Orucu.
3) Her Ay Üç Gün Oruç. "eyyâm-ı bîd" Her ayın 13, 14 ve 15. günlerinde olmak üzere her ay üç gün oruç tutmak.
4) Pazartesi-Perşembe Orucu.
5) Zilhicce Orucu.
6) Haram Aylarda Oruç.
7) Şâbân Orucu. Şâbân ayının ikinci yarısında oruç tutmak Şâfiî mezhebine göre haram sayılmıştır.
8) Dâvûd Orucu: Bir gün oruç tutup ertesi gün tutmamak

Oruç Tutmanın Yasak Olduğu Günler: Ramazan bayramının sadece birinci gününde ve kurbân bayramının dört gününde oruç tutmak haramdır (bir görüşe göre tahrîmen mekrûh).

Hayız veya nifâs hâlinde kadınların oruç tutmaları haramdır.

Bazı günlerde oruç tutmak ise çeşitli sebeplerle mekrûh sayılmıştır. Meselâ; sadece aşûre gününde oruç tutmak Yahûdîlere benzemek ve onları taklit etmek anlamını içerdiği için mekrûh sayılmıştır. Kimi âlimlere göre sadece cuma gününde veya sadece cumartesi gününde oruç tutmak, nevrûz ve mihrican günlerinde oruç tutmak tenzîhen mekrûhtur.

Şek günü oruç tutmak mekrûhtur. Havanın bulutlu olması gibi sebepler yüzünden Şâbân ayının yirmi dokuzundan sonraki günün Şâbân ayına mı yoksa ramazan ayına mı ait olduğu konusunda şüphe meydana gelirse, bu güne "***şek günü***" denilir.

İki veya daha fazla günü, arada iftâr etmeksizin birbirine ekleyerek oruç tutmak mekrûhtur. Buna visâl orucu (***savm-ı visâl***) denir.

ORUCUN RÜKÜN ve ŞARTLARI

Orucun rüknü, oruç süresince yeme içme ve cinsî ilişkiden uzak durma anlamına gelen "imsâk"tir.

Yükümlülük Şartları: Namaz mükellefiyeti için gerekli olan şartlar yani Müslümanlık, ergenlik (bülûğ) ve belli bir aklî olgunluk düzeyinde olmak (akıl), oruç için de gerekli ve geçerlidir.

Genel vücûb şartları yanında kişinin ayrıca oruç tutmaya güç yetirecek durumda olması ve yolcu olmaması da şarttır. Bu şartlar orucun edâsının vâciplik şartları olarak da adlandırılır.

Sefer: Geceden niyetlendiği orucu tutarken, gündüzün yola çıkmak durumunda kalan kimse, Hanefîler'e göre, bu orucunu tamamlasa daha iyi olur; fakat bozması durumunda keffâret gerekmez. Şâfiî ve Hanbelîler ise, ramazan ayında Hz. Peygamber'in Mekke fethine çıktığında Kadîd denilen yere varıncaya kadar oruçlu olup orada orucunu bozduğuna dair rivâyete dayanarak, geceden niyet edilmiş orucun bile sefer durumunda bozulabileceğini söylemişlerdir. Savaş durumu veya cephede uzun süre çatışma durumu da aynı şekilde bir mazerettir. Bu durumlarda kalan kişi, sağlığına ve görevine uygun düşen seçeneğe göre hareket etmelidir.

b) Geçerlilik Şartları:

Niyet: Şâfiîler ve bazı Mâlikîler niyeti rükün saymışlardır.

Niyetin Vakti: Her türlü oruç için mümkün oldukça, sabah vakti girmeden önce veya geceden niyet etmek en fazîletli olanıdır. Çünkü bu sûretle hem mezheplerin bu konudaki ihtilâflarının dışında kalınmış, hem de niyet, ibâdetin başlama vaktiyle aynı zamana getirilmiş olur. Nitekim niyetin hangi vakitte yapılacağı konusu mezhepler arasında ihtilâflı olduğu gibi, niyetin vakti açısından oruç türleri arasında da fark gözetilmektedir.

Hanefîler'e göre ramazan orucu, nâfile oruçlar ve vakti belirtilmiş adak (nezr-i muayyen) oruçlarının niyet etme vakti gün batımından başlayıp ertesi günün kuşluk vaktine hatta öğle namazı vaktinin girmesinden az önceki vakte kadar devam eder. Öğle vakti girdikten sonra artık hiçbir oruca niyet edilemez.

Zevâlden önce nâfile oruca niyet etmenin câizliğini gösteren hadîsler bulunmaktadır. Bunlardan birinde, Peygamberimiz'in bir gün Âişe vâlidemize öğle yemeği hazırlayıp hazırlamadığını sorduğu, Hz. Âişe'nin yiyecek bir şey olmadığını söylemesi üzerine Peygamberimiz'in o gün oruç tuttuğu rivâyet edilir.

Mâlikîler'e göre niyetin geçerli olması için güneşin batmasından itibaren gecenin son kısmına kadar veya fecrin doğması ile birlikte yapılması gerekir. Çünkü sabahleyin, yani oruç ibâdetinin başlama vaktinde niyet edilmeyince o günün oruçlu geçirilmeyeceği belirli hale gelmiş olur.

Şâfiîler'e göre ise ramazan orucu, kazâ orucu ve adak orucuna geceden niyetlenmek şarttır. Fakat nâfile oruca zevâlden önceye kadar niyetlenmek câizdir.

Zimmette sübût bulmuş oruçlara ise en geç imsâk vaktine kadar niyet edilmiş olması ve orucun belirlenmesi gerekir. Orucun zimmette sübût bulması, oruç borcunun kaçınılmaz bir şekilde kesinleşmiş, sâbit hale gelmiş olması demektir. Meselâ başlanmış fakat bir sebeple tamamlanamamış nâfile orucun kazâsı zimmette sâbit olmuş, borçluğu kesinleşmiştir. Ramazan orucunun kazâsı da böyledir. Fakat ramazan orucunun kendisi henüz zimmette sâbit borç sayılmaz; çünkü meselâ, kişinin ertesi gün yaşayıp yaşamayacağı belli değildir. Kişi ertesi günün herhangi bir vaktinde ölecek olsa, o günkü oruç zimmetine borç yazılmaz. Ancak daha önceki günlerde kazâya kalan ramazan orucu zimmetinde mevcuttur. Keffâret oruçları ile mutlak adak oruçları da zimmette sübût bulmuş borç kapsamına girmektedir. Bu çeşit oruçlara geceden veya en geç ikinci fecrin başlangıcında niyet etmek gerektiği gibi niyet ederken tutulan orucun mutlak nezir mi, bir orucun kazâsı mı olduğunu da belirtmek gerekir. Zimmette sâbit olması kesinleşmiş oruçların îfâ zamanı için dinde belirlenmiş muayyen bir zaman olmadığı için, mükellef bu oruçları kendi belirleyeceği bir zamanda tutabilir. Öyle olunca da, hangi orucu tutacağını belirlemesi şarttır. Şâyet bir kazâ orucuna ikinci fecrin doğmasından sonra niyet edilse, bununla kazâ geçerli olmayacağı için, oruç nâfileye dönüşür.

Niyetin Şekli: Fakîhlerin çoğunluğuna göre ramazanın her günü için ayrı ayrı niyet edilmesi şarttır. Çünkü her bir günün orucu kendi başına bir ibâdet olup, öteki günlerde tutulan veya tutulacak olan oruçla ilişkisi yoktur; dolayısıyla bir günün orucu bozulduğu zaman sadece o günün orucu bozulmuş olur, öteki günlerin orucu bundan etkilenmez.

Mâlikîler'e göre ise, ara vermeksizin peş peşe tutulması gereken oruçlarda en başta yapılacak tek niyet yeterlidir. Zıhâr, katl keffâreti ve ramazan orucunun keffâretinde olduğu gibi ramazan orucunda da tek niyet yeterlidir. Ancak bu oruçlara yolculuk, hastalık, hayız ve nifâs gibi zorunlu sebeplerle ara verilecek olursa, engel kalktıktan sonra yeniden niyet gereklidir. Tek bir niyetin yeterli olduğu oruçlarda her gece niyetlenmek ise mendûptur. Mâlikîler'in bu konudaki gerekçesi, ilgili âyette geçen "Sizden her kim ramazan ayına yetişirse onu oruçlu geçirsin" ifâdesidir. Ay, tek bir zamana verilen isimdir, dolayısıyla ay süresince oruç tutmak bütün bir ibâdet hükmünde olup namaz ve hacca benzer, tek bir niyet ile edâ edilebilir.

Niyetle İlgili Bazı Ayrıntılar: Oruca niyetin vaktiyle ve şekliyle ilgili ayrıntı sayılabilecek bazı bilgiler de bu ibâdetin geçerliliğini yakından ilgilendirir. Bunlar şu şekilde sıralanabilir:

1) İçinde bulunulan gün, güneş batmadan önce ertesi günün orucuna niyet edilemez.

2) Güneş battıktan sonra herhangi bir oruca niyet edilmesi hâlinde, ikinci fecre kadar yeme, içme ve cinsel ilişkide bulunmak niyete ve oruca zarar vermez. Çünkü bu niyet ikinci fecirden itibaren başlayacak olan oruç ibâdeti için yapılmıştır. Nitekim bu şekilde niyet eden kimse, herhangi bir sebeple, ikinci fecrin doğmasına kadar, bu niyetini geri alabilir.

3) Oruç tutup tutmayacağında tereddüt olması durumunda veya niyetin bir şarta bağlanması durumunda niyet gerçekleşmiş olmaz. Niyet, kesin azim ve karar demektir.

4) Ramazanda, ramazan orucundan başka oruç tutulamayacağı için, hangi oruca niyet edilirse edilsin ramazan orucu yerine geçer. Fakat, daha önceden oruç tutmayı adadığı belirli günde, başka vâcip bir oruca (meselâ; keffâret orucuna veya bir ramazan orucunun kazâsına) niyet ederek oruç tutacak olsa, ağırlık kazanan görüşe göre bu oruç, niyetlendiği vâcip oruç yerine geçer, belirli adak orucunu kazâ etmesi gerekir.

5) Hem keffârete hem de nâfileye niyet edilerek tutulan oruç, keffâret orucu yerine geçer; fakat hem kazâya hem de yemin keffâretine niyet edilerek tutulan oruç, her ikisi de vâciplik açısından eşdeğer olduğu için, hiçbirinin yerine geçmez, nâfile olur.

Sahura kalkıp yeme ve içme de niyet yerine geçer.

6) Tutulamamış ramazan oruçlarını kazâ ederken, bir belirleme yapmaksızın, "kazâsı gereken oruca" diye niyet edebileceği gibi, belirleme yaparak da niyet edebilir. Üzerinde çok sayıda kazâ borcu varsa "kazâsı gerekli ilk oruca" diyerek niyet edilebilir.

Sadece Kazâyı Gerektiren Durumlar: Çiğ pirinç, çiğ hamur, un, ham meyve yemek veya fındık, badem ve cevizi kabuğuyla yutmak böyledir. Bunlar yiyecek maddesi olmakla birlikte, bunların bu şekilde yenilmesi normal değildir ve hem de bunlar bu halleriyle insanın iştah duyacağı ve yemek isteyeceği şeyler değildir. Fakîhler, şehvetin normal cinsel birleşme dışında tatmin edilmesinin de aynı kapsamda değerlendirileceğini belirtmişlerdir.

Fakîhler ağza giren yağmur, kar veya doluyu isteyerek yutmayı, su içme kapsamında değerlendirerek orucu bozacağını; fakat kişinin kastı olmaksızın boğaza inen yağmur, kar ve dolunun orucu bozmayacağını söylemişlerdir.

Kusma, kasten yapılmadığı durumlarda orucu bozmaz. Kasten yapıldığında ise, sadece ağız dolusu olması hâlinde bozar.

Şâfiîler orucu bozma kastı bulunmadığı için yanlışlıkla bir şey yiyip içmenin orucu bozmayacağını söylerken, Mâlikîler orucun anlamının (imsâk) ortadan kalkmış olduğu gerekçesiyle, ister unutma isterse yanlışlık sonucu olsun, bir şey yiyip içmekle orucun bozulacağını söylemişlerdir.

Sabah vaktinin girip girmediği konusunda şüphesi bulunan kimse yiyip içmeye devam ederken o esnada ikinci fecrin doğmuş olduğu ortaya çıksa oruç bozulur ve kazâ etmesi gerekir, keffâret gerekmez. Aynı şekilde güneşin battığını zannederek iftâr ederken güneşin henüz batmadığı anlaşılsa yine kazâ gerekir. Hanefî mezhebinde ağırlıklı görüş böyledir. Ancak, bu durumda keffaretin gerekeceğini söyleyenler de vardır. Zira kişi, her iki durumda da zannı ile hareket etmiş ve yanıldığı ortaya çıkmış ise de zanların kuvvet derecesi aynı değildir. Birinci durumdaki zan güçlüdür; çünkü aslolan gecenin devam ediyor olmasıdır. İkinci durumdaki zan ise, bunun tersine zayıftır; çünkü aslolan gündüzün devam ediyor olmasıdır. Bu bakımdan güneşin batıp batmadığından şüphe eden kimse hemen iftar etmemeli, durumun netleşmesini beklemelidir. İmsâk ve iftâr vakitlerini gösteren bir takvim ve saatin bulunmadığı durumlarda kişi, kendi bilgi ve tecrübesiyle içtihâd ederek ona göre davranır.

Unutarak yiyip içtikten sonra orucunun bozulmuş olduğu zannıyla veya gece niyetlenemeyip gündüz niyetlendikten sonra, gündüz yapılan bu niyetin niyet sayılmayacağı zannıyla günün geri kalan kısmında bilerek bir şey yiyip içmek veya cinsel ilişkide bulunmak orucu bozar.

Bir şey yiyor veya içiyorken imsâk vaktinin girdiğini anlayan kimse derhal yemeyi ve içmeyi bırakmalıdır. Bile bile yemeye veya içmeye devam etmesi hâlinde Hanefî imâmlara göre bu kişiye keffâret gerekir.

Ramazan Orucunun Kazâsı: Her ne sebeple olursa olsun gününde tutulamamış ramazan orucunun kazâ edilmesi gereklidir. Aynı şekilde keffâret, adak veya başlanıp bozulmuş nâfile oruçların kazâsı da gereklidir. Başlanıp tamamlanmamış nâfile oruç meselesinde, Şâfiîler hiçbir şekilde kazâyı gerekli görmezken, Mâlikîler sadece kasten bozma durumunda kazâyı gerekli görmüşlerdir.

Ramazan orucunun kazâsı yasak günler dışında her zaman yapılabilir. Şâfiîler'e göre ise bir ramazanda kazâya kalmış orucun, gelecek ramazana kadar kazâ edilmesi gerekir. Bir ramazanın kazâ borcu yerine getirilmeden, öteki ramazan gelecek olursa, kazâ borcuna ilâveten bir de fidye ödeme yükümlülüğü ortaya çıkar.

Keffâret Orucu: Hanefîler, keffâret seçeneklerinde sıra gözetmenin gerekli olduğunu savundukları için öncelikle iki ay peş peşe oruç tutmayı, bu mümkün olmazsa diğer seçenek olan altmış fakiri doyurma seçeneğinin uygulanabileceğini ileri sürmüşlerdir. Mâlikîler ise, sıra gözetmeksizin herhangi bir seçeneğin yerine getirilmesini yeterli görmüşlerdir.

Iskât-ı Savm: Esâsen, tekrar sağlığına kavuşup oruç tutabilir hâle gelmeleri ümit edilmeyen hasta ve yaşlı kimseler için ilgili âyette önerilen fidye yoluyla telâfî şekli, sonraları hükmün konuluş amacına uygun görülmeyebilecek zorlama yorumlarla ıskât-ı savm (ve arkasından ıskât-ı salât) anlayış ve tatbîkâtına dönüşmüştür.

Hanefî kaynaklarında, İmam Muhammed'in, ölenin vasiyeti olmasa bile mîrâsçıların onun oruç borcu için fidye vermesinin Allah'ın dilemesine bağlı olarak yeterli olacağını söylediği rivâyet edilir. Ölen adına yakınlarının oruç tutabilmesinden söz eden hadîsin ve İmam Şâfiî'nin bu yöndeki eski görüşünün daha sonraki dönem Şâfiî literatüründe geniş bir yoruma tâbi tutulup kasten terkedilen ve kazâ da edilmeyen oruçlar dâhil her türlü oruç borcu için söz konusu edildiği, ölen kimse adına oruç tutacak kimsenin onun yakını olmasının şart görülmediği, yakınların bilgisi olsun olmasın üçüncü şahısların da ücretli ücretsiz böyle bir oruç tutabileceği görüş ve tartışmalarının yer aldığı görülür. Sonuç itibariyle, âyette sadece oruç tutmaya gücü yetmeyen sürekli mâzeret sahibi kimseler için öngörülen fidye yoluyla telâfî mekanizması, konuluş amaç ve anlamını aşarak, mâzeretli veya mâzeretsiz olarak orucu terkedip, kazâ edemeden ölen herkese teşmîl edilmiştir.

ZEKÂT KONU ANLATIMI

Zekâtın Şartları: Zekât; müslüman, hür, akıllı, bâliğ, tabii ihtiyaçlarından fazla artıcı vasıftaki mala tam bir mülkiyetle mâlik olan ve bu mâlik oluşunun üzerinden bir (ay yılı) senesi geçen kimselere farzdır. Bu farzın sahîh olarak ödenebilmesi için de ehline verilmesi ve verilirken de niyet edilmesi gerekir.

Mükellef ile İlgili Şartlar: Çocuk ve akıl hastalarının "öşür" denen toprak ürünleri zekâtından sorumlu olduklarında görüş birliği bulunmakla birlikte, bunların zekâta tâbi diğer mallarından zekât alınıp alınmayacağı konusunda farklı iki görüş ileri sürülmüştür. Ebû Hanîfe akıllı ve bâliğ olmayanları, toprak ürünleri ve kamu hukûkunun bir parçası olarak alınan zekât türü hâriç, zekâtla mükellef tutmamıştır. Fakîhlerin çoğunluğuna göre ise akıl hastalarının ve çocuğun malları zekâta tâbidir. Bu borcu velî ve vâsîleri öderler. Zekât; vekâletle yerine getirilebilen mâlî bir ibâdettir. Velî, zekâtta çocuğun ve akıl hastasının vekilidir. Bu vecîbeyi yerine getirmede onun yerini almaktadır, dolayısıyla onlar adına zekât verir.

Bir malın zekâta tâbi olabilmesi için "tam mülk olma", "artıcı özelliğe sahip olma", "nisâba ulaşmış olma", "tabii ihtiyaçlardan fazla olma", "üzerinden bir yıl geçmiş olma" gibi şartların arandığı görülür.
Tam Mülkiyet: El-milkü't-tâm. Fakîhlerin çoğuna göre;

Belirli sahibi olmayan mallar zekâta tâbi değildir. Buna göre halkın yararına sunulan, herkesin istifâde ettiği mallar, devletin zekât, vergi ve başka gelirlerinden elde ettiği mallar belirli bir mâliki olmadığı için, zekâta tâbi değildir. Bu mallar bütün topluma aittir ve onlardan bir kısmı da fakirdir.

Fakir, yetim ve kimsesizlerin doyurulması, okutulması, câmi, mescid, yol, köprü yapımı gibi amaçlarla hayır kuruluşlarına vakfedilen mallar zekâta tâbi değildir. Ancak oğluna, ailesine veya falanın oğullarına gibi belirli bir kişi veya kişilere yapılan vakıflar böyle değildir. Böyle vakfedilen mallar zekâta tâbidir. Çünkü bu durumda vakfedilen malın mülkiyeti vakfedenden vakfedilene geçmekte ve onda sürekli kalmaktadır.

Hırsızlık, gasp, rüşvet, faiz gibi haram yollarla kazanılan -haram mal-zekâta tâbi değildir. Çünkü âlimler haram malı, elinde bulunduranın mülkünü kabul etmemişler, onda tasarrufu yasaklamışlardır.

Tam mülk olma şartının Hanefîler'e göre başlıca sonuçları:

1) Elde bulunmayan ve ele geçeceği de umulmayan malda zekât yoktur. Kimi Hanefîler'e göre ise faydalanılmayan malda da zekât yoktur. Bu ikinci görüşe göre inkâr edilen, gasbedilen, düşman tarafından alınan, kaybolan, denize düşen, sahraya gömülüp yeri unutulan, devlet tarafından müsâdere edilen mallar tekrar sahipleri tarafından ele geçirilmedikçe zekâta tâbi değildir. Çünkü bu mallarda elde bulundurma ve tasarruf imkânı yoktur. Yani tam mülkiyet yoktur. Tam mülkiyetin tanımına ilişkin bu görüş farklılığı, ilk imâmlardan nakledilen "Mâlü'd-dımâr'da zekât yoktur" sözünde geçen "***mâlü'd-dımâr***" tâbirinin tefsîrinden kaynaklanmıştır.

Şâfiîler'e göre ise, malın elde bulunmayışı zekât ödeme yükümlülüğünü ortadan kaldırmaz. Buna göre gasbedilen, kaybolan, çalınan, denize düşen vb. mallar, sahibinin eline geçince tahakkuk eden bütün zekâtları verilmelidir.

2) Ebû Hanîfe'ye göre kocasından vâdeli mehrini almadıkça kadın zekâtla mükellef değildir. Çünkü o mehre nikâh akdi ile mâlik olmuştur, fakat bu noksan mülkiyettir. Kadın mehri teslim almakla ona tam mâlik olur.

3) Borçlu, borcuna karşılık olan malından dolayı zekât mükellefi olmaz. Elinde olan bu malın mâliki değildir.

4) Rehin olarak verilen maldan dolayı da mal sahibi zekâtla yükümlü olmaz. Çünkü bu mala mâlik olsa da zilyed değildir. Mal, borcu karşılığı rehin alanın elindedir.

5) Satın alınıp da teslim alınmamış mallar zekâta tâbidir. Çünkü alıcı, satım akdi sonucu bir mala tam mâlik olmuştur. Malın elinde olmaması zekâtın alıcıya farz olmasına mânî değildir.

6) Malı yanında olmayan yolcu zekâtla mükelleftir. Çünkü o, vekîl aracılığı ile malında tasarrufta bulunabilir.

Alacağın Zekâtı: Malın tam mülk olması şartının tabii bir sonucu olarak, bir kimsenin başkasının zimmetindeki alacağı için zekât verip vermeyeceği veya hangi şartlarda vereceği fakîhler arasında tartışma konusu olmuştur.

Fakîhlerin çoğunluğuna göre ***alacaklar*** iki ana gruba ayrılır:

a) Tahsil edileceği umulan alacaklar, yani ödeme imkânına sahip ve borcunu da kabul eden kimsedeki alacaklar zekâta tâbidir. Alacaklı, her sene diğer malları ile birlikte bu alacağının zekâtını da öder.

b) Tahsil edileceği umulmayan alacakların ise, ancak elde edilince zekâtı verilir. Elde edilince, geçmiş bütün yılların zekâtı ödenir diyenler de, sadece son bir yılın zekâtı ödenir diyenler de vardır. Hanefî müctehîtlerine göre, elde edilmesinin üzerinden bir yıl geçmedikçe bu alacağın zekâtı ödenmez.

Hanefî fakîhleri, alacağın zekâtı konusunu biraz daha detaylı şekilde ele almışlar ve alacağı üç gruba ayırmışlardır:

a) Kuvvetli alacak (deyn-i kavî): Borç verilmiş paralar ile ticaret mallarının bedelleri olan alacaklardır. Bunlar borçlular tarafından inkâr edilmedikçe, tahsil edildiklerinde geçen senelere ait zekâtları da verilmelidir. Fakat mükellef alacağından en az 40 dirhem (yani zekât nisâbının 1/5'i kadar miktar) tahsil etmedikçe zekât borcunu ödemek zorunda değildir.

b) Orta kuvvette alacak (deyn-i mutavassıt): Ev kirası gibi zekât mevzuu olmayan bir malın bedelidir. Bu alacakta da, geçen senelerin zekât borcu gerçekleşir, ancak zekât borcunun ödenme mecburiyeti için alacaklının en az 200 dirhem miktarı (nisâb miktarı kadar) tahsil etmesi gerekir.

c) Zayıf alacak (deyn-i zaîf): Mal bedeli olmayan, mehir ve diyet gibi alacaklardır. Bu tür alacak zekâta tâbi değildir. Tahsil edildikten sonra diğer şartların gerçekleşmesi ile zekâta tâbi olur.

Hakîkî (gerçek) nemâ: Bir malın ticaretle, doğum yoluyla veya tarımla artmasıdır. Ticaret malları, hayvanlar ve toprak ürünleri böyledir.

Takdîrî (hükmî) nemâ: Bir malın kendisinde nemâ imkânının bizzat (potansiyel olarak) mevcut olmasıdır. Altın, gümüş ve parada olduğu gibi.

Beş sınıf mal zekâta tâbidir. Bunlar; para (altın, gümüş vb.), ticaret malları, toprak ürünleri, hayvanlar, define ve madenler. Bu mallar incelendiğinde hepsinin nâmî (artıcı vasıfta) oldukları görülür.

3. İhtiyaç Fazlası Olma: Havâic-i asliye.

4. Nisâb: Gümüşte nisâb miktarı 200 dirhem, altında 20 miskâl, hayvanlarda 5 deve, 30 sığır, 40 koyun, toprak ürünlerinde ise (cumhûra göre) 5 vesktir (=buğdayda 653 kg.). Ebû Hanîfe'ye göre ise toprak ürünlerinin azı da çoğu da zekâta tâbidir. Toprak ürünlerinin zekâtında nisâb aranmaz.

5. Yıllanma: Havelânü'l-havl. Hanefîler'e göre; bir malda zekâtın farz olabilmesi için, o malın hem sene başında ve hem de sene sonunda nisâba ulaşmış olması şarttır. Bir kimse sene başında nisâb miktarına ulaşan bir mala sahip olsa, bu mal sene içinde nisâbın altına düşse, hatta tamamen tüketilse, fakat sene sonunda yine nisâb miktarına ulaşsa, sene sonu hesabıyla zekâta tâbi olur. Meselâ demir ticareti yapan bir tüccarın deposunda sene başında yüz ton demir varken, sene içinde bunların bir kısmını satış yoluyla tüketse ve yerine elli ton demir alsa, sene sonundaki bu demir ile kasa mevcudunun zekâtını vermekle mükelleftir.

Şâfiîler'e ve Hanbelîler'e göre; nisâbın bütün sene boyunca bulunması gerekir. Bir mal sene içinde nisâbın altına düşerse, ona zekât vâcip olmaz. Bir kimse sene başında nisâb veya nisâb miktarını aşan bir mala sahip olsa, sene içinde satış ve hîbe gibi yollarla bu mal nisâbın altına düşse, o kimse nisâb miktarı mala sahip olana kadar zekâtla mükellef değildir. Zekât miktarı mala sahip olduğu zaman sene geçme şartı tekrar başlar. Ancak sene içinde elde edilen ticârî kârlarla, sene içinde doğan hayvanlar bundan müstesnâdır. Bunlar ana mallara tâbidir.

Mâl-i müstefâd: Önceden yok iken sonradan ferdin mülkiyetine geçen maldır. Maaş, ücret, ikramiye, geçici kazançlar, bağışlar, mîrâs yoluyla edinilen servet vb. mâl-i müstefâd kapsamına girer. Bu tür gelirlerle ilgili başlıca hükümler şunlardır: Mâl-i müstefâd, ticaret mallarının kârı, hayvanların yavruları gibi sahip olunan malların nemâlandırılması sonucu ise, eldeki eski mala eklenir. Bir yıl şartı da, eldeki eski malın üzerinden bir yıl geçmesi ile gerçekleşmiş olur. Bu konuda fakîhler arasında görüş ayrılığı yoktur. ***Mâl-i müstefâd*** eldeki malın cinsinden değil ise cumhûra (fakîhlerin çoğunluğuna) göre ayrı hükümdedir. Ne nisâbı tamamlamak ne de yıl şartının gerçekleşmesi için eldeki mala eklenir. Meselâ nisâb miktarı deveye sahip olan bir kimse, yıl içinde sığır satın alsa, sığır için de ayrıca bir yıl beklemesi gerekir.

Mâl-i müstefâd; ticârî kârlar ve hayvan ürünlerinin dışında, fakat elde bulunan nisâb miktarı malın cinsinden ise; Hanefîler'e göre bu mal eldeki mala eklenerek hepsinin üzerinden bir yıl geçince zekâta tâbi olur. Meselâ 5 milyon liralık demir stoku bulunan tüccarın sene içinde eline satış veya bağış yoluyla 50 milyon liralık demir geçse, sene sonunda 55 milyon liralık mal varlığının zekâtını vermesi gerekir.

6. Borç Karşılığı Olmama: El-emvâlü'l-bâtına (gizli mallar) ve el-emvâlü'z -zâhire (açık mallar).

Hanefîler'e göre borç üç nevidir:

1. Şahıslara olan borçlar.
2. Allah hakkı olarak vâcip olup kullar tarafından istenen borçlar. Zekât bu nevîdendir.
3. Kullar tarafından istenmeyen fakat Allah için yerine getirilmesi gereken borçlar. Nezir ve keffâret bu çeşit borçlardandır.

İlk iki grupta toplanan borçlar zekât mallarının nisâbını düşürürlerse, bu mallarda zekât gerçekleşmez. Üçüncü grupta toplanan borçlar, zekâtın gerçekleşmesine mânî değildir. Ayrıca borç hangi nevîden olursa olsun, toprak ürünlerinde zekâtın vücûbuna mânî değildir.

İmam Şâfiî'ye göre borç, hiç bir malda zekâtın vücûbuna engel olmaz. İmam Mâlik'e göre ise sadece parada zekâtın vücûbuna engeldir, nisâbı düşürürse zekât farz olmaz.

ZEKÂTIN GEÇERLİLİK ŞARTLARI

a) Niyet: Hanefîler'e ve Şâfiîler'e göre; kaide olarak niyetin ödeme anında bulunması gerekir. Çünkü zekât ibâdettir ve ibâdetlerde niyet şarttır. Fakat ödemeler parça parça yapıldığı için, kolaylık olsun diye niyetin, zekât borcunun çıkarıldığı anda bulunması da yeterlidir. Bu oruçta niyetin önceden yapılması gibidir.

Zekât verilirken hükmen niyet edilmiş olması da yeterlidir. Meselâ mal sahibi niyet etmeden zekât borcunu verdikten sonra henüz mal fakirin elinde iken niyet etmesi yahut, vekîle vermesi anında niyet ettiği halde vekîl zekât borcunu öderken niyet etmemesi gibi durumlarda niyet hükmen var sayılır. Çünkü emreden kişinin niyeti esastır.

Hanefî mezhebinde müftâ bih (kendisiyle fetvâ verilen) görüşe göre zekât memuru açık mallardan (el-emvâlü'z-zâhire) zekâtı zorla almış ise, mükellefin üzerinden zekât borcu düşer, gizli mallardan zorla zekât alındı ise zekât borcundan mükellef -niyet etmemiş ise- kurtulamaz.

Şâfiîler'e göre; tercih edilen görüş -Hanefîler'de olduğu gibi- niyetin zekât borcunu çıkarma anında yapılabileceğidir. Çünkü niyeti zekât borcunu hak edenlere verirken şart koşmak güçlük doğurur. Onun için malında vekîl tâyîn eden kişinin devir esnasında zekâta niyet etmesi yeterlidir.

Şâfiîler çocuk ve akıl hastasının mal varlığından velî ve vâsîlerinin zekât ödemekle mükellef oldukları görüşündedir. Bu durumda velî veya vasî onlar adına zekât öderken niyet edeceklerdir.

Mâlikîler'e göre mükellef zekât malını ayırırken, bu malın verilmesinden az önce veya verilirken niyet edilmesi câizdir. Hanbelîler'in görüşü de buna yakındır. Onlara göre mal sahibinin niyeti esas olup zekât memurunun niyeti onun yerine geçmez.

b) Temlîk: Zekât; usûl (baba, anne, dede, nine) ve fürûa (çocuk ve torun) verilemez. Çünkü zekât verenle usûl ve fürûu arasında çok sıkı bir mülkiyet bağı ve menfaat ortaklığı vardır. Dolayısıyla burada tam anlamıyla temlîk gerçekleşmez. Aynı şekilde kişi zekâtını karısına da veremez. Ebû Hanîfe'ye göre kadın da zekâtını kocasına veremez.

ZEKÂTA TÂBİ MALLAR

Altın ve gümüş nisâptan az ise nisâbı tamamlamak için biri diğerine ilâve edilir mi? Hanefîler'e göre ilâve edilmelidir. Şâfiîler ve Hanbelîler ise aksi görüştedir.

Altın ve Gümüşten Yapılan Zînet Eşyası: Hanefî mezhebine göre altın ve gümüşten yapılmış süs eşyaları zekâta tâbîdir. Meselâ altın ve gümüşten yapılmış bilezik, kolye, gerdanlık gibi kadın süs eşyası nisâba ulaşır ve üzerinden bir sene geçerse, o günkü altın fiyatları ile değeri bulunur ve 1/40 zekâtı verilir.

İmam Şâfiî, İmam Mâlik ve Ahmed b. Hanbel'e göre ise mübâh olan kadın süs eşyası zekâta tâbî değildir. Ancak Şâfiîler'e göre kadın süs eşyalarında isrâfa kaçarsa, meselâ 200 miskâl ağırlığında zînet eşyası bulundurursa bunların zekâtını vermesi gerekir.

1. Altın ve gümüş dışında, hangi maddeden olursa olsun bütün süs eşyaları zekâta tâbî değildir.
2. Erkekler tarafından kullanılan veya dince kullanılması haram sayılan altın-gümüş mâmulü bütün süs eşyası zekâta tâbidir.

Mâdenî ve Kâğıt Paraların Zekâtı: Mezhep imâmları devrinde kâğıt para henüz kullanılmadığı için klasik dönem fıkıh kitaplarında kâğıt paranın zekâtı ile ilgili açık bir hükme rastlanmaması tabiidir. Altını temsil eden ve altın yerine ödemelerde kullanılan para türünün (banknot) kullanıldığı devirde yaşayan fakîhler, bu paraları "karşılığı hemen ödenebilen borç senedi" olarak değerlendirmiş ve borcunun dışında, üzerinden bir yıl geçmiş nisâb miktarı, yani 80.18 gram altın veya 561.2 gram gümüş karşılığı parası olanların bu paranın 1/40'ını (% 2.5) zekât olarak vermeleri gerektiğini söylemişlerdir.

Ticâret Malları: Hanefî fakîhlerine göre, ticâret mallarının kıymeti sene başında ve sene sonunda, yukarıda gösterilen altın veya gümüş nisâblarının altına düşmemelidir. Aksi halde bu mallarda zekât gerçekleşmez. Ticâret mallarının kıymetlerinin sene içinde nisâbın altına düşmesi zekâtın farz olmasına mânî değildir. Mâlikî ve Şâfiî fakîhlerine göre, ticâret mallarında nisâb sadece sene sonunda aranır. Sene başı ve sene içinde nisâbın düşmesi bu mallarda zekâtın vücûbuna mânî sayılmaz.

Hanefîler'e göre ticâret mallarının zekâtı hesap edilirken borçlar çıkarılır. Şâfiîler'e göre ise borç zekâtı etkilemez. Mevcut malın zekâtı -borç dikkate alınmadan- hesap edilip verilir.

Toprak Ürünleri: Ebû Hanîfe'ye göre, bütün toprak ürünleri zekâta tâbîdir. Ebû Yûsuf ve İmam Muhammed'e göre, toprak ürünlerinin zekâta tâbî olabilmeleri için hubûbâtta olduğu gibi bir sene -çürümeden- kalabilme özelliğine sahip olmaları gerekir.

Hanefî fıkıh kitapları İmâm-ı Âzam'ın bütün toprak ürünlerinin zekâta tâbî olduğu hususundaki görüşünü destekledikleri gibi, çağdaş İslâm âlimleri de bu görüşü savunurlar.

İmam Mâlik ve Şâfiî'ye göre ise bir sene muhâfaza edilebilen gıda maddesi özelliğine sahip toprak ürünleri zekâta tâbîdir. Şâfiîler meyveden sadece hurma ve üzümün zekâta tâbi olduğu görüşündedir.

Hanefîler'e yakın bir görüşe sahip olan Ahmed b. Hanbel'e göre ölçülebilen, kurutulabilen, dayanıklı olan gıda maddeleri ve insanoğlu tarafından yetiştirilen bütün ürünler zekâta tâbidir. Ahmed b. Hanbel, zekâta tâbi mallarda gıda maddesi olma şartını aramamaktadır. Buna göre pamuk, keten gibi giyim eşyası yapılan maddeler de zekâta tâbîdir.

Fakîhlerin çoğunluğu toprak mahsulleri zekâtında da nisâbın şart ve nisâbın beş vesk (=653 kg.) olduğu, bu nisâba ulaşmayan ürünlerin zekâta tâbî olmayacağı görüşündedir. Onlar bu görüşlerinde Hz. Peygamber'in *"Beş veskten az (üründe) zekât yoktur "* anlamındaki hadîsine istinât ederler.

Toprak ürünlerinde nisâb şartını arayan fakîhlere göre buğday ve arpa kabuksuz olarak depo ediliyorsa miktarı 653 kilograma ulaşmadığı sürece zekâta tâbî değildir. Bu ve bu miktarın üzerinde olanı ise zekâta tâbîdir. Eğer pirinç gibi kabuğu ile birlikte depo ediliyorsa, mal sahibi isterse nisâbı kabuksuz olarak 5 vesk, isterse kabuklu olarak 10 vesk hesap eder ve ona göre zekâtını öder.

Ebû Hanîfe'ye göre ise toprak mahsullerinde nisâb şartı aranmaz. Zirâî ürünler ister az ister çok olsun zekâta tâbîdir.

Zekât Nisbeti: Hanefî mezhebine göre toprak ürünlerinin zekâta tâbî olabilmeleri için üzerlerinden bir yılın geçmesi (***havl***) şart değildir. Bir sene içinde kaç defa mahsul alınırsa her defasında zekât verilmesi gerekir.

Mal sahibi hiç bir karşılık beklemeden (***meccânen***) tarlasını ekilmek üzere birine verse, çıkan mahsûlün zekâtını bu şahıs öder. Arazi ekilmek üzere belli bir ücretle kiralanmış ise zekât İmâm-ı Âzam'a göre arazi sahibinden, Hanefîler'den Ebû Yûsuf ve İmam Muhammed (İmâmeyn) ile diğer üç mezhep imâmına göre kiracıdan alınır.

Bal Ve Diğer Hayvan Ürünleri: Balın zekât mallarından olduğu ve baldan 1/10 nisbetinde zekât alınacağı görüşünü savunan Hanefî ve Hanbelî fakîhleri, bu görüşlerini konu ile ilgili Hz. Peygamber'den rivâyet edilen hadîslerle "*Bal arı tarafından bir toprak ürünü olan çiçek özlerinden elde edilir. Hubûbâta zekât farz olduğu gibi bala da farzdır*" şeklindeki kıyâsla delillendirirler. Şâfiî ve Mâlikî mezhebi fakîhleri ise bu konuda sahîh bir haberin mevcut olmadığını, balın süt gibi, bir hayvanın ürünü olduğunu, sütün zekâta tâbî olmadığında görüş birliği bulunduğunu, aynı şekilde balın da zekâta tâbî olmaması gerektiğini ileri sürerler.

Ebû Hanîfe, balda nisâbın aranmayacağı, balın azından da çoğundan da zekât verilmesi gerektiği görüşündedir.

Madenler Ve Deniz Mahsulleri:

a) Rikâz: Rikâz terimi, maden, define ve hazine gibi kendiliğinden yer altında bulunan veya insanlar tarafından yer altına gömülüp gizlenen her türlü kıymetli maden ve eşyayı ifâde eder.

Hz. Peygamber'in *"Rikâzda humus* (1/5 nisbetinde vergi) *vardır'* (Ebû Ubeyd, *el-Emvâl,* nr. 856-860) buyurduğu, Hz. Ömer'in Medîne dışında bulunan 1000 dinar altın paranın 200 dinarını devlet adına beytülmâle aldığı, Hz. Ali'nin de madenleri rikâz diye isimlendirip, çıkarılan maden parçalarından ve bulunan eski devirlere ait paralardan 1/5 nisbetinde vergi aldığı rivâyet edilir.

Rikâzla ilgili hadîs ve sahâbe tatbîkâtını değerlendiren fakîhler, bu terimin kapsamı üzerinde görüş ayrılığına düşmüşlerdir.

İmam Şâfiî, İmam Mâlik ve Ahmed b. Hanbel'e göre rikâz eski devirlerde yer altına saklanan ve İslâmî devirde bulunan kıymetli eşya, hazine ve definedir. Madenler rikâzın kapsamına girmez. Hatta İmam Şâfiî rikâzı sadece Câhiliye devrinde gömülmüş olan altın ve gümüşe hasreder.

Hanefî fakîhleri ise hem madenleri ve hem de eski devirlerde yeraltına gömülüp gizlenen her nevî kıymetli eşyayı rikâz mefhûmu içinde mütâlaa ederler.

Rikâz; eski devirlerde yeraltına gömülen veya herhangi bir sebeple yeraltında kalan kıymetli eşyayı ifâde ettiğinde,

Mevât (işlenmemiş, sahipsiz) topraklarda veya sahibi bilinmeyen topraklarda bulunmuş ise 1/5'i vergi olarak alınır, kalan 4/5'i bulana verilir. Mülk arazide bulunmuş ise Hanefîler'e göre 4/5'i mülk sahibi veya vârislerine ait olur. Bu eşyayı gayri müslim tebâdan biri veya çocuk da bulsa durumda bir değişiklik olmaz.

Bulunan altın-gümüş ve kıymetli eşyanın İslâmî alâmet (mühür, yazı gibi) taşıması hâlinde "lukata" hükümleri uygulanır. Bu halde bulunan eşya bir sene müddetle -usûlüne uygun- ilân edilir, sahibi çıkmazsa beytülmâle teslim edilir.

Bu nevî bulunan eşyanın vergilendirilmesi için cumhûra göre nisâb da aranmaz. İmam Şâfiî nisâb şartını ileri sürmüştür.

Fakîhler rikâzın 1/5 nisbetinde vergiye tâbi olabilmesi için, bulunduktan sonra üzerinden bir sene geçmesinin şart olmadığında görüş birliğindedir.

Rikâz ile ilgili hadîslerde, alınan 1/5 nisbetindeki verginin zekât verilecek kimselere mi, yoksa fey kapsamında düşünülüp zekâtın dışında kalan muhtelif devlet giderleri için mi harcanacağı hususunda açıklık yoktur. Bu sebeple fakîhler rikâzın dağıtımı hususunda farklı görüşler ileri sürmüşlerdir.

İmam Şâfiî, rikâzdan alınan 1/5 nisbetindeki verginin zekât verilecek kimselere sarfedileceğini, Ebû Hanîfe, -bir görüşe göre- İmam Mâlik ve Ahmed b. Hanbel ise bu gelirin fey hükümlerine tâbi olup zekât dışında, kamu hizmetlerine harcanacağını savunmuşlardır.

Rikâz, yeraltına gömülmüş altın, gümüş, hazine yani kenz ve define anlamına alındığında önemli bir devlet geliri sayılmamalıdır. Çünkü bu çeşit hazine ve antik eşyanın bulunup çıkarılması sık rastlanan bir olay değildir. Ancak, Hanefî fakîhlerine göre madenler rikâz mefhûmu içinde mütâlaa edildiğinden, rikâzın vergilendirmesi büyük önem taşımaktadır. Hemen aşağıda izah edeceğimiz gibi, bu durumda hem kapsamı genişlemiş olacak ve hem de maden vergi nisbetleri 1/5 olarak kabul edildiğinden devlet gelirleri içinde önemli bir yekûn tutacaktır.

b) Madenler: Yeraltından çıkarılan madenler üç kısımdır:

1) Katı olup eritilebilen ve dökümü yapılabilen madenler; altın, gümüş, demir, bakır gibi.
2) Eritilmeye elverişli olmayan katı madenler; mermer, kireç, kömür gibi.
3) Sıvı olup katılaşmayan madenler; civa, petrol gibi.

Ebû Hanîfe ve arkadaşlarına göre, katı olup eritilebilen ve dökümü yapılabilen altın, gümüş, demir, bakır gibi madenler vergiye tâbîdir. Eritilmeye elverişli olmayan yakut, zümrüt, mermer, kireç gibi madenlerle, sıvı olup katılaşmayan civa, petrol gibi madenlerden vergi alınmaz.

Şâfiî'ye göre, sadece altın ve gümüş madenleri zekâta tâbîdir, bunların dışında kalan madenler zekâta tâbî değildir.

Hanbelî fakîhleri ise, altın ve gümüş ile diğer madenler arasında herhangi bir fark gözetmemişler ve Bakara sûresinin 267. âyetinin genel anlatımından hareket ederek, cinsi ne olursa olsun bütün madenlerin zekâta tâbî olduğu görüşünü savunmuşlardır. Hanbelî mezhebine göre, yerden çıkan bütün madenler zekâta tâbidir. Bu madenlerden ister altın, gümüş, demir, bakır gibi eritilip dökümü yapılabilir cinsten olsun, ister yakut, zümrüt, sürme gibi sert olup eritilemeyen madenler olsun, isterse zift, neft, petrol gibi sıvı halde bulunan madenlerden olsun, bir ayırım gözetilmeksizin hepsinden zekât alınır.

Madenlerden alınacak zekâtın nisbeti konusu fakîhler arasında tartışmalıdır. Hanefî mezhebi fakîhleri madenleri rikâz mefhûmu içinde mütâlaa ettiklerinden, rikâzla ilgili hadîse istinaden vergi nisbetinin 1/5 olacağı, İmam Şâfiî, Mâlik ve Ahmed b. Hanbel ise madenlerden 1/40 (% 2.5) nisbetinde zekât alınacağı görüşünü benimsemişlerdir.

Hanefî mezhebine göre madenlerde nisâb aranmaz. Bulunan veya işlenen maden az da olsa çok da olsa vergiye tâbîdir. Çünkü maden rikâzdır. Rikâzda da 1/5 nisbetinde alınması gerekli bir "hak" olduğu hadîsle belirtilmiştir. Buna göre sahipli arazide eritilebilen ve dökümü yapılabilen altın, gümüş, demir, bakır gibi bir maden bulunursa devlet 1/5 nisbetinde vergisini alır, kalanı yani 4/5'i o arazi sahibine verilir.

İmam Mâlik, İmam Şâfiî ve Ahmed b. Hanbel'e göre ise madenlerin zekâta tâbî olabilmeleri için nisâb miktarına ulaşması gerekir. Bu da hadîslerle gösterilen altın ve gümüş nisâbıdır. Madenler bu kıymetlere ulaşmadıkça zekâta tâbi olmazlar.

Bütün fakîhler madenlerin zekâta tâbi olabilmeleri için üzerinden bir sene geçmesinin şart olmadığı görüşünde birleşmişlerdir.

Maden, sahibi bilinmeyen arazide veya devlete ait topraklarda bulunursa yine devlet 1/5 payını alır, kalan 4/5'i bulana ait olur.

Hanefîler'e göre madenlerden alınan 1/5 nisbetindeki vergi fey hükmüne tâbîdir, dolayısıyla kamu yararına olmak üzere devlet giderleri içinde sarfedilir.

Diğer mezhep imâmlarına göre ise alınan vergi zekâttır ve Tevbe sûresinin 60. âyetinde gösterilen zekât sarf yerlerine harcanır.

c) Deniz Ürünleri: Ebû Yûsuf, denizden çıkarılan inci, mercan gibi kıymetli süs eşyaları ile anber gibi kokuların 1/5 oranında vergiye tâbî tutulması gerektiğini ileri sürer.

d) Büyükbaş ve Küçükbaş Hayvanların Zekâtı: Senenin çoğunu meralarda otlayarak geçiren hayvanlara ***Sâime*** denilmektedir. Bunun karşılığı olarak yemle beslenen hayvanlara "***ma'lûfe***", ziraat, nakliyat gibi işlerde kullanılan hayvanlara da "***âmile***" adı verilmektedir.

Develerin Zekâtı:

5'ten	9'a	kadar	1 adet	koyun
10'dan	14'e	kadar	2 adet	koyun
15'ten	19'a	kadar	3 adet	koyun
20'den	24'e	kadar	4 adet	koyun
25'ten	35'e	kadar	1 adet	iki yaşında dişi deve
36'dan	45'e	kadar	1 adet	üç yaşında dişi deve
46'dan	60'a	kadar	1 adet	dört yaşında dişi deve

61'den	75'e	kadar	1 adet	beş yaşında dişi deve
76'dan	90'a	kadar	2 adet	üç yaşında dişi deve
91'den	120'ye	kadar	2 adet	beş yaşında dişi deve

Koyunların Zekâtı:

1'den	39'a	kadar	zekâttan muâf	
40'tan	120'ye	kadar	1	Koyun
121'den	200'e	kadar	2	Koyun
200'den	399'a	kadar	3	koyun
400'den	500'e	kadar	4	koyun

Sığırların Zekâtı: Sâime olan sığırlarda zekât nisâbı 30 sığır olup, bundan azı için zekât gerekmez. 30 sığırdan 40 sığıra kadar, zekât olarak iki yaşına basmış erkek veya dişi bir buzağı verilir. 40 sığırdan 60 sığıra kadar, üç yaşına girmiş erkek veya dişi bir dana verilir. Tam 60 sığır olunca, birer yaşını bitirmiş iki buzağı verilir. Sonra her otuz sığırda bir buzağı ve her 40 sığırda bir dana verilmek sûretiyle hesap edilir.

Sınâî Servet, Yatırım ve Üretim Araçları: 1965'te Kahire'de ve 1984'te Kuveyt'te akdedilen konferans kararlarında sınâî makinelerin sâfî gelirlerinden % 2.5 oranında zekât alınması tavsiye edilmiştir.

HİSSE SENEDİ

1. Çağdaş âlimler menkûl kıymetler borsasında alınıp satılmak ve böylece ticâreti yapılarak kazanç elde etmek amacıyla alınan hisse senetlerinin türü ne olursa olsun % 2.5 oranında zekâta tâbî olacağında görüş birliğine varmışlardır.
2. Ticâret maksadıyla değil de, sadece yatırımcı sıfatıyla hisselerin yıllık kârından (temettû) yararlanmak için hisse senetleri alınmışsa bunların gelirlerinin de zekâta tâbî olacağı ittifakla kabul edilmiştir.
3. Hisse senetlerinin türü ne olursa olsun ve ne maksatla elde bulundurulursa bulundurulsun kıymetli evrak olarak % 2.5 oranında zekâta tâbî olup olmayacağı, ayrıca temettû için elde bulundurulan hisse senetlerinin kârından ne nisbette zekât verileceği ihtilâf konusu olmuştur.

ZEKÂTIN ÖDENME ZAMANI

Fakîhlerin çoğunluğu, zekâtın vücûb sebebi nisâb bulunduğu takdirde kişinin zekâtını vaktinden önce ödeyebileceğini söylemişlerdir. Ebû Hanîfe, Şâfiî ve Ahmed b. Hanbel bu görüştedir.

İmam Mâlik ile Dâvûd ez-Zâhirî ise, mal ister nisâba ulaşsın ister ulaşmasın vaktinden önce zekâtının verilmesinin câiz olmadığı görüşündedir. Bu iki müctehîde göre, sene geçme şartı (***havl***) nisâb gibi zekâtın vücûb şartlarından olup, nasıl namaz vaktinden önce kılınmazsa zekât da vaktinden önce ödenemez.

Bir malda zekât borcu doğduktan sonra, bu borç ödenmeden önce o mal çalınmak, kaybolmak, gasbedilmek gibi yollarla helâk olsa; mükellef ister ödeme imkânına sahip olsun veya olmasın, Hanefîler'e göre zekât borcu düşer. Fakat bu malı bağış veya satış yoluyla tüketirse zekât borcu düşmez, zekâtını vermesi gerekir.

Fakîhlerin çoğunluğuna göre ise bu durumda zekât borcu düşmez. Mükellefin onu yeniden ödemesi gerekir. Ancak İmam Mâlik'e göre, telef olduklarında hayvanların zekâtı ödenmez.

Zekâtın Sarf Yerleri: 1. Fakirler ve Miskinler**,** 2. Âmiller**,** 3. Müellefe-i Kulûb**,** 4. Rikâb**,** 5. Borçlular, 6. Fî Sebîlillah, 7. İbnüssebîl

FITIR SADAKASI

Fıtr sözlükte "orucu açmak", fıtra da "yaratılış" anlamına gelir. Türkçe'de fitre şeklinde söylenen "fıtır sadakası" dînî bir terim olarak şöyle tanımlanabilir: "Ramazan bayramına kavuşan ve temel ihtiyaçlarının dışında belli bir miktar mala sahip olan müslümanların kendileri ve velâyetleri altındaki kişiler için yerine getirmekle yükümlü oldukları mâlî bir ibâdet"tir. Buğday veya arpa unundan yarım sa', (520 dirhem-1459 gr.) diğerlerinden ise bir sa' (1040 dirhem – 2918 gr.) verilir.

HAC VE UMRE KONU ANLATIMI

Hac sözcüğü "kasıt, yöneliş ve yürüyüş" anlamına gelir.

İhrâm, kişinin kendini geçici kaygı ve bağımlılıklardan kurtarışının sembolüdür.

Menâsik: Hac ibâdeti içinde yer alan ve bir kısmı sembolik davranışlardan ibâret olan fiiller.

Ebû Hanîfe, Ebû Yûsuf, Mâlik ve Ahmed b. Hanbel gerekli şartları taşıyan hac yükümlüsünün bu ibâdeti önündeki ilk hac mevsiminde edâ etmesi gerektiği, sonraki yıllara tehîr etmesinin günah olduğu, hatta bu ibâdeti uzun süre geciktiren kişinin şâhitliğinin kabul edilmeyeceği görüşündedirler. Şâfiî ve İmam Muhammed ise ileride yerine getirmeye azmedilmesi ve edâ imkânının normal şartlarda elden çıkması gibi bir endişenin bulunmaması şartıyla haccın tehîr edilebileceğini söylemişlerdir.

Haccın Yükümlülük Şartları: Müslümanlık, akıl ve bulûğ şartı yanında, ayrıca hac yapmaya bedenî ve mâlî imkânların yeterli olması da şarttır. Güç yetirebilme anlamında ***istitâat*** denilir.

Bedel: Hac için bedel (*nâib*) tutmaya "***ihcâc***"; bedel tutan kimseye "***âmir***", "***menûb***" veya "***mahcûcun anh***" denir. Ayrıca bedel gönderilen kimseye "***me'mûr***", yol masrafı olarak verilen mal veya paraya "***nafaka***" ve haccı ifsâd etmesi hâlinde nafakayı geri ödemesine "***tazmîn***" adı verilmektedir.

HACCIN EDÂ ŞARTLARI

a) Sağlıklı Olmak. Ebû Hanîfe ve Mâlik, sağlıklı olmayı hac yükümlüsü olmanın şartı olarak gördüklerinden bunlara göre sağlıklı olmayan kimseler hac yapmakla mükellef değildir; dolayısıyla yerlerine vekil göndermeleri de gerekmez.

Hanefî imâmlardan Ebû Yûsuf ve Muhammed ile Şâfiî ve Hanbelî hukukçularına göre ise, yukarıda belirtilen yükümlülük şartlarının gerçekleşmesi hâlinde, fiilen haccetmeye engel teşkil eden bir hastalık veya sakatlığı bulunanlar, yerlerine vekil göndermeli veya bunu vasiyet etmelidirler. Fiilen hac etmeye engel hastalık ve sakatlıklar arasında, genel olarak, körlük, kötürümlük ve hac yolculuğuna dayanamayacak derecede hastalık veya yaşlılık durumları gösterilmiştir.

Yol Güvenliği. Hanefî ve Hanbelî mezheplerinde fetvâya esas olan görüşe göre yol güvenliğinin bulunması haccın edâsının şartlarındandır. Mâlikî ve Şâfiîler ise, istitâat kavramına getirdikleri açıklama doğrultusunda, bunu yükümlülük şartları arasında saymışlardır.

c) Ârızî Bir Engelin Bulunmaması. Tutukluluk veya yurt dışına çıkma yasağı gibi yolculuğa çıkmayı engelleyen bir durumun hac mevsimine denk gelmesi hâlinde edâ yükümlülüğü gerçekleşmez.

d) Kadınlara Özel İki Şart. Haccın edâsıyla doğrudan ilgisi bulunmamakla birlikte, kadınlara ilişkin başka hükümlerin sonucu olarak söz konusu edilen iki şart daha bulunmaktadır.

Bunlardan birincisi, kadınların tek başlarına uzun mesafeli yolculuklara çıkma yasağından kaynaklanan "yanlarında eşlerinin veya bir mahremlerinin bulunması" şartıdır. Hanefî mezhebine göre, haccedebilmek için seferîlik hükümlerinin uygulanacağı bir mesâfeyi katetmek durumunda olan kadınlar tek başlarına hac yolculuğuna çıkamazlar.

Şâfiî mezhebinde ise katedilecek mesafeden ziyade yol emniyeti ve kadınların güvenliği esas alındığından koca veya başka bir mahremin bulunması şart koşulmamış, bunun yerine kadınların bunu sağlayacak şekilde -ağırlıklı görüşe göre üç kadının yer aldığı- bir grup oluşturmaları yeterli görülmüştür. Bununla birlikte iki kadının hatta kendini güvenlik içinde hissediyorsa bir kadının -sadece farz olan hac görevini yerine getirmek için- tek başına yola çıkması câiz görülmüştür. Mâlikî mezhebine göre ise, kocası veya bir mahremi bulunmayan yahut ücretle bile olsa kendisiyle birlikte hacca gelmeyen bir kadın, güvenli bir kafile ile birlikte, bu kafilede başka kadınların bulunup bulunmaması dikkate alınmaksızın hac yolculuğuna çıkabilir.

İkinci şart ise sadece boşanma iddeti veya vefât iddeti beklemekte olan kadınlara ilişkin olup, "beklemeleri gereken süreyi tamamlamış olmaları"dır. Hanefî mezhebine göre edâ şartı olan bu durum diğer mezheplere göre yükümlülük şartıdır.

Edâ şartlarını taşıyan kimselerin bizzat hac yapmaları, bu şartlardan herhangi birinin gerçekleşmemesi durumunda ***bedel*** (vekil) göndermeleri veya bunu vasiyet etmeleri gerekir.

HACCIN GEÇERLİLİK ŞARTLARI

a) Hac yapmak niyetiyle ihrâma girmek, b) Özel vakit, c) Özel mekân.

İhrâm: İlmihâl dilinde hac veya umre yapmaya niyet eden kişinin, diğer zamanlarda mübâh olan bazı fiil ve davranışları belirli bir süre boyunca yani hac veya umrenin rükünlerini tamamlayıncaya kadar kendi nefsine haram kılması anlamındadır. İhrâma giren kişiye "***muhrim***" (ihrâmlı) denir.

İhrâmın Rükünleri: Hanefî mezhebinde ihrâmın, *niyet* ve *telbiye* olmak üzere iki rüknü vardır. Bunlardan birini terkeden kimse ihrâma girmiş olmaz. Diğer üç mezhebe göre ise ihrâma girmiş olmak için sadece niyet yeterlidir.

İHRÂMA GİRME YERLERİ

Harem Bölgesi. En yakını, Mekke'ye 8 km. mesafede Medîne istikametinde "Ten'îm"; en uzak olanları ise Tâif yönünde "Ci'râne" (Şi'bü Âl-i Abdullah) ve Cidde istikametinde Hudeybiye yakınlarında "Aşâir"dir. Diğerleri ise, Irak yolu üzerinde "Seniyyetülcebel", Yemen yolu üzerinde "Edâtü Libn" (Hüseyniye) ve Arafat sınırında "Batn-ı Nemîre"dir.

Mekkeliler hac için Harem bölgesi sınırları içinde; umre için ise Hil bölgesine çıkarak meselâ Ten'îm veya Arafat gibi Harem bölgesi dışındaki bir yerde ihrâma girerler. Hac ve umre yapıp ihrâmdan çıkmış olan Harem bölgesindeki Mekkeli olmayan kişiler (Âfâkî ve Mîkâtî olanlar), umre yapıp ihrâmdan çıktıktan sonra, yeniden ihrâma girmek istediklerinde, aynı hükme uyarlar. Onlar da hac için Harem bölgesinde, Umre için ise Harem bölgesi dışına çıkarak meselâ Ten'îm veya Arafat gibi bir yere gidip ihrâma girmek durumundadır.

Hil Bölgesi. Hil bölgesi, Harem bölgesi ile Mîkât yerleri arasındaki yerlerdir. Bu bölgede ikâmet edenlere Mîkâtî veya Hillî denir. Hillî, Hil bölgesinde yaşayan kişi anlamındadır. Mîkâtîler gerek hac gerek umre için Harem bölgesine girmeden bulundukları Hil bölgesinde ihrâma girerler.

Âfâk Bölgesi. Harem ve Hil bölgelerinin dışında kalan yerlere Âfâk denir. Hil bölgesi dışından doğrudan Mekke'ye veya Harem bölgesine gelenlerin ihrâmsız geçmemeleri gereken beş nokta, Hz. Peygamber tarafından belirlenmiştir. Bunlardan her birine "***mîkât***", bu noktaların sınırladığı ve Hil bölgesi dışında kalan yerlere de "***âfâk***" ve bu yerlerde yaşayan insanlara da ***âfâkî*** denir ki *uzaklardan gelen* anlamındadır.

Mekke'ye veya Harem bölgesine gelenlerin ihrâmsız geçmemeleri gereken bu beş yer şunlardır:

1. Zülhuleyfe. Mekke'ye Medîne üzerinden gelenlerin mîkâtıdır. Medîne'ye yaklaşık 10 km., Mekke'ye 450 km. mesafededir. Mekke'ye en uzak mîkât budur. Hz. Peygamber Vedâ haccında, hâlen Âbâr-ı Ali denilen bu mîkâtta ihrâma girmiştir.

2. Cuhfe. Mısır ve Suriye istikametinden gelenlerin mîkâtıdır. Mekke'ye yaklaşık 187 km. uzaklıktadır.

3. Zâtüırk. lrak yönünden gelenlerin mîkâtıdır. Mekke'ye uzaklığı yaklaşık 94 kilometredir.

4. Karnülmenâzil. Necid ve Küveyt yönünden gelenlerin mîkâtı olup, Mekke'ye yaklaşık 96 kilometredir.

5. Yelemlem. Yemen ve Hindistan tarafından gelenlerin mîkâtı olup, Mekke'ye yaklaşık 54 km. mesafededir. Mekke'ye en yakın mîkât budur.

Süveyş yönünden Kızıldeniz yolu ile gelenler, Cuhfe yakınında Râbığ hizasında ihrâma girerler. Hava yolu ile Cidde'ye gelenler ise, geldikleri istikametteki mîkâtın hizasını geçmeden, niyet ve telbiye yaparak ihrâma girerler.

İhrâmın Vâcipleri:

1.Mîkât sınırını ihrâmsız geçmemek.

2. İhrâm yasaklarından sakınmak.

İhrâm Yasakları:

1. Vücutla İlgili Yasaklar

1. Saç veya sakal tıraşı olmak, bıyıkları kesmek.

2. Kasık ve koltuk altı kılları ile vücudun diğer yerlerindeki kılları tıraş etmek, yolmak veya koparmak.

3. Tırnak kesmek.

4. Süslenme amacıyla saç, sakal ve bıyıkları yağlamak, boyamak, saçlara biryantin veya jöle sürmek, kadınlar oje ve ruj kullanmak. Vücuda veya ihrâm örtüsüne güzel koku sürmek; güzel kokulu sabun kullanmak.

2. Giyim ve Giyim Eşyası ile İlgili Yasaklar: Giyimle ilgili yasaklar sadece erkeklere yöneliktir. Kadınlar normal elbiselerini giyerler, sadece ihrâm süresince yüzlerini örtmezler.

1. Dikişli elbise ve iç çamaşırı türü giyim eşyası giymek. Normal şekilde giymeksizin, palto, pardesü gibi giyim eşyasını üzerine örtmek veya omuzuna almak yasak değildir. Bele kuşanılan kemerde, omuza asılan çantada, ayaklara giyilen üzeri ve topukları açık ayakkabı veya terlikte dikiş bulunabilir. Çünkü yasak olan dikiş değil; giyim eşyası olarak dikilmiş şeylerin giyilmesidir. Omuzlara örtülen ridânın uçlarını birbirine bağlamak veya iğne ile tutturmak cezâ gerektirmez ise de mekrûhtur.

2. Başı ve yüzü örtmek, takke ve benzeri şeyler giymek, başa sarık sarmak.

3. Eldiven, çorap ve topukları kapatan ayakkabı giymek.

Nalın gibi, mümkün olduğunca üzeri açık ayakkabı giymek müstehâptır. Üzeri açık ayakkabı giymek mümkün olduğu halde, sadece topukları açık ayakkabı giymek mekrûhtur. Ayak bileğine bitişen ve topukları örten ayakkabı giymek ise yasaktır, cezâ gerektirir.

3. Cinsel Konularla İlgili Yasaklar: Cinsel ilişki ve genellikle cinsel ilişkiye götüren öpme, oynaşma, şehvetle tutma gibi davranışlarda bulunmak. Şehevî duyguları tahrîk edici sözler söylemek.

4. Av Yasağı: Gerek Harem bölgesi içinde, gerek dışında eti ister yensin ister yenmesin her türlü kara avını avlamak, avcıya avını göstermek ve avlanmasına yardımcı olmak, av hayvanlarına zarar vermek yasaktır.

Yaratılışı îtibariyle vahşî, ürkek ve insandan kaçan hayvanlara av hayvanı denir. Suda yaşasa bile, doğup üremesi karada olan hayvanlar kara hayvanı sayılır. Deniz hayvanlarının avlanması yasak olmadığı gibi tavuk ve koyun gibi evcil hayvanların kesilmesi de ihrâmlıya yasak değildir.

5. Harem Bölgesiyle İlgili Yasaklar: Mekke şehri ve etrafındaki Harem denilen bölgedeki av hayvanlarının avlanması, bitkilerin kesilmesi veya koparılması ister ihrâmlı, ister ihrâmsız, herkes için yasaktır.

6. Yapılması Günah Olan ve Başkalarına Zarar Veren Konulardaki Yasaklar:

a) ***Füsûk:*** Tâatten ayrılıp mâsiyet sayılan şeyleri yapmak.

b) ***Cidâl*****:** Başkalarıyla tartışmak, hakâret ve kavga etmek. Her zaman yasak olan bu tür davranışlardan, ihrâmlı iken daha çok sakınmak gerekir.

HACCIN RÜKÜNLERİ

Hanefîler'e göre haccın ***ihrâm, Arafat vakfesi*** ve ***ziyaret tavâfı*** olmak üzere üç farzı vardır. Hac bu farzların sıraya uyularak yerine getirilmesiyle edâ edilmiş olur. Bu farzlardan ihrâm şart, diğer ikisi ise rükündür. Buna göre Arafat vakfesinin vaktini geçiren kimse o yıl hac yapma imkânını kaybeder, daha sonra yarım bıraktığı haccını kazâ eder.

Mâlikîler'e göre bu üç farz yanında ***sa'y*** de farzdır ve dördü birden haccın rükünlerini oluşturur. Şâfiîler ise, bunlara saçları kısaltmayı veya tıraş etmeyi (***halk*** veya ***taksîr***) ilâve ederek rükün sayısını beşe çıkarmışlar ve bu rükünler yerine getirilirken bir kısmında (ilk üçünde) sıraya riâyet etmenin de farz (rükün veya şart) olduğunu söylemişlerdir. Rükünlerin tamamı, usûlüne göre yapılmadıkça, cezâ ve keffâret ödemekle hac sahîh olmaz. Eksik kalan rüknün tamamlanması veya haccın kazâsı gerekir.

ARAFAT VAKFESİ

Vakfenin Geçerli Olmasının Şartları: Vakfenin geçerli (sahîh) olabilmesinin iki şartı vardır.

1. Hac için ihrâmlı olmak,

2. Vakfeyi özel (belirli) yer ve zamanda yapmak. İhrâm konusu yukarıda anlatıldığı için burada sadece ikinci şart olan "vakfenin belirli yer ve zamanda yapılması" şartı açıklanacaktır.

Vakfenin Yeri: Vakfenin yeri, Arafat bölgesidir. Arafat bölgesinin Mekke tarafındaki sınırı, "Urene vâdîsi"dir. Urene vâdîsi dışında Arafat bölgesinin her yerinde vakfe yapılabilir. Bu vâdî Arafat bölgesinden değildir. Burada bulunan "Nemîre Mescidi"nin kıble (kuzeybatı) tarafından bir kısmı da vakfe yerinin dışında kalmaktadır.

Vakfenin Zamanı: Zilhiccenin 9. arefe günü zevâl vaktinden yani güneşin tepe meridyeni üzerine geliş vaktinden bayramın ilk günü "fecr-i sâdık" denilen tan yerinin ağarmaya başladığı zamana kadar geçen

süredir. Bu konuda mezhepler arasında görüş ayrılığı yoktur. Sadece Hanbelîler'e göre vaktin ilk ânı, arefe günü fecr-i sâdık ile başlar.

Cem'-i Takdîm: Ebû Hanîfe'ye göre cem'-i takdîm ile kılınabilmesi için;
a) Arefe günü hac için ihrâmlı olarak Arafat'ta bulunmak,
b) Mescid-i Nemîre'de cemâat-i kübrâ ile kılmak gerekir. Aksi halde her namaz kendi vaktinde kılınır.
Diğer üç mezhep ile Ebû Yûsuf ve İmam Muhammed'e göre, arefe günü hac için ihrâmlı olanların Arafat'ta öğle ve ikindi namazlarını, ister Nemîre Mescidi'nde ister çadırlarda, ister cemaatle, ister münferit olarak cem'-i takdîm ile kılmaları sünnettir.

Ziyaret Tavâfı: İfâda tavâfı.

TAVÂFIN SAHÎH OLMASININ ŞARTLARI

Tavâfın Vaktinde Yapılması: Tavâfın hangi vakitten itibaren yapılacağı yani başlangıç vakti önemlidir. Son vakti için bir sınır yoktur, ömrün sonuna kadar herhangi bir vakitte yapılması yeterlidir.

Hanefî ve Mâlikîler'e göre ziyaret tavâfının vakti bayramın ilk günü fecr-i sâdıktan itibaren başlar. Şâfiî ve Hanbelîler'e göre ise ziyaret tavâfının vakti, arefe günü gece yarısından itibaren başlar. Ziyaret tavâfı ilk vaktinden sonra her zaman yapılabilirse de Ebû Hanîfe'ye göre bu tavâfın kurbân kesme günlerinde, yani bayramın üçüncü günü güneş batıncaya kadar; Mâlikîler'e göre ise zilhiccenin sonuna kadar yapılması vâciptir. Mazeretsiz olarak daha sonraya bırakılırsa cezâ (dem) gerekir.

Şâfiî ve Hanbelîler ile Ebû Yûsuf ve İmam Muhammed'e göre ise, ziyaret tavâfının bayramın ilk üç gününde yapılması vâcip değil, sünnettir. Mazeretsiz olarak daha sonra yapılması mekrûh ise de cezâ gerekmez.

Tavâfın, bayramın ilk günü yapılması ise daha fazîletlidir.

2. Niyet.

3. Tavâfın Mescid-i Haram'ın İçinde, Kâbe'nin Etrafında Yapılması: Kâbe'nin etrafında tavâf yapılan yere "***metâf***" (tavâf alanı) denir.

4. Şavtların Çoğunu Yapmış Olmak: Hanefîler'e göre, şavtların çoğunu yani en az dördünü yapmış olmak tavâfın geçerlilik şartı olup son üç şavt yapılmayacak olursa, tavâf sahîh olur, fakat farz ve vâcip tavâflarda eksik kalan her şavt için cezâ gerekir. Diğer üç mezhepte ise, yedi şavtın hepsi rükün olup bütün şavtlar yapılmadığı takdirde tavâf sahîh olmaz.

TAVÂFIN VACİPLERİ

1. Abdestli olmak. Tavâf esnasında abdest bozulursa, abdest alındıktan sonra eksik kalan şavtlar tamamlanabilir.

2. Setr-i avret, yani avret sayılan yerlerin örtülü olması. Setr-i avret, her zaman farzdır. Tavâfta vâcip olmasının anlamı, ihlâlinden dolayı cezâ gerekmesidir. Avret sayılan uzuvların dörtte biri veya daha çoğu açılırsa cezâ gerekir; daha azında cezâ gerekmez.

3. Teyâmün, yani Kâbe'yi sol tarafına alıp kendisi Kâbe'nin sağında olacak şekilde yürümek.

4. Tavâfa Hacerü'l-esved hizasından başlamak.

5. Tavâfı, hatîmin dışından dolaşarak yapmak. Çünkü hatîm denilen kısım Kâbe'den sayılır. Hatîmin dışından dolaşmadan yapılan şavtlar iâde edilmediği veya hiç değilse eksik kalan kısım hatîmin çevresi dolaşılarak ikmâl edilmediği takdirde cezâ gerekir.

6. Farz ve vâcip tavâfları yedi şavta tamamlamak.

7. Gücü yetenler tavâfı yürüyerek yapmak. Yaşlılık, hastalık veya sakatlık sebebiyle yürüyerek tavâf edemeyenler arabaya veya tahtırevana binerek tavâf ederler.

8. Tavâf namazı kılmak. İster farz, ister vâcip, isterse nâfile olsun, her tavâftan sonra iki rek'at tavâf namazı kılmak vâciptir. Kerâhet vakti değilse, tavâfın hemen peşinden hiç ara vermeden bu namazı kılmak müstehâptır. Daha sonra kılınsa da edâ edilmiş olur. Çünkü bu namaz, haccın veya tavâfın vâciplerinden değil, vitir namazı gibi müstakil bir vâciptir. Bu sebeple terki hac cinâyeti sayılmaz ve bir cezâ gerekmez.

Arada tavâf namazını kılmadan peş peşe tavâf yapmak ise mekrûhtur.

Tavâf namazını "makâm-ı İbrâhîm"in arkasında kılmak müstehâptır. Orada yer bulunmazsa, mescidin içinde uygun olan başka bir yerde kılınır. Harem bölgesi dışında kılmak ise mekrûhtur. İhrâm namazında olduğu gibi, bu namazın da ilk rek'atında Kâfirûn, ikinci rek'atında İhlâs sûrelerinin okunması müstehâptır. Tavâf için kerâhet vakti yoktur. Ancak, Hanefîler'e göre tavâf namazı; farz ve vâcip namazların kılınması mekrûh olan üç vakit dışında, sabah ve ikindi namazlarının farzları edâ edildikten sonra da kılınmaz. Şâfiî mezhebinde ise kerâhet vaktinde tamamlanan tavâfla ilgili tavâf namazı o anda kılınabilir.

Yukarıda sayılanlardan ilk altısı sadece Hanefîler'e göre vâciptir. Diğer üç mezhepte bunlar tavâfın sıhhat şartı olduğundan, herhangi birinin eksik kalması hâlinde tavâf sahîh olmaz ve iâde edilmesi gerekir. Son ikisi yani tavâf namazı ve tavâfın yürüyerek yapılması, Hanefî ve Mâlikîler'e göre vâcip, Şâfiî ve Hanbelîler'e göre ise sünnettir.

Tavâfın vâciplerinden biri mazeretsiz terkedilirse cezâ gerekir, fakat tavâf sahîh olur. Tavâf yeniden yapılırsa cezâ düşer.

HACCIN VACİPLERİ

Sa'y, Müzdelife vakfesi ve Şeytan taşlama haccın vâcipleridir.

Sa'y: Sa'y Hanefî mezhebine göre hac ve umrenin vâciplerinden, diğer üç mezhebe göre ise haccın rükünlerindendir. Sa'y yerine "***Mes'a***" denir.

Sa'yin Geçerli Olmasının Şartları:

1. Sa'yi, ihrâma girdikten yani hac veya umre yahut her ikisi için niyet ve telbiye yaptıktan sonra yapmak. İhrâma girmeden önce hac veya umre menâsikinden hiçbiri yapılamaz.

Sa'yin sahîh olması için, ihrâma girdikten sonra yapılması şart ise de ihrâmlı olarak yapılması şart değildir; belirli menâsik tamamlanıp ihrâmdan çıktıktan sonra da yapılabilir. Nitekim hac için ihrâma giren kimse, kurbân bayramının ilk günü fecr-i sâdıktan önce ihrâmdan çıkamayacağı için, Arafat vakfesinden önce hac sa'yini yapmak isterse, ihrâmlı olarak yapar. Arafat dönüşü ziyaret tavâfından sonra yaparsa, ihrâmsız olarak da yapabilir. Efdal ve sünnete uygun olan da budur. Umre sa'yinin ihrâmlı olarak yapılması vâciptir. Umre tavâfının dördüncü şavtından sonra tıraş olan kişi, ihrâmdan çıkmış olur. Bu kişinin ihrâmsız olarak yapacağı umre sa'yi sahîhtir, fakat sa'yi tamamlamadan ihrâmdan çıkarak vâcibi terkettiği için cezâ (*dem*) gerekir.

2. Hac sa'yini hac ayları başladıktan sonra yapmak. İhrâma girme dışında, hacla ilgili menâsikten hiçbiri, hac ayları girmeden yapılamaz.

3. Sa'yi mûteber bir tavâftan sonra yapmak. Sa'y tek başına müstakil bir nüsük değildir. Ancak mûteber bir tavâftan sonra, ona bağlı olarak yapılabilir. Mûteber tavâf, hades-i ekberle yani cünüp, aybaşı veya lohusa olarak yapılmamış olan tavâftır.

4. Şavtların çoğunu yani en az dördünü yapmış olmak. Hanefî mezhebinde, sa'yin yedi şavtından dördü rükün, üçü vâciptir. Diğer üç mezhepte bütün şavtlar rükündür.
5. Sa'ye Safâ'dan başlamak. Merve'den başlanırsa ilk şavt sahîh olmaz.

Sa'yin Vâcipleri:

1-Sa'yi yürüyerek yapmak. Yürümekten âciz olan hasta, yaşlı ve sakatlar, arabaya binerler.
2-Yedi şavta tamamlamak (ilk dört şavt rükündür).

Sa'yin Sünnetleri: Erkekler yeşil ışıklı sütunlar arasında "***hervele***" yapmak ve diğer kısımlarda ise normal yürümek. ***Hervele,*** kısa adımlarla koşarak canlı ve çalımlı yürümektir. Kadınlar hervele yapmazlar.

MÜZDELİFE VAKFESİ

Geçerli Olmasının Şartları:

1-Hac için ihrâmlı olmak.
2-Arafat vakfesini yapmış olmak.
3-Belirli yerde yani Müzdelife sınırları içinde yapmak. Muhassır vâdîsi dışında Müzdelife'nin her yerinde vakfe yapılabilir. Kuzeh dağı üzerindeki Meş'ar-i Harâm civarında yapılması sünnettir.
4-Belirli zaman içinde yapmak.

Müzdelife Vakfesinin Zamanı: Müzdelife vakfesinin zamanı, Hanefîler'e göre bayramın birinci günü (10 Zilhicce) tan yerinin ağarmaya başlamasından (fecr-i sâdık) güneşin doğmasına kadar olan süredir.

Mâlikîler'e göre, arefe günü akşamı güneşin batışından bayram sabahı güneşin doğuşuna kadar olan süre; Şâfiî ve Hanbelîler'e göre ise gecenin yarısından îtibaren güneşin doğuşuna kadar geçen süredir. Gece yarısı, güneşin batışı ile güneşin doğuşu arasındaki sürenin ortasıdır.

ŞEYTAN TAŞLAMA

a) Şeytan Taşlamanın Geçerli Olmasının Şartları

1. Taşlar cemrelere el ile fırlatılarak atılmalıdır. Ayakla veya herhangi bir âletle atılması sahîh olmadığı gibi, taşı geriden fırlatmaksızın cemre üzerine el ile konulması da sahîh olmaz.

2. Atılan şeyin, taş atma veya taşlama anlamını gerçekleştirecek bir madde olması gerekir. Bu bakımdan Hanefîler'in dışındaki üç mezhebe göre atılan şey mutlaka taş olmalıdır. Hanefîler'e göre ise, atılan şeyin taş, kurumuş çamur gibi üzerinde teyemmüm yapılması câiz olan bir madde olması gerekir. Ağaç, maden ve tezek gibi şeylerin atılması taşlama yerine geçmez.

3. Taşların her birini ayrı ayrı atmak gerekir. Hepsi birden atılırsa tek taş atılmış sayılır.

4. Taşlar cemre kümesinin üzerine yani taş havuzunun içine veya yakınına düşürülmelidir.

5. Taş, atıldığı yere atanın fiili sonucu ulaşmalıdır. Atılan taş, bir yere çarptıktan veya düştükten sonra bu yerin etkisi olmadan kendiliğinden atıldığı yere ulaşırsa, sahîh olur. Meselâ birinin omuzuna düşüp orada kaldıktan sonra o kişinin hareketiyle düşerse, istenilen yere ulaşsa bile sahîh olmaz, yeniden atılmalıdır.

6. Gücü yetenler taşları bizzat kendileri atmalıdır. Namazlarını ayakta durarak kılamayacak durumda olan kimseler başkalarını vekil tâyîn edebilirler.

7. Taşları belirli vakitler içinde atmak gerekir.

Şeytan Taşlama Zamanı: Taş atma zamanı Hanefî ve Mâlikîlere göre bayramın birinci günü fecr-i sâdıktan, Şâfiî ve Hanbelîlere göre ise, gece yarısından bayramın dördüncü günü güneş batıncaya kadar olan süredir. Ancak bu süre içinde, aşağıda açıklanacağı üzere taş atılması câiz olmayan vakitler de vardır.

1. Bayramın Birinci Günü (10 Zilhicce). Bu günde yalnız Akabe Cemresi'ne yedi taş atılır. Hanefîler'e göre, bayramın birinci günü taş atma zamanı, tan yerinin ağarmasından (fecr-i sâdık) ertesi günün tan yeri ağarmasına kadar olan süre olmakla birlikte, belirlenen bu süre içinde, güneşin doğması ile öğle namazı vaktinin girmesi arasındaki vakitte taşlamak sünnet, sabah güneşin doğmasından önce ve akşam güneşin batmasından sonra taş atmak mekrûh kabul edilmiştir.

Bu vakitlerde taş atmanın mekrûh sayılması, ortalığın karanlık olmasıyla ilgilidir. Çünkü karanlıkta atılan taşın hedefi tutması zor olduğu gibi, hedefe varıp varmadığı da izlenemez. Bunun yanında hem eziyet çekme hem de başkasına eziyet etme ihtimali bulunmaktadır. Fakat günümüzde bu bölgeler aydınlatıldığı için kerâhet sebebi olan sakıncalar da ortadan kalkmış olmaktadır. Bu bakımdan özellikle yaşlıların ve kadınların taşlamayı bu vakitlerde yapmaları, hem kendileri için rahat olacağı, hem de gündüz olacak izdihâmı rahatlatacağı gerekçesiyle daha uygun görülmüştür.

Mâlikîler'e göre taşlama vakti bayramın birinci günü tan yerinin ağarmasıyla başlar ve akşam namazı vaktinin girmesine kadar devam eder. Güneş battıktan sonra (gece veya ertesi gün) atılırsa, edâ değil kazâ sayılır ve cezâ gerekir. Şâfiî ve Hanbelîler'e göre ise bu vakit gecenin yarısından bayramın dördüncü günü güneş batıncaya (teşrîk günlerinin sonuna) kadar sürer. Bu sürenin herhangi bir anında taş atılması sahîhtir. Ancak henüz güneş doğmadan atılması mekrûh; güneşin doğuşundan zevâle kadar geçen sürede sünnet; zevâlden güneş batıncaya kadar kerâhetsiz câiz; mazeretsiz güneş battıktan sonraya geciktirmek ise mekrûh sayılmıştır.

2. Bayramın İkinci ve Üçüncü Günleri (11-12 Zilhicce). Bu günlerin her birinde her üç cemreye yedişer olmak üzere toplam 21 taş atılır. Bu iki günde taş atma zamanı, zevâl vaktinde başlar. Hanefîlere göre ertesi gün fecr-i sâdıka kadar, Mâlikîlere göre ise güneşin batmasına kadar devam eder. Belirtilen bu sürenin herhangi bir bölümünde taş atma işi yapılabilir. Bu iki günde zevâlden önce taş atılması ise câiz değildir.

Şâfiî ve Hanbelîler'e göre ise bu günlerle ilgili taşlamanın süresi de bayramın ilk günü gibi teşrîk günlerinin sonuna kadardır.

3. Bayramın Dördüncü Günü (13 Zilhicce). Ebû Yûsuf, İmam Muhammed ve diğer üç mezhep imâmına göre bayramın dördüncü günü de taş atma vakti, ikinci ve üçüncü günlerde olduğu gibi zevâlden itibaren başlar. Ebû Hanîfe'ye göre ise bayramın dördüncü günü taş atma zamanı fecr-i sâdıkta başlar. Ancak taşların henüz güneş doğmadan atılması mekrûh, güneşin doğuşundan zevâle kadarki sürede câiz, zevâlden sonra atılması ise sünnettir.

İster edâ, ister kazâ olsun, bayramın dördüncü günü güneşin batmasıyla taş atma süresi sona erer.

Atılacak Taş Sayısı: Bayramın birinci günü, sadece Akabe Cemresi'ne 7 (yedi) taş atılır, diğer iki cemreye taş atılmaz. Bayramın ikinci, üçüncü ve dördüncü günleri ise, Küçük Cemre'den başlamak üzere, sıra ile her üç cemreye, günde yedişerden 21 olmak üzere üç günde 63 taş atılır. Bayramın birinci günü atılan yedi taş da eklenirse taşlamada atılan toplam taş sayısı 70 olur. Ancak bayramın dördüncü günü cemrelere taş atmak fazîletli olmakla birlikte zorunlu değildir. Dördüncü gün taş zorunlu olmadığı takdirde atılan taş sayısı 49 (70-21=49) olur. Bayramın dördüncü günü taş atmayacak olanların, Hanefîler'e göre dördüncü günü fecr-i sâdıktan önce, diğer üç mezhepte ise üçüncü gün güneş batmadan önce Mina'dan ayrılmış olmaları gerekir. Mina'nın Mekke tarafındaki sınırı, Akabe Cemresi'dir. Akabe Cemresi'nden Mekke cihetine birkaç adım ilerlemek bile Mina'dan ayrılmak sayılır. Bayramın dördüncü günü taş atmayacak olanların, üçüncü gün güneş batmadan Mina'dan ayrılmaları, Hanefîler'e göre sünnettir. Güneş battıktan sonra ayrılmak mekrûh ise de cezâ gerekmez.

SAÇLARI TIRAŞ ETMEK veya KISALTMAK

1. İlk Tehallül: Hanefî mezhebinde, cinsel ilişki dışındaki ihrâm yasaklarının kalkmasını sağlayan ilk tehallül ancak saçların tıraş edilmesi veya kısaltılması ile olur. İlk tehallülün gerçekleşmesi için tertîbe uymak gerekmediği gibi daha önce taş atma ve kurbân kesme nüsüklerini yapmış olmak da gerekmez. Bayramın ilk günü fecr-i sâdıktan sonra tıraş olmakla ilk tehallül gerçekleşir ve cinsel ilişki dışındaki bütün ihrâm yasakları kalkar. Fakat Akabe Cemresi'ne taş atmak, kurbân kesmek, hatta ziyaret tavâfını yapmakla -tıraş olmadıkça- ne ilk ne de ikinci tehallül gerçekleşir. Şâfiîler'e göre ilk tehallül taş atma, tıraş olma veya ziyaret tavâfından herhangi ikisini yapmakla; Mâlikî ve Hanbelîler'e göre ise Akabe Cemresi'ne ilk günkü taşları atmakla gerçekleşir.

2. İkinci Tehallül: Cinsel ilişki dâhil bütün ihrâm yasaklarının kalkması demektir. İlk tehallülden sonra ziyaret tavâfının da yapılmasıyle olur. Şâyet henüz tıraş olmadan ziyaret tavâfı yapılmışsa, tıraş olmakla ilk ve ikinci tehallül her ikisi birden gerçekleşir. Hanefîler dışındaki diğer üç mezhepte, ikinci tehallül için ziyaret tavâfından başka sa'yin de yapılmış olması gerekir. Çünkü onlara göre sa'y vâcip bir nüsük değil, haccın rükünlerindendir.

VEDÂ TAVÂFI

Vedâ tavâfı Mekkeli olmayan ve Mekkeli hükmünde sayılmayan, uzak bölgelerden gelmiş hacıların Mekke'den ayrılmadan yapmaları gereken en son tavâftır. Buna **sader tavâfı** da denir. Sader ayrılma demektir.

Vâcip Olmasının Şartları:

1-Haccetmiş olmak.
2-Hacceden kişinin Âfâkî olması.
3-Kadınlar, Mekke'den ayrıldıkları esnada aybaşı veya lohusalık hâlinde olmamak.

HACCIN SÜNNETLERİ

a) Kudüm Tavâfı: Kudüm, "geliş ve varış"
b) Hac Hutbeleri.
c) Arefe Gecesini Mina'da Geçirmek
d) Bayram Gecesini Müzdelife'de Geçirmek.
e) Bayram Günlerinde Mina'da Kalmak.

"**Eyyâm-ı nahr**" ve "***eyyâm-ı Mina***" denilen Zilhiccenin 10-11 ve 12. günlerinde Mina'da kalmak ve orada gecelemek Hanefîler'e göre sünnet, diğer üç mezhepte ise vâciptir.

UMRE

İhrâma girerek tavâf ve sa'y yaptıktan sonra tıraş olup ihrâmdan çıkmaktan ibârettir. Hanefî ve Mâlikîler'e göre müslümanın ömründe bir defa umre yapması müekked sünnettir. Şâfiî ve Hanbelîler'e göre ise farzdır.

Umrenin Farz ve Vâcipleri: Hanefîler'e göre, umrenin farzları ihrâm ve tavâf olmak üzere ikidir. Bunlardan ihrâm şart, tavâf ise rükündür. Şâfiî ve Hanbelîler'e göre bu dört nüsük yani ihrâm, tavâf, sa'y ve tıraş birer rükündür. Mâlikî mezhebinde ise, ilk üçü rükün, tıraş ise vâciptir.

HÜKÜM BAKIMINDAN HAC ÇEŞİTLERİ

Şer'î hüküm açısından hac; *farz, vâcip* ve *nâfile* olmak üzere üç çeşittir. Belirli şartları taşıyan yükümlünün ömründe bir defa haccetmesi farzdır. Yükümlü olmadığı halde, haccetmeyi adayan kişinin bu adağını yerine getirmesi vâciptir. Diğer nâfile ibâdetlerde olduğu gibi, başlandıktan sonra bozulan nâfile haccın kazâsı da vâcip olur. Farz ve vâcip dışında yapılan hac ise nâfiledir. Hacla yükümlü olmayan çocukların yaptıkları hac ile bir kimsenin birinciden sonra adama (nezir) dışında yapacağı her hac nâfiledir.

YAPILIŞ ŞEKLİ BAKIMINDAN HAC ÇEŞİTLERİ

İfrad Haccı: İfrad haccı umresiz yapılan hacdır. Sadece hac ibâdeti yapıldığı için "***umresiz hac***" anlamında olmak üzere bu ad verilmiştir. Hac ayları içinde, hacdan önce umre yapmayıp, sadece hac niyetiyle ihrâma girerek hac menâsikini edâ edenler, ifrâd haccı yapmış olurlar. İster mîkât sınırı dışında ister içinde ikâmet etsin, herkes ifrâd haccı yapabilir.

Temettû' Haccı: Temettû' "yararlanmak, istifâde etmek" anlamına gelir. Aynı yılın hac aylarında umre ayrı ihrâmla, hac ayrı ihrâmla yapıldığı zaman iki ihrâm arasında, ihrâmsız, yani ihrâm yasaklarının bulunmadığı yasaksız bir zaman dilimi, umre ile hac arasında hac yasaklarının söz konusu olmadığı serbest bir vakit bulunduğu için bu ad verilmiştir.

Temettû' haccı aynı yılın hac ayları içinde, umre ve haccı ayrı ayrı niyet ve ihrâmla yapmaktır. Hac ayları içinde umre yapıp ihrâmdan çıktıktan sonra, aynı yıl hac için yeniden ihrâma girip hac menâsikini de edâ eden uzak bölgelerden gelmiş hacılar temettû’ haccı yapmış olurlar.

Kırân Haccı: Kırân haccı, her ikisine birlikte niyet edilerek aynı yılın hac ayları içinde umre ve haccı bir ihrâmda birleştirmektir. Hac ve umre tek ihrâmla yapıldığı için "***birleştirmeli hac***" anlamında bu adı almıştır. Umre ve hacca, ikisine birden niyet edip umreyi yaptıktan sonra ihrâmdan çıkmadan, aynı ihrâmla hac menâsikini de tamamlayan Âfâkîler "kırân haccı" yapmış olurlar.

Temettû' ve Kırân Haccının Şartları:

Hacceden kişi âfâkî olmalıdır. Harem ve Hil bölgelerinde, mîkât sınırları içinde ikâmet edenlerin temettû' ve kırân haccı yapmaları câiz değildir. Hac aylarından önce Mekke'ye gidip hac günlerine kadar orada kalan âfâkiler de bu konuda aynı hükme tâbîdir. Bunlardan haccedecek olanların, o yıl hac ayları girdikten sonra umre yapmamaları gerekir. Yaptıkları takdirde, isâet etmiş olurlar; şükür kurbanı değil, cezâ kurbanı keserler.

Umre ve hac, her ikisi aynı yılın hac aylarında yapılmalıdır. Şâyet umre, hac aylarından önce yapılmışsa veya umre tavâfının en az dört şavtı, hac ayları henüz girmeden tamamlanmışsa yapılan hac temettû’ veya kırân değil, ifrâd haccı olur.

3. Hac aylarında yapılan umreden sonra "***sahîh ilmâm***" olmamalıdır. ***Sahîh ilmâm,*** Hanefîler'e göre, umre ile hac arasında herhangi bir sebeple memlekete dönmekle, Şâfiîler'e göre ise, mîkât sınırları dışına çıkmakla gerçekleşir. Umre ile hac arasında, Hanefîler'e göre memleketine giden; Şâfiîler'e göre ise mîkât sınırları dışına çıkan kimse, dönüşte tekrar umre yapmazsa, yaptığı hac temettû' değil, ifrâd olur. Kırân haccında umreden sonra ihrâmdan çıkılmadığı için umre ile hac arasında ister mîkât dışına çıkılsın, ister memlekete veya başka bir yere gidilsin, kırân haccı ifrâda dönüşmez.

Bu üç nevî hacdan hangisi yapılırsa yapılsın, hac farîzası edâ edilmiş olur.

Bunların fazîlet bakımından sıralanışı Hanefîler'e göre kırân, temettû', ifrâd; Mâlikîler'e göre ifrâd, kırân, temettû'; Şâfiîler'e göre aynı yıl arkasından umre yapmak şartıyla ifrâd, temettû', kırân; Hanbelîler'e göre ise temettû', ifrâd, kırân şeklindedir. Bu görüş ayrılığının sebebi, Hz. Peygamber'in yaptığı haccın edâ biçimine ilişkin rivâyetlerin farklı olmasıdır.

HACDA KADINLAR

Hac ve umre menâsikinde kadınların erkeklerden ayrıldıkları husûslar, aşağıdakilerden ibâret olup diğer husûslarda aralarında fark yoktur.

1. İhrâmlı iken elbise, çorap, eldiven, kapalı ayakkabı, mest, çizme ve her türlü giyim eşyası giyebilirler. Başlarını örterler, sadece yüzlerini örtmezler.

2. Telbiye, tekbîr ve duâ yaparken, seslerini fazla yükseltmezler.

3. Tavâfta ıztıbâ' ve remel, sa'yde ise hervele yapmazlar.

4. İhrâmdan çıkmak için saçlarını tıraş etmezler, uçlarından biraz keserler.

5. Erkekler arasında sıkışmamak için Hacerü’l-esved'i uzaktan istilâm ederler.

6. Hacdan sonra aybaşı veya lohusa iken Mekke'den ayrılırlarsa vedâ tavâfı sâkıt olur.

7. Özel hallerini görmekte olan kadınlar, tavâftan başka, haccın bütün menâsikini bu halleriyle yapabilirler. Hayız ve nifâs denilen özel durumları sebebiyle farz olan ziyaret tavâfını eyyâm-ı nahrdan yani bayramın ilk üç gününden sonra yapmak veya vedâ tavâfını terketmekle kendilerine cezâ gerekmez.

Bu hâliyle ziyaret tavâfı yapmaları da Hanefîler'e göre geçerlidir. Bu durumda cezâ kurbanı kesmesi gerekir. Hayız veya nifâs hâlindeki bir kadın kudüm veya umre tavâfını yapmadan Arafat'a çıkmak ve vakfe yapmak zorunda kalırsa;

a) İfrâd haccı yapmak üzere sadece hac için ihrâma girmişse, temizlendikten sonra ziyaret ve vedâ tavâflarını yapar. Sünnet olan kudüm tavâfının terkinden dolayı bir şey gerekmez; haccı tamam olur.

Temettû' haccı yapmak üzere sadece umre için ihrâma girmişse, Hanefîler'e göre Arafat'a çıkarken hac için niyet ve telbiye yaparak umre ihrâmını iptal eder. Hacdan önce umre yapmadığı için ifrâd haccı yapmış olur; şükür kurbanı kesmesi gerekmez. Hacdan sonra iptal ettiği umreyi kazâ eder ve iptal ettiği için cezâ kurbanı keser.

Diğer mezheplere göre hac için niyet ve telbiye yapmakla umre ihrâmı bozulmaz, hac ihrâmı ile birleşmiş sayıldığından kırân haccı yapmış olur ve kırân hedyi kesmesi gerekir. Fakat hacdan sonra önceden yapılamayan umrenin kazâsı için ayrıca tavâf ve sa'y gerekmez. Hac için yapılan tavâf ve sa'y umre için de yeterli olur.

Kırân haccı için ihrâma girmişse, Hanefîler'e göre, umre tavâfından önce Arafat'ta vakfe yapmakla umresi bozulmuş sayıldığından ifrâd haccı yapmış olur. Şükür kurbanı kesmesi gerekmez. Fakat hacdan sonra bozulan umreyi kazâ eder ve bozduğu için bir cezâ kurbanı keser. Diğer mezheplere göre, umre tavâfını yapmadan Arafat'ta vakfe yapmakla umre bozulmuş olmaz. Yapılan hac yine kırân haccı olur ve şükür kurbanı kesmek gerekir. Hacdan sonra, önceden yapılamayan umrenin kazâsı için ayrıca tavâf ve sa'y gerekmez. Hac için yapılan tavâf ve sa'y umre için de yeterli olur.

Kurbân Yerine Oruç: Temettû’ veya kırân haccı yapanlardan, çeşitli sebeplerle temettû’ ve kırân hedyi kesme imkânı bulamayanlar, üçü hac esnâsında, yedisi de hacdan sonra olmak üzere toplam on gün oruç

tutarlar. İlk üç günün, hac ayları içinde, ihrâma girdikten sonra ve kurbân bayramının ilk gününden önce tutulması gerekir. Temettû’ haccında bu üç gün oruç, henüz hac için ihrâma girmeden, umre ihrâmından sonra da tutulabilir. Ancak kurbân bayramından önce tamamlanamadığı takdirde, kurbân kesme imkânı olmasa bile oruç kurbana bedel olmaz. Hac esnasında üç gün oruç tutulduktan sonra, "***eyyâm-ı nahr***" denilen kurbân kesme günleri içinde ve henüz tıraş olmadan kurbân kesme imkânı doğarsa, oruç kurbân yerini almaz; kurbân kesmek gerekir. Fakat tıraş olduktan veya eyyâm-ı nahrdan sonra bu imkân elde edilirse, ayrıca kurbân kesmek gerekmez. Hacdan sonra tutulması gereken yedi gün orucun Mekke'den ayrılmadan tutulması da mümkün ise de döndükten sonra memlekette tutulması efdâldir. Gerek hac esnasında, bayramdan önceki üç gün; gerek hacdan sonra tutulması gereken yedi gün orucun, aralıklı olarak tutulması câiz fakat, ara vermeden peş peşe tutulması efdâldir.

HAC ve UMRENİN CİNÂYETLERİ

İhrâmlı iken Harem bölgesinde yapılması yasak olan şeylerin yapılmasına ***cinâyet*** denir.

CİNÂYETLERİN CEZÂ ve KEFFÂRETLERİ

Hac esnâsında işlenen kimi cinâyetler, Haccın bozulmasını ve kazâsını gerektirirken, kimileri ağırlık derecesine göre çeşitli cezâ ve keffâreti gerektirirler. Cinâyetin durumuna göre ödenmesi gereken keffâret ve cezâlar şunlardır: *Kazâ, bedene, dem, sadaka, bedel ödeme ve oruç.*

Hac ve Umrenin Bozulmasına Yol Açan ve Kazâ Edilmesini Gerektiren Cinâyetler:

Hac için ihrâma girdikten sonra henüz Arafat vakfesini yapmadan cinsel ilişkide bulunmak haccı ifsât eder. Bu konuda bütün mezhepler aynı görüştedir. Hac tamamlanmadan ihrâmdan çıkılamayacağı için bozulan bu haccın yarım bırakılmayıp tamamlanması, ayrıca gelecek senelerde kazâ edilmesi ve işlenen cinâyet sebebiyle bir koyun veya keçi kurbân edilmesi (*dem*) gerekir.

Arafat vakfesinden sonra fakat ilk tahallülden önce -yani tıraş olup ihrâmdan çıkmadan önce- cinsel ilişkide bulunmakla da Hanefîler dışındaki üç mezhebe göre hac bozulur. Hanefîler bu durumda haccın bozulmayacağını, fakat cezâ olarak bir sığır veya deve kurbân edilmesi gerektiğini söylerler.

Umre için ihrâma girildikten sonra umre tavâfının en az dört şavtı yapılmadan cinsel ilişkide bulunmak da Hanefîler'e göre umrenin bozulmasına yol açar. Bozulan umre bırakılmayıp tamamlandıktan sonra ihrâmdan çıkılması, daha sonra bunun kazâ edilmesi ve işlenen cinâyet sebebiyle bir koyun veya keçi kurbân edilmesi gerekir.

Deve veya Sığır Kesmeyi (Bedene) Gerektiren Cinâyetler:

Hanefîler'e göre Arafat'taki vakfeden sonra fakat ilk tehallülden önce, yani henüz tıraş olmadan, cinsel ilişkide bulunmak. Bu durumda Hanefîler dışındaki üç mezhebe göre, hac fâsit olur, kazâsı gerekir.

Ziyaret tavâfını cünüp olarak yapmak. İlmihâl kitaplarında fakîhlerin çoğunluğunun görüşü olarak, kadınların hayız ve nifâs hâlinde yani aybaşı ve lohusa iken ziyaret tavâfını yapmalarının da aynı şekilde bu cezâyı gerektirdiği belirtilir. Bazı âlimler ise sebebi ve temizlenme imkânı irâdî olmayan bu mazeret hallerini cünüplükten ayrı tutup temizlenmeden Mekke'den ayrılmak zorunda olan bu durumdaki kadınların ziyaret tavâfı yapabileceğini ve bir cezâ da gerekmeyeceğini belirtirler. Grup hâlinde seyahat edilip kafilenin bekleyememesi hâlinde bu son görüşün getirdiği kolaylıktan istifâde edilebilir. Hanefîler dışındaki diğer üç mezhebe göre ise, abdestli olmak tavâfın sıhhât (geçerlilik) şartı olduğundan bu haller ile yapılan tavâf, cezâ ödemekle de geçerli olmaz.

Cünüp veya abdestsiz olarak yapılan tavâf, hangi tavâf olursa olsun, abdestli olarak yeniden yapılırsa cezâsı düşer. Cünüp olarak yapılan tavâfın abdestli olarak yeniden yapılması vâcip; abdestsiz yapılan tavâfın iâdesi ise mendûptur.

Koyun veya Keçi Kesmeyi (Dem) Gerektiren Cinâyetler: Bunlar, hac ve umrenin vâcipleriyle ve ihrâm yasaklarıyla ilgili cinâyetler olmak üzere ikiye ayrılabilir.

Hac ve Umrenin Vâcipleriyle İlgili Olanlar:

1. Mîkâtı ihrâmsız geçmek.
2. Sa'yin tamamını veya en az dört şavtını terketmek yahut özürsüz yürüyerek yapmamak.
3. Müzdelife vakfesini özürsüz olarak terketmek.
4. Şeytan taşlamayı hiç yapmamak veya bir günde atılması gereken taşların yarıdan çoğunu atmamak. Yarıdan çoğu atılmışsa, eksik bırakılan her bir taş için sadaka vermek gerekir.
5. Ziyaret veya umre tavâfının son üç şavtını ya da sadece birini yapmamak.
6. Âfâkî olanlar vedâ tavâfını veya en az dört şavtını yapmamak.
7. Farz ve vâcip tavâflarda (ziyaret, umre ve vedâ tavâflarında) setr-i avrete uymamak.
8. Ziyaret ve umre tavâflarını abdestsiz; kudüm, vedâ ve umre tavâflarını cünüp olarak yapmak. Tavâf abdestli olarak iâde edilirse cezâ düşer. Hanefîler dışındaki üç mezhepte hadesten tahâret, tavâfın sıhhat şartı olduğundan, cünüp veya abdestsiz olarak yapılan tavâf sahîh olmaz.
9. Arefe günü Arafat'tan güneş batmadan önce ayrılmak.
10. Ebû Hanîfe'ye göre ihrâmdan çıkmak için Harem bölgesi dışında veya bayram günlerinden sonra tıraş olmak; ziyaret tavâfını bayram günle
rinden sonra yapmak ve Akabe Cemresi'ne taş atma, kurbân kesme ve tıraş
olma nüsüklerinde sıraya uymamak. Ebû Yûsuf ve İmam Muhammed ile diğer üç mezhepte bunlar vâcip olmayıp sünnet olduğundan cezâ gerekmez.

İhrâm Yasaklarıyla ilgili Olanlar:

1. Bir defada (aynı yerde ve aynı anda) vücudun veya bir uzvun tamamına güzel koku yahut yağ sürmek. Değişik yerlerde ve zamanlarda sürülürse, her bir uzuv için ayrı cezâ gerekir.

İhrâma sürülen güzel kokunun eni ve boyu birer karıştan büyük ve kokunun etkisi bir gündüz veya gece süresi devam ederse, koyun veya keçi kesmek gerekir. Bu orana ulaşmazsa sadaka verilir. Vücûda sürülen kokudan cezâ gerekmesi için belirtilen miktarda sürülmesi yeterlidir; bir gündüz veya gece süresi etkili olması şart değildir. Hanefîler dışındaki üç mezhepte de güzel kokudan cezâ gerekmesi için miktar ve zaman kaydı yoktur; sürülmesi yeterlidir.

2. Vücûdun veya saç, sakal gibi bir uzvun tamamına, süslenmek için yağ, jöle, biryantin sürmek veya kına, saç boyası ve benzeri şeylerle boyamak. Tedâvî için sürülen ilâç, merhem veya kokusuz krem ve yağlar için bir şey gerekmez.
3. Erkekler bir tam gündüz veya gece süresince giyim eşyası (elbise, iç çamaşırı, çorap, topukları kapatan ayakkabı) giymek, başı ve yüzü örtmek. Kadınlar yüzlerini örtemezler. Bir gündüz veya gece süresinden daha az giyilirse, sadaka yeterlidir. Şâfiî ve Hanbelîler'e göre, cezâ gerekmesi için bir süre geçmesi gerekmez; giyilmesi yeterlidir. Mâlikîler'e göre ise, giyilen şey vücûdu sıcak ve soğuktan koruyorsa, kısa bir süre giymekle; sıcak ve soğuktan korumayan incecik bir şey ise bir tam gün giymekle cezâ gerekir.
4. Saçın veya sakalın en az dörtte birini veya başka bir uzvun tamamını tıraş etmek. Daha azında sadaka yeterlidir.

5. Bir defada (aynı anda ve aynı yerde) bütün tırnakları veya bir elin yahut bir ayağın tırnaklarının tamamını kesmek. El ve ayaklardan her birinin tırnaklarının tamamı, ayrı ayrı yerlerde ve zamanlarda kesilirse, her biri için ayrı cezâ gerekir. Bir elin veya ayağın tırnaklarının tamamı kesilmeyip bir kısmı kesilirse, kesilen her bir tırnak için sadaka verilir. Bu takdirde verilmesi gereken sadaka toplamı, bir koyun veya keçi bedelini aşarsa, her tırnak için sadaka yerine, istenirse bir dem (koyun veya keçi) kesilebilir. Kendiliğinden kopan veya kırılan tırnaklar için bir şey gerekmez.

6. İlk tehallülden sonra henüz ziyaret tavâfını yapmadan cinsel ilişkide bulunmak.

7. İhrâmlı iken eşini şehvetle öpmek, okşamak, sarılıp kucaklamak gibi cinsel ilişkiye yol açan davranışlarda bulunmak. Şehvetle bakmak veya düşünmekle, boşalma bile olsa bir şey gerekmez.

Fıtır Sadakası Kadar Bağışta Bulunmayı Gerektiren Cinâyetler:

1. Herhangi bir uzvun tamamına değil, bir kısmına güzel koku sürmek.
2. Saç ve sakalın dörtte birinden az kısmını tıraş etmek.
3. Bir el veya ayaktaki tırnaklardan bir kısmını kesmek yahut bir el veya ayaktaki tırnakların tamamını ayrı ayrı yer ve zamanlarda kesmek. Ancak her tırnak için ayrı cezâ ödenir.
4. Her türlü giyim eşyasını bir gündüz veya gece süresinden daha az giymek.
5. Kudüm veya vedâ tavâfını abdestsiz olarak yapmak. Diğer üç mezhepte abdestsiz tavâf sahîh olmaz.
6. Vedâ tavâfı veya sa'yin, dördüncü şavttan sonraki şavtlarını eksik yapmak veya bu şavtları yürüyerek yapmamak. Eksik bırakılan her şavt için ayrı cezâ gerekir.
7. Farz ve vâcip olmayan tavâflarda setr-i avrete uymamak.
8. Şeytan taşlamada, bir günde atılan taşların, yarısından sonrasında eksik taş atmak. Eksik atılan her taş için ayrı cezâ gerekir.
9. İhrâmlı veya ihrâmsız birini tıraş etmek. Başkasına elbise giydirmek veya güzel koku sürmekten bir şey gerekmez.

Bedel Ödemeyi Gerektiren Cinâyetler: Bunlar, karada yaşayan av hayvanlarıyla ve Harem bölgesinin av ve bitkileriyle ilgili olanlar olmak üzere iki kısımdır.

Karada Yaşayan Av Hayvanlarıyla İlgili Olanlar: İhrâmlı iken karada yaşayan av hayvanı avlanırsa, Hanefîler'e göre, bu hayvanın kıymeti takdîr edilir. Takdîr edilen meblağ, her birine bir fıtır sadakası miktarından daha az veya daha çok olmamak üzere yoksullara dağıtılır veya her fıtır sadakası miktarı için bir gün oruç tutulur. Yahut da, eğer bu meblağ ile bir hedy satın alınabiliyorsa, Harem bölgesinde bir hedy kesilir. Takdîr edilen meblağ hedy bedelinden fazla ise, artan kısmın tasaddûk edilmesi gerekmez. Eti yenilen av hayvanları için bir koyun veya keçi bedelinden daha fazla kıymet takdîr edilebilir ise de fil, arslan, kaplan gibi eti yenmeyen hayvanlara daha fazla kıymet takdîr edilmez. Av ölmemiş fakat yaralanmış veya zarar görmüşse, sağlam durumu ile kusurlu hâli arasındaki kıymet farkı takdîr edilir. Verilen zarar iyileştikten sonra hayvanda bir eksiklik bırakmazsa, cezâ ödemek gerekmez.

Hanefîler dışındaki üç mezhepte ise av hayvanları, benzeri olanlar ve olmayanlar olmak üzere ikiye ayrılır. Meselâ yaban eşeği sığıra; ceylan keçiye ve tavşan oğlağa benzetilmiştir. Avlanan hayvanın benzeri varsa, o Harem bölgesinde kesilip eti yoksullara tasaddûk edilir veya takdîr edilen bedelin her bir fıtır sadakası miktarı için bir gün oruç tutulur. Benzeri olmayan hayvanların, takdîr edilen kıymetlerine îtibâr edilir.

Harem Bölgesinin Avları ve Bitkileriyle İlgili Olanlar: Harem bölgesiyle ilgili yasaklar sadece ihrâmlılar için değildir. Bu bölgenin avının avlanması, kendiliğinden biten her türlü canlı-yaş ağaç, bitki ve otlarının kesilmesi veya koparılması, ihrâmlı ihrâmsız herkese yasaktır. Hanefîler'e göre Harem bölgesinin avını avlayan kimse kıymetini tasaddûk eder. Bunun yerine oruç tutmak câiz olmaz. Bu bölgede kendiliğinden biten ve insanlar tarafından ekilip dikilen cinsten olmayan ağaç ve bitkileri kesip koparan kimsenin bunların bedelini tasaddûk etmesi gerekir. Bunları sahibinin kesmesi cezâ gerektirmez. İnsanlar tarafından ekilip dikilen veya insanların ekip diktiği cinsten olan ağaç ve bitkilerin kesilip koparılmasından dolayı ise bir cezâ gerekmez.

Özür Sebebiyle İhrâm Yasaklarına Uymamak: İhrâm yasakları bir mâzeretle de yapılsa, yine cezâ gerekir. Ancak bu yasaklar meselâ hastalık veya geçirilen bir kazâ sebebiyle başın tıraş edilmesi, örtülmesi yahut elbise giydirilmesi gibi semâvî bir mâzeretle yapılırsa cezâ olarak mutlaka dem (koyun veya keçi kesmek) gerekmez. Böyle bir durumla karşılaşan kişi muhayyer olur. İster peşpeşe veya aralıklı olarak üç gün oruç tutar, isterse altı yoksula birer fıtır sadakası kadar bağış yapar, bir yoksula altı gün fıtır sadakası verse de olur yahut da Harem bölgesinde bir dem keser. Hanefîler'e göre bilgisizlik, yanılma, unutma, baskı (tehdît) gibi semâvî olmayan mâzeretlerle işlenen yasaklar için muhayyerlik yoktur, koyun veya keçi kurbân etmek gerekir. Diğer üç mezhepte ise, semâvî olmayan mazeretlerden dolayı da muhayyerlik vardır.

CİNÂYET CEZÂ ve KEFFÂRETLERİNİN ÖDEME ZAMANI ve YERİ

Hac ve umrede işlenen bir cinâyetin cezâsını ödemek için belirli bir süre yoktur. Cinâyetin işlenişinden ömrün sonuna kadar, her zaman ödenebilir. Çünkü bütün keffâretler, gecikmeli olarak ***(terâhî*** üzere) yapılabilecek vâcip türündendir. Ancak, işlenen cinâyetin hac veya umrede meydana getirdiği kusuru bir an önce gidermek efdâldir. Vefâtına kadar ödemeyen ve ödenmesini vasiyet de etmeyen kimse günahkâr olur. Vasiyet olmadığı halde, mîrâsçıların, teberrû olarak ödemeleriyle de borç edâ edilmiş sayılır.

Söz konusu keffâretlerden oruç, sadaka ve bedelini ödeme cezâlarının ödeneceği belirli bir yer yoktur. İstenilen her yerde bunlar edâ edilebilir. Cezâ kurbanları ise, ister deve veya sığır, ister koyun veya keçi olsun, diğer "***hedy***" kurbanları gibi, ancak Harem bölgesinde kesilir.

Gerek sadakaların gerekse bu kurbanların etlerinin, sadece Harem bölgesindeki yoksullara verilmesi ve yedirilmesi gerekmez. Diğer yerlerdeki yoksullara da verilebilir.

İHSÂR ve FEVÂT

İhsâr, hac veya umre yapmak üzere ihrâma girdikten sonra, herhangi bir sebeple tavâf ve vakfe yapma imkânının ortadan kalkması demektir. Bunlardan herhangi birini yapma imkânı olursa, ihsâr gerçekleşmez. Hanefîler'e göre düşmanın engellemesi, savaş sebebiyle yolların kapanması, hastalık, parasız kalmak, kadının yanındaki mahreminin ölmesi gibi, hac yolculuğunu ve dolayısıyla tavâf ve vakfeyi önleyen her türlü engel, ihsâr sebebi sayılır. Şâfiîler'e göre ihsâr, ancak düşmanın engellemesiyle meydana gelir.

İhsâr Sebebiyle İhrâmdan Çıkma: İhrâmdan ancak, hac veya umre yapılarak çıkılır. Hac ve umre yapması engellenen kişiye gelince eğer sadece umre veya ifrâd haccı için ihrâma girmişse bir adet, şâyet kırân haccı için ihrâma girmişse iki adet "***ihsâr hedyi***" keserek ihrâmdan çıkar. Hanefîler'e göre ihsâr hedyi de, diğer hedy kurbanları gibi, ancak Harem bölgesinde kesilir. Şâfiîler'e göre ise, ihsârlı kişinin bulunduğu yerde kesilir. Hanefîler'e göre, ihsâr durumuyla karşılaşan kişi, Harem bölgesi dışında ise, kesilme vaktini belirleyerek Harem bölgesinde kendi adına ihsâr kurbanı kestirir. Kurbanın kesilmesiyle

tıraş olmasa bile, ihrâmdan çıkmış sayılır. Şâfiîler'e göre ise, tıraş olmadıkça ihrâmdan çıkılmaz. Henüz ihsâr hedyi kesilmeden ihrâmdan çıkılır veya ihrâm yasakları yapılırsa cezâ gerekir.

İhsâr Sebebiyle Yapılamayan Menâsikin Kazâsı: İhsâr sebebiyle yapılamayan hac ve umrenin kazâsı gerekir. Şâfiîler'e göre farz veya vâcip olmayanların kazâ edilmesi gerekmez. Hanefîler'e göre hac için ihrâma girenler; bir hac ve bir umre, kırân haccı için ihrâma girmiş olanlar; bir hac ve iki umre, umre için ihrâma girmiş olanlar ise; sadece bir umre kazâ ederler. Şâfiîler'e göre ise, hangisi için ihrâma girilmişse ancak onun kazâsı gerekir.
Fevât, haccetmek üzere ihrâma giren kişinin Arafat vakfesine yetişememesi, vakfe süresi içinde bir an olsun Arafat'ta bulunamamasıdır. İster mâzeret sebebiyle ister mâzeretsiz, vakfe süresi içinde (arefe günü zevâl vaktinden, bayram sabahı tan yeri ağarmaya başlayıncaya kadar), kısa da olsa bir an Arafat'ta bulunamayan kişi, o yılki hacca yetişememiş, haccı kaçırmış (*fevt etmiş*) olur. Bu duruma düşen bir kimse;

a) İfrad haccı yapmak üzere ihrâma girmişse, umre yaparak ihrâmdan çıkar. Daha sonraki yıllarda haccını kazâ eder.
b) Temettû' haccı yapmak üzere önce umre yapıp, sonra hac için ihrâma girmişse, vakfeye yetişemediği için temettû' bozulur; şükür kurbanı gerekmez. Bir umre daha yaparak ihrâmdan çıkar. Daha sonraki yıllarda sadece bir hac kazâ etmesi gerekir.
c) Kırân haccı için ihrâma girmiş ve vakfenin fevtinden önce umrenin tavâf ve sa'yini yapmışsa, temettû' haccında olduğu gibi, ikinci bir umre daha yaparak ihrâmdan çıkar. Şâyet umre tavâfını ve sa'yini yapmamışsa, önce umre ihrâmından çıkmak için tavâf ve sa'y yapar; sonra hac ihrâmı için ikinci defa tavâf ve sa'y eder ve tıraş olup ihrâmdan çıkar. Daha sonraki yıllarda sadece bir hac kazâ eder.
Vakfeyi kaçırarak hacca yetişemeyen kişilerin, ihrâmdan çıkmak için yaptıkları umreler, ihsâr durumuyla karşılaşanların kestikleri "hedy" yerinde sayıldığı için, Hanefîler'e göre haccı fevt olan kimselerin ayrıca kurbân kesmeleri gerekmez. Diğer üç mezhebe göre ise, kazâ edilen hacda kurbân kesmek vâciptir.
Farz Olan Hac İçin Vekâlet Şartları: Farz olan haccın bedel tarafından yapılan hacla edâ edilmiş sayılabilmesi için:

Adına haccedilecek kişi vefât etmiş veya yaşlılık, iyileşme ümîdi olmayan hastalık, kadının birlikte yolculuk yapacağı mahreminin bulunmaması gibi sebeplerle, bizzat haccetmekten devamlı olarak âciz olmalıdır. Bizzat haccetmekten devamlı olarak âciz olduğu konusunda gâlip zan bulunan kişi, adına vekâleten haccedildikten sonra haccedebilecek hâle gelse bile, vekilin yaptığı hacla borcu ödenmiş olur. Fakat acz hâli geçici olan veya bizzat haccedebilecek durumda olan kişi adına vekâleten yaptırılan hac nâfile olur; ayrıca kendisinin haccetmesi gerekir.

Adına haccedilecek kişiye hac, önceden farz olmuş olmalıdır.

Üzerine hac farz olmayan kişi adına vekâleten yapılan hac nâfile olur. Bu kişiye daha sonra hac farz olursa, bizzat haccetmesi, haccetmekten âciz olması hâlinde ise, tekrar bedel göndermesi gerekir.

Bedel gönderilecek kişi müslüman, akıllı, ergenlik çağına ulaşmış veya mümeyyiz olmalıdır. Henüz bülûğa ermemiş mümeyyiz çocuk, bedel olarak başkası adına haccedebileceği gibi kadının da başkası adına vekâleten haccetmesi câizdir. Hanefîler'e göre bedel gönderilecek kişinin, daha önce haccetmiş olması efdâl ise de şart değildir. Şâfiî ve Hanbelîler'e göre, vekilin daha önce haccetmiş olması gerekir.

Vekil, ihrâma girerken sadece gönderen adına niyet etmelidir. Vekil kendisi için de niyet eder veya birkaç kişiden vekâlet alıp her biri için niyet ederse, kendi adına haccetmiş olur, aldığı paraları iâde etmesi gerekir.

Vekil için ücret şart koşulmamalıdır. Çünkü hac ibâdettir. İbâdetler ücretle değil ancak Allah'ın rızâsını kazanmak için yapılır.

Vekil hacla ilgili masrafları için kendisine verilen parayı isrâf etmeden ve aşırı kısmadan, normal şekilde harcar. Artan miktârı dönüşünde iâde eder. Bunun geri alınmayıp hediye olarak vekile bırakılmasında bir sakınca yoktur.

Bedel gönderilen kişinin hac masrafı, gönderen tarafından karşılanmalıdır.

Başkası adına, kendi parasıyla hacceden kişi, kendisi için haccetmiş olur. Bu haccın sevabını başkasına bağışlayabilirse de bununla o kimsenin üzerindeki hac borcu ödenmiş olmaz. Şâfiîler'e göre ödenmiş olur.

Adına haccedilen kişi, kendisi için haccetmesini vekilden istemiş olmalıdır.

İzin veya vasiyeti olmadan, bir kimse adına başkası tarafından yapılan hac ile o kimse üzerindeki hac borcu düşmez. Şâfiîler'e göre düşer.

Vekil, haccı bizzat kendisi yapmalıdır.

Hastalık, tutuklanma gibi bir mâzeretle gönderenin bilgi ve izni dışında, vekil görevi başkasına devrederse, aldığı parayı iâde etmesi gerekir. Ancak bu konuda yetkili kılınmışsa, yerine başkasını vekil edebilir.

Vekil, gönderenin isteğine uymalı, onun istediği haccı yapmalıdır.

İfrâd haccı istenildiği halde, vekil temettû' haccı yaparsa, gönderen adına değil, kendi adına haccetmiş olur, aldığı parayı iâde etmesi gerekir. İfrâd haccı istenildiği halde, kırân haccı yaparsa, Ebû Hanîfe'ye göre hüküm yine aynıdır. Ebû Yûsuf ve İmam Muhammed'e göre ise, istihsânen gönderen adına haccetmiş sayılır. Gönderen, ifrâd, temettû' veya kırân haccından birini ismen belirtmeksizin, sadece "hac yapılmasını" istemişse, ifrâd haccı istemiş olduğu kabul edilir. Ancak "dilediğini yap" gibi bir ifâde ile seçimi vekile bırakmışsa, vekil dilediği haccı yapabilir.

Adına haccedilmesini vasiyet eden kişi, sarfedilecek paranın miktârını ve vekilin nereden gönderileceğini belirlemişse, buna uymak gerekir. Şâyet belirlememişse, vasiyet edilen para veya mîrâsın üçte biri yeterli ise, vekil adına haccedilecek kişinin memleketinden, yeterli değilse yettiği yerden gönderilir.

Vekil, gönderen adına yapılacak menâsiki tamamlamadıkça kendisi için umre yapmamalıdır. İster hac, ister umre için gönderilmiş olsun, vekil ancak gönderen adına yapılacak menâsiki tamamladıktan sonra, kendisi için umre veya hac yapabilir. Aksi halde yolculuğu kendi adına yapmış sayılacağından aldığı parayı iâde etmesi gerekir.

12. Vekil, yürüyerek değil, vâsıtaya binerek haccetmelidir. Vâsıta ücretini kendisine alıkoymak için, yürüyerek haccederse, kendisi adına haccetmiş olur.

Başkası adına yapılacak nâfile hac için, vekilin müslüman, akıllı ve mümeyyiz olması, adına haccettiği kişi için ihrâma girmesi ve haccı ücret karşılığı yapmaması şartları yeterlidir. Başkası adına hacceden vekil, haccı ifsât ederse aldığı parayı iâde eder. İrâdî olarak işlediği cinâyetler için ödenecek fidye ve cezâ kurbanlarının bedellerini kendisi karşılayacağı gibi, gönderenin izniyle bile olsa, temettû' veya kırân haccı yaptığı takdirde, kırân ve temettû' hedylerini de kendi parasıyla keser. İhsâr kurbanı ise, gönderenin parasından kesilir. Çünkü bunda vekilin kusuru ve dahli yoktur.

KURBÂN KONU ANLATIMI

Kurbân: Udhiyye de denilir.

Kurbanın Dînî Hükmü ve Kurbân Çeşitleri: Hanefî mezhebinde ağırlıklı görüşe ve bazı müctehid imâmlara göre vâcip, fakîhlerin çoğunluğuna göre müekked sünnettir.

Buna göre kurbân çeşitleri şöylece sıralanabilir: Kurbân bayramında kesilen kurbân, adak kurbanı, akîka kurbanı, kırân ve temettû' haccı yapanların kestikleri ve hedy adı verilen kurbân, hacda yasakların ihlâli hâlinde gereken cezâ ve keffâret kurbanı. Bu kurbân çeşitlerinin ortak ve farklı hükümleri vardır.

Vasiyetinin veya adağının bulunması hâlinde ölmüş kimse için kurbân kesilmesi gerekir ve kesilen kurbanın etinin tamamı fakirlere dağıtılır. Vasiyet veya adak olmasa bile, Şâfiîler hariç fakîhlerin çoğunluğuna göre, sevabı ölüye bağışlanmak üzere onun adına kurbân kesilebilir.

Kurbân Kesme Yükümlülüğü:
1) Müslüman olmak.
2) Akıllı ve bulûğa ermiş olmak.
3) Mukîm olmak, yani yolcu olmamak.
4) Belirli bir mâlî güce sahip bulunmak.

Hanefîler'den Ebû Hanîfe ve Ebû Yûsuf ile Mâlikî ve Hanbelî mezheplerine göre kurbanla yükümlü sayılmak için akıl ve bulûğ şart olmayıp gerekli mâlî güce sahip olan küçük çocuklar ve akıl hastaları adına kânûnî temsilcileri tarafından kurbân kesilmesi gerekir.

Hanefî fakîhlerinden İmam Muhammed'e ve Şâfiîler'e göre kurbân mükellefiyeti için akıl ve bulûğ şarttır. Hanefî mezhebinde bu konuda fetvâ İmam Muhammed'in görüşüne göre verilmiştir.

Diğer mezheplere göre kurbân mükellefiyeti açısından yolcu olanla mukîm olan arasında, kurbân kesmenin onlara göre sünnet olması sebebiyle, zaten bir farklılık yoktur.

Hanefî mezhebine göre, kurbân kesmeyi vâcip kılan zenginliğin ölçüsü, zekâtta ve fıtır sadakasında aranan zenginlik ölçüsüyle aynı olup kişinin borçları ve aslî ihtiyaçları dışında 20 miskâl (85 gr.) altın, asgarî zenginlik seviyesinin ne kadar süreceği belli olmayan bir ihtiyaçsızlık (***istiğnâ***) hâli mi, yoksa oturmuş istikrâr bulmuş bir zenginlik (***gınâ***), oturmuş zenginlik (***nisâb-ı gınâ***) aranmamış, o an için var olan ihtiyaçsızlık durumu (***nisâb-ı istiğnâ***) yeterli görülmüştür. Kişinin bu tür zenginliğinde kurbân bayramı süresindeki durumu ölçü alınır. Diğer mezhepler kurbân kesmeyi sünnet saydıklarından, kurbân mükellefiyeti için ayrıca bir zenginlik ölçüsü tesbit etmemişlerdir. Hanefî mezhebinde fetvâya esas olan ağırlıklı görüş, fakir kimsenin kestiği kurbanın, özel olarak onu adamadığı sürece, adak kurbanı hükmünü almaz.

Kurbanın Sıhhat Şartları: Koyun ve keçi sadece bir kişi için; deve, sığır ve manda ise yedi kişiyi aşmamak üzere ortaklaşa kurbân olarak kesilebilir. Bu hüküm Hanefîler dâhil üç mezhebe göre olup Mâlikî mezhebinde parasına ve etine iştirâkle ortak kurbân kesimi câiz görülmez.

Kesilecek hayvanın kurbân olmaya engel bir kusurunun bulunmaması, gerekir. Kötürüm derecesinde hasta, zayıf ve düşkün, bazı âzâları eksik; meselâ bir veya iki gözü kör, kulakları ve boynuzları kökünden kesilmiş, dili kesik, dişlerinin tamamı veya çoğu dökülmüş, kuyruğu ve memesi kesik hayvanlar kurbân olmaz. Ancak hayvanın doğuştan boynuzsuz, şaşı, topal ve deli, biraz hasta, bir kulağı delinmiş veya yırtılmış olmasında kurbân açısından bir sakınca yoktur. Koyunun daha semiz ve lezzetli olması maksadıyla doğduğunda kuyruğunun kısmen veya tamamen kesilmesi kusur sayılmaz.

Kurbanın sahîh olabilmesi için belirlenmiş vakit içinde kesilmesi gerekir. Kurbân, kurbân bayramının ilk üç günü yani zilhicce ayının 10, 11 ve
12. günleri, bayram namazının kılınmasından, 3. günün akşamına kadarki
süre zarfında kesilebilir. Şâfiî mezhebine ve bazı fakîhlere göre bu süre, bayramın 4. günü akşamına kadardır. Bayram namazı kılınmayan yerlerde
sabah namazı vaktinden itibaren kesilebilir.

Hanefî mezhebinde ortaklaşa kesilen kurbana bütün ortakların ibâdet niyeti ile katılmaları şarttır. Ortaklardan birinin sadece et elde etme niyetiyle iştirâki diğerlerinin kurbanını geçersiz kılar. Şâfiî ve Hanbelî mezheplerine göre ise böyle bir ortaklık, kurbân ibâdetine zarar vermez.

Bir kimse tek başına kesmek üzere aldığı büyük baş hayvana, sonradan altı kişiye kadar ortak kabul edebilir ancak bu mekrûhtur.

Kurbanlık niyetiyle alınan hayvan kesilmeden önce ölürse, zengin kimsenin tekrar kurbanlık satın alması gerekir, fakir için gerekmez. Kesimden önce kurbanlık kaybolur, sahibi ikinci defa kurbanlık alır da sonra birinci hayvan bulunursa, zengin de fakir de bunlardan sadece birini, tercihen daha iyi olanını keser. Fakirin ikisini de kesmesi gerektiği görüşü fetvâda tercih edilmeyen zayıf bir görüş olup fakirin kesmesinin adak hükmünü alacağı noktasından hareketle söylenmiştir.

Mükellefler yanlışlıkla birbirlerinin hayvanlarını kesseler, her kesilen kurbân, sahibinin kurbanı olmak üzere sahîh olur. Etler dağıtılmamışsa değişim yaparlar, değilse helâlleşir ve bir fark da talep etmezler.

Kesim İşlemi: Kıbleye karşı ve sol tarafı üzerine yatırılır. Kesim esnasında Allah'ın adını anmayı (***besmele***) kasten terkederse, Hanefî mezhebine göre bu hayvanın eti yenilmez.

Kurbân kesmenin rüknü, kurbanlık hayvanın kanını akıtmaktır. Sığır, manda, koyun ve keçi cinsinden hayvanlar yatırılıp çenelerinin hemen altından boğazlanmak sûretiyle (zebh), deve ise ayakta sol ön ayağı bağlanarak göğsünün hemen üzerinden (nahr) kesilir. Kesim işlemi boğazın iki tarafındaki şah damarları, yem ve yemek borusu kesilerek yapılır ve hayvanın kanının iyice akmasını temin için bir süre beklenilir.

Hayvana acı vermemek için önce şoka sokmak (bayıltmak), sonra kesmek câizdir; çünkü şoka giren hayvan ölmez, hayatı devam eder, ancak kesilince kanı akar ve ölür.

Akîka Kurbanı: Esasen akîka, Arapça'da yeni doğan çocuğun başındaki saçın adıdır. Akîka kurbanı kesildiği gün çocuğun başı da tıraş edildiği için kurbân bu adı almıştır.

Akîka kurbanı Hanefîler'e göre mübâh (bazı rivâyetlerde mendûp), diğer üç fıkıh mezhebine göre sünnet, Zâhirîler'e göre vâciptir.

KEFFÂRETLER

Keffâret kelimesi sözlükte "örten, gizleyen" anlamına gelir. Dînî bir terim olarak ise, "işlenen bir kusur ve günahtan dolayı Allah Teâlâ'dan af ve mağfiret dilemek niyetiyle yapılan, cezâ özelliği de bulunan bir tür mâlî ve bedenî ibâdet"tir.

Oruç Bozma Keffâreti: Orucu kasten bozan kimse için öngörülen keffâretin cezâî yönü ağır basar. Bu keffâreti gerektiren sebep ise, ramazan orucunu edâ eden kimsenin orucu kasten ve isteyerek bozmasıdır. İkrâh (ağır baskı), hata, unutma gibi kasıtlı olmayan durumlar keffâreti gerektirmez. Hanefîler de dâhil fakîhlerin çoğunluğuna göre ramazan orucunun cinsî münasebetle veya yeme içme ile bozulması aynı hükme tâbi iken Şâfiîler başta olmak üzere bir grup fakîhe göre ramazan orucunun sadece cinsî münasebetle bozulması keffâret gerektirir. Kasten de olsa yeme içme keffâreti gerektirmez.

Oruç bozmanın keffâreti; eğer imkânı varsa bir köle âzat etmek, buna gücü yetmiyorsa ara vermeksizin iki ay süreyle oruç tutmak, eğer buna da gücü yetmiyorsa altmış fakiri sabahlı akşamlı doyurmaktır.

Hanefîler de dâhil fakîhlerin çoğunluğuna göre keffâret ödeyecek kimsenin yukarıda sayılan sıraya riâyet etmesi, bir öncekini yapma imkânı bulunmadığında bir sonrakine geçmesi gerekir. Mâlikîler'e göre ise mükellef bu üç şıktan birini seçebilir.

Keffâret orucunda oruca geceden niyetlenmek, ayrıca tutacağı orucun keffâret orucu olduğunu niyetinde belirlemek de şarttır.

Hanefîler'e göre keffâret sebepleri, araya keffâretin edâ edilmesi girmeden birden fazla olursa (yani keffârete başlamadan önce birkaç defa oruç bozulmuşsa), hepsi için bir keffâret ödeme yeterli olur. Oruçta keffâret, sadece Ramazan ayında kasten bozulan Ramazan orucuna gerekir; diğer oruçlarda ve Ramazan orucunun Ramazandan sonraki kazâsında keffâret gerekmez, sadece kazâ gerekir.

Yemin Keffâreti: *On fakire yedirmek, yahut onları giydirmek, yahut da bir köle âzat etmektir.* Hanefî ve Hanbelîler'e göre bu üç gün orucun arka arkaya tutulması şarttır.

Bir kimse yeminini bozmadan keffâret verse de sonra bozsa, Hanefîler'e göre bu yeterli olmaz; bozduktan sonra yeniden keffâret vermelidir.

Zıhâr Keffâreti: (Sırt) Zıhâr keffâreti, zıhâr yemini yapan kimsenin karısıyla tekrar bir araya gelebilmesi için ödemesi gereken keffâretin adıdır.

Hanımlarından zıhâr ile ayrılmak isteyip de sonra söylediklerinden dönenlerin onlarla temas etmeden önce bir köleyi hürriyete kavuşturmaları gerekir. Size öğütlenen budur. Allah yaptıklarınızdan haberdârdır. Buna (köle âzat etmeye) imkân bulamayan kimse, temas etmeden önce aralıksız olarak iki ay oruç tutmalıdır. Buna da gücü yetmeyen altmış fakiri doyurur.

Adam Öldürmenin Keffâreti: Bir müslümanın müslüman, zimmî veya anlaşmalı (***muâhid***) gayri müslimi hatâen (yanlışlıkla, kazâ ile) öldürmesi hâlinde, gereken diğer hukûkî ve cezâî müeyyidelere ilâve olarak keffâret ödemesi de gerekir. Hanefîler'e ve bir grup fakîhe göre sadece hatâen adam öldürmede keffâret gerekirken fakîhlerin çoğunluğu kasten adam öldürmede de gerekli görürler.

Öldürme keffâreti, mümin bir köle âzat etmek, eğer buna güç yetmezse iki ay peş peşe oruç tutmak sûretiyle ödenir. Hatâen adam öldüren gayri müslimler keffâretle yükümlü tutulmaz ve sadece diyet öderler.

Hacda Tıraş Olma Keffâreti: Üç gün oruç tutmak, ya altı fakiri doyurmak, ya da bir koyun kurbân etmek gerekir. Üç gün orucun peş peşe tutulması şart değildir.

Hayızlı Kadınla Cinsî Münâsebet Keffâreti: Ebû Hanîfe de dâhil İslâm âlimlerinin çoğunluğuna göre, karısı ile hayızlı iken cinsî münasebette bulunan kimse günah işlemiştir. Allah'a bol tevbe ve istiğfâr etmekten başka yapabileceği bir şey yoktur. İbn Abbas, Katâde, Evzâî, Ahmed b. Hanbel gibi İslâm âlimlerine göre ise hayızlı kadınla ilk günlerde kurulan cinsî münasebet için bir dinar (4,25 gr. altın) kanamanın iyice azaldığı bir dönemde yapılan cinsî münasebet içinse yarım dinar keffâret ödenmesi gerekir. Bu keffâret kocanın zorlamasıyla olmuşsa sadece ona, iki tarafın isteğiyle olmuşsa ayrı ayrı ikisine de gerekir. Cinsî temasın kasten, unutarak, haram olduğunu bilmeden veya hayız durumunu farketmeden yapılmış olması sonucu etkilemez.

ADAK KONU ANLATIMI

Arapça'da nezir (***nezr***) diye ifâde edilen adak fıkıh dilinde, "bir kimsenin dînen yükümlü olmadığı ibâdet cinsinden bir şeyi kendisi için vâcip kılması"nı ifâde eder. Diğer bir ifâdeyle "kişinin farz veya vâcip cinsinden bir ibâdeti yapacağına dâir Allah Teâlâ'ya söz vererek o ibâdeti kendisine borç kılması"dır.

İmam Şâfiî ve Ahmed b. Hanbel başta olmak üzere fakîhlerin önemli bir kısmı adak adamanın mekrûh olduğu görüşündedir. Hanefîler ise Allah'a ibâdet ve tâat kâbilinden adakta bulunmayı mübâh görürler. Sonuçta bir ibâdetin işlenmesine vesîle olduğu için bunu müstehâp görenler de vardır. Mâlikîler adakta bulunmayı normalde mendûp, şarta bağlı adağı ise mübâh sayarlar.

Allah'a isyân ve mâsiyeti içermediği sürece, hangi grupta yer alırsa alsın, adakta bulunulduğunda yerine getirilmesi dînen vâcip görülmüştür.

Şartları: Adağın geçerli olabilmesi için adakta bulunan kimsenin müslüman, akıllı ve bulûğa (ergenlik çağına) ermiş bir kimse olması gerekir.

Adanan şeyin cinsinden bir farz veya vâcip ibâdetin bulunması gerekir.

Adanan şey bizzat hedeflenen (maksût) ibâdet cinsinden olmalı, başka bir ibâdete vesîle olduğu için farz veya vâcip sayılan bir ibâdet olmamalıdır. Meselâ abdest almayı, ezân ve kâmet okumayı, mescide girmeyi konu alan adak geçerli olmaz.

Adanan husûs, adayan şahsın o anda veya daha sonra yapması gereken farz veya vâcip bir ibâdet olmamalıdır. Kılmakla mükellef olduğu namaz, tutmakla mükellef olduğu ramazan orucu adak konusu olmaz.

Adanan şeyin meydana gelmesi ve yapılması maddeten ve dînen mümkün ve meşrû olması, mal ise adayan şahsın mülkiyetinde bulunması gerekir. Bir kimsenin sahip olmadığı malı adaması geçersiz, sahip olduğundan fazlasını adaması hâlinde ise sadece sahip olduğu kadarı hakkında geçerlidir. Ancak bir kimsenin ileride sahip olması kuvvetle muhtemel bir malla ilgili adağı geçerli sayılır. Meselâ ileride mîrâs yoluyla sahip olacağı malın adanması böyledir.

Adanan fiil Allah'a isyânı, bid'ât, günâh ve mâsiyeti içermemelidir. Bu takdirde adak geçersizdir.

Adak Hükmü: Herhangi bir şart ve zamana bağlanmayan (mutlak) adaklar, adama anından îtibaren gerekli hâle gelir ve ilk fırsatta yerine getirilmesi uygun olur. Bir şarta bağlanan adakların da o şartın gerçekleşmesi hâlinde yerine getirilmesi gerekir. Şart gerçekleşmeden adak yerine getirilirse geçersizdir; yapılan ibâdet nâfile sayılır. Meselâ, herhangi işi olduğu takdirde üç gün oruç tutmayı nezreden kimsenin durumu böyledir.

Yerine getirilmesi gelecek bir zamana bağlanan adaklar ise, Ebû Hanîfe ve Ebû Yûsuf'a göre bu zaman kaydına îtibâr edilmeksizin önceden de yerine getirilebilir. İmam Muhammed ile Şâfiîler ve Hanbelîler sadaka gibi mâlî ibâdetlerde aynı görüşü paylaşmakla birlikte namaz, oruç gibi bedenî ibâdetlerde vakit gelmeden hükmün sabit olmayacağı görüşündedir.

Fakat istenmeyen şart gerçekleşirse, dilerse adadığı şeyi yerine getirir, dilerse yemin keffâreti öder.

YEMİNLER

Sözlükte "kuvvet, sağ taraf, sağ el, ant, kasem " vb. mânalara gelir. Allah' ın isim ve sıfatları zikredilmeden söylenen bir sözün yemin sayılıp sayılmamasında toplumun örfü ve kutsal hakkındaki değerlendirmesi ölçü alınır. Toplumumuzda *"Kâbe hakkı için", "Kur'ân çarpsın", "Ekmek çarpsın", "Anam avradım olsun"* gibi toplumun üst ve kutsal değerlerini, sözünü teyît etmek için kullanma da, örfen yemin telakkî edildiği sürece, diğer yeminlerin tâbî olduğu hükme tâbîdir. Yemin çeşitleri:

1. Lağv Yemini. Yanlışlıkla doğru olduğu sanılarak yapılan yemindir. Bir kimsenin borcunu ödediğini sanarak "Borcumu ödedim" diye yemin etmesi böyledir.

2. Gamûs Yemini. Geçmiş zamanda yapılmış veya yapılmamış bir iş hakkında bile bile, kasten ve yalan yere yapılan yemindir. Gamûs yemini için keffâret gerekmez.

İmam Şâfiî'ye göre gamûs yemini için de keffâret gerekir.

3. Mün'akit Yemin. Yeminin terim anlamına uyun olan şekli olup, mümkün ve geleceğe ait bir konuda yapılan yemindir. Yeminler içerisinde yalnızca mün'akit yemininde keffâret gerekir.

DİYANET KURUL KARARLARI

CUMA NAMAZI VE ZUHR-İ ÂHİR

Cuma namazı, farziyyeti Kitâp, sünnet ve icmâ ile sâbit olan ve hutbeyi de ihtivâ eden iki rekâtlı, cemaatle kılınan bir namazdır. Cuma namazının hicretten önce farz kılındığına dâir rivâyetler bulunmakla birlikte, Hz. Peygamber ilk Cuma namazını hicret esnasında Medîne yakınındaki Rânûna denilen bir vâdîde kıldırmıştır. Cuma namazının farzı iki rekâttır. Bu konuda herhangi bir ihtilâf yoktur. Hz. Peygamber'in Cuma namazından önce ve sonra, ismi ne olursa olsun evde ya da câmide nâfile namaz kıldığı vâkîdir.

Cuma Namazı ile Yükümlü Olmanın Şartları: Cuma namazı, akıllı, bulûğ çağına erişmiş, sağlıklı, hür ve mukîm Müslüman erkeklere farz kılınmıştır. Kadınlar, hürriyeti kısıtlı olanlar, yolcular ve cemaate gelemeyecek kadar mâzereti olanlar Cuma namazı kılmakla yükümlü değildirler. Zîrâ Hz. Peygamber, köle, kadın, çocuk, hasta ve yolcu dışında Cuma namazının her müslümana farz olduğunu belirtmiştir.

Kadınların Cuma namazı kılmaları: Cuma namazı kılmak kadınlara farz değildir. Hadîs ve siyer kaynaklarında, Hz. Peygamber döneminde bazı hanımların münferiden Cuma namazına katıldıklarını bildiren rivâyetler bulunmakla birlikte, onların erkekler gibi yoğun bir şekilde Cuma'ya iştirâk ettiklerini gösteren bir bilgi bulunmamaktadır.

Şehir: İslâm bilginleri Cuma namazının sahîh olması için, Cuma namazının şehir veya şehir hükmünde bir yerleşim biriminde kılınması gerektiğini ileri sürmüşler, ancak şehrin tanımı konusunda ihtilâf etmişlerdir.

Hz. Peygamber, ilk Cuma namazını, Mekke'den Medîne'ye hicreti esnasında Sâlim b. Avf oğullarının ikâmet ettiği Rânûnâ adı verilen bir vâdîde kıldırmıştır. Buna göre, farzı edâ edecek sayıda cemaatin bulunduğu mezra, köy, belde, şehir gibi büyük veya küçük tüm yerleşim birimlerinde kılınan Cuma namazı sahîhtir.

Cemaat: Hanefi Mezhebinde, Cuma namazının kılınabilmesi için, Ebû Hanîfe ve Muhammed b. Hasen eş-Şeybânî'ye göre, imâmın dışında en az üç, Ebû Yûsuf'a göre ise, iki kişinin bulunması gerekir.

Şâfiîler ve Hanbelîler, Hz. Peygamber'in Medine'ye gelmesinden önce Es'ad b. Zürâre tarafından Medîne'de kıldırılan ilk Cuma namazında kırk kişinin hazır bulunduğunu bildiren rivâyetlere dayanarak kırk kişinin bulunması gerektiği görüşünü öne sürmüşlerdir.

1. İki rekât olan Cuma namazının farziyyetinin Kitap, sünnet ve icmâ ile sâbit olduğuna, sıhhat şartlarından olan hutbenin Cuma namazının farzından önce okunması gerektiğine,

2. Cuma namazının farzından önce ve sonra, Hz. Peygamber'in nâfile olarak namaz kıldığı sâbit olduğundan, Cuma'dan önce ve sonra nâfile namaz kılmanın sünnet olduğuna, bu nâfile namazların dördü farzdan önce, dördü de sonra olmak üzere toplam sekiz rekât kılınmasının uygun olacağına,

3. Cuma namazının kadın, hasta, yolcu, hürriyeti kısıtlı ve cemaate katılamayacak derecede mâzereti olanlara farz olmadığına, bununla birlikte kılmaları hâlinde namazlarının geçerli olup, ayrıca öğle namazı kılmaları gerekmediğine,

4. İmamla birlikte en az dört kişinin bulunduğu mezra, köy, belde, şehir gibi büyük veya küçük tüm yerleşim birimlerinde Cuma namazının kılınması gerektiğine,

5. Bir yerleşim biriminde birden fazla yerde Cuma namazı kılınabileceğine, bu sebeple zuhr-i âhir namazının kılınmasına gerek olmadığına,

6. Zuhr-i âhir namazını kılmak isteyenlere ise mânî olunmasının uygun olmayacağına karar verildi.

ESTETİK AMELİYAT

Estetik ameliyatın;

1) Sâlim fıtratı bozmak kastı olmamak,
2) Yapılmasında bir yarar veya yapılmamasında mevcut bir zarar bulunmak,
3) Hile, aldatma veya karşı cinse benzeme kastı bulunmamak,
4) Hukûkî karışıklığa ve yanlış anlamaya yol açmamak kaydıyla bir tür tedâvî olarak yaptırılmasında sakınca olmadığına karar verildi.

GÖZ DAMLASININ ORUCU BOZUP BOZMAYACAĞI

Göz damlasının ve astımlı hastaların nefes alabilmek için kullanmak zorunda oldukları, ağzına küçük zerrecikler hâlinde püskürtülerek (sprey) aldıkları ilaçların orucu bozup bozmayacağı hususlarında;

1) Mütehassıs göz tabiplerinden alınan bilgilere göre, göze damlatılan ilacın miktar olarak çok az (1 mililitrenin 1/20'si olan 50 mikrolitre) oluşu ve bunun bir kısmının gözün kırpılmasıyla dışarıya atıldığı, bir kısmının gözde, göz ile burun boşluğu birleştiren kanallarda ve mukozasında mesâmât yolu ile emilerek vücuda alındığı ancak yok denilebilecek kadar çok az bir kısmının sindirim kanalına ulaşabilme ihtimâlinin bulunduğu dikkate alınarak, İslâm fakîhlerinin de belirttiği gibi göz damlasının orucu bozmayacağına;

2) Bir kısmı ağız cidarında emilerek yok olacak kadar az olması ve esâsen yutulmadıkça ağıza alınan suyun orucu bozmadığı ve orucun teşrî hikmeti dikkate alınarak, astımlı hastaların ağıza püskürtülerek aldıkları ilacın da orucu bozmayacağına karar verildi.

KADININ İMÂMETİ

Kadınların namazda imâmlık yapması, bir kadının hemcinsleri olan diğer kadınlara imâmlığı ve kadın-erkek karışık cemaate veya sadece erkeklere imâmlığı olarak iki kısma ayrılır.

Kadının hemcinsleri olan diğer kadınlara imâmlığı konusunda, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in hanımlarından Ümm-ü Seleme ve Hz. Âişe' nin kadınlara imâm olarak namaz kıldırdıklarına, bu durumda öne geçmeyip ilk safın ortasında durduklarına ait ilk devir hadîs kaynaklarında bilgiler vardır. Kadınların günlük beş vakit namazda olduğu gibi, terâvîh namazında da diğer kadınlara imâmlık yapmaları İslâm fakîhleri tarafından câiz görülmüştür.

Bir kadının, erkeklere veya kadın-erkek karışık cemaate imâmlık yapması ise, ilk hadîs kaynaklarında ve pek çok kaynakta yer alan bir habere göre Hz. Peygamber (s.a.v.) istisnâî olarak ***Ümm-ü Varaka*** isimli hâfız-ı Kur'ân bir sahabiyye hanımın kendi ev halkına imâmlık yapmasına izin vermiştir. Ümm-ü Varaka' nın ev halkı ise, ölümünden sonra âzâd olmaları kaydıyla hür kıldığı biri erkek diğeri hanım iki köleden ibâretti.

Bu rivâyete dayanarak İmam Ahmed, Ebu Sevr, Müzenî, Taberî, İbn Teymiyye gibi âlimler, kadının zarûret hâlinde erkeklere de imâmlık yapabileceğini söylemişlerdir.

İmâm-ı A'zam Ebû Hanîfe, Şâfiî gibi müctehidler ile Cumhûr-u fukahâ ise, kadının erkeklere imâmlığını câiz görmemişlerdir.

KADINLARIN BAŞI AÇIK NAMAZ KILMALARI

Namazda ve namaz dışında örtülmesi gereken avret mahallinin;

1) Erkeklerde diz kapağı ile göbek arası,

2) Kadınlarda ise, el, yüz ve ayaklar dışındaki bütün beden olduğu ve namaz kılarken, bu uzuvların vücut hatlarını belli etmeyecek ve rengini göstermeyecek nitelikte bir elbise (örtü) ile örtülmesi gerektiğine ve kadınların baş açık olarak namaz kılmalarının câiz olmadığına karar verildi.

KADINLARIN CUMA, BAYRAM VE CENÂZE NAMAZI KILIP KILAMAYACAĞI VE BUNLARIN SAFLARDAKİ DURUMU

Cuma namazı farz-ı ayn, bayram namazları vâcip, cenâze namazı ise farz-ı kifâyedir. Bunlardan cuma ve bayram namazları, ancak cemaatle kılınır. Cenâze namazının cemaatle kılınması şart olmadığı gibi; ister erkek, ister kadın olsun tek bir müslümanın kılmasıyla kifâî farz yerine gelmiş olur. Görüldüğü üzere, gerek mükellefiyet gerek hüküm bakımından cenâze namazında kadın ile erkek arasında hiç bir fark yoktur.

Kadınlar cuma namazı ile yükümlü değildir. Cuma namazının kadınlara farz olmadığı konusunda icmâ vardır. Asr-ı saadetten beri hiçbir İslâm müçtehit ve âlimi bunun aksini söylememiş, bütün İslâm ülkelerinde, her dönemde uygulama da böylece devam edegelmiştir.

Cuma ve bayram namazları ile yükümlü olmadıkları halde kadınlar isterlerse bu namazlara katılabilirler. Bu takdirde, kendisine cuma namazı farz olmayan (mesela dînen misâfir sayılan) bir kişinin cuma namazını kıldığında o günkü öğle namazını kılmasına gerek olmadığı gibi, cuma namazına katılan kadınların da ayrıca öğle namazını kılmaları gerekmez.

Ne Hz. Peygamber (s.a.v.) döneminde ne de müteâkip asırlarda beş vakit namazla mükellef kadınların tamamının cuma ve bayram namazlarına katıldığı sâbit değildir. Günümüzde de isteyen hanımların câmi adabına uyarak câmilerin kendilerine ayrılan bölümlerinde, cuma ve bayram namazı kılmalarında hiçbir sakınca yoktur.

İster cuma, ister bayram, ister cenâze, hangi namaz olursa olsun, kadınlar erkeklerle birlikte namaz kıldıkları takdirde, erkeklerden ayrı, uygun bir yerde namaza durmaları gerekir. Peygamberimiz (s.a.v.) namaz saflarını önce erkekler, sonra erkek çocuklar en arkada da kadınlar olmak üzere düzenlemiştir. Sünnete uymayarak, kadınlar erkek safları arasına karışarak imâma uyarlarsa, Hanefî mezhebine göre cenâze dışında, kadınların arkasında ve hizâsında kalan erkeklerin namazları fâsit olmuş sayılır. Bu duruma sebep olan kadınlar da günâh işlemiş olurlar. Bu durum, rükû ve secdesi bulunmayan cenâze namazında meydana gelirse, erkeklerin namazı fâsit olmazsa da, sünnete aykırı hareket edildiği için mekrûh olur.

KADINLARIN İŞ HAYATINDA VE YÖNETİMDE YER ALMALARI

Kadınların Ticaret ve İş Hayatına Girmesi: İslâm'a göre, kural olarak kadın, ev içinde ve dışında çalışabilir; ailesinin ihtiyaçlarını sağlamada kocasına yardımcı olabilir. Şartlara ve ihtiyaçlara göre, aile hayatında eşlerin rollerinin değişmesi de mümkündür. Önemli olan hayatın huzur ve düzen içinde geçmesi, ihtiyaçların karşılanmasında bireylerin imkân ve kâbiliyetlerine uygun sorumlulukları dengeli şekilde üstlenmeleridir.

Kadın, mâlî ve ticârî alanlarda erkeklerle eşit konumda olup, kadın olması sebebiyle herhangi bir kısıtlamaya mârûz değildir; ticâret ve borçlar hukûku alanında erkeklerin sahip oldukları bütün hak ve yetkilere sahiptir.

Kadının Yöneticiliği: İslâm'da kadının, kamu görevi yapmasını yasaklayan açık, kesin ve bağlayıcı bir nass yoktur. Bu îtibarla, gerekli fıtrî donanımı hâiz, liyâkatli kadınların devlet başkanlığı da dâhil, her türlü yönetimde görev almasında dînî açıdan bir sakınca yoktur.

1) İslâm'da, erkeklere tanınan temel hak ve hürriyetlerin, aynı derecede kadınlara da tanındığına, kadın olmanın, hak ve fiil ehliyetini daraltan bir sebep olmadığına,

2) İslâm'ın öngördüğü temel prensip ve hükümlere, genel ahlak kurallarına uyulmak kaydıyla, kadın-erkek herkesin, çalışma, ticâret yapma ve iş hayatına katılma hakkına sahip olduğuna,

3) Gerekli fıtrî donanımı hâiz, liyâkatli kadınların devlet başkanlığı da dâhil, her türlü yönetimde görev almasında dînî açıdan bir sakınca olmadığına karar verildi.

KADINLARIN ÖZEL HALLERİNDE YAPAMAYACAKLARI İBÂDETLER

Kadınların ay hâli dönemlerinde, -temizleninceye kadar- cinsî ilişkide bulunmaları Kur'ân-ı Kerîm'de yasaklanmış; namaz, oruç ve Kâbe'yi tavâf da, sünnetle bu yasak kapsamına alınmıştır.

Kadınların ay hâli dönemlerinde namaz kılamayacakları, oruç tutamayacakları ve Kâbe'yi tavâf edemeyecekleri ayrıca bu günlerde kılamadıkları namazlarını kazâ etmeleri de gerekmediği konusunda İslâm müctehîd ve fakîhleri arasında icmâ vardır. Hayız ile ilgili hükümler aynen nifâs için de geçerlidir.

Âdet gören veya lohusa olan kadınların Kur'ân-ı Kerîm'i okumaları konusunda İslâm âlimlerinin farklı görüşleri vardır.

İmâm Mâlik ve Ahmed İbn Hanbel'e göre hayızlı veya lohusa olan kadınlar; el sürmeyerek ezbere veya yüzünden Kur'ân-ı Kerîm'i okuyabilirler, İmâm Mâlik bu durumdaki Kur'ân öğretici ve öğrencilerinin Kur'ân-ı Kerîm'i tutmalarını da öğretme ve öğrenme zarûretine binâen câiz görmüştür.

Zâhirî mezhebi fakîhlerinden İbn Hazm ise hayız ve lohusa olan kadınlarla cünüp olan kimselerin hem Kur'ân-ı Kerîm'i tutmaları ve hem de okumalarının câiz olduğunu söylemiştir.

Hanefî ve Şâfiîler ise hayız veya lohusa olan kadınların Kur'ân-ı Kerîm'i okumalarının câiz olmadığını söylemişlerdir.

KADINLARIN ŞAHİT VE MİRASÇI OLMALARI

Kadın-Erkek Eşitliği: İslâm'a göre, kadın ve erkek eşit ve birbirini tamamlayan varlıklardır. Yaratılıştan gelen fizyolojik ve psikolojik farklılıkların ötesinde, kadın ile erkek arasında bir ayrım yapılmamıştır; Allah katında bir insan ve kul olarak her ikisi de eşittir. Kur'ân-ı Kerîm kadın ve erkeğe eşit olarak hitâp etmektedir. Dînî yükümlülüklerde, ibâdetlerde, ahlâkî değer ve fazîletlerde kadın ile erkek arasında bir fark bulunmamaktadır. İslâm'da insanlar arasında tek değer ölçüsü takvâdır.

Kadının Şâhitliği: Konuyla ilgili âyetler birlikte değerlendirildiğinde, kadının şâhitliğinin erkeğinkine denk tutulabileceği anlaşılmaktadır.

Kadının Mîrasçılığı: İslâm'dan önce kadının sâbit ve belirli bir mîras hakkı yoktu. Hattâ o dönem Arap toplumunda, kadının mîrasçı olması bir tarafa, kendisi mîrasa konu olmaktaydı.

Kur'ân'ın kadını değersiz sayması söz konusu değildir. Bilakis konu ile ilgili âyetlerin getirdiği düzenlemeler, İslâm'ın kadınların hukûkî şahsiyetlerini tanıdığını, onların hak ve hukûkunu belirlemeye özel bir îtinâ gösterdiğini; haklarının zâyî edilmemesi için gerekli hukûkî tedbirleri aldığını ortaya koymaktadır.

Kadının mîrasta erkek gibi hak sahibi olduğu açıktır. Mîrastan kadına erkeğin yarısı kadar hisse verilmesi, kadının mîrasçı olarak sahip olabileceği bütün konumlar için değil, sadece kadının aynı babanın/ana-babanın çocuğu olarak erkek kardeşi ile birlikte mîrasçı olması durumunda söz konusudur.

Konu ile ilgili âyetlerde, bir erkeğin veya kadının, anne veya babası vefât etmişse ve çocuğu da yoksa sadece bir erkek veya kız kardeşi varsa, mîrastan her birine eşit olarak altıda bir hisse düşeceği ifâde edilerek, kadın ile erkeğin eşit hisse alacakları hükme bağlanmıştır (Nisâ 4/12).

Kız ile erkek kardeşlerin birlikte mîrasçı olmalarında kıza bir, erkeğe iki hisse verilmesinin sebepleri şöyle sıralanabilir:

a) İslâm hukûkuna göre, ister anne, ister eş, ister kız çocuğu, isterse kız kardeş olsun, kadının geçimi kendisine ait olmayıp; oğul, koca, baba veya erkek kardeşin sorumluluğundadır. Çoğunlukla kadın kendisi dışında başkalarının geçimini sağlamakla da yükümlü değildir. Erkek ise tam aksine, hemen bütün toplumlarda eşinin, kızının, annesinin veya kız kardeşinin geçimini sağlamakla mükelleftir. Bu sebeplerdir ki "nîmet külfete göredir" esasına uygun olarak, eşinin, kızının, annesinin veya kız kardeşinin geçimini sağlamakla yükümlü olan erkeğe, böyle bir yükümlülüğü olmayan kadının payının iki misli verilmiştir.

b) Kadın kendi mal varlığında istediği gibi tasarruf etme hakkına sahiptir. Kadının mâlî durumu yerinde olsa dahî, ailenin harcamalarına iştirâk etme zorunluluğu yoktur. Bu açıdan bakıldığında, kadın ile erkeğin eşit pay alması durumunda erkek; ailenin geçimini sağlamakla yükümlü olduğu halde, kadının böyle bir sorumluluğu olmadığından denge erkek aleyhine bozulmuş olacaktır.

c) Erkek evlenirken, eşine "***mehir***" vermekle yükümlüdür. Kadının ise, evlilikten doğan böyle bir yükümlülüğü olmamakta, aksine eşinden mehir almaya hak kazanmaktadır.

d) Kadın boşandığı takdirde iddet süresinde onun barınma, yeme-içme, giyim, tedâvî gibi nafakasını ödemek kocanın görevi olduğu halde; kadının kocasına karşı böyle bir sorumluluğu yoktur.

Yukarıda zikredilen dayanak ve gerekçeler ışığında;

1) İslâm'a göre, gerek ontolojik olarak, gerekse dînî sorumluluk, hukûkî ehliyet, temel hak ve hürriyetler bakımından ilkesel bazda kadın erkek ayrımı söz konusu olmadığına,

2) Şâhitlik konusunda, borçlanma âyetinde belirtilen ve dönemin şartları ışığında, kadınların ticârî faaliyetlerdeki pasif rolünden kaynaklanan farklılığın, genel düzenleme içermediğine,

3) Konuyla ilgili âyetler birlikte değerlendirildiğinde, kadının şâhitliğinin erkeğinkine denk olduğuna,

4) Kardeşlerin mîrâs paylaşımında kadınların payının, erkeklere nisbetle farklı olarak düzenlenmesinin, erkeğin çeşitli alanlardaki mâlî sorumluluğunun kadına nisbetle daha ağır olmasıyla doğrudan ilişkili olduğuna,

5) Kadının ihtiyacının daha fazla olduğu veya erkeğin mâlî sorumluluğun daha az bulunduğu durumlarda, karşılıklı rızâ ile bu paylaşımın daha farklı bir şekilde yapılabileceğine karar verildi.

KUR’ÂN-I KERÎM' DE BEŞ VAKİT NAMAZIN BULUNUP BULUNMADIĞI

Belirli şartları taşıyan Müslümanlara günde beş vakit namazın farziyyeti Kitâp, sünnet ve icmâ ile sâbittir. Beş vakit namazın edâ edileceği vakitlere ve ne şekilde edâ edileceğine Kur’ân-ı Kerîm'in bir kısım âyetlerinde mücmel olarak işaret olunmuş, bu işaretler Rasûlüllah (s.a.v)'ın kavlî ve fiilî sünnetiyle açıklık kazanmıştır. Peygamberimiz namazı bizzât kılarak ve Müslümanlara imâm olup kıldırarak nasıl kılınacağını öğrettiği gibi bunların vakitlerini de göstermiştir. Gerek kılınış şekli, gerek vakitleri ile ilgili bu uygulama amelî tevâtür olarak, günümüze kadar devam etmiştir.

NAMAZ VAKİTLERİNİN OLUŞMADIĞI BÖLGELER İLE YATSI NAMAZI VAKTİNİN GEÇ OLUŞTUĞU BÖLGELERDE NAMAZ VAKİTLERİNİN TESBÎTİ

Namaz Vakitleri: Namaz vakitleri Kur'ân-ı Kerîm'de mücmel olarak işâret edilmiş; bu vakitlerin gösterilmesi, namazın kılınış şekli, hac ve zekâtta olduğu gibi sünnete bırakılmıştır.

1) 66º-90º enlemleri arasında kalan bölgelerde gündüz veya gecenin oluşmadığı (güneşin tamamen veya kısmen batmadığı/doğmadığı) dönemlerde, gündüz ve gecenin oluştuğu 64º enleminin esas alınarak en kısa gece veya gündüzün 3 saat kabul edilmesinin uygun olduğuna,

a) Bu bölgelerde, gecenin oluşmadığı dönemlerde, güneşin batışından 1 saat sonra yatsı vaktinin, 2 saat sonra da imsâkin başlamasının; gecenin oluşup üç saatten fazla sürdüğü dönemlerde, vakit alâmeti belirlenemediği takdirde, güneşin batışı ile doğuşu arasındaki sürenin 1/3'i güneşin batışına eklenerek yatsı, 2/3'si eklenerek imsâk vakitlerinin takdîr edilmesinin uygun olduğuna; ancak imsâk alâmeti açıkça görüldüğünde, ona uyularak amel edilmesi gerektiğine,

b) Bu bölgelerde gündüzün oluşmayıp takdîr edildiği dönemlerde ise, öğle namazının vakti için, takdîr edilen gündüzün ortasına 4 dakika ilâve edilmesi ve takdîr edilen öğle ile akşam namazının ortası da ikindi namazının vakti olarak belirlenmesinin uygun olduğuna,

2) Gündüz ve gece oluşmakla birlikte, yatsı veya imsâkin oluşmadığı veya akşam şafağının çok geç batıp fecrin erken zuhûr ettiği bölgelerde ise, güneşin batışıyla fecrin doğuşu arasındaki süre üçe bölünüp güneşin batışına eklenerek yatsının en geç oluşma vaktinin hesaplanmasına, yatsının gerçek vakti bundan önce gerçekleştiği sürece hakîkî vakitle amel edilmesinin, şafağın kaybolmasının gecenin üçte birinden sonra gerçekleşmesi hâlinde ise, gecenin üçte birinin yatsı namazının vakti olarak kabul edilmesinin uygun olduğuna, takvimlerin bu kriterler doğrultusunda hazırlanmasına, fecrin oluşmadığı dönemlerde, en son oluşan vaktin, tekrar fecir oluşuncaya kadar dondurulmasına,

3) İlmî verilere göre şafağın kaybolması/oluşması astronomik tandan daha düşük derecelerde oluştuğundan ve bunun tesbît edilerek takvimlerde uygulanması hâlinde, özellikle kuzey ülkelerinde önemli bir rahatlık meydana getireceğinden, yatsı ve imsâk vakitlerinin hangi derecelerde oluştuğunun tesbît edilmesine yönelik rasatlar yapılmasına,

4) Buna rağmen yatsının çok geç oluşup, çalışanların sıkıntıya düşmeleri durumunda akşam ile yatsı namazının akşam namazının vaktinde birleştirilerek kılınabileceğinin kendilerine bildirilmesi yararlı olacağına,

5) Hazırlanacak takvimlerin toplumda kabul görmesi, namazların cem'i konusunda halkın aydınlatılması ve uygulamada karşılaşılacak problemlerin tesbîti ve çözümü amacıyla, özellikle yurtdışı personelimizin eğitimine yönelik seminerler düzenlenmesinin yararlı olacağına karar verildi.

ORGAN NAKLİ

Normal durumlarda ölü ve diri kimselerden alınan parça ve organlardan faydalanılması, insanın hürmet ve kerâmetine aykırı görüldüğünden, İslâm fakîhlerince câiz görülmemiştir. Ancak, zarûret durumunda, zarûretin mâhiyet ve miktarına göre bu hüküm değişmektedir.

İslâm fakîhleri, açlık ve susuzluk gibi hastalığı da, harâmı mübâh kılan bir zarûret saymışlar, başka yoldan tedâvîleri mümkün olmayan hastaların haram ilaç ve maddelerle tedâvîlerini câiz görmüşlerdir. Organ naklinin;

1) Zarûret hâlinin bulunması, yani hastanın hayatını veya hayâtî bir uzvunu kurtarmak için, bundan başka çaresi olmadığının, meslekî ehliyet ve dürüstlüğüne güvenilen bir tabip tarafından tesbît edilmesi,

2) Hastalığın bu yoldan tedâvî edilebileceğine tabibin zann-ı gâlibinin bulunması,

3) Organ veya dokusu alınan kişinin, bu işlemin yapıldığı esnâda ölmüş olması,

4) Toplumun huzur ve düzeninin bozulmaması bakımından organ veya dokusu alınacak kişinin sağlığında (ölmeden önce) buna izin vermiş olması veya hayatta iken aksine bir beyânı olmamak şartıyla, yakınlarının rızâsının sağlanması,

5) Alınacak organ veya doku karşılığında hiçbir şekilde ücret alınmaması,

6) Tedâvîsi yapılacak hastanın da kendisine yapılacak bu nakle râzı olması durumunda yapılması karar verildi.

ORUCU BOZAN VE BOZMAYAN MUÂYENE VE TEDÂVÎ YÖNTEMLERİ

Oruç, ibâdet niyetiyle yemekten, içmekten ve cinsî münâsebetten uzak durmaktan ibârettir ve bunlardan birinin yapılmasıyla oruç bozulur. Bu konuda bütün İslâm bilginleri görüş birliği içindedir. Yemek, içmek ve cinsî münâsebet dışındaki konular ise, bunlara kıyaslanarak veya "sıyâm" kelimesindeki imsâk anlamından hareketle müçtehitler tarafından hükme bağlandığı için, bu konularda görüş ayrılığına düşmüşlerdir; birçok İslâm bilgini, orucu bozan şeyleri genişletirken, bir kısmı da, sadece âyet ve hadîsteki orucun anlamından hareketle, bunları dar tutmuştur.

Yemek, içmek ve cinsî münâsebete ek olarak, kendi fiiliyle ağız dolusu kusmak ve hacamat yapmak/yaptırmak dışında orucu bozan herhangi bir şey hadîslerde bulunmamaktadır. Buna karşılık, yıkanmak, ağza su almak (***mazmaza***), diş fırçalamak (misvâk kullanmak), sürme çekmek, eşini öpmek, yağlanmak, koku sürünmek gibi pek çok şeyin orucu bozmayacağı hadîslerde yer almaktadır.

1) Dinimiz, hasta olan ve tedâvî sürecinde bulunan kişilerin oruç tutmamalarına ruhsat vermektedir. Bu nedenle, tedâvîsi devam eden kişiler, sağlıklarına kavuşup, tedâvîleri tamamlanıncaya kadar oruçlarını erteleyebilirler. Bununla birlikte, Ramazan ayında herkesle birlikte oruca devam etmeyi arzu ediyorlar ve oruç tutmalarına başka bir engelleri de bulunmuyorsa, muâyene ve tedâvîlerini *iftardan sonra yaptırmalarının önerilmesinin uygun* olduğuna,

2) Astım hastalarının kullandığı spreyin; göz, kulak ve burun damlasının; kulak zarında delik bulunmayanların kulak yıkatmasının; dil altı kullanmanın; idrar kanalını görüntülemenin, idrar kanalına ilaç akıtmanın; su, yağ ve benzeri gıda özelliği taşıyan başka bir maddenin vücuda girmemesi kaydıyla endoskopi, kolonoskopi yaptırmanın; makat veya ferçten ultrason çektirmenin; lokal anestezi uygulamanın; makattan ve ferçten fitil kullanmanın; suyun bağırsaklara verilmesinden sonra bekletilmeyip bağırsakların hemen temizlenmesi kaydıyla lavman yaptırmanın; hastaya herhangi bir sıvı maddesi verilmeden hemodiyaliz yaptırmanın; gıda ve keyif verici olmayan enjeksiyon yaptırmanın; anjiyo, biyopsi yaptırmanın, kan vermenin, merhem sürmenin, vücûda ilaçlı bant yapıştırmanın ***orucu bozmayacağına***,

3) Gıda ve keyif verici enjeksiyon yaptırmanın; gıda içerikli sıvıların bağırsaklara verilmesinin veya orucu bozacak kadar su emilecek şekilde lavman yaptırmanın; su, yağ ve benzeri gıda özelliği taşıyan başka bir maddenin vücuda girmesi durumunda endoskopi, kolonoskopi yaptırmanın; bölgesel ve genel anestezinin; kulak zarı delik olup, orucu bozacak kadar su mideye ulaşacak şekilde kulak yıkatmanın, periton diyaliz ve damara serum verilerek yapılan hemodiyalizin ***orucu bozacağına*** karar verildi.

SADAKA-İ FITIR

Bireyin sadaka-i fıtır ile mükellef olması için öngörülen zenginlik ölçüsü (nisâb), zekâtta aranan nisâptır. Malın artıcı olması ve üzerinden bir yıl geçmesi şartı aranmaz. Ramazan Bayramı'nın birinci günü tan yerinin ağarmasıyla vâcip olmakla birlikte, Ramazan ayı içinde de verilebilir.

Günümüzde sadaka-i fıtrın belirlenmesinde, bir kişinin bir günlük normal gıda ihtiyacını karşılayacak miktârın ölçü alınmasının uygun olduğuna; asgarî ücret, geçim standardı, gıda fiyatları gibi kriterler ile bir kişinin bir günlük asgarî gıda ihtiyacı göz önünde bulundurularak belirlenmesine; bu miktarın, nakden ödenebileceği gibi, aynî olarak da verilebileceğine karar verildi.

SALÂ VERİLMESİ

Ölüm haberinin çeşitli yollarla duyurulması sünnettir. Bu bakımdan, minâreden cenâze salâsı okunması ve arkasından da ölen kişinin adının ve memleketinin söylenmesinde dînen bir sakınca bulunmadığına, ancak, ölen kişi için övücü sözler söylenmesinin uygun olmadığına karar verildi.

SİGORTA

Başta ticâret olmak üzere pek çok ilişkinin globalleştiği günümüz dünyasında ticârî sigortanın bulunmaması başlı başına bir risk teşkîl eder ve Müslümanların ekonomik açıdan mağlubiyetini sonuç verir.

1) Genel olarak, sosyal sigortalar, karşılıklı sigortalar ve ticârî sigortaların câiz olduğuna,

2) Kâr payı esasına dayalı çalışan birikimli hayat sigortası ile bireysel emeklilik tasarruf ve yatırım sisteminin ise, yatırılan primlerin, dînen helâl olan alanlarda değerlendirilmesi durumunda câiz olduğuna,

3) Konusu din tarafından yasaklanmış olan sigortanın câiz olmadığına karar verildi.

TERÂVÎH NAMAZININ KAÇ REK'AT OLDUĞU

Peygamberimizin ashâbına kıldırdığı ilk terâvîh namazından bahseden mûteber hadîs kaynaklarının verdikleri hadîslerde terâvîh namazının rek'atları ile ilgili bir sayı yoktur. Hz. Âişe'ye Rasûlüllah'ın ramazandaki gece namazı sorulduğunda "Rasûlüllah (s.a.v.) ne ramazanda ne de ramazandan başka gecelerde onbir (diğer bir rivâyette onüç) rek'at üzerine ziyâde etmiş değildir." karşılığını vermiştir.

Hanefî ve Şâfiî fukahâsının büyük bir kısmı terâvîh namazının yirmi rek'at olarak sünnet kılındığını söylemişlerdir.

Hz. Ömer, Hz. Ali ve Hz. Osman dönemlerinden başlayarak günümüze kadar uygulandığı biçimiyle terâvîh namazı yirmi rek'attır. Bütün fıkıh kaynaklarımızda da terâvîh yirmi rek'at olarak ele alınmış ve işlenmiştir. Şu anda başta ülkemiz olmak üzere bütün İslâm ülkelerinin câmilerinde cemaatla terâvîh namazı yirmi rek'at olarak kılınmaktadır.

TÜP BEBEK

Kadın veya erkekteki bir kusur sebebiyle, tabiî ilişkiyle gebeliğin gerçekleşmesi mümkün olmadığı takdirde;

1) Döllendirilecek yumurta ve sperm, her ikisinin de nikâhlı eşlere ait olması, yani bunlardan herhangi biri yabancıya ait olmaması;

2) Döllenmiş olan yumurta, başka bir kadının rahminde değil, kendi rahminde gelişmesi;

3) Bu işlemin, gerek anne-babanın; gerek doğacak çocuğun maddî, rûhî ve aklî sağlığı üzerinde olumsuz bir etkisinin olmayacağı tıbben sâbit olması şartıyla, çeşitli tıbbî yollarla gebeliklerinin sağlanmasında İslâmî hükümler açısından bir sakınca görülmemektedir.

4) Başka kadının yumurtası veya kocası dışında yabancı bir erkekten alınan sperm ile bir kadının gebeliğinin sağlanmasının ise insanlık duygularını rencide etmesi ve zînâ unsurlarını taşıması sebebiyle câiz değildir.

TÜRKÇE İBÂDET

Namazda ve ibâdet olarak Kur'ân-ı Kerîm, aslî lafızları ile okunur. Ancak Yüce Allah'ın bize olan öğüt, buyruk ve yasaklarını öğrenmek, onun irşâdından yararlanmak maksadıyla tercüme, meâl ve açıklamalarını da okumak çok sevâptır ve genel anlamı ile ibâdettir.

HARAMLAR VE HELÂLLER

ETİ YENEN VE YENMEYEN HAYVANLAR

Câhiliye Arapları bâtıl inançlara dayalı olarak bazı özelliklerdeki hayvanlara belirli isimler vermişler, bunları putlara kurbân etmek veya putlar adına serbest bırakmak sûretiyle bir kısım hayvanları kendilerine haram kılmışlardır. Meselâ onlar, beş batın doğuran ve beşinci yavrusu erkek olan devenin kulağını yarıp serbest bırakırlar, artık o hayvandan yararlanmayı ve o hayvanın -kime ait olursa olsun- su içmesine ya da otlaklarda beslenmesine müdâhale edilmesini yasak sayarlardı; böyle hayvanlara **bahîra** denirdi. Bir yolculuktan sâlimen dönmeye yahut bir hastalıktan kurtulmaya bağlı olarak putlara adanan dişi deve de **sâibe** adını alır ve serbest bırakılırdı. Koyun dişi doğurursa kendilerinin, erkek doğurursa putların olurdu; fakat hem dişi hem erkek doğurduğunda artık erkeği kurbân etmezler, bu koyuna **vasîle** derlerdi. Bir erkek devenin dölünden on batın doğarsa bu deve koruma altına alınır ve ona binilmez, yük taşıtılmazdı; bu hayvana **hâm** denirdi.

Behîmetü'l-en'âm: En çok yenmesi mûtat olan koyun, deve ve sığır gibi türlerdir.

Yırtıcı hayvanların (***zînâb***: ağzının dört yanında uzun ve sivri dişleri olan hayvanlar) ve yırtıcı kuşların (***zî mihleb***: pençesi ile avını parçalayan kuşlar) etlerinin yenmeyeceği özellikle belirtilmiştir.

Kara Hayvanları: Etlerinin yenmesinin helâl olduğunda görüş birliği bulunan hayvanlar dört gruptur:

1) Sığır, manda, koyun, keçi, deve, tavşan, tavuk, kaz, ördek, hindi türünden evcil hayvanların,

2) Geyik, ceylan, dağ keçisi, yabânî sığır ve zebra gibi vahşî hayvanların,

3) Güvercin, serçe, bıldırcın, sığırcık, balıkçıl gibi kuşların etlerinin helâl olduğunda fakîhler görüş birliğindedir. Bu sayılanların bir kısmının helâlliği Kur'ân'da tasrîh edilmiş, diğerleri de Kur'ân'ın "yiyiniz" dediği iyi ve temiz şeyler kapsamında görülmüştür. Bu hayvanların yırtıcı olmadığı yani ağızlarının dört yanındaki uzun ve sivri dişleri ile veya pençeleriyle kapıp avlanmadığı ve kendilerini savunmadıkları da açıktır.

4) Çekirge de, sünnette yenebileceğine dair özel hüküm bulunması sebebiyle yenmesi helâl hayvanlar grubunda yer almıştır.

Etlerinin yenmesinin haram olduğunda görüş birliği bulunan hayvanlar ise üç gruptur:

a) Kur'ân'da tür olarak yasaklanan tek hayvan domuzdur.

b) Allah'tan başkası adına kesilen hayvanlar

c) Törenlerde, açılış ve karşılamalarda kesilen hayvanlar ise, Allah'ın adı anılarak kesildiği, uğruna kesilen şahıs veya kuruma bir kutsiyet atfedilmediği sürece bu grupta yer almaz.

Meyte tabir edilen, dînî usûlde kesilmemiş veya kendiliğinden ölmüş hayvanın eti haramdır.

Bazı hayvanlar fakîhlerin ittifâka yakın derecede büyük çoğunluğu tarafından haram veya helâl sayılırken bazı hayvanlarda görüşlerin dengeli şekilde dağıldığı görülür.

Yırtıcı – Sürüngen –Haşerât: Yırtıcı hayvanlar grubundan olan yani alt ve üst çenesindeki dört uzun ve sivri dişleri ile kapıp avlanan ve kendisini bu yolla savunan -evcil olsun olmasın- kurt, aslan, kaplan, pars, maymun, sırtlan, köpek, kedi gibi hayvanlar ile pençesiyle kapıp avlanan şahin, doğan, kartal, akbaba gibi yırtıcı kuşlar, bu özellikte olmasa bile genelde pislikle beslenen kuzgun, karga gibi kuşlar,

tabiatı îtibâriyle iğrenç bulunan fare, yılan gibi hayvanlar, akrep, sinek, örümcek gibi haşerât, fakîhlerin büyük çoğunluğu tarafından haram görülmüştür.

Mâlikî bilginlerin bir kısmına göre aslan, kaplan gibi yırtıcı hayvanların etlerini yemek helâldir, bir kısmına göre haram olmamakla beraber mekrûhtur. Mâlikî mezhebinde meşhûr görüşe göre şahin, kartal gibi yırtıcı kuşların ve pislikle beslenen kuşların yenmesi de mekrûhtur. Bu âlimler Kur'ân'da sadece domuzun haram kılınmış olmasından, âyetteki genel iznin hadîsle sınırlanamayacağı noktasından hareket etmişlerdir.

Tilki: Hanefîler'den Ebû Yûsuf ve Muhammed'e, Şâfiîler'e, -bir rivâyette- Hanbelîler'e ve bazı Mâlikîler'e göre helâl sayılmıştır.

Ayı: Hanefî ve Şâfiîler'e göre haram, Mâlikî ve Hanbelîler'e göre helâl sayılmıştır.

Zürafa: Şâfiîler'de mûtemet görüşe göre haram, diğer üç mezhepte helâl kabul edilmiştir.

Tavus Kuşu ve Papağan: Şâfiî mezhebinde haram, diğer üç mezhepte helâl kabul edilmiştir.

Kirpi: Hanefî ve Hanbelîler'de haram, Şâfiî ve Mâlikîler'de helâl sayılmıştır.

Bu çerçeve dâhilinde pek çok detay ve görüş farklılığı bulunmaktadır. Hanefîler'e göre yukarıda sayılanlar dışında- **yenmesi câiz görülmeyen belli başlı hayvanlar şunlardır:** Çakal, sincap, samur, sansar, sırtlan, keler, gelincik, çaylak, kuzgun, baykuş, atmaca, kaplumbağa, köstebek, kertenkele, salyangoz ve her türlü haşerât.

Hakkında hadîs bulunması veya bir hadîs ile ilgi kurulması dolayısıyla yenmesinin câiz olup olmadığına dâir farklı görüş belirtilen hayvanlar da vardır. Bunların başlıcaları şunlardır:

Tavşan Eti: Dört Sünnî mezhebe göre helâl olmakla birlikte, bazı sahâbe ve tâbiîn bilginleri ile müctehîd imâmlardan İbn Ebû Leylâ'ya göre tahrîmen mekrûhtur.

At Eti: Dört mezhepte genel kabul gören görüşe göre helâldir; Ebû Ha-nîfe'ye göre ise tahrîmen mekrûhtur. Hanefî literatüründen zâhirü'r-rivâye eserlerinde "mekrûh", Hasan b. Ziyâd rivâyetinde "haram" nitelemesi geçmekte ise de, asıl belirtilmek istenen husûs bunu yemenin helâl olmadığıdır. İmâmeyn ise (Ebû Yûsuf ve Muhammed) at eti yemeyi mekrûh saymamışlardır. Fakat bazı Hanefî bilginlerin görüşü doğrultusunda olmak üzere Hanefî mezhebinde tenzîhen mekrûh görüşü yaygındır. Mâlikî mezhebi içinde de at eti yemeyi haram görenler ve tenzîhen mekrûh sayanlar vardır.

Evcil Eşek Eti: Dört mezhepçe genellikle kabul edilen hüküm, ehlî merkeplerin etinin haram olduğu yönündedir. Mâlikî bilginlerin bir kısmı bunu tenzîhen mekrûh saymış, bazı sahâbîlerden ve Hanefî bilgin Bişr el-Merisî'den ehlî eşek etinin helâl olduğu görüşü nakledilmiştir.

Katır vb. Eti: İki ayrı türden hayvanın birleşmesi ile meydana gelen hayvan konusunda üç durum söz konusudur:
a) Her iki tür, eti helâl olanlardan ise, bunlardan meydana gelen hayvanın eti de helâldir.
b) Her iki tür, eti haram olanlardan ise, bunlardan meydana gelen hayvanın eti de haramdır.
c) Biri eti helâl olanlardan diğeri haram olanlardan ise, Hanefî ve Mâlikîler'e göre hükümde ananın türü esas alınır; Şâfiî ve Hanbelîler'e göre helâl olmayan taraf esas alınır. Buna göre dört mezhepte de anası eşek olan katırın haram olduğu görüşü yaygındır. Anası at ise, Ebû Hanîfe'ye göre mekrûhtur; Ebû Yûsuf ve Muhammed'e göre mekrûh değildir. Ayrıca, anasının at veya eşek olması hususunda ayırım gözetmeden -başka delillere dayanarak- katır etinin mekrûh olduğunu savunan bir görüş de vardır.

Balık Türleri: Balık türleri bütün mezheplere göre helâldir, boğazlama işlemine de gerek yoktur. Şu var ki, Hanefîler'e göre kendiliğinden ölmüş ve su üzerine çıkmış balıklar yenmez. Hanefîler'in bu görüşü sağlık açısından ihtiyâtı tercih etmiş olmalarından kaynaklanır. Fakat suyun çok sıcak veya soğuk olmasından, buzlar arasına sıkışmaktan, su içine hapsedilmekten ve suyun çekilmesinden ötürü ölen balıklar kendiliğinden ölmüş sayılmaz, yenebilir. Yine, balık avlamak üzere suya balık otu atıldığında balıklar ele geçirilmeden ölse ve onların bu yüzden öldüğü bilinse, kezâ kılıç balığı gibi büyük balıklar avlandığında sudan çıkmadan başına sert bir cisim vurularak öldürülse, yenebilir.

Midye, kurbağa, yengeç: Balık türü dışında kalan (midye, kurbağa, yengeç gibi) su hayvanlarını yemek Hanefîler'e göre helâl değildir. Diğer üç mezhebe göre ise, sadece suda yaşayan her türlü hayvan - kendiliğinden ölmüş bile olsa- yenebilir, helâldir. Şâfiî mezhebinde, Hanefîler'in paralelinde bir görüş ile su hayvanlarından eti yenen kara hayvanlarına benzeyenleri helâl, eti yenmeyen kara hayvanlarına benzeyenleri haram sayan bir görüş de vardır.

Hem Karada Hem Suda Yaşayan Hayvanlar: Hem karada hem suda yaşayan ***kurbağa, kaplumbağa, yengeç, yılan, timsah*** gibi hayvanlar hakkında üç görüş vardır: Hanefîler'e ve Şâfiîler'e göre bunları yemek helâl değildir. Mâlikîler'e göre bu tür hayvanlar yenebilir, helâldir. Hanbelîler'e göre timsah, kurbağa ve yılanın yenmesi helâl değildir, diğerleri yenebilir. Ancak bunlardan, akıcı kanı olan (kaplumbağa, su aygırı gibi) hayvanlar için boğazlama işlemi gerekir, akıcı kanı olmayanlar için boğazlama da gerekmez. Yengecin akıcı kanı olmamakla beraber mezhepte yaygın görüş, herhangi bir yerini keserek boğazlama yerine geçecek bir işlemin (***tezkiye***) yapılması gerektiği yönündedir. Ahmed b. Hanbel'den ise tezkiye gerekmediği rivâyet edilmiştir.

Hayvan Etleri ile İlgili Bazı Meseleler: Etinin yenmesi helâl sayılan bir hayvanın usûlüne göre boğazlanması (*tezkiye*), avlanma yoluyla elde edilecekse bu konudaki dînî şartlara uyulması gerekir. Her iki konu da ileride ayrıca ele alınacaktır.

Etinin yenmesi helâl olmakla beraber, pislik yemiş olan kara hayvanlarının (***cellâle***) bekletilmeden kesilip yenmesi hemen bütün mezheplerce mekrûh görülmüştür. Ahmed b. Hanbel'den mekrûh ve haram olduğuna dair iki rivâyet vardır; Mâlikîler'de yaygın görüş mekrûh olmadığı yönündedir. Bu tür hayvanlar bir süre temiz yiyeceklerle beslenmeli, etindeki kötü kokunun gitmesi sağlanmalıdır. Fıkıh kitaplarında, bu durumdaki tavuklar için üç gün, koyunlar için dört gün, sığır ve develer için on gün gibi süreler belirtilmiş ise de aslolan hayvandaki pis kokunun gitmesini sağlayacak bir süre beklenmesidir.

Balıkların temiz olmayan sularda bulunmuş olması, etlerinin yenmesine engel değildir. Balığın yuttuğu balık da -eğer parçalanmamışsa- yenebilir.

Süt, dört mezhebe göre etin hükmüne tâbîdir. İnsan eti, saygınlığına binâen haram kılınmıştır. Atın sütü mübâhtır.

Domuzla İlgili Fıkhî Hükümler: Domuzun cüzlerinin ve iç yağının gıda dışında başka amaçlarla kullanılması hususunda İslâm hukukçularının çoğunluğu, ilgili âyet ve hadîsleri yorumlayarak bunların da necîs ve haram olduğu sonucuna varmışlardır.

Domuz, İslâm hukûkunda müslümanlar açısından hukûken değerli mal (***mütekavvim mal***) sayılmaz. Bir müslümanın domuz üzerinde mülkiyet hakkı olamayacağı gibi kasten telef edilmesi hâlinde tazmîni ve çalınması hâlinde çalanın cezâlandırılması gerekmez. Domuzun gayr-i müslimlere nisbetle mal hükmünde olup olmadığı ise tartışmalıdır. Hanefî ve Mâlikîler'e göre maldır, gayr-i müslime ait bir domuz haksız yere telef edilmişse tazmîn edilmesi gerekir.

Mâlikî hukukçular ise canlı olduğu sürece köpek gibi domuzun da necîs olmadığı görüşündedir.

Zâhirîler, Ebû Yûsuf, İbn Hazm gibi bazı hukukçular tabaklanan domuz derisinin kullanılabileceği görüşündedir. Domuzun kılının iğne ve badana fırçası olarak kullanılmasının İslâm hukukçularının çoğunluğu tarafından câiz görülmüştür.

Kesilen Hayvan: Hanefîler'e göre etinin yenmesi helâl olmamakla birlikte canlı iken temiz sayılan hayvanlar boğazlandığı takdirde temiz sayılması hükmü devam eder, tüy ve derisinden de yararlanılabilir. Boğazlanmadığı takdirde derisi ancak tabaklanmakla temiz olur.

Ebû Hanîfe'ye göre hayvanın yaşadığının bilinmesi, Ahmed b. Hanbel'e göre kanın akması yeterlidir.

Hayvanı Kesenin Niteliği: Hayvanı kesen kimsenin akıl ve temyîz gücüne sahip, müslüman veya ehl-i kitâp olması, av hayvanı kesiyorsa ihrâmda olmaması, hayvanı Allah adına kesmesi gerekir. Kesen kimsenin kadın veya erkek olması fark etmediği gibi bâliğ olması da gerekmez.

Ehl-i Kitâbın kesim esnasında Allah'ın adını anmaları (***tesmiye***) şart olmamakla birlikte hayvanın Allah'tan başka birinin adına kesilmesi hâlinde o hayvanın etinin yenmeyeceği görüşü hâkimdir.

Tesmiye: Zâhirîler her hâlükârda Besmele'yi şart gördüklerinden hayvanı keserken Besmele'yi unutan veya kasten terkedenin kestiğinin yenmeyeceği görüşündedirler. Başta Hanefîler ve Mâlikîler olmak üzere fakîhlerin çoğunluğu ise yukarıdaki âyetlerin lâfzını da esas alarak hayvanın kesimi esnasında, unutulmadığı takdirde, Besmele'yi şart olarak görür ve Besmele'nin kasten terkedilmesi hâlinde o hayvanın etinin yenmeyeceğini ifâde ederler.

Başta İmâm Şâfiî olmak üzere bir grup İslâm hukukçusu ise müslümanın hayvanı dâimâ Allah adına keseceği, hayvanı keserken Besmele'nin farz ve şart olmayıp sünnet olup, bununla birlikte Şâfiîler'de de hayvanı keserken Besmele'yi terk etmek mekrûhtur.

"Bismillâh" demesi veya Allah' ın diğer isimlerinden birini duâ maksadıyla olmaması şartıyla anması yeterli görülmüştür.

Kesimde Kullanılan Alet: Günümüzde dünyanın çeşitli yerlerinde kullanılan elektrik şoku, tabanca, karbondioksit gazı verme, başına çekiç veya tokmakla vurma, omuriliğine şiş sokma gibi tekniklerle öldürülen -henüz canlı iken boğazlanmadan- hayvanlar, öldüren müslüman ise Mâide sûresinin 3. âyetinde yenmelerinin haram olduğu bildirilen gruba girer. Çünkü hayvanın kesim işlemi esnâsında canlı olması, ölümünün de bu kesim işlemi sonucu meydana gelmesi gerekir. Ancak bu tür bir uygulama hayvanın ölümüne yol açmayacak, sadece onun sakinleşmesini veya bayılmasını temîn edecek noktada bırakılır ve daha sonra hayvan canlı iken usûlüne uygun kesilirse eti yenir. Bununla birlikte yapılan işlemin hayvanın sinir sistemini tahrîp edip hareket kabiliyetini iyice azaltıp damarlarındaki kanın akmasını engellememesine de dikkat etmek gerekir. Öldüren Ehl-i Kitâp'tan ise bir kısım fıkıhçılara göre onların dinlerinde yenen hayvanı müslümanlar da yerler.

Kesim Usûlü: Hayvanların kesimi, ihtiyârî (***hakîkî***) ve ıztırârî (***hükmî***) olmak üzere ikiye ayrılır. Ebû Hanîfe bunlardan en az üçünün kesilmesini yeterli görürken Ebû Yûsuf yemek ve nefes borusuyla birlikte iki damardan birinin kesilmesi, İmâm Muhammed ise her birinin çoğunun kesilmesi gerektiği görüşündedir. Şâfiî ve Hanbelîler kan damarlarından ziyâde yemek ve nefes borusunun kesilmesinin gereğini ifâde ederken bir kısım fakîhler dördünün de kesilmesi gerektiğini belirtirler.

Kesilen Hayvanın Karnından Çıkan Yavru: Kesilen bir hayvanın karnından çıkan yavru canlı ise ve yavru, anne karnında oluşumunu tamamlamış konumdaysa kesilerek yenebilir. Organları tam gelişmemiş yavru ise yenmez. Yavrunun ölü olarak çıkması durumunda, yavrunun kesim işleminden önce öldüğü biliniyorsa yenmesi ittifakla haramdır. Yavrunun ölümünün annesinin kesimiyle olduğuna kanaat

getirilirse fakîhlerin büyük çoğunluğu bu yavrunun yenmesinin câiz olduğu görüşündedir. Bu konuda Hz. Peygamber'den rivâyet edilen *"Annenin kesilmesi karnındaki yavrunun da kesilmesi demektir"* hadîsini delil alırlar. Ebû Hanîfe ve öğrencisi Züfer'e göre, bu durumdaki yavru, canlı olarak çıkarılıp da kesilemediği için meyte hükmündedir.

Avcı ve Avlama Şekli ile İlgili Şartlar: Akıl hastası ve gayr-i mümeyyiz küçük gibi temyîz gücünden yoksun olan kişilerin avladığı hayvanın eti Mâlikî ve Hanbelî mezhebine göre helâl değildir. Hanefî mezhebinde de temyîz gücü esas olmakla birlikte, Besmele'yi bilen ve av fiiline yönelen gayr-i mümeyyiz küçüğün, akıl hastasının ve sarhoşun avladığı hayvan yenebilir. Şâfiîler'e göre ise avlayanın temyîz gücüne sahip olması şart değildir.

Ehl-i kitâbın avladıkları yenir. Buna karşılık putperestlerin ve mürtedlerin (İslâm dîninden çıkanlar) avladığı hayvanın yenmesi câiz değildir. Avladığı yenmeyen kişilerle avlanma ehliyetine sahip kişilerin ortaklaşa avladıkları avın da eti yenmez.

Avcının ava niyet etmiş veya avın üzerine avcı hayvanın salınmış olması gerekir. Bu şart gerçekleşmemişse, meselâ avlanması câiz bir hayvan deneme atışı veya gelişigüzel yapılan atış ile vurulmuş ise, veyahut av köpeği kendi başına avın üzerine gidip onu öldürmüşse, bu av helâl olmaz. Fakat avcı hayvan kendi başına avın üzerine gider, avcı da hemen Allah'ın ismini anar ve onu ava doğru kışkırtırsa Hanefî ve Hanbelî mezhebine göre bu helâldir. Bu durumda avcı hayvan, takdîren sahibi tarafından salınmış sayılır. Mâlikî ve Şâfiîler'de -sahîh bulunan görüşe göre- böyle bir avın yenmesi helâl değildir. Mâlikî, Şâfiî ve Hanbelî mezhebi eserlerinde, bu şart avcının avı görmüş, yerini belirlemiş olması şeklinde detaylandırılmıştır.

Avlananın silâhını kullanırken veya avcı hayvanı salarken Allah'ın ismini anması gerekir ve bile bile bunu terketmemesi gerekir. İslâm bilginleri av esnâsında Allah'ın ismini anmanın dînî bir görev olduğunu kabul etmekle birlikte, bu görevin bağlayıcılık derecesi konusunda farklı görüşler ileri sürmüşlerdir. Bazı hadîs bilginleri ve müctehîdler, avcının her hâlükârda Besmele çekmesini şart görmüş, ister kasten ister unutarak Besmele çekilmemişse o avı yemeyi helâl saymamıştır. Fakîhlerin büyük çoğunluğuna göre avcının Besmele'yi unutmasının, tıpkı hayvanın kesim işleminde olduğu gibi, mahzûru yoktur. Besmele çekmeyi unutan avcı, hükmen Besmele çekmiş sayılır.

Avlanma esnasında Besmele'yi kasten terkeden kimseye gelince, Hane-fîler'e göre, *"Allah'ın ismi anılmadan kesileni yemeyiniz"* (el-En'âm 6/12) meâlindeki âyetin kapsamı gereği, kasten besmeleyi terkedenin avladığı hayvanın eti yenmez. Mâlikî mezhebinde yaygın olan ve mûteber sayılan görüş de budur. Yine Ahmed b. Hanbel'den nakledilen ikinci bir görüş bu yöndedir. Şâfiîler bu âyeti "Allah'tan başkası adına kesilen" şeklinde yorumlayarak ve konu ile ilgili hadîslere dayanarak besmelenin kasten terkedilmesi durumunda da avlanan avın yenebileceğini ileri sürerler. Hayvanların kesiminde olduğu gibi avlanma konusunda da Şâfiî mezhebinin bu görüşünün getirdiği kolaylıktan yararlanılabilir.

Avcı silâhını attıktan veya avcı hayvanı av üzerine saldıktan sonra ve yaralanan avı elde etme esnâsında başka bir işle uğraşmaması gerekir. Avlanma esnâsında avcının yapması gereken, vurulan avı kovalamak ve yakalamaktır. Zîrâ yaralanan ava hayâtiyeti sona ermeden yetiştiğinde dînî usulüne göre onu boğazlaması şarttır. Bu işte ihmalkâr davranır da av tabiî seyrinde ölürse bu avın eti yenmez.

Kara hayvanı avlayan kişinin o esnâda hac ve umre için ihrâma girmiş durumda olmaması gereklidir. Kur'ân'da, *"ihrâmda bulunduğunuz sürece kara avı haram kılındı"* (el-Mâide 5/96) buyurularak ihrâmlının kara avcılığı yasaklanmıştır. Ancak, ihrâmlı olan birisinin avlanması hâlinde, avladığı avın hükmü husûsunda fakîhler ihtilâf etmişlerdir. Ebû Hanîfe, Şâfiî ve Ebû Sevr bu avı, ihrâmda olmayanın yemesini câiz görmüş, İmam Mâlik ise bu avı meyte (murdar) kabul ettiğinden yenmesini helâl

saymamıştır. Deniz avcılığına gelince, *"Hem size hem de yolculara fayda olmak üzere (yararlanmanız için) deniz avı yapmak ve onu yemek size helâl kılındı"* (el-Mâide 5/96) anlamındaki âyetin açık ifâdesi gereği, ihrâmlı halde iken deniz hayvanlarını avlamak yasak değildir.

Avlanacak Hayvanla İlgili Şartlar: Avlanacak hayvanla ilgili şartlar da birkaç maddede toplanabilir:

a) Avlanmayla elde edilen hayvanın yenebilmesi için eti yenen bir hayvan olması gerektiği açıktır. Hangi hayvanların etinin yenmesinin helâl olduğu, bir üstteki ana başlık altında ayrıntı ile ele alındığı gibi, fakîhler arasında hayli farklı görüş ve yaklaşımlara konu teşkîl etmektedir. Eti yenmeyen hayvanların deri, kıl ve kemik gibi cüzlerinden yararlanmak veya zararlarından korunmak için avlanması câizdir.

b) Avlanan hayvanın tabiaten vahşî hayvan türünden olması gerekir. Deniz hayvanlarından balık ve türlerinin, kara hayvanlarından evcil olmayıp etinin yenmesi helâl olanların avlanma usûlüyle elde edilmesinin ve yenmesinin câiz olduğunda fakîhler arasında görüş birliği vardır. Evcil hayvanlar normal kesim usûlüne tâbîdir. Aslen evcil olup da sonradan yabânîleşenlerin avlanması ise ihtilâflıdır. Mâlikîler dışındaki mezheplere göre, yakalanıp boğazlanması mümkün olmayan evcil hayvanların avlanması câizdir. Mâlikî mezhebine göre ise, bu tür hayvanların avlanarak yenmesi helâl değildir.

c) Avlanılan hayvanın kesimden önce ölmesi hâlinde, ölümünün bu avlanmadan olması gerekir. Bu yüzden değil de başka bir sebeple ölürse, eti yenmez. Yaralandıktan sonra suya düşerek boğulan veya yamaçtan düşüp ölen hayvanın durumu da aynıdır. Yaralanan hayvanın yere düşme ve çarpma sonucu ölmesi ise, avlanma sonucu ölme sayılır. Bu îtibarla avcı yaraladığı avı bir süre bulamasa da, sonra bu avı ölü olarak bulsa, bu durumda *avın helâl olması için üç şart* gereklidir:

1) Avcı, bulduğu avın suda boğularak ya da bir yardan yuvarlanarak öldüğü tereddüdünü taşımamalıdır.

2) Bulunan hayvanın bir başkasının yaralamadığını veya başkasının avcı hayvanı tarafından avlanmadığını, kendisi tarafından avlandığını bilmelidir.

3) Avlanılan hayvan bozulmamış ve sağlığa zararlı hale gelmemiş olmalıdır. Eğer pis koku yayacak, sağlık açısından sakıncalı olabilecek duruma geldiyse, yenmesi helâl olmaz.

d) Avlanan hayvan yaralı olarak ele geçirilir ve kesme imkânı da bulunursa, usûlüne uygun olarak kesilmelidir. Buna imkân varken avcının kusur ve ihmâli yüzünden kesilmezse, eti yenmez. Çünkü ihtiyârî boğazlama imkânı bulunduğu sürece ıztırârî boğazlama geçerli olmaz. Avcı, avladığı hayvana henüz ölmeden yetişmişse durumuna bakılır:

Şâyet av, hayâtiyetini yitirmiş de boğazlanmış hayvanın durumuna benzer bir canlılık belirtisi taşıyorsa, meselâ karnı yarılıp iç organları dışarıya fırlamış ise veya av köpeğinin öldürücü darbesine mârûz kalmışsa, artık hükmen ölü sayılır ve boğazlamaya gerek olmaksızın yenebilir. Şâfiîler'e göre bu durumda hayvanı rahatlatmak için boğazını bıçakla kesmek müstehâptır; fakat böyle yapılmadan ölse de etini yemek helâldir. Bu durumdaki hayvan suya düşmüş olsa da eti yenebilir, zîrâ boğularak ölmüş sayılmaz.

Şâyet av, henüz hayâtiyetini yitirmemiş ise boğazlanması gerekir. Kasten veya ihmâl ile boğazlama terkedilirse, bu hayvan "***meyte***" hükmündedir, yenmesi helâl olmaz. Eğer bıçak bulunmaması veya vaktin yeterli olmaması gibi bir sebeple boğazlanamamışsa, Hanefî mezhebindeki görüşe göre yenmez; fakat istihsânen yenebileceğine hükmedilmiş ve bu görüş daha sağlam bulunmuştur. Şâfiîler ve Hanbelîler ise bu durumda boğazlanmayan hayvanın hükmü hakkında avcının kusurlu olup olmamasını esas almışlardır. Şâyet avcının bir kusuru yoksa meselâ bıçağa uzanırken veya boğazlama vaziyeti alırken hayvan ölmüşse, eti yenebilir. Fakat avcı kusurlu ise meselâ bıçağı yoksa yahut yanlışlıkla bıçağın sırtını sürmüşse ve bu yüzden boğazlama işlemi yapılamadan ölmüşse, eti yenmez.

Avcı Hayvanla Avlanma:

1) Avcı hayvan olarak köpeğin kullanılmasının cevâzında fakîhler arasında görüş birliği vardır. Fakîhlerin büyük çoğunluğuna göre kaplan gibi yırtıcı dört ayaklı hayvanlar ile şahin gibi yırtıcı kuşlardan da avcı hayvan olarak yararlanılabilir. Bazı fakîhler ise âyetteki ifâdeyi köpek türüne hâs bir müsâade olarak anladığından aksi görüştedir. Ebû Yûsuf başkası adına avlama özelliği bulunmadığı gerekçesi ile aslan ve ayının avcı hayvan olarak kullanılamayacağına hükmetmiştir. Öte yandan, bizâtihî pis sayıldığı için domuzdan avlanmada yararlanılması câiz görülmez.

2) Avlamada kullanılacak hayvanın av için eğitilmiş olması gereklidir. Bunun bilinmesi ise, köpek ve benzeri hayvanların eğitilmiş olmaları, yakaladıkları avdan yememeleriyle, kuşların eğitilmiş olmaları da av üzerine salındığında gitmesi, geri çağırıldığında gelmesiyle olur.

3) Fakîhlerin çoğunluğuna göre avcı hayvanın yakaladığı avı, ondan yemeksizin sahibine getirmesi gereklidir. Şâyet tutmuş olduğu avdan yerse kendisi için tutmuş olur ki, bu avın eti helâl olmaz. Hanefîler yırtıcı kuşlar ile yapılan avda bu şartı aramazlar. Mâlikî mezhebine ve Ahmed b. Hanbel'den rivâyet edilen ikinci görüşe göre av hayvanının yakaladığı avdan yemesi, bu etin yenmesine engel değildir.

4) Fakîhlerin büyük çoğunluğuna göre avcı hayvan avını yaralayarak öldürmüş olmalıdır. Şâyet boğarak veya sert bir darbe ile öldürmüş ise bu avın eti yenmez. Şâfiîler'e göre ise, eğer av hayvanı avının üzerine yüklenip ağırlığı ile onu öldürmüşse bu avı yemek câizdir.

5) Avcı hayvan, sahibi tarafından av için salıverilmiş olmalıdır. Sahibi tarafından salıverilmeksizin kendiliklerinden yakaladıkları hayvanın eti yenmez. Ancak Hanefîler'e göre hayvanın belirli bir av için salıverilmesi şart olmayıp, av için salıverilmiş olması yeterlidir.

6) Avcı hayvana av esnâsında eğitilmemiş başka bir hayvan ortak olmamalıdır. Birkaç avcı köpeğin birlikte avladıkları avın yenmesinde ise sakınca yoktur.

İçecekler: Şâfiîler'in çoğunluğu ile Hanefîler'den Ebû Yûsuf ve İmâm Muhammed ve bazı Mâlikîler sadece üzümden elde edilen sarhoş edici içkiye hamr denmesinin doğru olacağını söylerler.

İslâm'ın içkiyle mücâdele kararlılığının tabiî bir sonucu olarak, şarap ve diğer içkiler İslâm fıkhında hukûken korunmaya değer (***mütekavvim***) mal sayılmamış, dolayısıyla bunların alınıp satılması, akde ve mülkiyete konu olması hukûken tanınmamıştır.

Hanefîler, dînen necîs olup olmadığı açısıdan şarapla diğer içkiler arasında bir ayırım yapmaya çalışır, çoğu yerde de şarap dışındaki içkilerin necîsliğini kerâhet derecesinde görürler.

Fakîhler, şarabın kendiliğinden sirkeye dönüşmesi hâlinde, hem bu sirkenin hem de kabının kullanımının câiz olacağı görüşündedir. Hanefî ve Mâlikî mezheplerinde şarabın dışarıdan müdâhale ile sirke yapılmasını da bu grupta mütâlaa etme temâyülü ağır basar.

Fıkıh kültüründe şarap ve içkiyle ilgili olarak ele alınan ve tartışılan konular, özü îtibâriyle bu tutku ve alışkanlıktan müslümanları uzak tutmak, korumak ve kurtarmak, kişinin akıl, ruh ve beden sağlığını korumasına yardımcı olmak, bunun için gerekli ferdî ve toplumsal önlemleri almaktır. Aklı koruma, İslâm'ın beş temel amacından biri sayılmış ve içki yasağı da bu amacı gerçekleştiren en önemli tedbirler arasında yer almıştır.

Örtünme: Kadınların kadınlara ve mahremlerine yani aralarında devamlı evlenme engeli bulunan erkek akrabasına karşı avret yeri, Hanefî ve Şâfiîler'e göre erkeğin erkeğe karşı avret yeri gibidir. Mâlikî ve Hanbelî mezheplerinde ağırlıklı görüş, kadının mahremi erkekler yanında el, yüz, baş, boyun, kol, ayak ve baldır hâriç bütün vücûdunun avret olduğu ve örtülmesinin gerektiği yönündedir.

Kadının yabancı erkekler yani mahremi olmayan erkekler karşısında avret yeri yüzü, el ve ayakları hâriç bütün vücûdudur. Bu Hanefî mezhebinin görüşü olup diğer fıkıh mezheplerine göre kadının ayakları da avrettir. Ebû Yûsuf'tan, kadının dirseklere kadar kolunu avret saymayan bir görüş de rivâyet edilir. Erkek

ve kadının namazda ve namaz dışında örtünmesiyle ilgili fıkhın klâsik doktrininde yerleşik görüş özetle böyledir.

İpekli Elbise: Hanefî mezhebinin üç büyük imâmı (Ebû Hanîfe, Ebû Yûsuf ve Muhammed) erkeklerin, savaş durumu dışında ipek giymesinin câiz olmadığı görüşündedir. Ebû Hanîfe'ye göre bu hüküm savaş durumu için de geçerlidir. Ebû Yûsuf ve Muhammed'e göre ise, savaş durumunda ipek giyilebilir.

İpekli Elbise İçinde Kılınan Namazın Hükmü: Hanefîler'e göre, ipekli elbise içinde kılınan namaz sahîh olup iâdesi gerekmez. Ancak ipekli elbise ile namaz kılmak mekrûhtur. Ayrıca bu şahıs, giyilmesi yasak olan bir şeyi giydiği için de günâh işlemiş olur. Şâfiî, Ebû Sevr ve bir rivâyette Mâlik, "Bu kişi o anda ipekten başka bir elbise bulma imkânına sahip ise, namazı hemen iâde etmelidir" demişlerdir.

Saç Boyama: Konuyla ilgili hadîsleri değerlendiren İslâm bilginleri saçın siyah dışındaki renklerle boyanmasını, kına ile boyanmasını kural olarak câiz görmekle birlikte, üçüncü şahısların yanlış anlamasına ve aldanmasına yol açacağı için saçların siyahla boyanmasının cevâzında mütereddit davranmışlardır. Kadınların saçlarını siyaha boyatması ise umûmiyetle câiz görülür.

Kaş Alma-Kıl Yolma: Çoğunluğa göre kadının, kocası için ve onun izniyle yüzünde biten kılları alması, makyaj yapması, hatta kaşını düzeltmesi/inceltmesi câiz olup hadîsteki yasak, kadının dışarı çıkmak için yüz kıllarını yolması ve kaş aldırması ile ilgilidir. Mâlikîler de dâhil bir grup âlim ise, bunu yaratılışı değiştirme olarak değerlendirdiğinden her ne sûrette olursa olsun câiz görmemekte veya mekrûh görmektedir. Hadîste yasaklanan kıl koparmayı, yüzde sonradan biten ve yüzü çirkinleştiren yüz kıllarını koparma değil de, kaşları inceltmek veya yukarı kaldırmak için kaş kıllarını yolma olarak anlamak daha doğru görünmektedir.

Vücutta Kalıcı İz Bırakan Tasarruflar: Dövme (***veşm***) yaptırma, başta Şâfiîler olmak üzere bir grup âlim, dövme yapılan yerde biriken kanın necîs, pis olduğunu, dövmeyi yok etmenin vâcip olduğunu da ilâve ederler.

Dişlerin güzellik için törpülenerek seyrekleştirilmesi (***teflîc***) de hadîste yasaklanmıştır.

Altın ve Gümüş Ziynetin Kullanımı: Altın ve gümüşün zînet eşyası olarak kullanımı yalnızca kadınlar için câizdir.

Altın ve Gümüş Ev Eşyasının Kullanımı: İslâm bilginleri, altın ve gümüş kaplardan yemek yemenin ve bir şey içmenin haram olduğunda görüş birliğindedir.

Altın ve Gümüş Eşya Bulundurma: İmâm Muhammed, üzerinde oturmamak ve uyumamak şartıyla süs eşyası olarak evde altın ve gümüşten yapılmış ve üzerine de ipek örtü serilmiş sandalye, koltuk bulundurulmasında beis görmezken Ebû Hanîfe, üzerine oturulmasında ve yatılmasında da bir sakınca görmez.

Mâlikîler, Şâfiîler ve Hanbelîler, Hanefîler'den farklı olarak altın ve gümüş kapların ve diğer eşyanın evde bulundurulmasını, sonuçta bunların kullanılmasına yol açacağı düşüncesiyle altın ve gümüş ev eşyasının edinilmesini de (evde bulundurulmasını) haram kabul etmişlerdir. Hatta Şâfiîler, hadîsin zâhirinden hareketle ticâret maksadıyla dahî olsa altın ve gümüş ev eşyasının edinilmesinin haram olduğunu belirtmişlerdir.

Gerek zarûret gerekse ihtiyaç gerekçesiyle bazı durumlarda altın ve gümüşün kullanılması câiz görülmüştür. Düşen bir dişin yerine veya herhangi bir sûretle dişlerin arasında mevcut olan açıklığı kapamak için altın veya gümüşten diş yapılması, yine kesilen burnun yerine altın veya gümüşten burun

yapılması, kısaca altın ve gümüşün tedâvî amacıyla kullanılması fakîhlerin çoğunluğu tarafından câiz görülmüştür. Ebû Hanîfe, gümüş kaplamalı kaptan içmeyi ve abdest almayı, gümüş kaplamalı eyer kullanmayı ve gümüş sırmalı sedire oturmayı câiz görmüştür. Mâlikîler, kılıç ve mushafta altın ve gümüş kullanılmasını câiz görmüşler, kılıç ve mushaf dışında ise altın veya gümüşle süslenmiş eşyanın kullanılmasını haram saymışlardır. Yine Ebû Hanîfe, maddesinde altın veya gümüş karışımı bulunan kapların kullanımını da câiz görmektedir.

Altın Yüzük: Altın ve ipeğin ***alem*** (nişan ve rozet) olarak kullanılmasının başta Hanefîler olmak üzere bir kısım fakîhlerce câiz görüldüğünü de burada hatırlamak gerekir.

Altın Süsleme: Hanefîler, mescid için yapılacak süslemenin, mescide ait paradan yapılmaması gerektiğine işaret etmişler, hatta mescidin işlerine bakan kişinin (***kayyim***) mescidin parasından süsleme için harcaması hâlinde, bir görüşe göre bu parayı tazmîn edeceği ileri sürülmüştür.

Kolonya ve Alkollü Madde Kullanımı: Ebû Hanîfe ve Ebû Yûsuf'un anlayışlarına göre bunlar necîs değildir; sarhoşluk için içilmeleri haramdır, fakat elbiseye veya namaz yerine dökülmeleri hâlinde namazın geçerliliğini etkilemez.

Muhammed Hamdi Yazır'a göre: "*Üzerine şarap, şampanya ve arak, konyak dökülmüş olanlar herhalde yıkamadıkça namaz kılamazlar. Lâkin üzüm şarabından mâmül olmayan ispirto, bira ve sâir müskirât içilemezse de elbiseye veya bedene sürülmesi de namaza mânî olur diye iddiâ edilemez*".

Kolonya da bu hükmün içerisine girer. İçmemek kaydıyla değişik amaçlar için kullanılmasında Hanefî mezhebine göre bir sakınca yoktur.

Fakat kolonyayı da necîs çerçevesinde mütâlaa eden Şâfiî mezhebine göre hem içilmesi hem de kullanılması haramdır.

Üzerinde Resim ve Sûret Bulunan Eşyayı Kullanmak: Hanefîler, üzerinde insan veya hayvan resmi bulunan yaygı üzerinde namaz kılmada bir sakınca olmadığını belirtmişlerdir.

Resimli elbise giymek mekrûh görülmekle birlikte, bu elbise içinde kılınan namaz sahîhtir. Fakat ihtiyâten yeniden kılınması uygundur.

Doğum Kontrolü: Rahime yumurta ulaştıran kanalların bağlanması veya erkeğin kısırlaştırılması da çağdaş doğum kontrolü metotlarından biridir. Tıbbî veya dînî bir zarûret yokken bu yönteme başvurulmasını câiz görmemektedir.

Nüfus Planlaması: Diyanet İşleri Başkanlığı bünyesindeki kurulların yanı sıra, İslâm Konferansı Teşkilâtı'na bağlı olup bütün İslâm ülkelerinin temsil edildiği ***İslâm Fıkıh Akademisi*** (*10-15 Ocak 1988* tarihleri arasında Kuveyt'te gerçekleştirdiği V. Dönem Toplantısı'nda) bu konuyu geniş biçimde ele alıp karara bağlamıştır. Bu kararlarda, gebeliği önleyici metotların kullanılması eşlerin ortak kararına bağlı aile içi bir mesele olarak değerlendirilmiş ve câiz görülmüş, buna karşılık başta tıbbî zarûretler olmak üzere dînen meşrû bir gerekçeye dayanmadıkça çocuk düşürme, başlamış gebeliği sona erdirme, eşleri kısırlaştırma câiz görülmemiştir. Toplum politikası olarak nüfus ve aile planlamasının ise uzun vâdede İslâm âleminin aleyhine sonuç vereceği, bu yönde yürütülen kampanyaların farklı amaçları taşıdığı ve siyâseten doğru olmadığı kanaatine varılmıştır.

Çocuk Düşürme: Aralarında bazı Hanefîler'in de bulunduğu bir grup İslâm hukukçusu 120 günden önceki, bâzı Mâlikî ve Hanbelî fakîhleri ise kırk günden önceki çocuk düşürmeleri, tam oluşmuş bir çocuk düşürme saymama eğilimindedirler. Ancak söz konusu hukukçuların böyle düşünmesi, ceninin anne karnında geçirdiği safhalar, döllenme ve çocuğun oluşumu konusunda, dönemlerinin tabiî îcâbı olarak yeterli tıbbî ve teknik bilgiden yoksun olmalarından kaynaklanmaktadır. Çünkü bu gruptaki hukukçular yukarıda zikredilen hadîsten hareketle ceninin ancak ***120*** günden sonra canlılık kazandığı ve teşekkül ettiği, bundan önce ceninin cansız veya belirsiz bir halde ruh üflenmeyi beklediği

kanaatindedirler. Bu belirsizlik, biraz da çocuk düşürmenin dînî hükmü açısından ruhun üflenmesinden önceki dönemle sonraki dönem arasında ayırım yapma ihtiyacı, bu fakîhleri birinci safha için mekrûh, ikinci safha için haram hükmünü vermeye sevketmiştir. Diğer bir ifâdeyle bu konuda toleranslı bir tavır sergileyenler, çocuk düşürmenin hükmünün ilk günlerden ruh üflenme vaktine doğru gidildikçe mekrûhtan harama doğru bir değişme göstereceği, ruh üflenme safhasından; yani kimilerine göre kırkıncı, kimilerine göre 120. günden îtibâren de haram hükmü içine gireceği şeklinde bir açıklama getirmişlerdir.

Cenine karşı bir cinâyet işlenmesi hâlinde ***gurre*** tabir edilen bir cezâ tazminat ödenir. Gurrenin miktarının, sünnetteki tatbîkât örneğinden yola çıkarak beş deve, -altın ve gümüşün o asırdaki değerine göre- yaklaşık 212,5 gr. altın veya 1785 gr. (Hanefîler'e göre 1487,5 gr.) gümüş olduğu görülmektedir. Gurre ceninin mîrâsı kabul edilir ve düşmesine sebep olan kimse hariç vârisleri arasında paylaştırılır.

Haram Maddelerle Tedâvî: İslâm âlimlerinin bir kısmı ise yenilip içilmesi haram maddelerle tedâvîyi kural olarak câiz görür. Bu grubu Zâhirî fakîhleri teşkil eder. Zâhirîler'e göre haram kılınmış şeylerle tedâvî câizdir.

AİLE HUKÛKU KONU ANLATIMI

Muharremât: Evlenilmesi haram olan kadınlar. "Analarınız, kızlarınız, kız kardeşleriniz, babalarınız, teyzeleriniz, erkek kardeşin kızları, kız kardeşin kızları, sizi emziren süt analarınız, süt kardeşleriniz, karılarınızın anaları, kendileriyle zifâfa girdiğiniz karılarınızdan olup himâyenizde bulunan üvey kızlarınızla evlenmeniz size haram kılındı" (Nisa sûresi, 23).

Nişanlanma: Nişanın bozulması durumunda karşılıklı verilen hediyelerin ve mehire mahsûben yapılan ödemelerin âkıbeti İslâm hukûku bakımından önem kazanmaktadır. Mehir, evlenme ile hak kazanılan bir mal olduğundan nişanın bozulması hâlinde mehire mahsûben verilen mal veya para mevcutsa aynen, harcanmış veya şekil değiştirmiş veyahut telef olmuşsa bedel olarak geri verilmelidir. Hediyelere gelince Hanefî mezhebine göre evlilik öncesinde verilen hediyeler hîbe hükümlerine tâbidir; aynen duruyorsa geri verilir, harcanmış veya esaslı ölçüde şekil değiştirmişse iâde mecbûriyeti yoktur. Bu konuda Mâlikîler'in farklı bir görüşlerinin olduğunu belirtmek gerekir. Eğer nişanı bozan erkek tarafı ise nişanlısına verdiği hediyeleri geri alamaz. Nişan kız tarafından bozulmuşsa erkek verdiği hediyeleri her durumda geri alma hakkına sahiptir. Hediyelerin harcanmış olması, bir şekilde elden çıkmış bulunması bedel olarak tazmîn edilmesini engellemez.

EVLENMENİN UNSURLARI

1. Taraflar: Hanefîler; nikâhın rüknü (unsuru) olarak sadece *îcâp ve kabûlü* sayarlar, tarafları ayrıca zikretmezler. Diğer mezhep mensupları ise tarafları da akdin unsurlarından kabul ederler.

2. İrâde Beyânı: Nikâh akdinin de geçmiş zaman kipi ile yapılması üzerinde hassasiyetle durmuşlardır.

Kuruluş (in'ikât) Şartları: Ehliyet, meclis birliği, evlenme engelinin olmayışı, evliliğin şartsız olması.

EVLENMENİN ŞARTLARI

Geçerlilik Şartları:

1) Şâhitler: *Din İşleri Yüksek Kurulu 17/10/2002 tarihli kararı* ile kadının şâhitliğinin erkeğin şâhitliğine denk olduğu yönünde görüş beyân etmiştir.
2) Evlenme engelinin olmaması,
3) İkrâhın olmaması,
4) Evlenmenin gizlenmemesi.

Yürürlük Şartları: Evlenmenin hükümlerinin işlerlik ve yürürlük (***nefâz***) kazanması için aranan şartlardır.

Bağlayıcılık Şartları: Tam ehliyetli bir kadın; evlenme akdini velîsinden izinsiz yapıyorsa, bir kısım İslâm hukukçusuna göre kocasının kendi konumuna denk, mehrinin de misil mehir, yani kadının konumuna denk olması gerekir. Aksi halde velîlerin bu evliliği feshettirme hakları vardır. Öte yandan baba veya baba-dedesi dışındaki bir velîsi tarafından evlendirilen küçüklerin nikâhı, kocası kendisine denk (***küfüv***) ve mehir de misil mehir olsa bile, bağlayıcı olmayan, yani gayr-i lâzım bir nikâhtır. Böyle bir durumda bulunan küçükler ergenlik çağına gelince evliliği feshettirebilirler. Bunun için herhangi bir sebep ileri sürmek zorunda da değildirler. Bu durumdaki genç kızların bir seçim hakkından bahsedilir. Buna da bulûğ muhayyerliği (***hıyârü'l-bulûğ***) denir. İslâm hukukçularının gündeme getirdiği bu şart, genç kızların konumuna ve ailesine denk bir kimseyle evlilik yapmasını, böylece hem evliliğin mâkûl bir zeminde kurulmasını hem de tarafların ve ilgililerin haklarını korumayı hedefler.

Hürmet-i Musâhere: Fâsid nikâhla bir araya gelen eşler arasında sıhrî hısımlıktan doğan evlilik engelinin teşekkülüdür.

Husûsî Velî. Velâyeti altında bulunan kimseyi evlendirme yetkisine sahip bulunan akrabalardır. Baba, dede, erkek kardeş, amca, amcaoğlu gibi. Hanefî; asabe akraba bulunmadığında velâyetin umûmî velîye değil, zevi'l-erhâm denilen diğer akrabalara geçtiğini söylemektedir.

Bulûğ Muhayyerliği: Hanefî mezhebinde çok geniş bir zümreye zorlayıcı velâyet yetkisinin verilmesinin muhtemel zararlarını önlemek düşüncesiyle velîsi tarafından evlendirilen kimselere bulûğ muhayyerliği denilen bir seçim hakkı tanınmıştır. Buna göre babası veya baba-dedesi dışındaki bir velîsi tarafından küçükken evlendirilen kimseler bulûğa erdiklerinde dilerlerse hâkime başvurup velîlerinin yaptığı evliliği feshettirebilirler. Hâkimin feshetmesine kadar evlilik geçerliliğini korur. Baba ve baba-dedesi tarafından evlendirilenlerin, yapılan evliliğe îtirâz ve dolayısıyla bulûğ muhayyerliği hakkı yoktur.
Denklik: İslâm hukûku literatüründe **kefâet** terimiyle ifâde edilir.

Devamlı Evlenme Engelleri: Kan hısımlığı, sıhrî hısımlık, süt hısımlığı.

Hukukçuların çoğunluğuna göre çocuğun ilk iki yaş içerisinde emdiği süt az olsun çok olsun süt hısımlığının meydana gelmesi için yeterlidir. İmam Şâfiî ise süt hısımlığının oluşabilmesi için ilk iki yaş içinde beş fâsılalı ve doyurucu emişin şart olduğunu söylemektedir. İki yaşından sonra emmiş olduğu süt müctehidlerin çoğuna göre bu tür bir hısımlık ve evlenme yasağı doğurmaz.

Geçici Evlenme Engelleri: Başkasının eşi olma, iki akraba ile birden evlenme, üç kere boşanma, din farkı.

Mehir: Mehir, nikâh anında belirlenip belirlenmemesine göre ikiye ayrılmaktadır. Eğer nikâh anında belirlenmişse buna ***mehr-i müsemmâ,*** belirlenmemişse buna da ***mehr-i misil*** denir. Misil mehir evlenen kızın akrabaları arasında her bakımdan kendi konumundaki kızlara ödenen mehir demektir. Bir anlamda râyiç mehir olmaktadır. Evlilik sırasında mehir belirlenmemişse veya bir sebeple belirlenen mehir geçersiz sayılırsa o zaman evlenen kadın misil mehire hak kazanır. Mehir, ödenme zamanına göre de *muaccel* veya *müeccel* mehir diye ikiye ayrılmaktadır. ***Muaccel mehir*** evlilik anında peşin olarak ödenen mehir demektir. Ödenmesi sonraya bırakılan mehire de veresiye mehir anlamında ***müeccel mehir*** denmektedir. Ödenmesi sonraya bırakılan mehir için bir ödeme zamanı belirlenmişse o zaman ödenir. Ancak genellikle yapıldığı üzere bir vâde belirtilmemişse mehirin vâdesi boşanma ânında veya taraflardan birinin ölmesi durumunda gelmiş kabul edilir.

Sahîh bir evliliğin ardından mehirin ödenmesinin gerekli olması, bir başka ifâdeyle mehir borcunun doğması için ya evlenen kadın zifâf için hazır olmalı ve aralarında sahîh halvet vukû bulmalı veya

taraflardan birisi nikâhtan sonra ve zifâf veya sahîh halvetten önce ölmüş bulunmalıdır. Sahîh halvet; eşlerin izni olmadan kimsenin giremeyeceği, erkek ve kadının kimsenin göremeyeceği, uğrayıp rahatsız edemeyeceği bir mekânda baş başa olmaları anlamına gelmekte ve bazı bakımdan zifâfla aynı hukûkî sonuçları doğurmaktadır. Nikâh akdi yapıldıktan sonra, fakat zifâf veya sahîh halvetten önce bir ayrılık vukû bulursa ayrılığa kimin sebep olduğuna bakılır. Eğer ayrılığa erkek sebep olmuşsa mehirin yarısını karısına ödemelidir. Ayrılığa kadın sebep olmuşsa veya erkek, velîsinin kendisi adına yapmış olduğu evliliği bulûğ muhayyerliği denilen seçim hakkını kullanarak bozmuşsa eski karısına mehir adına herhangi bir ödeme yapması gerekmez.

BOŞAMA ÇEŞİTLERİ

Ric'î Talâk: Kocaya yeni bir nikâha ihtiyaç olmadan boşadığı karısına dönme imkânı veren boşama türüne, dönülebilir boşama anlamında "ric'î talâk" denir.

Bâîn Talâk: Kocaya boşadığı eşine ancak yeni bir nikâhla dönme imkânı veren boşanma şeklidir.

Sünnî Talâk: Boşama, Kur'ân'daki genel ilkelere ve Hz. Peygamber'in bu yöndeki açıklama ve tavsiyelerine uygun olarak yapılıp yapılmadığına göre Sünnî talâk, bid'î talâk şeklinde de tasnîf edilmektedir.

Bid'î Talâk: Bid'at tâbiri, Sünnet'in mukâbili ve zıddı olarak da kullanılmakta olduğundan burada bid'î talâk, Sünnet'e aykırı biçimde gerçekleştirilen boşamayı ifâde etmektedir.

Şartlı Boşama: Kocanın boşama irâdesini ortaya koyan beyânı kayıtsız ve şartsız olabileceği gibi bir şarta (ta'lîkî şart) veya vâdeye de bağlanabilir. Bu yönüyle boşama evlenmeden ayrılmaktadır.

Karşılıklı Rızâ ile Boşanma: Eşlerin evlilik birliğini karşılıklı anlaşarak sona erdirmeleri; evlilik birliğini bu şekilde sona erdirmeye **muhâlea** veya **hul'** denilir.

Mahkeme Kararı ile Boşanma: Evlilik birliğinin sona ermesinin bir diğer şekli eşlerin mahkemeye baş-vurarak hâkim kararıyla boşanmalarıdır. Bu şekilde kazâî boşanmaya çağdaş İslâm hukûku literatüründe **tefrîk** denilir.

Liân: Karısının zînâ ettiğini veya çocuğunun zînâ mahsûlü olduğunu iddiâ eden ve bu iddiâsını gerektiği şekilde ispat edemeyen koca, hâkim huzurunda husûsî bir şekilde yeminleşir ve evlilik birliğine hâkim tarafından son verilir. Kur'ân'da da ana hatlarıyla temas edilen bu prosedüre İslâm hukûkunda **liân** denilir. Liân sonunda hâkim tarafların arasını tefrîk eder. Ebû Hanîfe ve İmâm Muhammed'e göre bu bir bâin talâk hükmünde ise de Hanefîler'den Ebû Yûsuf'a ve diğer mezhep imâmlarına göre taraflar birbirlerine ebedî olarak haram olurlar.

Îlâ: Kocanın dört ay veya daha fazla karısına yaklaşmayacağına dâir yemin etmesi veya bu içerikte bir nezirde bulunmasına **îlâ** denilir. Hanefîler'e göre koca bu süre içinde karısıyla bir araya gelirse, yemin etmişse yemin keffâreti, nezirde bulunmuşsa adadığı o şey gerekli olur. Şâyet koca bu süre içinde karısına dönmezse hâkimin kararına ihtiyaç kalmadan kadın bir bâin talâkla boşanmış sayılır.

Hanefîler hâriç diğer üç mezhebe göre îlâ vukûunda sadece dört ayın geçmesiyle talâk meydana gelmez. Koca dönüş veya talâktan birini seçmek zorundadır, değilse kadının başvurusu üzerine hâkim evlilik birliğine son verir.

Ölüm İddeti. Kocası ölen kadınların bekledikleri iddettir. Bunlar eğer hâmile iseler iddetleri doğumla biter; isterse bu doğum kocanın ölümünden çok kısa bir süre sonra gerçekleşsin. Eğer hâmile değillerse bu durumdaki kadınların beklemeleri gereken süre dört ay on gündür. ***Fâsid*** (geçersiz) bir nikâhla evli olanlar ölüm iddeti beklemezler.

Boşanma veya Fesih İddeti. Boşanmış veya bir eksiklik sebebiyle nikâhı feshedilmiş olan kadınların beklemeleri gereken iddettir. Fâsid nikâh sebebiyle nikâhı feshedilenlerin iddet beklemeleri ancak evliliklerinin zifâfla fiilen başlaması durumunda söz konusudur. Bu grupta yer alan kadınların bekleyecekleri iddet süresi hâmile olup olmamalarına göre değişmektedir. Hâmile iseler iddetleri doğumla biter, değillerse ve normal olarak hayız görüyorlarsa iddet süreleri üç hayız süresidir. Kadın hayızlı iken boşanırsa bu hayız hesaba katılmaz. Bu Hanefî ve Hanbelîler'in kabul ettiği görüştür. Mâlikî ve Şâfiîler'e göre bu durumdaki kadınların beklemeleri gereken süre üç temizlik müddetidir.

Nesebin Sübûtu: Çocuğun kendisini doğuran kadınla nesep ilişkisi kendiliğinden sâbittir. Buna karşılık babasıyla olan nesep bağının kurulması şu üç yoldan birisiyle mümkündür:
1. Geçerli (sahîh) bir evlilik.
2. Fâsid bir evlilik veya evlilik şüphesiyle birleşme.
3. İkrâr.

Bu üç yolu incelemeden önce nesebin tesbîtinde önemli bir yeri olan hamileliğin süresi üzerinde bir nebzecik durmak gerekir.

Hidâne: İslâm hukûkunda çocukların bakım ve yetiştirilmesine denilir.

Ferâiz İlmi: Mîrâs hukûkunun klâsik İslâm hukûk literatüründeki adıdır.

Ecîr-i Hâs: Yapılan iş sözleşmesi; işçinin belli bir süre zarfında işveren için çalışmasını konu alıyorsa, yani işçinin belli bir zaman biriminde hâsıl edeceği emeğini işverenin emrine tahsîs etmesi gerekiyorsa, bu işçi **ecîr-i hâs** olarak adlandırılır. Günümüzdeki devlet memurları, sanayi ve tarım kesimi işçileri ile günlük işçiler "***ecîr-i hâs***" kapsamındadır. Buna karşılık sözleşme; işçinin belli bir işi görmesini konu aldıysa, o takdirde bu işçi **ecîr-i müşterek** olarak adlandırılır.

Ecr-i Misl; tarafsız bilirkişilerin, işçinin fiilen harcadığı emeğe biçtikleri değerdir.

TİCÂRET HUKÛKU KONU ANLATIMI

Teâtî: Sözlü bir irâde beyânı olmaksızın, satılmak üzere konulmuş bir şeyi alıp semenini bırakmak" demektir.

Gabin ve Tağrir Yasağı: Gabin (***gabn***) kelimesi, İslâm hukûk terminolojisinde genelde iki taraflı akidlerde karşılıklar arasında, özelde ise alım satımda satılan şeyle fiyatı arasında değer yönünden farklılık ve dengesizliği ifâde eder. Buna göre bir mal, değerinin çok üzerinde bir fiyata satın alındığında müşteri, değerinin çok altında satıldığında ise satıcı gabne mârûz kalmış olur. ***Tağrir*** ise, akid yapılırken taraflardan birinin söz ve davranışı ile diğer tarafı kasten aldatmasını ifâde eder.

Gabn-i Fâhiş: Aldanmanın aşırı ve belirgin olması.

Gabn-i Yesîr: Aldanmanın basit ve önemsiz olması.

Garar Yasağı: İslâm hukukçularının ve hukûk ekollerinin birçok farklı anlam yüklediği garar terimi öz olarak, bir borç ilişkisinde akid konusunun meydana gelip gelmeyeceğinin belirsiz olması, âkıbetinin kapalı olması, akdin haksız kazanca yol açacak ölçüde kapalılık taşımasını ifâde eder.

Zarar ve Gabin Sebebiyle Yasaklanan Satımlar:
a) Satım üzerine satım, pazarlık üzerine pazarlık yapmak.
b) Pazara mal getiren üreticiyi yolda karşılamak.
c) Şehirlinin köylü adına satması.
d) Hîleli artırma (***neceş***).

Şüf'a: Sahibine, satım akdine konu olan bir akarı, müşteriye mâl olduğu bedel karşılığında mülkiyetine geçirme yetkisi veren bir hakkıdır.

Şirket: ***Emvâl şirketi,*** ortaklardan her birinin bir miktar sermaye koyup bununla yapacakları ticâretten doğacak kârı paylaşmak üzere kurdukları şirkettir. ***A'mâl*** veya diğer adıyla ***ebdân şirketi,*** iki veya daha

fazla şahsın belli bir işi yapmak üzere kurdukları emeğe dayalı iş gücü ortaklığının adıdır. ***Vücûh şirketi*** ise, ortakların sermayesiz, sadece kredileriyle, meselâ ödünç para kullanarak veya vâdeli mal alıp satmak sûretiyle kâr etmek ve bunu paylaşmak üzere kurdukları kredi ve îtibâr ortaklığıdır. Her üç tür şirket de ortaklar arası hak ve yetki dengesi yönüyle **mufâvada** ve **inân** şeklinde ikili ayırıma tâbî tutulur. Ortaklar şirkete sermaye olabilecek bütün mallarını ortaklığa dâhil ederek sermaye ve kâr nisbetleri eşit olmak ve taraflar da birbirinin kefili sayılmak üzere kurulan şirket "***şirket-i mufâvada***" olarak anılır. Eşitlik şart koşulmazsa kurulan ortaklık "***şirket-i inân***" adını alır ve bu tür şirkette ortaklar birbirinin kefili durumunda değildir.

Mudârebe Şirketi: Ortaklardan bir kısmının sermaye, diğerinin ise emek ile katılarak kurdukları ve kârı belli bir oran üzerinden paylaşmak üzere anlaştıkları emek-sermaye şirketidir.

Müzâraa: (*Zirâî ortakçılık*) Bir tarafın arâzî, diğer tarafın da emek ile katıldığı ve çıkacak ürünün belli bir oran üzerinden paylaşıldığı ortaklık türüdür.

Müsâkât: Bahçe sahibi ile bağ ve bahçeye bakıp bunları sulayacak emek sahibi arasında yapılan ve elde edilecek ürünü belli bir oran üzerinden paylaşmayı konu alan ortaklığın adıdır.

Âriyet Akdi: Bir kimseye bedelsiz olarak belli bir süre kullanmak üzere bir malın verilmesini konu alan bir sözleşme türüdür. İğreti sözleşmesi de denir.

Karz: Bedeli iâde edilmek şartıyla verilen şey demektir.

Hîbe: Bir kimseye yaşadığı sürece onun olması, öldükten sonra da geri dönmesi şartıyla bir malın verilmesi "***umrâ***" olarak adlandırılır. Bir şahsa yaşadığı sürece kullanması, meselâ oturması için bir malın bağışlanması (***süknâ***) hâlinde ise temlikten ziyâde âriyet ve ibâha söz konusu olduğundan İslâm hukukçuları, bu tür akdin ve şartın câiz olduğu, mülkiyetin bağışlayanda kaldığı, diğer tarafın ölümü hâlinde malın geri döneceği görüşündedir. Bir şahsa bir malın bağışlanması, bağışlayandan önce ölmesi hâlinde malın bağışlayana geri dönmesinin şart koşulması (***rukbâ)*** ise daha karmaşık bir yapıda olduğundan câiz olup olmadığı tartışılmış, Hanefî ve Mâlikîler böyle bir hîbeyi câiz görmezken Şâfiî ve Hanbelîler câiz görmüş fakat şartı geçersiz saymışlardır.

Havale: İslâm hukûkunda, borcun bir kimsenin zimmetinden başka bir kimsenin zimmetine nakledilmesini ifâde eden bir terimdir.

Rehin verene **râhin,** rehin alana **mürtehin,** teslim alınan mala da **merhûn** veya **rehin** denilir.

Vedîa: Fıfıkıhta bir kimseye koruması için bir malın emânet edilmesi akdini ve bu şekilde emânet edilen malı ifâde eden bir terimdir. **Lukata:** Buluntu mal.

Îne Satışı: Bir malın belli bir fiyat karşılığında vâdeli olarak satılıp, satılan fiyattan daha düşük bir fiyatla geri satın alınmasıdır. Aynı işlemin, araya üçüncü bir kişi sokularak yapılması da îne satışı kapsamında değerlendirilmektedir.

Hisbe: İslâm toplumlarında genel ahlâkı ve kamu düzenini koruma ve denetleme faaliyetini ve bununla görevli resmî kuruluşu ifâde eder. Bu işle görevli memura da genelde muhtesip adı verilir.

Vakıf: Kaynağını iyilik ve hayırda yarışmayı, Allah yolunda harcamada bulunmayı, toplumda kimsesiz, fakir ve düşkünlere yardım elini uzatmayı teşvik eden, kalıcı olanın da bu tür yatırımlar olduğunu bildiren âyet ve hadîslerden almıştır. İslâm mîmârîsinin, kültür ve medeniyetinin bir çok şâheseri bu tür gâyeleri gerçekleştirmeye mâtuf olarak kurulmuştur.

Hilm: Akıllı olma ve akıllıca davranma, ağır başlı olma, affetme, sabır, hoşgörü, barış ve kardeşlik, acelecilik yapıp saldırganca hareket etmekten sakınma gibi insanlarla uygarca ilişki kurmaya katkı yapan birçok erdemi birlikte ifâde eden geniş kapsamlı bir kavramdır.

Hikmet: bütün doğru bilgilerle güzel yaşayışı kapsayan bir kavram olarak tanımlanır.

KUR’ÂN-I KERÎM KONU ANLATIMI

İstiâze: Sözlükte, sığınmak, korunmak anlamındadır. Kur’ân-ı Kerîm’de, Hz. Peygamber’e istiâzede bulunması (Allah’a sığınması) emredilmiştir, Hz. Peygamber de Allah’a sığınmış, bu amaçla daha çok ihlâs, felak ve nâs sûrelerini okumuş, bunu sahâbe-i kirâm’a da tavsiye etmiştir.

Âlimlerin çoğunluğu istiâzenin müstehâb olduğu ve Kur’ân okumaya başlamadan önce istiâzede bulunulmasının daha uygun olacağı görüşünü benimsemişlerdir. Namazda istiâze, Hanefî ve Hanbelî mezheplerine göre birinci rek’atta, Şâfiîlere göre her rek’atta sünnettir. Namaz dışında Kur’ân okurken dinleyicinin bulunması hâlinde istiâzenin âşikâre yapılması gerekir. Çünkü kıraatin sesli olacağının îlânı için buna ihtiyaç vardır.

Neml Sûresi’nin 30. âyetinde geçen besmelenin Kur’ân’dan bir âyet olduğu konusunda İslâm âlimleri arasında herhangi bir ihtilâf yoktur; başta sahâbîler olmak üzere âlimler bu hususta sözbirliği etmişlerdir (icmâ). Ancak Tevbe Sûresi dışında, Kur’ân-ı Kerîm’deki sûrelerin başlarında bulunan 113 besmelenin her birinin tek başlarına birer âyet olup olmadığı konusunda İslâm âlimleri farklı görüşler ileri sürmüşlerdir.

Kıraat imâmları, Tevbe Sûresi hâriç diğer sûrelere besmele ile başlanacağı husûsunda görüş birliğine varmışlar, bir sûreden diğerine geçişte besmelenin okunup okunmayacağı konusunda ise farklı görüşler ileri sürmüşlerdir.

Mushaf yazarken Tevbe Sûresi dışındaki sûrelerin başına besmele yazmak da farz hükmündedir. Çünkü üzerinde ashâbın icmâı bulunan Mushaf’ta bu şekilde yazılmıştır.

Namaz dışında Kur’ân okumaya başlarken eûzü besmele çekmek; âlimlerin çoğunluğuna göre sünnet, sûrenin başından değil de herhangi bir yerinden başlanması hâlinde ise mendûptur.

Kur’ân'ın Toplanması ve Çoğaltılması: Kur’ân, Peygamberimizin devrinde bizzat Vahiy Meleği ve Nebî’nin birbirlerine karşılıklı okumaları ve sahâbîlerin ezberlemesiyle korunmuştur.

Hz. Muhammed'in (s.a.v.) ölümünü takip eden Yemâme savaşlarında 70 kadar hâfızın ölmesi müslümanları telâşa düşürmüştü. Ashâptan ***Hz. Ömer*** de hâfızların toplanması için dönemin halîfesi Ebu Bekir'e başvurarak konunun görüşülmesini istemişti. Bunun üzerine ***Ebu Bekir***, *Zeyd bin Sâbit* başkanlığında toplanan Abdullah bin Zübeyr, Sa'd bin Ebî Vakkâs, Abdurrahman bin Hâris bin Hişâm'ın da bulunduğu büyük bir komisyon tarafından Kur’ân sâhifeleri bir araya getirilmiştir. Bu aslî nüshaya "**İmâm Mushaf**" adı verilmiştir. Abdullah bin Mes’ûd'un teklifiyle iki kapak arasında "İmâm Mushaf" üzerinde yapılan danışma ve görüşmeler sonucunda bunun üzerinde her hangi bir noksanlık görülmemiş ve güvenirliği konusunda ittifâk sağlanmıştır.

M.648'de Ermenistan ve Azerbaycan fethinde Şamlı ve Iraklı askerlerin yan yana gelmesi ile farklı okuyuşlar ortaya çıktı ve tartışma başladı. Bu tartışma ortamının daha fazla büyümesine engel olmak için Huzeyfe bin Yemân, Halîfe Osman'a başvurarak bu durumun düzeltilmesini, ihtilâfın ortadan kaldırılmasını istedi. Bunun üzerine **Halîfe Osman**, diğer ashâb ile de istişâre ederek, İslâm dünyasında yalnızca Hz. Ebu Bekr'in emriyle derlenmiş olan onaylı Kur’ân mushaflarının kullanılmasını ve bir başka lehçe yâhut ağız ile yazılmış tüm diğer nüshaların kullanılmasının yasaklanmasını kararlaştırdı. Hz. Osman, bir önlem olarak da gelecekte herhangi bir kargaşa yâhut yanlış anlamaya meydan vermemek için başka tüm yazılı nesneleri yaktırarak ortadan kaldırma yoluna gitti. Hz. Ebû Bekir zamanında yazılan İmâm Mushaf, Hz. Ömer'in ölümünden sonra kızı ve Hz. Muhammed'in hanımlarından olan Hafsa'ya geçmişti. Hz. Osman zamanında çoğaltılan Mushaflar, yedi nüshadır. Bunlar ***Medîne, Mekke, Şam, Kûfe ve Basra'ya*** gönderildi. Hz. Osman tarafından değişik vilâyet merkezlerine gönderilen nüshalar zamanla kayboldu. Günümüzde hâlen onlardan bir tanesi İstanbul Topkapı Müzesi'nde; bir diğer tam olmayan nüshası Taşkent'te bulunmaktadır. Çarlık Rus hükümeti onun faksimile ile reprodüksiyonunu (fotoğraf veya fotokopi ile tam kopyasını) yayınlamıştır.

Vahiy Kâtipleri: Hz. Ebu Bekir, Hz. Ömer b. el-Hattab, Hz. Ali b. Ebi Talib, Hz. Osman b. Affân, Hz. Amr b. el-Âs, Hz. Muâviye, Hz. Şurahbil b. Hasene, Hz. Muğîre b. Şu'be, Hz. Muâz b. Cebel, Hz. Hanzele b. er-Rebî', Hz. Cehm b. es-Salt, Hz. Huseyn en-Nemerî, Hz. Zubeyr b. el-Avvâm, Hz. Âmir b. Fuheyre, Hz. Ebân b. Saîd, Hz. Abdullah b. Erkâm, Hz. Saîd b. Kays, Hz. Abdullah b. Zeyd, Hz. Hâlid b. Velîd, Hz. A'lâ b. el-Hadremî, Hz. Abdullah b. Revâha, Hz. Huzeyfe b. el-Yemân, Hz. Muhammed b. el-Mesmele vs.

Mekke'de ilk vahiy kâtipliğini *Abdullah b. Sa'd b. Ebî Sarh,* Medîne de ise, *Ubey b. Ka'b* yapmıştır. Ondan sonra *Zeyd b. Sâbit* bu görevi devamlı sürdürmüştür.

Kur'ân'ın Muhtevâsı:

1) Îtikâd.
2) İbâdetler.
3) Muâmelât.
3) Ukubât.
4) Ahlâk.
5) Nasîhat ve Tavsiyeler.
6) Va'd ve Vaîd.
7) İlmî Gerçekler.
8) Kıssalar ve Duâlar.

Suhuf: Dört büyük ilâhî kitâb dışında gönderilen kitapçıklar, formalar. Peygamberlere Allah tarafından gelen yüz dört kitaptan ilk yüz tânesi. 10 suhuf Hz. Âdem (a.s.)'a, 50 suhûf Şît (a.s.)'a, 30 suhuf İdrîs (a.s.)'a, 10 suhûf İbrâhim (a.s.)'a inmiştir.

Sûre: Kur'ân-ı Kerîmin en az üç âyetten meydana gelen bölümlerinden her biri. Çoğul şekli "suver"dir. Kur'ân-ı Kerîm'de 114 sûre olup, bâzı sûrelerin birkaç ismi vardır. Sûreler uzunluk kısalık bakımından dörde ayrılır:

1-Tıvâl,
2-Miûn,
3-Mesânî,
4- Mufassal.

Bakara sûresinden Berâe sûresine kadar olan yedi sûreye ***es-Seb'u't-tıvâl*** (uzun sûreler) denir. Bunlar: Bakara, Âl-i İmrân, Nisâ, Mâide, En'am, A'râf, Yûnus veya Kehf Sûresidir.

Miûn; yani yüzlükler, âyetleri yüz dolayında olanlardır ki, Tevbe'den sonra gelenlerdir. (Tevbe, Nahl, Hûd, Yûsuf, Kehf, İsrâ, Enbiyâ, Tâhâ, Mü'minûn, Şuarâ, Sâffât).

Mesânî; âyetleri yüzden az olanlardır. Miûndan sonra gelirler. Hâmîm'ler, Elif Lâm'lar, Tâsîn'ler böyledir. (Ahzâb, Hac, Kasas, Tâsîn, Neml, Nûr, Enfâl, Meryem, Ankebût, Rûm, Yâsîn, Furkân, Hicr, Ra'd, Sebe', Melâike, İbrâhîm, Sâd, Muhammed, Lokmân, Zümer, Hâmîm'ler, Mümtehine, Fetih, Haşr, Tenzîl, Secde, Talâk, Nûn, Hucurât).

Mufassal, Kur'ân'ın sonundaki sûrelerdir. Nevevî'ye göre Hucurât'tan başlar. Onlar da Tıvâl, Evsat, Kısâr olmak üzere üçe bölünür.

Tıvâl-i Mufassal: Hucurât'tan Burûc'a kadar,

Evsat-i Mufassal: Buruc'tan Beyyine'ye kadar,

Kısâr-i Mufassal: Beyyine'den sona kadardır.

Mekkî Sûreler: Âyetler genelde "*Ey insanlar!*" hitâbıyla başlar, sûre başlarında kasemler çokça yer alır, önceki peygamberlerin kıssaları anlatılır.

Medenî Sûreler: Âyetler genelde "*Ey iman edenler, ey kitap ehli*" hitaplarıyla başlarlar; evlilik, mîrâs, cihâd âyetlerini ihtivâ eder, münâfıklardan bahseder.

Mekkî ve Medenî Sûrelerin Sayıları: 87 tânesi Mekkî, 27 tânesi de Medenî'dir.

Sebeb-i Nüzûl: Kur'ân-ı Kerîm'in nüzûl (inme) sebebi. (*esbâb-ı nüzûl*)

Sebeb-i Vürûd: Hadîs-i Şerîfler'in vârid olma, söylenme sebebi.

Kur'ân'ın Vahiy Kâtipleri: Dört halife, Zeyd b. Sâbit, Ubeyy b. Ka'b, Hâlid b. Ebî Süfyân.

Mehâric-i Hurûf: Kur'ân-ı Kerîm harflerinin herbirinin ağızdan ses olarak çıktığı yer. Kur'ân-ı Kerîm'i tecvîd üzere okumasını bilmek farzdır.

Kıraat-i Seb'a: Yedi kıraat imâmının okuyuş şekilleri. Yedi kıraat imâmının yâni İmâm-ı Nâfi', Abdullah bin Kesîr, Ebû Amr, İbn-i Âmir, Âsım, Hamza, İmâm-ı Kisâî'nin okuyuşları kıraat-i seb'a adıyla meşhur olmuştur.

Kıraat-ı Aşere İmamları ve Râvîleri:

1-İmâm Nâfî (Kalun ve Verş)
2-İmâm İbn Kesîr (El-Bezzî – Kunbul)
3-İmâm Ebû Amr (Ed-Dûrî- Sûsî)
4-İmâm İbn Âmir (Hişâm-İbn Zekvân)
5-İmâm Âsım (Ebû Bekir Şu´be-Hafs b. Süleyman (Bizim ve Müslümanların çoğunun kıraat imâmı)
6-İmâm Hamza (Halef- Hallad)
7-İmâm Kisâî (Ebû Hâris-Dûrî)
8-İmâm Ebû Ca´fer (Îsâ b. Verdân-Süleymân b. Cemmâz)
9-İmâm Ya´kûb(Ruveys-Ravh)
10-İmâm Halef (İshâk- İdrîs)

Kur'ân-ı Kerîm'in Harekelenmesi: Irak vâlîsi Ziyâd b. Sümeyye isteğiyle ***Ebû'l Esved ed-Düelî*** tarafından h.69/688 yılında kırmızı mürekkeple harekeleri nokta şeklinde işaretlenmiştir. Irak vâlîsi Haccâc b. Yûsuf'un isteğiyle ***Yahyâ b. Ya'mer ve Nasr b. Âsım*** h.89-/707 kelimelere farklı renklerde nokta koymuşlardır. ***Halîl b. Ahmet*** 751 yılında hareke ve noktalamaya son şeklini vermiştir.

Secâvend: (Durak İşâretleri) Kur'ân-ı Kerîm'in, mânâsına uygun ve doğru okunabilmesi için durak ve geçiş yerlerini gösteren işâretler. Kur'ân-ı Kerîm'in secâvendleri şunlardır:

ج: Durmak evlâdır.
ز: Geçmek evlâdır.
ط: Durmak evlâdır.
ص: Nefes yetmediğinde durulabilir.
م: Durmak vâciptir. Durulmayıp geçilirse anlam bozulur.
قف : Durmak evlâdır. Hafif bir duruşla (bir nefeslik) durulmalıdır.
ق: Geçmek evlâdır.
ك : Bir evvelki durağın aynısı demektir.
لا: Durmak câiz değildir. Eğer durulursa bir önceki kelime ile birlikte tekrar okunur. Âyet sonunda durunca ise, tekrar edilmez çünkü durak sonlarında durmak câiz, hattâ efdâldir. :. Yakın aralıklarla rastlanan bu üç noktanın birisinde durulur, diğerinde durulmaz. Her ikisinde durmak veya her ikisinde geçmek câiz değildir (üç noktanın birincisi âyet ortasında, ikincisi ise âyet sonunda olsa veya üç noktanın birincisi âyet sonunda olsa bile hüküm aynıdır. Yâni bu durumda, birincisinde durmuş isek, diğerinde durmamalıyız).
ع: Konu bütünlüğünü gösteren işârettir. Okuyan namazda ise ve rükû yapmak istiyorsa, bu işâretin olduğu yerde rükû etmesinin münâsip olduğunu gösterir. Kur'ân'da birkaç yerde, kıraat imâmlarının oradaki durak işâreti konusunda ihtilâf etmelerinden, iki durak işâreti birden kullanılmıştır. Meselâ, Duhân 44/49, s. 499'un başındaki (ذُقْ) kelimesinin sonunda "lâ" ve "cim" durak işâreti beraber yazılmıştır. Biz bu iki durak işâretinden birisine uyabiliriz.

Secde Âyetleri: Okunduklarında veya işitildiğinde secde yapılan, Kur'ân-ı Kerîm'deki on dört secde âyet-i kerîmesi. Bunlar: A'râf: 206, Ra'd: 15, Nahl: 50, İsrâ: 109, Meryem: 58, Hac: 18, Furkân: 60, Neml: 25, Secde: 15, Sa'd: 24, Fussilet: 37, Necm: 62, İnşikâk: 21, Alak: 19. âyet-i kerîmeleridir.

Sehv Secdesi: Yanılma secdesi; namazda bir farzın veya vâcibin, vaktinden önce veya sonra yapılması yâhut vâcibin terkinde yapılması lâzım gelen secde. Birkaç kere secde-i sehv îcâb etse, bir kere yapmak yetişir.

Tilâvet Secdesi: Kur'ân-ı Kerîm'in on dört yerindeki secde âyetinden birini okuyan veya duyanın yapması vâcib olan secde.

Zellet-ül Kârî: Kıraat hatâsı. Namazın içindeki farzlardan kıraati yerine getirirken (Fâtihâ ve zamm-ı sûreyi okurken) meydana gelen hatâ, yanlış okuma. Zellet-ül kârî dört şekilde olabilir: Birincisi i'râpta hatâdır. Yâni harekelerde ve sükûnda olabilir. Meselâ şeddeyi hafif okur veya medleri (uzunları) kısa okur veya bunların aksini yapar. İkinci şekil hatâ, harflerde olur. Harfin yerini değiştirir veya harf ilâve eder yahut azaltır veya harfi ileri geri alır. Üçüncü şekil hatâ, kelimelerde ve cümlelerde olur. Dördüncüsü ise, vakıf ve vasılda hatâ olur. Yâni duracak yerde durmaz geçer. Geçecek yerde durur. Bu dördüncü şekil hatâda mânâ değişse de bozulmaz. İlk üç şekilde zellet-ül kârî mânâyı değiştirip, küfre sebeb olacak mânâ hâsıl olursa veya âyet-i kerîmede kastedilen mânâ tamâmen değişirse, namazı bozar.

Nâsih – Mensûh: Nesh, bir şeyi iptâl etmek ve onun yerine başka bir şeyi ikâme etmek, yer değiştirmek, izâle etmek. Şer'î bir hükmün yürürlüğe konmasından sonra, gelen diğer bir şer'î hükümle kaldırılması, iptâl edilmesi demektir. Hükmü kaldıran âyete "***nâsih***", hükmü kaldırılan âyete de "***mensûh***" denir. Mensûh âyet ile amel edilemez.

Mücmel-Mübeyyen: Mânâsı kapalı lafızları ihtivâ eden âyetlere mücmel, mücmel âyetleri açıklayan âyetlere de mübeyyen âyet denir.

Mübhem-Muhkem: Üstü kapalı anlatım. Açık ifâdeli âyetler.

Müteşâbih: Birden fazla anlama gelen ifâdeler.

Garîbu'l-Kur'ân: Farklı lehçelerde kullanılan kelimeler.

Müşkilü'l-Kur'ân: Kelimelerin anlaşılma güçlüğü.

İ'câzu'l-Kur'ân: Âciz bırakmak, iknâ etmek, muhâtabın delillerini çürütmek.

Vücûh - Nezâir: Eş sesli kelimelere vücûh; farklı anlamlı kelimelere de nezâir denir.

Emsâlu'l-Kur'ân: Özlü ifâdeler.

Tashîh, düzeltme; **tasnîf,** sıralama; **tedvîn,** derleme; **te'vîl,** yorum ve açıklama demektir.

En Uzun Âyet: Borçlanmadan (***müdâyene***) bahseden âyet: Bakara 282. âyet.

İlk İnen Sûreler: Fâtihâ, Müddessir, Alak, Kalem, Müzzemmil. Medîne döneminde inen ilk sûre, Bakara sûresidir.

Son İnen Âyet: Tevbe sûresinin 128-129. âyetleri.

Rivâyet Tefsiri: Kur'ân-ı Kerîm'deki bâzı âyet-i kerîmelerin başka âyetlerle veya Peygamberimizin sünneti veya Ashâb-ı kirâmın mübârek sözleriyle açıklanması. Buna me'sûr veya naklî tefsir de denir. En meşhurları:

Taberî: Câmiu'l Beyân an Te'vîli'l-Kur'ân;

Semerkandî: Tefsîru'l-Kur'ân;

Beyzâvî: Medînetü'l-Menzil;

İbn-i Kesîr: Tefsîru'l Kur'ânü'l Azîm;

Süyûtî: ed-Dürru'l Mensûr;

Fîruzâbâdî: Tenvîru'l Mikbâs min Tefsîri İbn Abbas.

Dirâyet Tefsîri: Akla ve yoruma dayalı tefsir. Rasûlüllah'tan gelen rivâyetler (açıklamalar) esas alınarak, Kur'ân-ı Kerîm'in lisân bilgilerine ve zamanın fen bilgilerine, aklî ilimlere göre yapılan açıklaması. Bu tefsîre *ma'kûl, re'y tefsîri* ve *te'vîl* de denir. Başlıcaları:
Zemahşerî: el-Keşşâf;
İbn Kuteybe: Te'vilü'l Müşkilü'l-Kur'ân;
Şevkânî: Fethu'l Kadîr.

Arapça Tefsirler: Taberî, Zemahşerî, Beyzâvî, Râzî, Kurtubî, Celâleyn.

TECVÎD KONU ANLATIMI

"Tecvîd, sıfatları yönünden harflerin hakkını ve müstehakkını vermektir." Tanımda geçen "hakkını" kelimesinden maksat harfleri cehr, hems, şiddet, rihvet gibi sıfat-ı lâzımelerine uygun okumak, "müstehak" kelimesinden maksat ise harfleri lîn, kalkale vb. sıfat-ı ârızelerine uygun, güzel bir şekilde ne eksik ne fazla okumak demektir. Tecvîdin konusu, Kur'ân harfleridir. Tecvîdin gâyesi, Kur'ân kelimelerini Hz. Peygamber'den (s.a.s) alındığı şekliyle muhâfaza etmek ve Kur'ân tilâvetinde hatâ yapılmasını önlemektir. Tecvîd, ilim olarak farz-ı kifâye, uygulama olarak Kur'ân okuyan kişilere farz-ı ayndır.

Mahrecin Tanımı: Mahrec, tecvîd kavramı olarak harfin çıkış yeri anlamında kullanılmaktadır. Mahreç, hakîkî ve takdîrî olarak ikiye ayrılır.

1. Hakîkî Mahrec: Harf, bir mahrece temas ederek çıkıyorsa, o yere "hakîkî mahrec" denir. Yirmi sekiz harfin tamamının da çıkış yeri olan boğaz, dil ve dudak hakîkî mahrec bölgeleridir.

2. Takdîrî Mahrec: Harf herhangi bir mahrece temas etmeden çıkıyorsa, buna "takdîrî mahrec" denir. Takdîrî mahrec bölgelerini aşağıdaki şekilde sınıflandırabiliriz:

a) Geniz, ihfâ hâlinde veya ğunneli idğâm hâlinde olan sâkin م ve ن harflerine ait ğunnenin mahrecidir.

b) Ağız ve boğaz boşluğu: Med harfleri olan ا، و، ي çıkar.

Lahn-ı Celî: Harflerin sıfat-ı lâzilemelerine riâyet etmemek. Hükmü haramdır.

Lahn-ı Hafî: Harflerin sıfat-ı ârizelerinde olan hatâlardır. Hükmü vâciptir.

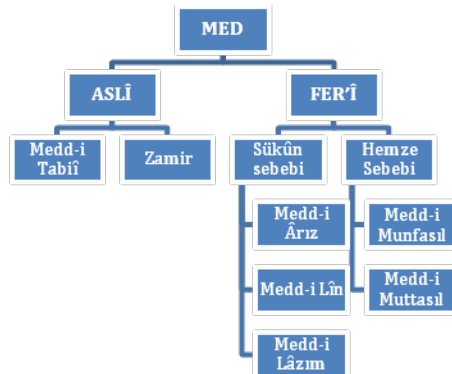
HARFLERİN SIFATLARI

Sıfat, harfin, mahrecinden telaffuzu esnasında aldığı keyfiyete denir.

Zıddı Bulunan Sıfatlar: Cehr-Hems, Şiddet-Rihvet, İstila-İstifal, İtbak-İnfitâh, İsmat-İzlak**.**

Zıddı Bulunmayan Sıfatlar: İstitâle, İnhirâf, Kalkale, Lîn, Safir, Tefeşşî, Tekrîr.

HARFLERİN UZATILMASI (MED)

Med harflerinden biriyle sesin uzatılmasına ***med*** denir. Kendisinden önceki harfin sesini uzatan harfe "***med harfi***" denir. Med harfleri üç tanedir; ا، و، ي

Med Sebepleri:

Hemze: Boğazın en dibindeki hakîkî mahreçten çıkar ve أ şeklinde yazılır.

Hemze-i Katı': Yazıda ve okunuşta bulunan dolayısıyla da med sebebi olan hemzedir.

Hemze-i Vasıl: Vasıl hâlinde okunmayan dolayısıyla da med sebebi de olamayan hemzedir.

Sükûn: Harekesizliktir, alâmeti cezmdir.

Sükûn-u Lâzım: Vakıf hâlinde de vasıl hâlinde de değişmeyen, mevcut sükûndur. Yâni "vakfen ve vaslen sâbit olan sükûn"dur.

Sükûn-u Ârız: Kelimenin aslında olmayıp vakıf sebebiyle ortaya çıkan, vasıl hâlinde ise düşen sükûna denir. Yâni bu sükûn, "vakfen sâbit, vaslen sâkıt olan sükûn"dur.

Med Çeşitleri: Aslî ve fer'î med olmak üzere iki çeşit med vardır. Harfin sesini uzatmak için hemze veya sükûna ihtiyaç duyulmayan medde "aslî med" denir. Hemze veya sükûn sebebiyle aslî med üzerine ziyâdeden doğan medde "fer'î med" denir. Bu med, "medd-i mezîd" veya "medd-i medîd" diye de isimlendirilir.

MEDD-İ TABİÎ

Harf-i med bulunur, sebeb-i med bulunmazsa medd-i tabiî olur. اوتِينَا Tabiî meddi, bir elif miktarı uzatmak vâciptir.

MEDD-İ MUTTASIL

(Bitişik-aynı kelimede) Med harfinden sonra, sebeb-i med olan hemzenin aynı kelimede bulunmasından meydana gelen medde "medd-i muttasıl" denir. جَاءَ , سُوءَ , وَجِيءَ Medd-i muttasılın en az iki elif miktârı uzatılması vâciptir, efdali ise dört elif uzatmaktır.

MEDD-İ MUNFASIL

(Ayrı kelimelerde) Med harfinden sonra, sebeb-i med olan hemzenin ayrı ayrı kelimelerde yan yana bulunmasından meydana gelen medde "medd-i munfasıl" denir. يَا اَيهَا، تُوبُوا اِلىَ اللهِ، اِني اَخَافُ

Medd-i munfasıldaki med harfi bazen takdîrî olur ve yazıda gözükmez. Bu durum genellikle takdîrî bir "و" veya takdîrî bir **"ي"** ile uzatılan zamirde veya ism-i işârette ortaya çıkar ki buna "sıla-i kübrâ" da denir. Medd-i munfasılın meddi câizdir.

MEDD-İ LÂZIM

Med harflerinden biri ve sebeb-i medden sükûn-u lâzım aynı kelimede yan yana bulunursa medd-i lâzım olur. وَلاَ الضَّالِّينَ، الحَاقَّةُ، تَأمُرُونَ

Meddi Lâzım 4 çeşittir:

1.Meddi Lâzım Kelime-i Musakkale (şeddeli kelime): حَادٌّ – مُدْهَامَّتَانِ

2.Meddi Lâzım Kelime-i Muhaffefe (cezimli kelime):آلانَ

3.Meddi Lâzım Harf-i Musakkale (şeddeli harf): طَسَمَ، اَلَم

4.Meddi Lâzım Harf-i Muhaffefe (cezimli harf): ص، صَادْ، اَلَم

MEDD-İ ÂRIZ

Med harflerinin birinden sonra, sebeb-i med olan ârız sükûn gelirse medd-i ârız olur: نَسْتَعِينُ، يَعْلَمُونَ. Bir eliften fazla uzatılması câizdir.

ÜSTÜN:3 vecih: 1. Tûl: 4 elif, 2. Tevassut: 2-3, 3. Kasr: 1 elif.

KESRA:4 vecih: 1. Tûl: 4 elif, 2. Tevassut: 2-3, 3. Kasr: 1 elif, 4. Kasr ile revm.

ÖTRE: 7vecih: 1. Tûl: 4 elif, 2. Tevassut: 2–3, 3. Kasr: 1 elif, 4. Tûl ile işmâm, 5.Tevassut ile işmâm, 6. Kasr ile işmâm, 7. Kasr ile revm.

Medd-i ârızdaki vecihler Medd-i Lîn için de geçerlidir. Kıraat imâmımız Âsım hazretleri, medd-i ârızı tevassut vechi ile okumayı tercih etmişlerdir.

Revm: Hafif bir sesle harekeyi belirtmektir. Göremeyenlere harekeyi duyurmak maksadına yönelik yapılan revm; vakıf hâlinde ötre ve esrede yapılır, üstünde yapılmaz.

İşmâm: Sükûndan sonra ötreye işâret etmek üzere dudakları önde yummaktır. Dolayısıyla işmâm sadece ötrede yapılır. İşmâmda ses yoktur. Harekeyi duyma imkânına sahip olamayanlar, işmâmdaki dudak hareketi sayesinde harekeyi anlama imkânı elde ederler.

Revm ve İşmâm Yapılmayan Yerler:

a) Sonu tenvînli kelimelerde,
b) Ârızî harekelerde,
c) Müenneslik tâ’larında,
d) Cemî’ mîmlerinde.

MEDD-İ LÎN

Lîn harfinden sonra, sebeb-i med olan ârız veya lâzım sükûn bulunursa “medd-i lîn” olur. خَوْفٍ

Lîn harfleri, öncesi üstün olan cezimli وْ ve يْ dir.

İDGÂM MEA'L-GUNNE

Gunneli idgâm demektir. İdgâm mea'l-gunne harfleri: (يُوَنِم: ي م ن و) olup, dört tanedir. Tenvîn veya sâkin ن’dan sonra bu harflerden birisi gelirse idgâm mea'l-gunne olur. Misâl: يَرَهُ خَيْرًاسِنَةٌ وَلاَ نَوْمٌ، وَمِنْ مَاءٍ، مَلِكًا نُقَاتِلْ، Eğer sâkin ن ile idgâm mea'l-gunne harflerinden "و" veya "ي" aynı kelimede bulunurlarsa, bütün kıraat imâmlarının ittifâkı ile izhâr olur. İdgâm mea'l-gunne olmaz. Kur’ân-ı Kerîm'de bu türlü kelime dört tanedir: بُنْيَانٌ- قِنْوَانٌ- صِنْوَانٌ- الدُّنْيَا Hükmü vâciptir. İdgâm mea'l-gunnenin müddeti bir elif miktârıdır.

(ن) ve (يس) kelimelerinden sonra gelen و harfi İmam Âsım ve Hafs rivâyetine göre hem izhâr hem de idgâmla okunabilir: وَالقَلَمِ، يَسَ وَالقَرْآنِ الحَكِيمِ

İDGÂM-I BİLÂ GUNNE

(Gunnesiz İdgâm) Tenvîn veya sâkin "ن" dan sonra "ر" ve "ل" harflerinden biri gelirse idgam-ı bilâ gunne olur. Sesi genizden getirmeden şeddeli olarak okunur: غَفُورٌ رَحِيمٌ، هُدًى لِلْمُتَّقِينَ، مِنْ رَبِّهِمْ

İDGÂM-I MÜTECÂNİSEYN

Mahreçleri bir olan, sıfatları (vasıf, nitelik; kalınlık, incelik, yumuşaklık, vurgulu okunma gibi) farklı olan iki harfin, birincisi sâkin, ikincisi harekeli olarak gelirse, birincisini ikincisine katıp/çevrilip (birinci harfi okumayıp), ikinci harfi şeddeli imiş gibi okumaya idgâm-ı mütecâniseyn denir.

Hükmü vâciptir. Cinsleri aynı olan harfler sekiz tânedir ve şu üç gruba ayrılırlar:

a) ت، ط، د b) ظ، ذ، ث c) ب، م

İDGÂM-I MÜTEGÂRİBEYN

Mahrecinde veya sıfatında birbirlerine yakınlığı olan iki harften birincisi sâkin, ikicisi harekeli olarak gelirse, birincisinin ikincisine katılıp ikinci harfi şeddeli imiş gibi okumaya idgâm-ı mütegâribeyn denir. Hükmü vâciptir.

Birbirlerine yakınlığı olan harfler 4 tanedir ve iki gruba ayrılırlar:

a) ل ، ر (ل önce gelmelidir): (بَلْ رَفَعَهُ اللهُ، قُلْ رَبِّ)
b) ق ك (ق önce gelmelidir ve ق, kendi mahrecinden kalkale yapılmadan okunur): اَلَمْ نَخْلُقْكُمْ İdgamın olduğu yer de kalkale yapılmaz.

İDGÂM-I MİSLEYN

Aynı harfin, aynı veya ayrı kelimede, birincisi cezimli, ikincisi harekeli olarak arka arkaya gelmesi durumunda birincisinin ikincisine katılarak ikincisinin şeddeli bir harf gibi okunmasına idgâm-ı misleyn denir. İdgâm-ı misleynde, "م" harfinin م’e, "ن" harfinin de ن’a uğraması hâriç gunne yapılmaz. Hükmü vâciptir. İdgâm-ı misleyn; mealgunne ve bilâgunne olarak ikiye ayrılır.

I- İdgâm-ı misleyn mea'l-gunne: Bu da iki durumda meydana gelir:

a- Sâkin نْ’dan sonra harekeli ن geldiği zaman. وَمَنْ نُعَمِّرْهُ، مَنْ نَشَاءُ، مِنْ نَارٍ

b-Sâkin مْ’den sonra harekeli م geldiği zaman: اَطْعَمَهُمْ مِنْ جُوعٍ، عَلَيْهِمْ مُؤصَدَةٌ، مِنْهُمْ مَنْ قَصَصْنَا

SAKİN MÎM’İN ÜÇ HÂLİ

1- Sâkin مْ, kendisinden sonra gelen harekeli م harfine uğrarsa, idgâm-ı misleyn mea'l-gunne olur.

2- Sâkin م’den sonra ب harfi geldiği zaman ihfâ olur. Buna ihfâ-ı şefevî (dudak ihfâsı) denir. (مَا اَمْ بِهِ - لَهُمْ بِهِ) gibi. م, dudaklara bastırmadan ve kısmen gizlenerek okunur. Gunnede de hafif tutma yapılır.

3- Sâkin م’den sonra ب ve م'den başka harflerden biri geldiği zaman izhâr olur. Buna izhâr-ı şefevî denir. اَلْحَمْدُ، لَكُمْ دِينُكُمْ، هُمْ عَذَابٌ، وَلَهُمْ فِيهِ gibi. Bu durumda م tutma yapılmadan, tabiî olarak okunur. م’in gunne sıfatı da normalden fazla uzatılmadan okunur.

II- İdgâm-ı misleyn bilâ gunne: ن ve م harflerinin dışında kalan harfler, birbirlerine uğradığı zaman olur. قَدْ دَخَلُوا، اِضْرِبْ بِعَصَاكَ الحَجَرَ gibi. Hükmü vâciptir.

İKLÂB

Tenvîn veya sâkin nûn’dan sonra ب gelirse, ب’den önce gelen tenvînin nûn’u veya sâkin nûn’u, hâlis sâkin م’e çevirerek, hâsıl olan م’i gunneli okumaya iklâb denir. Bir buçuk elif uzatmak vâciptir. (سَمِيعٌ بَصِيرٌ، مِنْ بَعْدِ)

İZHÂR

İzhâr, iki harfin arasını birbirinden ayırıp açarak, idgâmsız, ihfâsız ve iklâpsız olarak açıkça ve kuvvetlice okumaya denir. Tenvîn veya sâkin ن'dan sonra izhâr harflerinden (ا ح خ ع غ ه) biri gelirse, izhâr olur. Hükmü vâciptir. مَنْ آمَنَ، غَفُورٌ حَلِيمٌ، مِنْ خَوْفٍ

İHFÂ

Tenvîn veya sâkin ن'dan sonra ihfâ harflerinden (ت، ث، ج، د، ذ، ز، س، ش، ص ض، ط، ظ، ف، ق، ك) biri gelirse ihfâ olur. Miktârı, bir buçuk eliftir. عَنْ صَلاَتِهِ، مِنْ طَيِّبَاتِ، مِنْ دُونِ، اَنْتُمْ

TENVÎN VE SÂKİN NÛN’UN BEŞ HÂLİ

Tenvîn veya sâkin ن’den sonra;

1) (ل -ر) harfi gelirse, idgâm-ı bilâ gunne olur.

2) (وي م ن) harflerinden biri gelirse, idgâm-ı mea’l gunne olur.

3) ب harfi gelirse, iklâb olur.

4) Şu on beş harften birisi gelirse ihfâ olur: (ت, ث, ج, د, ذ, ز, س, ش, ص, ض, ط, ظ, ف, ق, ك)

5) (ا ح خ ع غ ه) harflerinden biri gelirse izhâr olur.

KALKALE

Harfin, çıkış yerinden kuvvetli bir ses ile okumasına kalkale denir. ق ط د، ج، ب، harflerinden biri kelimenin ortasında veya sonunda cezimli olarak gelirlerse kalkaleli okunurlar: قَدْ قَامَ، لَمْ يَلِدْ Şedde ve idgâm kalkaleye mânîdir.

RÂ HARFİNİN (İNCE VEYA KALIN) OKUNUŞU

a) رHarfinin Kalın Okunduğu Yerler:

-ر 'nın harekesi üstün ve ötre ise kalın okunur: لِيُنْذِرَ، تَمُرَّ، نَصرٌ

- ر cezimli ise, kendisinden önceki harfin harekesi üstün ve ötre ise yine kalın okunur: وَأْمُرْ بِالعُرْفِ، وَانْحَرْ، بِالزُّبُرْ

- ر ve ondan önceki harf sâkin, bir önceki harfin harekesi üstün ve ötre ise kalın okunur: بِالصَّبْرْ، مِنْ كُلِّ اَمْرْ، فِي الصُّدُورْ

- Vasıl hemzesinden (okunmadan geçilen hemzeden) sonra gelen ر, kalın okunur (Kur'ân'da vasıl hemzelerinin başında ص yazılıdır): اِرْجِعِي، لِمَنِ ارْتَضَى، ارْكَبْ

- رsâkin, kendinden önceki harf esreli, ر'dan sonraki harf ise kalın okunan harflerden olup harekesi üstün ve ötre olursa, رyine kalın okunur: فِرْقَةٌ، مِرْصَادًا، قِرْطَاسٌ

b) رHarfinin İnce Okunduğu Yerler:

-ر 'nın harekesi esre ise ince okunur: اَبْصَارِهِمْ، بِالبِرِّ، يُرِيدُ

- ر cezimli ise, kendisinden önceki harfin harekesi esre ise ince okunur: وَاصْطَبِرْ، مُذَكِّرْ

- رve ondan önceki harf sâkin, bir önceki harfin harekesi esre ise ince okunur: قَدِيرْ، بَصِيرْ

- ر sâkin ve bir önceki lîn harfi ise, رharfi ince okunur: سَدِيرْ

ALLAH LÂFZININ OKUNUŞU

a. Allah Lâfzının Kalın Okunduğu Yerler: Allah isminden önceki harfin harekesi üstün veya ötre ise Allah isminin lâm'ı kalın okunur: نَصْرُ اللهِ، هُوَ اللهُ

b. Allah Lâfzının İnce Okunduğu Yerler: Allah isminden önceki harfin harekesi esre olursa Allah isminin lâm'ı ince okunur**:** اَعُوذُ بِاللهِ

SEKTE

Sekte, nefes almadan bir elif miktârı kadar bir süre sesi kesmeye denir. Kur'ân'da şu dört yerde sekte vardır ve sekte yapılacak yerde harfin altında سكته yazılıdır.

1- Kehf Sûresi'nin 1. âyetinde: عِوَجًا --- قَيِّمًا
2- Yâsîn Sûresi'nin 52. âyetinde: مِنْ مَرْقَدِنَا --- هَذَا

3- Kıyâme Sûresi'nin 27. âyetinde: وَقِيلَ مَنْ --- رَاقْ
4- Mutaffifîn Sûresi'nin 14. âyetinde: كَلاَّ بَلْ --- رَانَ

OKUYUŞ ŞEKİLLERİ (YAVAŞ – HIZLI – NORMAL)

a) Tahkîk: En ağır okuma şeklidir. Yavaş yavaş, mânâyı düşünerek, bütün tecvît kurallarına uyarak, ruhsatları kullanmadan (meselâ medd-i munfasılı da 4 elif uzatarak) okumaktır.

b) Hadr: Süratli okuma şeklidir. Hatim indirenler, cüz okuyanlar bunu tercih ederler. Bunda yine medd-i lâzım 4, medd-i muttasıl 2 elif uzatılır. Bu ikisinin dışında 1 eliften fazla uzatılanlar ise 1 elif uzatarak okunur.

c) Tedvîr: Tahkîk ile hadr'in ortasıdır. Bunda da mânâ düşünülür.

SİYER KONU ANLATIMI

İSLÂMİYET ÖNCESİ ARABİSTAN VE DÜNYA

Arabistan; Asya'nın güneybatısında yer alan bir yarımadadır. Kuzeyinde Sûriye, doğusunda Basra Körfezi, batısında Kızıldeniz, güneyinde Umman Denizi ile çevrilidir. *Arabistan'ın üç önemli bölgesi vardır:* Hicâz, Yemen, Necd.

Arabistan'da Kurulmuş Devletler: Main, Sebe, Himyeri, Gassânîler, Nebâtîler, Hire Krallığı, Tedmürlüler, Kindeliler.

Hicâz Bölgesi: İklim, toprak yapısı ve madenler bakımından Arabistan'ın en fakir bölgesidir. Ancak İslâm'ın iki kutsal şehri Mekke ve Medîne, Hicâz Bölgesindedir.

Mekke: Hz. İbrâhim'in Kâbe'yi inşaası, oğlu Hz. İsmâil ile ilgili kurbân hâdisesi, zemzem kuyusu, Hacerü'l-esved taşı Mekke'nin kutsallarıdır. Hz. İsmâil soyundan gelen Adnânîler, Mekke'de uzun süre yönetime hâkim olmuşlardır. Kureyş kabîlesi, Adnânîlerin bir koludur. Mekke'yi idâre eden Kureyş kabîlesi 10 aileden oluşuyordu. Bunlardan Hâşimoğulları dînî ve sosyal meselelerle, Ümeyyeoğulları askerî ve ticârî konularda hak sahibiydiler. Araplarda kabîlelerin başında şeyh ya da emir denilen başkanlar bulunurdu. Arap toplumu göçebe (*bedevî*) ve yerleşik (*medenî-hadarî*) olmak üzere ikiye ayrılırdı.

Medîne: Medîne'nin en önemli özelliği Peygamberimizin mezarının orada olmasıdır.

Arabistan'da İslâmiyet Öncesi Dinler:

1-Putperestlik: Arapların en önemli putları; Hubel, Lât, Menât ve Uzza'dır.
2-Sâbiîlik: Yıldız ve gök cisimlerine tapma.
3-Mecûsîlik: Zerdüşt inancı. Ateşe tapma.
4-Hristiyanlık.
5-Yahûdîlik.
6-*Hanîf:* Hz. İbrâhim'in tek tanrı inancı.

Bizans İmparatorluğu: Roma İmparatorluğu'nun 395'te ikiye ayrılmasından sonra merkezi İstanbul olan doğu kısmına Bizans adı verilir. Bizans'ın gerçek ismi Doğu Roma İmparatorluğu'dur. Bizans 1453'te Fâtih Sultan Mehmet tarafından yıkılmıştır.

Sâsânî İmparatorluğu: Sâsânîler, Îran'da 226'da kuruldular. İslâm ordularının saldırıları sonucu yıkıldılar.

Hristiyanlık: Vahiyli dinlerin ikincisidir. Peygamberleri Hz. Îsâ, kitapları İncil'dir. Hristiyanların lideri papa'dır. Papa, Vatikan'da oturur. Râhiplerin (Papazların) önemli görevleri şunlardır: Vaftiz, evlendirme, ölü gömme, günah çıkarma, aforoz, enterdi (bir milletin aforoz edilmesi), Endülüjans (Cennet tapusu dağıtma), Engizisyon (yargılama).

Hindistan: M.Ö. 1200'lerde Hindistan'a gelen Ârîler sosyal yapıda büyük değişikliğe sebep oldular. Kast sitemini ortaya çıkardılar.

Bu sistemde halk:

1-Brahmanlar (Din adamları)
2-Kşatriyalar (İdârî ve askerî gücü elinde tutan halk)
3-Vaysiyalar (Ticâret ve tarımı elinde tutan halk)
4-Südralar (Köleler), olmak üzere dörde ayrılırdı.

Kast sistemi Hindistan'ı perişan hâle getirmiştir. Dört bölüme ayrılan halk birbirinden ayrı yaşamıştır. Kast sistemi Budizm'in doğmasına sebep olmuştur. Hindistan'da Hinduizm ve Budizm dinleri yaygın olarak kullanılır. Hinduizm Veda adı verilen dört kitaptan oluşur. Budizm, Buda'nın temel felsefesini anlatır. Bu felsefeye göre hiç bir canlı diğer bir canlıya zarar veremez. Bu sebeple Budistler et yemezler. Hindistan'da beyaz inek Hindûlar tarafından kutsal sayılır. Müslümanlarla Hindûlar arasında kurbân bayramında her zaman problem çıkar.

Çin: Dünyanın en kalabalık nüfûsuna sâhip olan Çin, en eski medeniyetlerden biridir. Toplum, geleneklerine sıkı sıkıya bağlıdır.

Çin'de;

1- Taoizm: Lao Tzu, bu dînin kurucusudur. Tao, Çin'e göre Allah demektir. Taocular, insanın iç huzurunun olmasına büyük önem vermişlerdir.
2-Budizm
3-Konfiçyüsçülük (Konfüçyüs, devlet, siyâset, ahlâk, sosyal meselelerle ilgili önemli gelenekler ortaya koymuştur)
4-Çin, günümüzde ateist akımın etkisindedir.

Japonya: Büyük Okyanus'ta adalardan oluşan Japonya'da halk geleneklerine sıkı sıkıya bağlıdır. Japonlar, Şinto dînine bağlıdırlar. Şintoizm'de güneşe ve Fuji Yama yanardağına tapınılır. Güneş doğarken ve batarken ibâdet ederler.

Orta Asya: Orta Asya'da yaşayan Türkler şu dinlere inanmışlardır:

1-Gök Tanrı Dîni
2-Atalar kültü (Atalara âit olan eşyalara, fikirlere saygı duymak)
3-Şamanizm (Bir totem ve bir büyücüden (şaman) oluşan dînî sistem. Şaman, totemin etrafında dans ederek kötü ruhları kovar. Şaman aynı zamanda doktordur)
4-Budizm
5-Maniheizm
6-Yahûdîlik
7-Hristiyanlık
8-İslâmiyet (Türkler 10. yüzyıldan îtibâren Müslüman olmuşlardır.)

HZ. MUHAMMED (s.a.s.)'İN HAYÂTI

Soyu: Kusay-Nizar-Maad ve Adnanoğulları - Hz. İsmâil - Hz. İbrâhim - Hz. Muhammed (s.a.s.).

Kureyş: Adnanoğulları'ndan Fihr, Hz. Muhammed (s.a.s.)'in 10. dedesi olup kendisine Kureyş dendiği için Fihr'in neslinden gelenler bu adla anılmışlardır. Kureyş kabîlesi 12 kola ayrılır. Bunlardan Abd-i Menâf'ın oğullarından Hâşim'in oğlu **Abdülmuttalib** (asıl adı Şeybe) Peygamberimizin (babasının babası) dedesi, babaannesi **Fâtıma**, anneannesi **Berre**, annesinin babası **Veheb**'dir.

Abdülmuttalib: Mekke'nin ileri gelenlerinden olup Peygamberimizin (s.a.s.) dedesidir. Onun zamanında dört önemli olay meydana gelmiştir.
1-Zemzem kuyusunun yeniden açılması.
2-Oğlu Abdullah'ı Allah'a kurbân adaması (100 deve kurbân ederek oğlunu kurtarmıştır)
3-Fil Olayı.
4-Hz. Muhammed (s.a.s.)'in doğumu.

Abdullah: Peygamberimiz(s.a.s.)'in babası olup Abdülmuttalib'in oğludur. Âmine ile evlenmiştir. 25 yaşındayken, evlendikten birkaç ay sonra vefât etmiştir**.**

Doğumu: Fil Olayı'ndan 50-55 gün sonra Rebîü'l-evvel ayının 12. Pazartesi gecesi (m. 20 Nisan 571) doğmuştur.

Babası o doğmadan vefât ettiği için bakımını dedesi Abdülmuttalib üstlenmiştir. Hz. Muhammed (s.a.s.), Halîme adında bir sütanneye verilmiştir.

Sütanneye veriliş nedeni: Bedevîlerin yaşadığı vahâların serin olması, vahâlarda yaşayan bedevîlerin güzel Arapça konuşmalarıdır.

Sütanneleri: Âmine binti Vehb, Ebû Leheb'in câriyesi Süveybe, Halîme binti Ebî Züeyb ve Ümmü Eymen'dir. Hz. Muhammed (s.a.s.)'in **sütkardeşinin ismi** Şeymâ'dır. **Dadıları:** Annesi Âmine, Süveybe, Halîme, Halîmenin kızı Şeymâ (Aynı zamanda sütkardeşidir. Annesi ile birlikte dadılık yapardı), Habeşli saygın ve fazîletli hanım Ümmü Eymen Bereke. Hz. Muhammed (s.a.v.) daha sonra onu Zeyd b.Hârise ile evlendirdi.

Hz. Muhammed (s.a.s.), 6 yaşında iken annesine teslim edildi. Aynı sene annesi vefât etti. Bunun üzerine Peygamberimiz (s.a.s.), dedesi Abdülmuttalib ile kalmaya başladı. Ancak 8 yaşında iken dedesi vefât etti. Bunun üzerine amcası Ebû Tâlib onu yanına aldı.

Çocukları: İlk çocuğu Kâsım'dır, Zeynep, Rukiye, Ümmü Gülsüm, Fâtıma, Abdullah, İbrâhim (Mısırlı Mâriye'den)

Amcaları: Hz. Hamza, Hz. Abbas, Ebû Tâlib (Abdümenaf), Ebû Leheb, gerçek adı (Abdüluzza), Zübeyr, Abdülkabe, Mukavvim, Dırâr, Kusem, Muğîre, (lakâbı Hacel), Gaydak, (Mus'ab). Bunlardan yalnızca Hz. Hamza ve H.z. Abbas Müslüman olmuştur.

Halaları: Altı tanedir. Safiyye, (Zübeyr b. Avvâm'ın annesi), Atîke, Berre, Ervâ, Ümeyme, Ümmü Hâkim el-Beyzâ. Bunlardan sadece Safiyye hakkında Müslüman olduğu kesin bilinmektedir. Diğerleri hakkında net bilgi yoktur.

Teyzeleri: Ferîda ve Fâhita adında iki teyzesi vardır. İkisi de onun peygamberliğinden önce vefât etmiştir.

Hanımları:

1- Kureyş'li Esed kabîlesinden Huveylid kızı Hz. Hatîce. Onunla peygamberlik gelmeden önce evlenmiş, İbrâhim dışında bütün çocukları ondan dünyaya gelmiştir. Peygamberlik geldikten sonra peygamberimize en çok yardım eden Hz. Hatîce'dir ve Peygamberimiz (s.a.s.) o hayattayken başka bir kadınla evlenmemiştir. Hicretten üç sene önce vefât etmiştir.
2- Hz. Hatîce'nin vefâtından sonra Kureyşli Sevde ile evlendi.
3- Daha sonra Hz. Ebû Bekir'in kızı Hz. Âişe ile evlendi. O'ndan başka hiç bir hanımı bâkire değildi. H.z. Âişe Rasûlüllâh'ın en âlim hanımıydı.
4- Sonra H.z. Ömer'in kızı Hafsa ile evlendi.
5- Daha sonra Kays kabîlesinden Hilâl b. Âmir oğullarından Huzeyme b. Hâris'in kızı Zeyneb ile evlendi. Bu hanımı evlendikten iki ay sonra vefât etti.
6- Kureyşli Ümmü Seleme Hind ile evlendi. Rasûlüllâh (s.a.s.)'in en son ölen hanımıydı.
7- Daha sonra Esed b. Huzeyme oğullarından Cahş'ın kızı Zeyneb ile evlendi. Zeyneb halası Ümeyye'nin kızıdır. Zeyneb ilk olarak Zeyd b. Hârise ile evliydi. Allah Rasûlü, Zeyd'i evlat edinmişti. Zeyd, Zeyneb'i boşayınca Allah Teâlâ, evlat edinenlerin onların hanımları ile evlenebilecekleri konusunda ümmeti için uyulacak bir nümûne olmak üzere Peygamberini onunla evlendirdi.
8- Mustalik oğullarından Hâris b. Ebî Dırâr'ın kızı Cüveyriye ile evlendi. Bu hanım Mustalîk oğullarından alınan esirler arasında idi. Rasûlüllâh (s.a.s.)'e gelerek kölelik sözleşmesine yardım etmesini istedi. Bunun üzerine Rasûlüllâh (s.a.v.) onun kölelikten kurtulması için vaat edilen parayı ödedi ve onunla evlendi.
9- Kureyş'in Emevîler kolundan Ebû Süfyân kızı Ümmü Habîbe ile evlendi.

Gençliği: Hz. Muhammed (s.a.s.) gençliğinde *Muhammedü'l-Emîn* ünvânı ile anılırdı. Bu ünvân, ona hiç yalan söylemediği için verilmişti. Muhammedü'l-Emîn, 25 yaşında iken 40 yaşındaki Hz. Hatîce ile evlendi.

Hz. Hatîce, Peygamberimiz (s.a.s.)'in ilk eşi, çocuklarının annesi ve ilk Müslümanlardan olması sebebiyle İslâm târihinde özel bir yere sahiptir.

Hz. Muhammed (s.a.s.) bu dönemde amcası Ebû Tâlib'i kaybedince, yeğeni Hz. Ali'yi yanına aldı. Ayrıca Hz. Hatîce'nin ona hediye ettiği Zeyd b. Hârise'yi kölelikten azad ederek evlat edindi.

Hz. Muhammed (s.a.s.) 35 yaşındayken Kâbe'nin tamiri sırasında Hacerü'l-Esved'in yerine konması için Mekkelilere yardım etti. Hz. Peygamber, hırkasının içine koyduğu taşı kabîle temsilcilerine taşıttı. Bu durum onun saygınlığını daha da arttırmıştır.

Peygamber Oluşu: Hz. Muhammed (s.a.s.), putperest değildi. Hanîfliği benimsemiştir. Tevhîd inancına bağlıydı. 40 yaşına geldiği zaman Nûr dağındaki Hirâ mağarasında uzlete çekilmeye başladı. Ramazan ayının 27. Pazartesi gecesi Hirâ'da Cebrâîl'den ilk vahyi aldı. Cebrâîl ona "Oku" demişti. "Oku, yaratan Rabbinin adıyla oku..." Bu olayı ilk önce eşi Hz. Hatîce'ye anlattı ve ona inanan Hz. Hatice, ilk Müslüman oldu. Ertesi gün din bilgini Varaka ile görüştüler ve Varaka ona peygamber olduğunu müjdeledi. İlk vahiyden sonra 3 yıl vahiy gelmedi. 3. yılın sonunda Müddessir sûresi nâzil oldu.

İlk Müslümanlar: Hz. Hatîce, Hz. Ali, Hz. Zeyd b. Hârise, Hz. Ebû Bekir. (*Bu dört kişi hayattayken cennetle müjdelenmişlerdir.)*

İlk Hicret: İlk Hicret 617 yılında Habeşistan'a yapılmıştır. 617-618 yılları arasında Mekkeliler, Müslümanların bulunduğu mahalleyi kuşattılar. Bu üç yıl, Müslümanlar için çok zor geçmiştir.

Hüzün Yılı: 619 yılı hüzün yılıdır. Çünkü Peygamberimiz (s.a.s.), eşi Hz. Hatîce'yi ve amcası Ebû Tâlib'i bu yılda kaybetmiştir.

Mîrâc: Recep ayının 26/27 gecesi Hz. Muhammed (s.a.s.), Mescid-i Haram'dan Kudüs yakınındaki Mescid-i Aksâ'ya, oradan da Allah katına çıkarılmıştır. Mîrâc sonunda Müslümanlara namaz hediye edilmiştir.

Akabe Biâtları: 621 yılında Medîneli 12 kişi Peygamberimiz (s.a.s.) ile Akabe'de görüşürler. Burada Peygamber (s.a.s.)'e bağlı kalacaklarına yemin ederler. 622'de 75 Medîneli yeniden Peygamberimiz(s.a.s.)'le Akabe'de görüştüler. Burada İslâmiyet'i kabul ettiklerini bildirdiler ve Peygamberimiz (s.a.s.)'i koruyacaklarına dâir yemin ettiler. II. Akabe biâtında Peygamberimiz (s.a.s.)'i Medîne'ye davet ettiler. Bu biâtlar Peygamberimiz (s.a.s.)'in Mekke'den Medîne'ye hicretine sebep olmuştur.

Hicret: Hicret, Hz. Muhammed (s.a.s.)'in 622 yılında Mekke'den Medîne'ye göç etmesidir. Medîne'ye yerleşen Peygamberimiz (s.a.s.), Mekkeliler ile Medîneliler arasında Muâhât (Kardeşlik) anlaşmasını yaptı. Mekkelilere muhâcir (göçmen), Medînelilere ensâr (yardım edenler) adı verildi. Hicret, İslâm tarihinin başlangıcıdır. Hicret ile İslâm devleti kurulmuştur. Hz. Muhammed (s.a.s.) yeni kurulan İslâm devletinin ilk başkanı olmuştur.

Bedir Savaşı: 624. Mekkeli müşrikler ve Medîneli Müslümanlar arasında olmuştur. Müslümanlar Mekke'den göç ederken bütün mallarını bırakmışlardı. Bunlara karşılık Mekke kervanını vurmaya karar verdiler. Sonucunda zafer Müslümanların oldu. Esirler 10 Müslüman çocuğa okuma yazma öğretirlerse serbest kalacaklardı. Önemi: Mekke ile Medînelilerin ilk savaşıdır. Savaşın diğer bir ismi de Akrabalar savaşıdır. Savaş sonunda Hz. Muhammed (s.a.s.)'in esirler ile ilgili aldığı karar eğitime ne kadar önem verdiğini göstermektedir.

Uhud Savaşı: 625. Mekkeli müşrikler ile Medîneli Müslümanlar arasında olmuştur. Mekkelilerin Bedir Savaşı'nın öcünü almak istemeleri sebebiyle yapıldı ve sonuçta Hz. Muhammed (s.a.s.) yaralandı. Hz. Hamza şehît oldu. Müslümanlar, Hz. Peygamber'in sözünün dinlememenin cezâsını ilk kez çektiler.

Hendek Savaşı: (627) Mekkeli müşrikler ile Medîneli müslümanlar arasında olmuştur. Mekkeliler İslâmiyet'in yayılmasını istemiyorlardı. Selmân-ı Fârisî adlı bir Îranlının tavsiyesi ile Medîne'nin etrafında hendekler kazıldığı için Mekkeliler geri dönmek zorunda kaldılar. Hendek Savaşı, Mekkelilerin müslümanların üzerine yaptığı son saldırı oldu. Bundan sonra Mekkeliler savunmaya çekildiler. Hendek gazvesinde, müslümanlara karşı Kureyş, Gatafan ve Yahûdîlerden meydana gelen birkaç düşman kuvveti birleşip savaştığı için bu harbe Ahzâb Gazvesi de denmiştir.

Hudeybiye Antlaşması: (628) Mekkeli müşrikler ile Medîneli müslümanlar arasında imzâlanmıştır.
1-Her iki taraf birbiri ile 10 yıl boyunca savaşmayacak.
2-Müslüman olup Medîne'ye giden kişiler Medîne'ye alınmayacak, Medîne'den Mekke'ye gelenler ise geri verilmeyecek. (Bu madde daha sonra kaldırılmıştır. Çünkü Medîne'ye alınmayan müslümanlar Mekke'ye dönmediler ve Mekke ile Medîne arasında kalıp Mekke kervanlarını vurmaya başladılar)
Önemi; Mekkeliler, Müslümanların varlığını kabul etmişlerdir.

Hayber'in Fethi: (629) Müslümanlar ile Yahûdîler arasında olmuştur. Yahûdîler, Mekkeliler ile birleşip Müslümanlara zarar veriyorlardı. Sonucunda Medine-Şam yolu güvenlik altına alındı.

Mûte Savaşı: (629) Arap olmayan uluslarla Müslümanların ilk mücâdelesi Mûte Savaşı'yla başlamıştır. Müslümanlar bu savaşta Bizans ordusuna karşı kesin bir başarı sağlayamamıştır. Bizans ile Müslümanlar arasında ilk savaş yapılmıştır.

Mekke'nin Fethi: (630) Mekkeliler ile Müslümanlar arasında olmuştur. Mekkeliler, Müslümanlara karşı kuvvet toplamaya başlamışlardı. Sonucunda;
1-Hz. Muhammed (s.a.s.), Kâbe'yi ziyâret ederek putları kırmıştır.
2-Bütün Mekkeliler İslâmiyet'i kabul ettiler.
3-Mekke'nin fethi bütün Arabistan'ın fethini sağlayan önemli bir başlangıç oldu. 4-Mekke'nin fethi ile İslâm Devleti kuruldu.

Huneyn Savaşı: (630) Mekke'nin fethinden sonra Müşriklerle Müslümanlar arasında yapılmış ve Tâif kuşatılmıştır.

Tebük Seferi: Bizans Ordusu'na karşı yapılmış, Gassânî Arapları Müslümanlığı kabul etmişlerdir. Tebük seferi Arap Yarımadası'nda siyasal birliğin önemli ölçüde kurulduğunu göstermektedir. Tebük, Hz. Muhammed (s.a.s.)'in son seferi olmuştur. Hz. Muhammed (s.a.s.), **Tebük Seferi**'nden Medîne'ye döndükten bir yıl sonra hac yapmak amacıyla Mekke'ye gitmiştir. Vedâ Haccı'ndan sonra Hz. Peygamber (s.a.s.) rahatsızlanarak 8 Haziran 632'de 63 yaşındayken vefât etmiştir**,** vefât ettiği odaya defnedilmiştir. Hz. Muhammed (s.a.s.)'in mezarına ***Ravza-i Mutahhara*** (Cennet bahçesi) adı verilir. (Peygamberin mezarı Medîne şehrindedir.)

Âl: Âile, akrabâ, tâbî.

Bi'ât-ı Rıdvân: Hudeybiye'de, Semûre ismindeki ağacın altında 400 ashâb-ı kirâmın, Peygamberimize emirlerini kayıtsız şartsız yerine getireceklerine dâir verdikleri söz.

Bid'at-i Hasene: Rasûlüllâh (s.a.s.)'in ve dört halîfesinin zamanlarında bulunmayıp da, dinde sonradan ortaya çıkan ve bir sünnetin unutulmasına sebeb olmayan minâre, medrese, mektep yapmak, İslâmî ve faydalı kitaplar yazmak gibi güzel şeyler.

Bid'at-i Seyyie: Rasûlüllâh (s.a.s.)'in ve ashâbının zamanlarında bulunmayıp da, dinde sonradan meydana çıkan ve bir sünnetin unutulmasına sebeb olan bozuk inanış ve ibâdet olarak yapılan işler.

Bi'set: Gönderme, gönderilme. Peygamberimiz (s.a.s.) kırk yaşında iken mîlâdî 610 senesi Ramazan ayının on yedinci Pazartesi günü Cebrâil ismindeki melek tarafından Peygamber olduğu kendisine bildirildi. Bu seneye Bi'set senesi denir.

Çıhâr Yâr-i Güzîn: Peygamberimiz (s.a.s.)'in dört seçkin ve büyük halîfesi: Hz. Ebû Bekr, Hz. Ömer, Hz. Osman, Hz. Ali.

Fey': Dönmek. Muharebe bittikten sonra, kâfirlerden zorla veya harp yapılmadan sulh yoluyla alınan mal.

Gadîr-i Hum Hadîsi: Peygamberimiz (s.a.s.)'in Mekke-i Mükerreme'den Medîne-i Münevvere'ye giden yol üzerindeki Gadîr-i Hum denilen vâdîde buyurduğu hadîs-i şerîf. "Ben kimin mevlâsı isem, Ali de onun mevlâsıdır.."

Dendân-ı Saâdet: Peygamberimizin Uhud Muhârebesi'nde şehîd olan, kırılan mübârek dişinin bir parçası. Dendân-ı saâdet, Osmanlı pâdişâhlarından Sultan Mehmed Reşâd tarafından yaptırılan kıymetli taşlarla süslü altın bir mahfazada Topkapı Sarayı'nda saklanmaktadır.

Kasîde-i Bürde: İslâm âlimlerinin meşhûrlarından ve evliyânın büyüklerinden Muhammed bin Saîd Busayrî hazretlerinin, sevgili Peygamberimizi öven meşhûr kasîdesi. Bu kasîdeyi rüyâsında Peygamberimiz (s.a.s.)'e okuduğu ve Peygamberimiz (s.a.s.) de ona bürdesini yâni hırkasını hediye ettiği için bu kasîdeye, Kasîde-i Bürde denilmiştir.

Kusvâ: Peygamberimiz (s.a.s.)'in devesinin adı.

Mescid-i Dırâr: Rasûlüllâh Efendimiz (s.a.s.) zamânında münâfıkların fitne, fesâd yuvası ve silah deposu olarak Kuba'da yaptırdıkları mescid.

Mescid-i Hîf: Yetmiş peygamberin namaz kıldığı bildirilen Minâ'daki mescid.

Mescid-i Kıbleteyn: Peygamberimiz (s.a.s.); Medîne-i Münevverede öğle veya ikindi namazında iken kıblenin Kudüs'ten Mekke'ye döndürülmesi emrinin geldiği mescid.

Mescid-i Nebî: Peygamberimiz (s.a.s.)'in, hicretten sonra ashâb-ı kirâm ile birlikte Medîne-i Münevvere'de inşâ ettiği mescid, câmi. Mescid-i Rasûl, Mescid-i Saâdet ve Mescid-i Şerîf de denilmektedir.

Mescid-i Harâm: Ka'be-i Muazzamanın etrâfında üstü açık olan câmi.

Muhasser Vâdîsi: Hicâz'da, Minâ ile Müzdelife'yi birbirinden ayıran ve hacıların Minâ'ya giderken durmamaları gereken yer. Hacılar, Muhasser vâdîsinin başına ulaşınca, bir taş atımı yeri hızla geçer. Çünkü burası Kâbe-i Muazzama'yı yıkmak için gelen Ebrehe'nin ordusunun durak yeridir.

Zevcât-ı Tâhirât: Peygamberimiz (s.a.s.)'in iffetli, pâk, muhterem zevceleri. Mü'minlerin anneleri. Peygamberimiz (s.a.s.) ikinci defâ olarak elli beş yaşında iken Hz. Ebû Bekr'in kızı Hz. Âişe ile evlendi. Diğer Zevcât-ı Tâhirâtı bundan sonra dînî, siyâsî sebeplerle ve merhâmet ve ihsân ederek nikâh etti.

Şecere-i Rıdvân: 628 (H.6) senesinde yapılan Hudeybiye Antlaşmasından önce Medîneli Müslümanların, altında Peygamberimiz (s.a.s.)'e ve İslâm dînine bağlı kalacakları husûsunda bağlılık yemîni ettikleri ağaç.

Zinnûreyn: İki nûr sâhibi. Peygamberimiz (s.a.s.)'in iki kızıyla evlendiği için Hz. Osman'a verilen lakab.

Muhadramûn: Rasûlüllâh (s.a.s.)'in sağlığında Müslüman olan ancak Peygamber (s.a.s.)'le görüşemeyen kişidir. (Veysel Karânî)

En Son Vefât Eden Sahabe: Âmir ibn-u Vâsile el Cüheynî (Leys).

Arza-i Âhire: Peygamberimiz son ramazanda Kur'ân'ı, Cebrâîl (a.s)'a iki kez arz etmesidir.

Rakk: Kur'ân'ın yazıldığı inceltilmiş derilere denir.

Sikâye: Kâbe'yi ziyârete gelen hacıların sularını tedârik etmektir.

Hicâbe: Kâbe'nin perdedarlığını ve anahtarlarını elinde bulundurmaktır.

Rifâde: Kâbe'yi ziyârete gelen hacıları ağırlamak ve barındırmaktır.

Sidâne: Kâbe'nin muhafızlığını yapma görevidir.

Darü'n-Nedve: Danışmak ve karar almak için toplanılan yer.

Medîne (Yesrib)'in Yerleşik Kabîleleri: Evs ve Hazreç ile Benî Kaynuka, Benî Nadr ve Benî Kureyza Yahûdîleri. İlk sürülen Yahûdî kabîlesi de Benî Kaynuka'dır.

Haram Aylar: Zilkâde, Zilhicce, Muharrem, Recep.

Ehl-i Suffa: Medîne-i Münevverede, akrabâları ve evleri bulunmayan, Peygamberimizin mescidinin suffa denilen ve üzeri hurma dallarıyla örtülü bölümünde kalan ashâb-ı kirâm.

Tasavvûf: Hicrî ilk iki yüzyılda kişinin kendi iç dünyasındaki derinlik ve zenginliği, coşkulu dindarlığını ifâde için genelde *zühd, rikâk-rekâik, takvâ, ibâdet* gibi kelimeler kullanılıyor, böyle kimselere de zâhid ve âbid deniliyordu. Hicrî III. yüzyıldan sonra daha kapsamlı olarak *tasavvûf, sûfî, sûfiyye* gibi terimler kullanılmaya başlandı. Dünyayı âhiretle bir ve eşit tutmak veya ondan üstün tutmamak zühddür. Zühd ilkesine bağlı olarak yaşayan kişilere de zâhid denir. Zühd tasavvûfun temelidir. Zühd ile tasavvûf arasındaki en önemli fark zühdde korku, tasavvûfta sevgi unsurunun ağır basmasıdır. Allah'ın yakınlığını kazanan insanlara mukarreb denir.

Tasavvûfta Kurumlaşma Dönemi: İlk tasavvufî kurum Suriye'de Remle'de Hankâh adıyla kuruldu, bu kurumlara ribât, tekke, zâviye, dergâh, âsitâne gibi isimler verildi. İbn Arabî, vahdet-i vücûd terimi ile ifâde edilen bir görüş ortaya attı. El-Fütûhâtü'l-Mekkiyye ve Füsûsu'l-Hikem gibi eserlerinde bu konudaki düşüncelerini genişçe açıkladı.

Tasavvûfta Sapmalar: Hulûl inancı. Bunlara göre Allah, insan bedenine girer. Bedene girince ondaki insanlık nitelikleri kalkar, yerini tanrılık nitelikleri alır.

İlme'l Yakîn: Sağlam biliştir. O bilginin doğruluğundan hiç şüphe edilemez oluş şeklidir.

Ayne'l Yakîn: Göz ile görür derecesinde, müşâhede ederek bilmektir.

Hakka'l Yakîn: Tadarak, yaşayarak bilmektir.

HADÎS KONU ANLATIMI

Hadîs-i Nâsih: Rasûlüllâh Efendimiz (s.a.s.)'in, son zamanlarında söyleyip, önceki hükümleri değiştiren hadîs-i şerîfleri.

Hadîs-i Cibrîl: Peygamberimiz (s.a.s.)', ashâbı (arkadaşları) ile otururlarken, Cebrâil (a.s.)'ın insan sûretinde gelip; İslâm'ı, îmânı ve ihsânı sorduğunda Rasûlüllâh (s.a.s.)'in verdiği cevabları bildiren hadîs-i şerîf.

Cerh ve Ta'dîl: Hadîs ilmine âit iki ıstılâh (terim). Cerh, yaralamak. Bir hadîs âliminin, bâzı sebeplerle râvînin (hadîs rivâyet eden kimsenin) rivâyetini (naklini) reddetmesi. Ta'dîl, düzeltmek. Bir hadîs âliminin, bir râvinin rivâyetinin kabûl edilebileceğini açıklaması.

Cevâmi'u'l-Kelim: Az kelime (söz) ile çok şey anlatma özelliği.

İhtisâr: Hadîsi özetlemek, rivâyet ederken bir kısım kelimeleri kısmaktır.

Takti': Kısımlara bölmektir. Bir hadîsi ihtivâ ettiği hükümlere göre parçalamaktır.

Telfîk-i Rivâyet: Hadîsin değişik rivâyetlerini birleştirmektir.

Tedvîn: Cem etmek. Hadîslerin yazılarak *kitap* hâline getirilmesi safhasıdır. Zührî, hadîsi ilk kez tedvîn eden kişidir.

Tasnîf: Sınıflara ayırmak. Hadîsleri belli guruplara ayırmaktır.

İsnâd: Rivâyetin ilk kaynağına yakınlığı, yani râvî sayısı azlığı.

Tebvîb: Hadîsin bablara ayrılmasıdır, tasnîfin içinde yer alır.

Müksirûn: Çok hadîs rivâyet eden sahâbelere verilen sıfattır. Bu kişiler;
1) Ebû Hureyre: 5375 hadîs.
2) Abdullah İbn Ömer: 2630 hadîs.
3) Enes b. Mâlik: 2286 hadîs.
4) Hz. Âişe: 2210 hadîs.
5) İbn Abbâs: 1660 hadîs.
6)Câbir b. Abdullah: 1540 hadîs.
7) Ebû Saîd el-Hudrî: 1170 hadîs.
8) Abdullah b. Amr ibnu'l Âs hadîs.

İlk Hadîs Usûlü Eserini Veren Kişi: Abdurrahman ibn-u Hallâd er-Râmehurmuzî'dir.

Kütüb-i Sitte: Kur'ân-ı Kerîmden sonra, İslâm dîninin ikinci kaynağı olan hadîs-i şerîfleri ihtivâ eden ve doğruluğu İslâm âlimleri tarafından tasdîk edilen altı hadîs kitâbının hepsine birden verilen ad. Buhârî (*Sahîh-i Buhârî*) ve Müslim'in (*Câmi'us-Sahîh*) Câmî'leri ile Ebû Dâvûd, Tirmizî, Nesâî ve İbn Mâce'nin Sünenleridir.

Kütüb-i Tis'a: Kütüb-i Sitte'ye ilâve olarak toplam dokuz kitaptır. Dârimî'nin Sünen'i, İmâm Mâlik'in Muvatta'ı, Ahmet İbn-i Hanbel'in Müsned'i.

KAYNAĞINA GÖRE HADÎSLER

Kudsî Hadîs: Anlamı Allah'a, lâfzı Hz. Peygamber (s.a.s.)'e ait olan hadîslerdir.

Merfû Hadîs: Hz. Peygamber'e isnâd edilen hadîsler.

Mevkûf Hadîs: Sahâbelerden rivâyet edilen hadîsler.

Maktû Hadîs: Tâbiinden rivâyet edilen hadîsler.

RÂVÎLERİN SAYISINA GÖRE HADÎSLER

Mütevâtir Hadîs: Yalan üzerinde birleşmeleri aklen mümkün olmayan râvîler topluluğunun, her nesilde, kendileri gibi bir topluluktan rivâyet ettiği, işitme veya görmeye dayanan hadîslerdir. İki türü vardır:
Lafzî mütevâtir, senedin başından sonuna kadar her tabakada bütün râvîlerin aynı lafızlarla rivâyet ettikleri hadîs.
Mânevî mütevâtir, lafızları değişik olduğu halde aynı anlamı ifâde eden rivâyetlerdir.

Âhad Hadîs: Mütevâtir hadîs şartlarını taşımayan hadîstir. Râvî sayısı bazen çok, bazen bire düşen hadîsler. Meşhûr, Azîz ve Garip şeklinde türleri vardır.

Meşhûr Hadîs: Herhangi bir tabakada en az üç râvîsi olan hadîsler.

Azîz Hadîs: Râvî sayısı ikiye düşmüş olan hadîsler.

Garîp Hadîs: Bir tek râvîsi bulunan hadîsler.

SIHHAT DERECESİNE GÖRE HADÎSLER

Sahîh Hadîs: Rasûlüllâh (s.a.s.)'a ait olduğunda usûl bakımından herhangi bir tereddüt bulunmayan, sıhhatine hükmedilmiş olan hadîstir.

Hasen Hadîs: Sahîh ile zayıf arasında yer alan, ancak sahîhe daha yakın olan hadîslerdir.

Zayıf Hadîs: Zayıf hadîs, sahîh ve hasen hadîste bulunması gereken şartları taşımayan fakat uydurma olarak da isimlendirilemeyen hadîstir.

SENETTEKİ KOPUKLUKTAN DOĞAN ZAYIF HADÎSLER

Mürsel Hadîs: Tâbiînin sahâbeyi atlayarak doğrudan Hz. Peygamber (s.a.s.)'e isnâtla rivâyet ettikleri hadîslerdir.

Munkatı' Hadîs: Senedin herhangi bir yerinden bir râvînin veya farklı yerlerinden "peş peşe olmamak şartıyla" birden fazla râvînin düştüğü hadîstir.

Mu'dâl Hadîs: Senedin herhangi bir yerinden peş peşe iki veya daha çok râvînin düştüğü hadîstir.

Muallâk Hadîs: Senedin baş tarafından bir veya birkaç râvî ya da tamamının ismini kaldırarak rivâyet edilen hadîstir.

Müdelles Hadîs: Hadîs terimi olarak râvînin çağdaşı olup görüştüğü fakat hadîs almadığı veya çağdaşı olduğu halde görüşmediği bir şeyhten işittiğini zannettirecek şekilde rivâyet ettiği hadîs türüdür.

RÂVÎYE YAPILAN İTHAMLARDAN DOĞAN ZAYIF HADÎSLER

Münker Hadîs: Zayıf bir râvînin güvenilir bir râvîye veya râvîlere aykırı olarak rivâyet ettiği ve bu rivâyetiyle tek kaldığı hadîslerdir.

Metrûk Hadîs: Yalancılıkla ithâm olunan; çok yanılma, fısk, gaflet gibi kusurlardan birini taşıyan râvînin tek başına rivâyet ettiği hadîslerdir.

Muallel Hadîs: Dış görünüşü bakımından sahîh olmakla birlikte bu sıhhati yok edebilecek bir illete sâhip olan hadîslerdir.

Müdrec Hadîs: Hadîsten olmayan bir sözün, hadîse bitişik olarak zikredilmesine "idrac", bu durumdaki hadîse de müdrec denir. Rasûlüllâh (s.a.s.)'ın sözüne herhangi bir râvînin sözünün karışmasıdır.

Mevzû Hadîs: Hz. Peygamber (s.a.s.) adına yalan uydurmakla cerh edilmiş bir râvînin rivâyetleridir.

Maklûb Hadîs: Senedindeki bazı râvî isimleri ya da metnindeki bazı kelimeler takdîm veya tehire uğramış hadîstir.

Muztarib Hadîs: Birden çok rivâyeti bulunduğu halde rivâyetlerinin birini diğerine tercih edecek sebep bulunmayan hadîslerdir.

Şâz Hadîs: Râvînin rivâyet ettiği hadîsle aynı hadîsi rivâyet eden diğer râvîlere aykırı düşmesi, rivâyette tek kalmasıdır.

Musahhaf Hadîs: Kelimesi nokta değişikliğine uğramış hadîstir. Bu duruma da tashîf denir. Sitten kelimesi yerine şey`en denmesi gibi.

Muharref Hadîs: Kelimesi hareke değişikliğine uğramış hadîstir. Bu duruma da tahrîf denir. Remâ ebî yerine Remâ Übey denmesi gibi. Beşîr kelimesinin Büşeyr diye rivâyet edilmesi hem tashîf hem tahrîftir.

TEMEL HADÎS KİTAPLARI

Ale'r-Ricâl (Şahıs Merkezli) Kitaplar:

a) Müsnedler: Sahâbî râvîler muhtelif kriterlere göre sıralanır ve her birinden rivâyet edilen hadîsler, konularına bakılmaksızın isimleri altında dercedilir. Ebû Dâvûd et-Tayâlisî ve Ahmed b. Hanbel'in *Müsned*'leri, bu türün en önde gelen örnekleridir.

b) Mu'cemler: Hadîslerin ya ilk sahâbî râvîleri veya son râvîleri olan müellifin hocaları, alfabetik veya kabîlelerine göre bir sıralamaya tâbî tutulur. et-Taberânî'nin *el-Mu'cemü'l-kebîr, el-Mu'cemu'l-evsat* ve *el-Mu'cemu's-sağîr*'i bu grubun en meşhur örneklerini teşkil eder. *el-Mu'cemü'l-kebîr* ise müsnedler gibi sahâbî râvîlerini esas alır.

Ale'l-Ebvâb (konu merkezli) Kitaplar: Hadîsler, râvîlerine bakılmaksızın konularına göre tasnif edilir, birer bab/alt başlık tahsîs edilir. **Câmî'***ler, Sünenler*, **Musannef**ler gibi türleri vardır.

ÖNDE GELEN MUHADDİSLER

Ahmed b. Hanbel: H. 164'te Bağdat'ta doğmuş, H. 241′de vefât etmiştir. 700'den fazla sahâbî'den nakledilen 30.000'e yakın hadîsi ihtivâ eden Müsned'i, müsned türünün de en meşhurudur. 750.000 hadîsten seçerek meydana getirmiştir.

İmâm Mâlik: H. 93 yılında Medîne'de doğmuş, H. 179/795'da Medîne'de vefât etmiştir. Etbau't-Tâbiîn'dendir. el-Muvatta'ı, 10.000 hadîs ve 1720 rivâyeti ihtivâ etmektedir.

Buhârî: H. 194/810 yılında Buhâra'da doğmuş, H. 256/870 yılında vefât etmiştir. Daha on yaşlarında iken hadîs ezberlemeye başlamıştır. Bini aşkın hocadan ders almıştır. Bütün ömrünü ve her şeyini hadîse adayan Buhârî', yüz bini sahîh, toplam üç yüz bin hadîs ezberlemiştir. *el-Câmiu's-sahîh* adlı eserini

600.000 hadîs arasından seçmiştir. Mükerrerler dâhil 7275, mükerrerler dışında dört bine yakın hadîs ihtivâ eder.

Müslim: H. 202, 204 veya 206 tarihinde Nişabur'da doğmuş, 874'de vefât etmiştir. Bütün hayatını hadîse adamıştır. "*Sahîh-i Müslim*" diye şöhret bulmuş olan ***el-Müsnedü's-Sahîh***, Kütüb-i Sitte'nin ikinci kitabıdır. İmâm Müslim onu, 300.000 hadîs içinden seçerek meydana getirmiştir.

Tirmizî: H. 209/827 yılında doğmuş, H. 279/892'da Tirmiz'de vefât etmiştir. Buhârî, Müslim ve Ebû Dâvûd gibi öteki *Kütüb-i Sitte* müellifleriyle görüşmüştür. En meşhur eseri ***Sünenü't-Tirmizî***, Kütüb-i Sitte'nin üçüncü kitabıdır.

Ebû Dâvûd: Sünenler, fıkıh konularına göre tasnîf edilmiş, ahkâm hadîslerini ihtivâ eden kitaplardır. Ebû Dâvûd, H. 202'de Sicistan'da doğmuş, H. 275/888'de Basra'da vefât etmiştir. ***Sünen***'i 4800 hadîs ihtivâ etmektedir.

Nesâî: H. 214/829 yılında Nesâ'da doğmuş, Remle'de veya Mekke'de H. 303/915 yılında vefât etmiştir. Nesâî bu kitabını sadece sahîh hadîsleri almak üzere ihtisâr etmiş, eserine ***el-Müctenâ*** veya meşhur olduğu şekliyle ***el-Müctebâ*** adını vermiştir. Sünenler içinde en az zayıf hadîs ve cerh edilmiş râvîsi bulunan bir kitab olarak bilinir.

İbn Mâce: H. 209'da Kazvin'de doğmuş, H. 273'te vefât etmiştir. İbn Mâce'nin *Sünen*'i, mukaddime hâriç 37 kitâb, 1515 bâb ve 4341 hadîsten oluşmaktadır.

Dârimî: H. 181/797'de Semerkand'da doğmuş, H. 255/868'de Merv'de vefât etmiştir. *Sünen*'i, kendisine özgü ve gerçekten kıymetli mukaddimesi dışında tahâretten vasiyyete kadar uzanan fıkhî bölümleri, fıkıh kitaplarındaki sıralanışlarına uygun biçimde ihtivâ etmektedir.

Sahîhayn: Sahîh-i Buhârî ve Sahîh-i Müslim.